

GLASNIK SLOVENSKEGA v ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

UDK 39/
497.12(05)
ISSN 0351-
2908

Leto
37/1997,
števila 1-2

Cena:
840 SIT

*Brata Ivan in Janez Marout pri kopanju na dvorišču
pred domačo hišo v Svetjah pri Medvodah.
Foto: Ivan Marout, 15. 7. 1945*

Vol. 37, No. 1-2

LJUBLJANA JULIJ 1997

BULLETIN OF THE SLOVENE ETHNOLOGICAL SOCIETY

UVODNIK

Rajko Muršič

Horuk v nove čase, str. 1**ETNOLOGIJA IN NOVA VARSTVENA ZAKONODAJA**

Branka Berce Bratko, Zvezdana Delak Koželj, Vladimir Knific

Smernice s posveta "Etnologija in nova varstvena zakonodaja", str. 2

Directives from the conference "Ethnology and new Conservation legislation"

Zvezdana Delak Koželj

Etnologija v dejavnosti varstva nepremične dediščine, str. 3-8

Ethnology in the activities of the architectural heritage

Duša Krnel Umek

Etnologija in organiziranost varstva kulturne in naravne dediščine v Republiki Sloveniji, str. 8-10

Ethnology and organisation of cultural and natural heritage in the Republic of Slovenia

Jože Hudales

Varstvo premične kulturne dediščine, str. 11

Preservation of tangible heritage

Branka Berce Bratko

Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine kot temelj za razvoj in ohranjanje identitete v Sloveniji, str. 12-14

Ethnology and preservation of natural and cultural heritage as a basis for development and preservation of identity in Slovenia

RAZGLABLJANJA

Karla Oder

Muzej in etnolog, str. 15-16

Museum and an ethnologist, (Summary), p. 16

Marian Kempny

Kulturni sistemi v Vzhodni Evropi v času tranzicije: Opombe k iskanju globalne logike v fragmentiranem svetu, str. 17-20*Cultural systems of Eastern Europe in transition: Notes on the search for global logic in fragmented world*, pp. 21-25

Ferhat Šeta

Islamska epigrafika v Bosni in Hercegovini, str. 26-28**Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini**, str. 28-30

Islamic epigraphy in Bosnia and Herzegovina, (Summary), p. 32

IZ OČI V OČI

Mojca Ramšak

"Počitnice sem preživela v 19. stoletju":**Intervju z Marijo Kozar Mukič**, str. 33-35"I've been on vacations in the 19th century":

Interview with Marija Kozar Mukič (from Savaria Museum, Szombathely, Hungary)

Mirjam Gnezda

"Srce muzeja so ljudje, ne predmeti":**Intervju z Ivano Leskovec**, str. 36-40

"The heart of museum are people, not items":

Interview with Ivana Leskovec (Museum of Idrija)

OBZORJA STROKE

Tatjana Dolžan

Planšarski muzej v Bohinju, str. 41

Alpine museum in Bohinj

Oplenova hiša, Studor 16, str. 42

Oplen's house in Studor

Irena Rožman

Najlepši mesec je maj... Kvantarske pesmi in zgodba o spolnem življenju iz Posavja, str. 43-44

The most beautiful month is May... Obscene poems and the story from the sexual life from Posavje region

Nataša Konestabo

Predstavitev izbora najboljših kmetij severovzhodne Slovenije v organizaciji regionalnega tednika Vestnik 1991-1996, str. 45-47

The presentation of the choice of the best farms of Northeastern Slovenia organized by the regional weekly Vestnik 1991-1996, (Summary), p. 47

Irena Keršič

"Že dvakrat sem bil na razstavi**Narodnega muzeja Udomačena svetloba":****Zadnja razstava Slovenskega****etnografskega muzeja v prostorih na****Muzejski 1, v stavbi Narodnega muzeja**, str. 48-50

"I have been twice in National museum on the exhibition Domesticated Light." The last exhibition of the Slovene Ethnographic Museum in the building of the National Museum, Muzejska ulica 1

Marjana Žibert

Ob stoletnici Merkurja: Razstava etnološkega oddelka Gorenjskega muzeja, str. 51-52

Centenary of the Merkur store: An exhibition of the ethnological department of the Gorenjska Museum Kranj

Horuk v nove čase

Nikoli še nisem pospremil Glasnika na pot s takšno nelagodnostjo kot tokrat. Če bi pisal povsem brez dlake na jeziku, bi bržkone užalil ali razjezil nekaj kolegov in kolegic, če bi bil tiho pa bi legitimiral njihovo početje. Tu je zgodbica (če vas ne zanimajo notranje zadeve v zvezi z uredniškim odborom, prosim, preskočite naslednje štiri odstavke):

Prva številka letošnjega letnika je bila pripravljena (in vsebinsko potrjena, redakcija pa končana) že marca. Z njo se je seveda ukvarjal še prejšnji uredniški odbor. Potem so se zgodile spremembe, o katerih kot glavni urednik sploh nisem bil obveščen, čeprav smo se še teden dni pred občnim zborom Slovenskega etnološkega društva dogovorili, da bo uredniški odbor Glasnika še naprej štel devet članov, pri čemer bo - po funkciji - član uredniškega odbora tudi predsednik društva. Dobesedno v zadnjem trenutku pa se je zgodilo, da je nov, petčlanski uredniški odbor predlagala nova predsednica društva, člani društva pa so ga na občnem zboru potrdili.

Širši uredniški odbor je prvi pogoj, da bi Glasnik res bil še naprej glasilo vseh slovenskih etnologov in etnologinj (kar tako radi poudarjajo tisti, ki so ga skrčili), saj lahko le tako vključuje predstavnike osrednjih in regionalnih institucij. In če naj bi bil/a predsednik ali predsednica društva tisti/a, ki bi določal/a člane uredniškega odbora (in morebiti imel/a tudi glavno besedo pri vsebini Glasnika), potem glavnega oz. odgovornega urednika sploh ne potrebujemo več. V tem primeru bi bilo smotno, da bi predsednik oz. predsednica društva poleg odločanja o njegovi vsebini prevzel/a tudi težaško delo pri samem pripravljanju in izdajanju Glasnika.

Da se razumemo: komunikacijo med uredniškim odborom oz. urednikom, urednico in izvršnim odborom društva je doslej urejal statut društva z vključevanjem urednika oz. urednice v del izvršnega odbora, kateremu je poročal/a o svojem delu. Do težav v zadnjem letu in pol pa ni prišlo zaradi nepripravljenosti za dogovarjanje in komunikacijo s katerekoli strani, temveč zaradi različnega razumevanja statutarnega odnosa med društvom, predsednikom/predsednico in glasilom, ki ga društvo izdaja. Če katerikoli član društva (skupaj s predsednikom oz. predsednico) ni zadovoljen z uredniško politiko društvenega glasila oz. z delom uredniškega odbora, pač lahko predlaga zamenjavo, namesto da poskuša retroaktivno spremeniti uredniško politiko, ki je bila potrjena na občnem zboru (da je občni zbor višja instanca od izvršnega odbora in predsednika ali predsednice društva, je marsikdo spregledal).

In tako se je zgodilo, da pripravljeni in potrjeni Glasnik ni smel iti v tisk, ker naj ne bi bilo sredstev. Šele ko je ob koncu junija prišla prva pogodba o subvencioniranju z Ministrstva za znanost in tehnologijo (ki nas bo letos vendarle nagradilo za uspešno delo v preteklih treh letih), smo dobili zeleno luč.

Takrat pa so se načrti za letošnji letnik že povsem skazili, saj je bil ob Evropskem mesecu kulture v načrtu izid številke z ljubljansko tematiko, ki bo tako izšla šele septembra. To se je zgodilo v trenutku, ko smo kljub prepolovljenim sredstvom v lanskem letu dobesedno z nadčloveškimi naporji ohranili ritem rednega izhajanja Glasnika!

Toliko o tem. Dvojna številka, ki jo držite v rokah, pač ni takšna, kot smo si jo zamislili na začetku leta, zato pa vseeno, upam, prinaša nekaj zanimivega branja za vsakogar. V ospredju so se tokrat - zaradi sprejemanja nove varstvene in zaščitne zakonodaje - znašli zapisi s posveta o etnologiji in

novi varstveni zakonodaji. Čeprav prihajajo nekaj let prepozno, bodo morda v zadnjem trenutku vendarle kaj prispevali k iskanju najustrežnejših zakonskih rešitev.

Po kriterijih Ministrstva za znanost in tehnologijo bi morali znanstveni prispevki po obsegu presegati strokovne in druge prispevke. Tokrat žal ni tako. A vseeno objavljamo tri tehne prispevke o etnologu v muzeju, analizo kulturnih sistemov v Vzhodni Evropi v času tranzicije poljskega antropologa Mariana Kempnyja ter zapis o manj znanem delu kulturne dediščine Bosne in Hercegovine, o nagrobnih spomenikih in epigrafiki umetnostnega zgodovinarja in orientalista Ferhata Šete.

Z dvema intervjujema opozarjamo na pomembno delo etnologinj v regijah. V svojem imenu in v imenu uredništva čestitam Ivani Leskovec in osebju idrijskega muzeja za priznanje *Evropski muzej leta*.

Z zamudo objavljamo tudi prispevek Mojce Ramšak, ki je lansko leto predstavila etnološke knjige, natisnjene na Slovenskem v letu 1995 in takratno našo produkcijo primerjala z nekaterimi evropskimi državami. Izkaže se, da je stroka v ustvarjalni ekspanziji in da so nekateri prepripi o identiteti stroke le viharji v žličkah strupa. Prepričan sem, da je pošteno delo neskončnokrat več vredno od pritlehnih razprtij o tem, kdo je "naš" in kdo ne.

Tudi tokrat prinašamo poročila etnoloških institucij za lansko leto. Bibliografske podatke smo posredovali bibliotekarkam za izdelavo sprotnih bibliografij in jih (delnih) v Glasniku ne objavljamo. Zahvaljujem se vsem avtorjem za poslano prispevke in pozivam tiste, ki jih v tem pregledu ne najdemo, da se bolj potrudijo naslednje leto.

Ernest Gellner je do konca svojega življenja vneto zagovarjal posebnost "diskurza znanosti". V jedru znanosti, ki temelji na univerzalni logiki, ni ne kulturnega ne kakršnegakoli drugega relativizma. Tudi če izhajamo iz epistemološkega anarhizma, se ne moremo sprenevedati pri uporabi univerzalnih pravil logike. Obstajajo sicer lokalne znanosti in znanstvene tradicije, vendar ne morejo biti povsem ločene od vzajemnih povezav na globalni ravni. Posamezniki in znanstvenoraziskovalne skupine še kako vplivajo na razvoj znanosti, ne morejo pa spreminjati pravil, kakor bi se jim pač zahotelo. Dokler bom verjel, da v znanosti ni ne svetih krav ne svečeniških sinod, ampak je vsaka znanstvena trditev le začasna, in dokler bom verjel, da morata biti vsako znanstveno delo in vsaka znanstvena misel podvrženi neizprotni kritiki, se bom po svojih močeh trudil, da bi tudi naša etnologija in antropologija ostajali v okviru kriterijev falsifikabilnosti.

Rajko Muršič

P. s. In še nekaj. Zaradi časovne stiske in zato, ker je dosežanja lektorica na porodniškem dopustu, vseh besedil nisimo mogli temeljito jezikovno popraviti, zato gredo jezikovni spodrsjlaji na račun avtorjev. Kot urednik pač ne morem preveč posegati v jezikovno tkivo pisnega izražanja neveščih piscev. Tu velja, da najslabše obvladajo slovenski jezik tisti, ki imajo najbolj polna usta slovenstva. Zato menim, da bi bil že skrajni čas, da bi Slovensko etnološko društvo za svoje člane in članice organiziralo poletne tečaje slovenskega jezika in kreativnega pisanja.

SLOVENSKO ETNOLOŠKO DRUŠTVO

Metelkova 2

1000 Ljubljana

SMERNICE S POSVETA 'ETNOLOGIJA IN NOVA VARSTVENA ZAKONODAJA'

Slovensko etnološko društvo je organiziralo 21. 05. 1997 v Piranu posvet na temo *Etnologija in nova varstvena zakonodaja*. Udeležili so se ga referenti z naslednjimi prispevki:

dr. Duša Krnel Umek: *Etnologija in organiziranost varstva kulturne in naravne dediščine v Republiki Sloveniji*;

dr. Branka Berce Bratko: *Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine kot osnova za razvoj in ohranjanje identitete v Sloveniji*;

Zvezdana Delak Koželj: *Etnologija v dejavnosti varstva nepremične dediščine*;

mag. Jože Hudales: *Varstvo premične kulturne dediščine*.

Po predstavitvi referatov, ti so natisnjeni v Glasniku SED, je sledila diskusija, ki je posebej izpostavila v nadaljevanju predložene ugotovitve in opozorila, ki naj bi jih upošteval pripravljalec nastajajočega varstvenega zakona.

Ob predstavitvi smernic s posveta moramo poudariti pomembno dejstvo, da problemska vsebina prispevkov in diskusije vseskozi sledi priporočilom *Resolucije o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam integralnega varstva stavbne dediščine* iz leta 1976, povzetkom *Seminarja Sveta Evrope o integralnem varstvu kulturne dediščine* iz l. 1994 in ugotovitvam poročila Michaela Wimmerja *Kulturna politika v Sloveniji*, *Osnutek poročila evropske skupine ekspertov* iz l. 1996.

SMERNICE ZA NOVI VARSTVENI ZAKON:

1. Povzame naj vse pozitivne dosežke obstoječega Zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS 1/81), predlagamo le preveritve, popravke in dodatke v smislu strokovne aktualizacije in učinkovitosti.

2. V nedeljivo dejavnost naravne in kulturne dediščine naj vgradi načela integralnega varstva¹ s posebnim poudarkom na prilagoditvi vseh zakonov, ki se nanašajo na varstveno dejavnost, vzpostavi naj različne finančne spodbude in sklade.

3. Po načelu interdisciplinarnosti naj umesti etnološki vidik v definicijo kulturne dediščine in ustrezneje definira varstvene skupine.

4. Zagotovi enovitost ustanavljanja, financiranja in organiziranja mreže varstvenih ustanov z jasno opredelitvijo in izpeljavo hierarhije, povezav, nalog in kompetenc posameznih institucij.

6. Sledijo naj mu potrebni podzakonski akti (npr. ustrezno preoblikovanje Pravilnika o pripravi izpitov, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine, Ur. l. RS 31/96) in pravilniki (npr. izdelava Normativov in standardov v varstveni dejavnosti).

Ljubljana, maj 1997.

Povzeli:

dr. Branka Berce Bratko

Zvezdana Delak Koželj

Vladimir Knific

1 Integralno varstvo je celovita in skupna obravnava objekta in območja, ki vključuje tudi kulturno krajino, kot enotnega organizma in to po fizični in vsebinski plati, ki presega ozki kulturni vidik, in zato predstavlja enega od pglavitnih ciljev varstvenih prizadevanj nasploh. Vsebuje vrsto ukrepov, še posebno na različnih strokovnih in upravnih ravneh, ki naj bi zagotovili ohranjanje dediščine, njeno vzdrževanje, rabo in prilagoditev potrebam okolja in družbe.

Zvezdana Delak Koželj

ETNOLOGIJA V DEJAVNOSTI VARSTVA
NEPREMIČNE DEDIŠČINE

Organiziranje spomeniške službe v deželah nekdanje Avstro-Ogrske je bilo vzpostavljeno že leta 1850. Ker je obvezna časovna meja šestdesetih let od nastanka priznavala status spomenika predvsem predmetom in objektom današnjega zgodovinskega in umetnostnozgodovinskega interesa, etnološka dediščina v takratnem uradnem varstvu še ni bila upoštevana.

Varstvo etnoloških spomenikov je bilo "izključno zadeva krajevnih ali deželnih, v domačijske značilnosti zaverovanih prostovoljnih organizacij ali društev in tudi državnih organov zunaj resorja kulture, ki so skrbeli predvsem za smotno rabo tal in zemljiških obdelovalnih površin".¹ "Varstvo etnološke nepremične stavbne dediščine" se je tako "uresničevalo v načelih varstva, ki so veljala za varstvo prirode, ker so etnološke posebnosti šteli za del krajinske podobe".² "Kadar so pospeševali ali propagirali s pokrajino usklajen tip domačije ali tip novega gospodarskega poslopja, pa so tudi posredno skrbeli za ohranitev značilne krajinske podobe".³

Med obema vojnama "se je uveljavil interes za premično etnološko dediščino kot predmet muzejstva, stavbarstva pa le kot raziskovalna tema, vendar še ne kot predmet varstva".⁴ Tako so v osnutku varstvenega zakona iz leta 1939 prvič omenili "poleg premičnih in nepremičnih arheoloških, zgodovinskih, kulturnozgodovinskih, umetniških in naravnih, tudi že izrecno etnološke predmete oziroma spomenike".⁵ Znova moramo omeniti pomembno dejstvo, da "v osnutku predlagana načela" za etnološke spomenike "niso bila prav nič drugačna" od tistih, ki so se nanašala "na varovanje naravnih lepote in redkosti" - "varuje se njihovo stanje, dokler po naravnem procesu ne izgubijo svojega karakterja".⁶ Kategorijo etnoloških nepremičnih spomenikov so še vedno šteli "za nedeljivo sestavino človekovega življenjskega okolja".⁷

Iz tega časa ne moremo spregledati črnoglednega razmišljanja Franceta Mesesnela o stanju "etnografskega sektorja": "Spomeniškega varstva za narodopisje ni. Narodopisni teren je naša vas in naša delavska naselbina, kulturna tvornost našega kmeta in delavca, naša folklorja niso zaščiteni z nobeno uredbo in v nobenem oziru. Kmečke stavbe niso predmet načrtnega narodopisnega študija, kmečka umetnost - narodne noše, slike na steklo itd. pa so navaden predmet meščanskega prekupčevanja".⁸

27. 1. 1945 je SNOS izdal *Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, kulturnih in zgodovinskih spomenikov in naravnih znamenitosti*, ki je postal temelj povojnemu varstvenemu sistemu. Na temelju zakona o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti⁹ so se smeli vsi premeštrni in nepremični kulturnozgodovinski in etnološki spomeniki in naravne znamenitosti postaviti pod državno varstvo, ne glede na to, komu so pripadali oziroma v čigavi lasti so bili. Istega leta je bil - kot nadaljevanje predvojnega Spomeniškega urada - ustanovljen *Zavod za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti*.

V organizacijskem pogledu je pomenila ustanovitev posebnega "referata za etnografske spomenike", ki ga je vodil tedanji ravnatelj Etnografskega muzeja dr. Boris Orel, velik napredek v varovanju nepremične etnološke dediščine. Varovanje etnoloških spomenikov je bilo vrsto let za spomeniško službo ena od prednostnih nalog.

Po uveljavitvi Ustave FLRJ leta 1946 je bil prvi spomeniški zakon revidiran in tako je Ljudska skupščina LRS maja 1948 sprejela *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS*.¹⁰ Vsekakor moramo omeniti, da je s tem zakonom nova družbena ureditev postavila varstvo spomenikov z upravnega in znanstvenega področja dejavnosti spomeniškega varstva v pristojnost celotne družbe in družbenega načrtovanja, pri čemer je postal Zavod samo strokovni iniciativni in usmerjevalni organ. *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti* iz leta 1958¹¹ in *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov v LRS* iz leta 1961,¹² dopolnjen leta 1965, sta smiselno nadaljevala vsebino in usmeritev povojne zakonodaje. Spomeniki so bili zaradi svojih vrednosti zavarovani "ex lege" že po samem zakonu, ne glede na to, ali so bili vpisani v register kulturnih spomenikov ali ne. Pristojni zavod za spomeniško varstvo je tudi izdajal dovoljenja za vse posege na kulturnih spomenikih, ki so bila sestavni del gradbenega dovoljenja. Podobno je veljalo za tudi za izdajo dovoljenj za nove graditve na zemljiščih, ki so bila v njegovi okolici. Te določbe v sedanji zakonodaji ni več; žal pa iz prakse vemo, da je izredno pomembna za ohranitev etnološke stavbne dediščine oziroma spomenikov.

V šestdesetih letih je bila ob povečanju družbenega zanimanja za varstveno dejavnost izvedena decentralizacija

¹ Ivan Komelj, *Varstvo etnoloških spomenikov v luči razvoja spomeniško-varstvene zakonodaje in ideologije varstva*. V: *Varstvo spomenikov*. 26. Ljubljana 1984, str. 41-42.

² *Nar. delo*, str. 39.

³ *Nar. delo*, str. 42.

⁴ *Nar. delo*, str. 39.

⁵ *Nar. delo*, str. 43.

⁶ *Prav tam*.

⁷ *Nar. delo*, str. 44.

⁸ Boris Orel, *Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji*. V: *Slovenski etnograf* 6-7. Ljubljana 1954, str. 11.

⁹ *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti* (Ur. l. DEF 489/45).

¹⁰ *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS* (Ur. l. LRS 102/48).

¹¹ *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti* (Ur. l. LRS 22/58).

¹² *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov v LRS* (Ur. l. LRS 26/61).

spomeniške službe z vzpostavitev regionalnih zavodov.

Do leta 1974 je za področje varovanja naravne in kulturne dediščine republiška zakonodaja temeljila na zvezni. Z novo ustavno ureditvijo in v tem okviru z novo ustavo SRS pa je varstveno področje z vsem kulturnim življenjem prešlo v izključno pristojnost republike.

Novi, še danes veljavni *Zakon o naravni in kulturni dediščini*¹³ (dalje *Zakon*) je začrtal varovanje naravne in kulturne dediščine na raven celotne družbene skupnosti. Neposredno varovanje nepremične dediščine je postalo skrb regionalnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine, varstvo premične pa (glede na vsebino) muzejev, galerij in arhivov.

Analogno staremu zakonu oz. nekdanjim trem kategorijam kulturnega spomenika pozna *Zakon* glede na stopnjevano kulturno vrednost v najširšem pomenu besede tri vrednostne ravni kulturne dediščine. Po poudarjeni kulturni, znanstveni, zgodovinski ali estetski vrednosti (podlaga je teritorialna odmevnost) ločimo:

- kulturno dediščino,¹⁴
- kulturne spomenike¹⁵ in
- kulturne spomenike velikega ali izjemnega pomena.¹⁶

Od sprejetja obstoječega varstvenega *Zakona Delovna skupina etnologov konservatorjev pri Slovenskem etnološkem društvu* pripravlja pripombe za njegovo izboljšanje oziroma v zadnjih letih aktivno sodeluje pri pripravi nove varstvene zakonodaje.

Tako smo že 10. 12. 1982 pripravili gradivo o *Problematiki etnoloških spomenikov* za takratni Republiški komite za kulturo, ki je pripravljaval analizo *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji*.¹⁷ Takrat smo še posebej opozorili na obvezo dodeljevanja po *Zakonu* zagotovljenih finančnih sredstev zaradi omejitve rabe etnološkega spomenika

(20. čl.), s strani imetnika neustreznega zavarovanja vloženih finančnih sredstev za redno vzdrževanje s hipoteko (34. čl.), problem interventnih posegov na račun lastnika (37. čl.) - še posebno, če lastnik objekta več ne potrebuje. Izpostavili smo tudi potrebo po dodatni širitvi pravic in finančnih ugodnosti za imetnike in nujnost krčenja upravnih nalog za etnologe konservatorje.

V gradivu *Problematika stanja in varovanja etnološke dediščine 1986-89* za namene družbenega planiranja leta 1989 sem poudarila predvsem problematiko upočasnjenega razglašanja, ki je po eni strani posledica finančnih obremenitev (20., 34., 35. čl. *Zakona*), po drugi strani pa posledica zavračanja sprejemanja družbenega denarja zaradi vezave s hipoteko, pomajkanja ugodnih, spodbujevalnih bančnih kreditov, izdatnejših davčnih olajšav lastnikom in izvajalcem del. Opozorila sem tudi na potrebo po obstoju posebnega finančnega fonda za izvedbo nujnih vzdrževalnih del na etnoloških spomenikih, s katerim bi razpolagali Zavodi.

Dodatne zahteve za optimalnejše varovanje *Nepremične etnološke dediščine kot republiška obvezna izhodišča v Srednjeročnem družbenem planu 1991-1995* iz leta 1989 sem znova opredelila kot oblikovanje posebnih interventnih skladov za izvajanje nujnih posegov na etnoloških spomenikih in arhitekonsko dokumentiranje ogroženih objektov. Ponovno sem opozorila na potrebo po uveljavitvi spodbujevalnih kreditov, davčnih ugodnosti, vzpostavitvi posebne inšpekcije za varstveno področje in preoblikovanje 34. čl. *Zakona* v smislu ukinitve zavarovanja družbenih sredstev s hipoteko.

Na seji naše delovne skupine 9. 3. 1990 smo oblikovali *Predloge etnologov konservatorjev ob snovanju novega Zakona o naravni in kulturni dediščini*.¹⁸ Predloge smo razdelili na

13 *Zakon o naravni in kulturni dediščini* (Ur. l. SRS 1/81, 42/84, RS 8/90, 26/92, 75/94, 29/95).

14 *Naravna in kulturna dediščina* so po tem zakonu nepremičnine, premičnine in njihove skupine, območja in posamezni deli narave, ki imajo za SR Slovenijo ali za njeno ožje območje kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost. *Zakon* definira v 2. čl. kulturno dediščino kot predmete ali skupine predmetov zgodovinskega, arheološkega, umetnostnega, etnološkega, antropološkega ali naravoslovnega pomena, ki dokumentirajo zgodovinska dogajanja na Slovenskem; starbe in drugi predmeti, ki so v zvezi s pomembnimi osebami naše politične in kulturne zgodovine, arhivsko gradivo, arheološka najdišča, arheološke najdbe, umetniška dela in oblikovani izdelki, etnološki predmeti, stara orodja, naprave in stroji, starbe, skupine ali deli starb umetnostne, zgodovinske ali tehnične pričrjalnosti, naselbinska območja ter stara vaška in mestna jedra. Iz navedenega sledi, da termin etnološka dediščina obravnava le 'predmete ali skupine predmetov', smiselno pa jo prenašamo tudi na starbe in skupine starb.

15 *Dele naravne in kulturne dediščine*, ki so zavarovani že po samem zakonu (ex lege) in imajo posebno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, razglasi občinski svet na pobudo zaroda za varstvo naravne ali kulturne dediščine s posebnim aktom za kulturni ali zgodovinski spomenik. Ti so lahko posamezni premični in nepremični predmeti, naselja ali njihovi deli, območja in zbirke (16. čl.). Po svojih značilnih lastnostih pa so: arheološki, zgodovinski, umetnostni in arhitekturni, urbanistični, etnološki in tehniški.

Etnološki spomeniki so lahko območja, starbe, skupine starb in premični predmeti vsakdanje rabe in oblikovani izdelki, ki izpričujejo način življenja in ustvarjalnosti slovenskega naroda, italijanske in madžarske narodnosti in drugih ljudstev na območju SR Slovenije (16. čl.).

16 Po mnenju predlogu Zavoda SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine sprejme Skupščina SR Slovenije akt o razglasitvi spomenika oziroma znamenitosti velikega ali izjemnega pomena (bitiša I. nacionalna kategorija spomenikov) (21. čl.). Razglasitve na parlamentarnem nivoju v praksi niso bile izvedene, ta vrst spomenikov je opredeljena le v prostorskih sestavinah dolgoročnega plana RS za obdobje 1986-2000, dopolnjenih leta 1989, kot obvezno izhodišče države, ki ga morajo občine upoštevati pri opredeljevanju svojih prostorskih planov. Na nivoju Ministrstva za kulturo se za zdaj izvajajo bolj ali manj le interventne razglasitve v drugostopenjskem smislu!

17 Republiški komite za kulturo, *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji*, Ljubljana 1989.

18 To gradivo je bilo predstavljen na rednem občnem zboru Slovenskega etnološkega društva, kolegiju takratnega Oddelka za etnologijo in ISN ZRS SAZU. Vsi so naše gradivo soglasno podprli, nato smo ga posredovali pripravljalcu novega zakona - Ministrstvu za kulturo. Ta problematika je bila predstavljen v mojih prispevkih, kot npr. *Problem Kalamore domačije na Bukovici - problem varovanja ljudskega starbarstva*, V: *Obvestila ZRS VNKD* 1/1, Ljubljana 1990, str. 8-9; *Uvod k Seznamu najpomembnejše etnološke dediščine*, V: *Varstvo spomenikov* 33, Ljubljana 1991, str. 349-350; *Problematika stanja in varovanja ljudskega starbarstva v državi Sloveniji*, V: *Glasnik SED* 31/3-4, Ljubljana 1991, str. 140-146. V tem času sem tudi predložila Projektni skupini za zgodovinske središča DS Alpe - Jadran v obravnavo 3. skupno poročilo o zgodovinskih središčih na temo *Problematika stanja in varovanja ljudskega starbarstva v deželah Alpe - Jadran*, ki je v pripravi.

dva sklopa, ki sta bistvenega pomena za:

- I) uspešno delovanje varstvene dejavnosti nasploh;
- II) obstoj stavbnega fonda t. i. etnološke dediščine (ki je v veliki večini v zasebni lasti).

I.

- Uskladitev oziroma 'nadvlada' nastajajočega Zakona z vsemi ostalimi, ki se kakorkoli navezujejo na varstveno dejavnost (prostorski, gradbeni, cestni, sanitarni, protipožarni, davčni itd.).

- Pooblastitev strokovnih organizacij za varstvo naravne in kulturne dediščine, da lahko nastopajo kot stranka v upravnem postopku (še posebno v primeru sprožitve postopka o prekršku in za izdajo lokacijskega in gradbenega dovoljenja za posege na spomenikih ali območjih); zavodi lahko dajejo v upravnem postopku le mnenje, ne pa soglasje, kar pomeni, da gradiva za upravne službe niso obvezujoča!

- Oblikovanje posebne varstvene inšpekcije na republiškem nivoju.

- V kazenske določbe vključiti tudi poškodovanje ali uničenje dela naravne in kulturne dediščine (ne samo kulturnih spomenikov ali naravnih znamenitosti).

- Priprava konservatorskega programa mora biti predpogoj za izvajanje posegov na kulturnem spomeniku; skleniti bi se morala s kolavdacijo; konservatorski program bi moral vsebovati predvsem povzetke predhodnih raziskav in analiz, opredelitev vrste in obsega del, predloge za funkcionalno izrabo, načrt uporabe celote in posameznih delov, opis dovoljenih materialov in soglasje o izvajalcu.

- V želji po vzpostavitvi določenega strokovnega 'reda' pri izvajanju neposrednih posegov smo predlagali rabo prvega varstvenega režima za kulturne spomenike in drugega varstvenega režima za objekte kulturne dediščine ter strokovno mnenje za graditev objektov pri posegih v kulturni krajini (predstavljenih zahtev pa nikoli ne smemo jemati v absolutnem smislu).

- Zakonska terminologija mora biti usklajena z izrazi, ki so v rabi v strokovni praksi, ker bi lahko sicer prihajalo do nesporazumov in nejasnosti na vseh ravneh dela.

II.

- Pri snovanju novega Zakona bi morali kot posebno poglavje obravnavati (že večkrat predlagane!) finančne ugodnosti tako za imetnike kulturnih spomenikov kakor tudi kulturne dediščine, in sicer:

- spodbujevalne bančne kredite, ki bi bili tem ugodnejši, čim bolj bi se poseg podrejal varstvenim zahtevam;

- oblikovanje posebnih interventnih in namenskih skladov (za nenačrtovane posege, izdelavo tehnične dokumentacije).

- Preoblikovanje 34. čl. Zakona (vezanje družbenih sredstev s hipoteko).

- Oblikovanje manjših delovnih skupin pri Zavodih, ki bi izdelovale projektne modele za posege na ravni idejnih načrtov.

V letu 1990 je bilo varstveni službi posredovano v pregled gradivo za razpravo z naslovom *Teze za zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine* (13. 12. 1990). Med pomembnimi vsebinskimi novostmi naj naštejemo inšpekcijsko nadzorstvo, razglašanje na ravni države in pojav varstvenih skupin, kot so spomenik, arheološko spomeniško območje, naravni rezervat, naravni spomenik, spomenik oblikovane narave, spomeniška celota, urbanistični spomenik, krajinski park, regijski park, naravni park, zavarovana rastlinska ali živalska vrsta. Ker gradivo ni šlo v zakonodajno proceduro, ga tudi v *Delovni skupini* nismo posebej obravnavali.

Zgolj v informacijo mi je bil posredovan tudi osnutek *Tez za zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine* (18. 11. 1992). Poleg ločevanja varstvenih skupin (našteti v prejšnjih tezah) na temeljne in zbirne, razglašanja na ravni države in inšpekcijskega nadzorstva bi izpostavila pomembnejše zakonske novosti, kot npr. več pravic za imetnike kulturnih spomenikov in kulturne dediščine, poseben odškodninski sklad za imetnike in uvedbo soglasja v upravnem postopku ter bolj ali manj enotno strukturirano varstveno službo.

V *Delovnem osnutku zakona o varstvu kulturne dediščine* (10. 11. 1993) je bila znova, kakor sredi šestdesetih let, začrtana delitev naravne in kulturne dediščine. Nakazana je bila tudi dvonivojska pojavnost krovnega varstvenega zakona in sistemskih zakonov (arhivskega, muzejskega in spomeniškovarstvenega). Kot primer naj navedem specifično nepremične kulturne dediščine kot prostorske kategorije, ki je praviloma v lasti najrazličnejših fizičnih in pravnih oseb (lastnikov je lahko več) njihova namembnost se zelo razlikuje, kakor tudi stanje, v kakršnem so.

Cilji, ki so jih želeli doseči s predlaganim zakonom, so bili naslednji:

- zagotoviti varstvo kulturne dediščine (prej se je izvajalo le v okviru prostorskega planiranja);
- uvesti register kulturne dediščine;
- urediti trgovanje s predmeti kulturne dediščine;
- uvesti razna potrdila za uveljavljanje različnih oblik podpor in olajšav za lastnike dediščine in spomenikov;
- urediti uvoz dediščine tuje provenience, kot ga določajo mednarodne konvencije;
- razvrstiti kulturne spomenike v temeljne in zbirne varstvene skupine;
- odločitev o razglasitvi za kulturne spomenike prenesti na republiško raven;
- s hipoteko zavarovati le finančna sredstva, ki jih je država vložila zaradi škode, ki jo je povzročil lastnik;
- uveljaviti nadzor nad izvajanjem varstva in ustanoviti posebno inšpekcijo za področje varstva kulturne dediščine;
- uvesti licence za opravljanje strokovnih nalog varstva.

Na delovnem sestanku etnologov konservatorjev smo obravnavali *Teze za zakon o varstvu kulturne dediščine* (Osnutek - 15. 10. 1993) in nanje podali izčrpne pripombe, ki smo jih posredovali na posebnem srečanju piscu Zakona.

Uvodoma smo vnovič opozorili na vsebinske pripombe,¹⁹ ki smo jih večkrat obravnavali na srečanjih etnologov konser-

¹⁹ Obravnavali smo tudi Zakon o dohodnini (Ur. l. RS 48/90, 34/91, 14/92), saj je s stališča naše dejavnosti sporna prentzka stopnja eničanja osnove za dohodnino, ki jo je mogoče uveljaviti le v tekočem letu. Dohodninski zakon tudi bolj ali manj izloča možnosti

vatorjev. Te bi morale biti vgrajene v nastajajoči *Zakon o varstvu kulturne dediščine*.²⁰

Poleg dejstva, da v *Tezah* ni jasno razvidno, kakšna bo generalna strategija varstva, smo ugotovili, da predstavlja gradivo korak nazaj vsaj na dveh nivojih: ne opredeljuje dovolj jasno, kaj je kulturna dediščina (2. teza, 1. odstavek) oziroma kulturni in zgodovinski spomenik (25. teza, 1. odstavek). Tudi ne opredeljuje kulturne dediščine kot temeljne vrednote naše nacionalne identitete. Menili smo, da sta ustrežnejši definiciji v 'starem' zakonu²¹ oziroma v *Konvenciji o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine*.²²

Opozorili smo, da v *Tezah* poleg terminološke zasičenosti z neustreznimi pojmi tudi ni jasno opredeljeno, katere so stroke, ki naj bodo obvezno prisotne v varstveni dejavnosti, kakor tudi ne njihove metode, ki predstavljajo jedro interdisciplinarnega delovanja.

Izpostavili smo problem ne dovolj definirane vloge zavodov (še posebno strokovne razmejitve med zavodi in posebnimi varstvenimi organizacijami), kakor tudi ne dovolj natančno predstavljene temeljne naloge organizacij za varstvo, ne nazadnje pa je vsebinsko premalo opredeljen tudi inšpekcijski nadzor za naše področje.

Po našem mnenju so neustrezno strokovno opredeljeni tudi predloženi kriteriji vrednotenja kulturne dediščine. Našteti kriteriji - glede na znanstveni, zgodovinski, umetnostni ali splošno človeški pomen (5. teza, 1. odstavek) - so po naši sodbi preozki in neprimerljivi. Ocenjujemo, da znanstvenega pomena vrednotenja ni mogoče enačiti z umetnostnim, ker menimo, da je znanost pač posledica strokovnega dela in zato ne more biti kriterij vrednotenja. Odločno pa pogrešamo kriterije, kot so npr. etnološki (način življenja), sociološki, geografski ali arhitekturni.

Opozorili smo, da je raziskovanje kulturne dediščine (5. teza, 2. odstavek) usmerjeno preveč v tehnično plat in poudarja predvsem arheološke tehnike. Raziskovanje po našem mnenju obsega tudi evidentiranje, strukturalno analizo, raziskovanje načina življenja v zavarovanih stavbah in območjih, ki je po naši sodbi temelj vsakega resnega strokovnega dela v naši dejavnosti.

Ugotovili smo tudi, da so pri opredelitvi konservatorske dokumentacije (5. teza, 8. odstavek) v gradivu našete konservatorske smernice, programi in projekti, nikakor pa ni opredeljeno celovito dokumentiranje. Menimo, da konservatorska dokumentacija ni vedno del investicijske dokumentacije. Konservatorski projekti se glede na obstoječo zakonodajo ne izdelujejo na zavodih.

Etnologi smo ocenili, da starost stavbe ali predmeta ne moreta biti ključni element vrednotenja in evidentiranja za kul-

turno dediščino, zato se nismo strinjali z določitvijo višine starostne meje 40 ali 60 let (13. teza). Za etnološko stroko je namreč lahko pomemben tudi pred kratkim postavljeni objekt ali izdelani predmet, če dokumentira določeni način življenja in je pomemben za izoblikovanje identitete obravnavanega območja. Menimo, da je eden od ključnih kriterijev za vrednotenje (nasploh) opustitev izdelave določenega predmeta oziroma tehnologije njegove izdelave.

V 25. tezi, 1. odstavku so razčlenjene varstvene skupine kulturnih spomenikov, ki so po naši oceni premalo strokovno dorečene. Tudi ni ustrezno razdelana definicija spomenika, saj se npr. razen pojma stavbe navaja tudi izraz sakralni objekt, kar je po našem mnenju odvečno.

Opozorili smo tudi na občutne pomanjkljivosti pri opredeljevanju lastnikovih pravic. Tako je nesprejemljiva 26. teza, 4. odstavek, v katerem "akt o razglasitvi lastniku ne prinaša nobenih pravic, ki izhajajo iz določb tega zakona". Menimo, da prinaša vse pravice, ki pripadajo lastnikom kulturne dediščine in še dopolnilne, saj je objekt zaradi še posebnih, dodatnih vrednosti razglašen za spomenik!

"Pravico do pravične odškodnine" za imetnike kulturnih spomenikov (38 teza, 1. odstavek) bi moral podrobno urejati poseben podzakonski akt, ki bi - zaradi omejitev s strani varstvene stroke - moral obravnavati oblike in vsebine strokovnih nasvetov, popuste pri nabavi gradbenega materiala, poceni izvedene posnetke stanja, svetovanje pri izbiri izvajalcev, kakor tudi finančne ugodnosti (možnosti najema ugodnih kreditov, vlaganja državnih sredstev, oprostitev plačila dohodnine itd.)

Opozorili smo tudi na pomanjkljivost, da je opredeljeno le soglasje k posegom v kulturne spomenike (60. teza, 1. odstavek); ne pa soglasje k posegom v objekte kulturne dediščine.

Oktober leta 1994 smo pripravili gradivo za razpravo z naslovom *Temeljna izhodišča zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine*.²³ V njem smo poudarili, da moramo pri pripravi nove varstvene zakonodaje izhajati iz vseh pozitivnih strokovnih in upravnih izhodišč 'starega' zakona; novi zakon mora omogočiti učinkovitejše izvajanje naše dejavnosti. Če povzamemo rdečo nit seminarja Sveta Evrope o *Integralnem varstvu kulturne dediščine*, je bistvo in temelj vsega povedanega v izhajanju iz tradicije vsakokratnega okolja in varstva.

Izrazili smo potrebo po vzpostavitvi krovnega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine s ciljem nedeljivosti varstvene dejavnosti.

Opozorili smo, da je potrebno ob pripravi novega sistema varstvene zakonodaje še posebno upoštevati njeno usklajenost z vso drugo zakonodajo, ki se kakorkoli nanaša na našo dejavnost.

mecenstra. Po pregledu prečiščenega besedila zakona o davkih občanov (Ur. l. RS 8/91) smo ugotovili, da sistem davčnih olajšav žal ni usklajen z bančno politiko dolgoročnega kreditiranja, ki bi omogočala posebne pogoje kreditiranja posegov v spomeniško-varstveni fond. Doreči bi morali tudi večje ugodnosti za imetnike kulturnih spomenikov in kulturne dediščine pa tudi za izvajalce del in gradit, kot jih ima npr. mojster umetne obrti, ki ima obdavčeno le 5 % dohodka.

20 Glej 'Predloge...' iz marca 1990.

21 Glej definicijo v op. št. 14.

22 Z izrazom kulturna dediščina so v 1. čl. te konvencije mišljeni:

- **spomeniki**: dela arhitekture, monumentalna kiparska ali slikarska dela, elementi ali strukture arheološkega značaja, napisi, večina in skupine elementov, ki imajo z zgodovinskega, umetnostnega ali znanstvenega vidika izredno splošno vrednost;
- **skupine stavb**: skupine izoliranih ali povezanih stavb, ki pomenijo po svoji arhitekturi, enotnosti in ujemanju z okoljem z zgodovinskega, umetnostnega ali znanstvenega vidika izredno splošno vrednost;
- **območja**: dela človeških rok ali kombinirana dela človeških rok in narave, kakor tudi predeli z arheološkimi najdišči vred, ki so z zgodovinskega, estetskega in etnološkega ali antropološkega vidika izrednega splošnega pomena.

23 Gradivo v obliki tez predstavlja povzetek pripomb delovne skupine etnologov konservatorjev na osnutek Zakona o varstvu kulturne dediščine (december 1993) in gradiva z naslovom 'Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine' (avtorji Korošec, Kromar, Slabe).

Izpostavili smo nujnost splošne, globalne obravnave varstvenih vsebin (krovni zakon) in prehajanje k posameznim, v področnih zakonih in podzakonskih aktih.

Izluščili smo pomembno dejstvo, da je temelj celotnega sistema varstvenih zakonov tudi jasna, nedvoumna ter z varstveno teorijo in prakso terminološko usklajena opredelitev pojma dediščine.

Zastopali smo stališče, da mora organiziranost varstvene dejavnosti na eni strani temeljiti na njeni enovitosti (regionalni zavodi in republiški kot njihov drugostopenjski organ), na drugi strani pa na ločevanju (oz. intenziviranju) med strokovnimi in upravnimi nalogami (npr. preveritev smiselnosti razglašanja).

V sklepu smo predlagali, da mora panožni varstveni zakon še posebej poudariti:

- jasno opredelitev in razmejitve nalog med organizacijami;
- interdisciplinarni pristop in opredeliti stroke, ki so obvezno prisotne v varstveni dejavnosti;
- celovitejše vrednotenje;
- dolžnosti, pravice in kazni;
- oblikovati sklad za dediščino.

V letu 1996 sem na podlagi študija novega *Predloga zakona*²⁴ in vseh skupnih predhodnih gradiv, ki so obravnavala problematiko varstvene zakonodaje, pripravila načelno *Razmišljanje o Predlogu zakona o varstvu kulturne dediščine - prva obravnava* (poskusna verzija z dne 14. 4. 1996), ki je v mnogočem povzelo tudi predhodno predstavljena *Temeljna izhodišča*.

Stroka je po dveh ločitvah - od Restavratorskega centra in varstva naravne dediščine - v dokaj ohromljenem in neprijetnem položaju (tako pri strokovnih izhodiščih kakor tudi pri izvajalcih). Iz tega neprijetnega položaja nas lahko reši le ustrezno zastavljen novi zakon - katerega predlog načelno podpiram.

Temelj celotnega sistema varstvenih zakonov je tudi jasna, nedvoumna in z našo varstveno teorijo in prakso terminološko usklajena opredelitev pojma dediščine. Tako vidimo definicije kulturne dediščine²⁵ in varstvenih skupin²⁶ kot docela nesprejemljive, še posebej, ker sprememba vsebinsko ni opredelila, v čem je novost pozitivnejša za izvajanje varstva.

Opozorila sem še na problem pretiranih kompetenc Restavratorskega centra in Inšpektorata.

Ne nazadnje nas zelo skrbi dejanska vloga etnologije v varstveni dejavnosti, saj na več pripomb najnovejšega predloga *Zakona* s strani etnologov konservatorjev, da se mora v de-

finicijo kulturne dediščine enakopravno vnesti tudi etnološka stroka, odgovori pripravljalka gradiva takole: "Definicijo kulturnega pomena dediščine smo povzeli po Granadski konvenciji,²⁷ ki je za našo državo obvezujoča. Lahko bi jo sicer širili z dodatno razdelavo pojma kulturni pomen in v tem smislu smo dodali 'umetnostnega'. Glede vašega drugega predloga, da dodamo tudi 'etnološkega', pa v stroki poteka debata o tem, ali gre za etnologijo ali za antropologijo, zato se predlagatelj ne čuti poklicanega, da bi z zakonom posegal v nerazčiščena strokovna vprašanja, če ni nujno potrebno." Tako smo kljub večim strokovnim utemeljitvam ob branju novejših verzij predloga zakona iz 16. 6. 96 lahko le ugotovili, da ostaja definicija kulturne dediščine brez navedbe 'etnološkega' pomena.

Taka utemeljitev, ko enači etnološki pomen z neimenovanimi 'drugimi', nedvomno negira celovitost (dosedanje) varstvene dejavnosti in vso dosedanje vlogo etnologije v njej, o čemer govorita prvi dve alineji ciljev in načel novega zakona:

- spoštovati doseženo stopnjo varstva kulturne in naravne dediščine in dograditi že obstoječi sistem varstva na temelju dosedanjih izkušenj ter
- zagotoviti enoten, usklajen in celovit sistem varstva dediščine!

Zaradi ohlapnega odgovora pripravljalka zakonskega predloga (kar imam za nerazumevanje vsebine mojih pripomb) in zaradi vseh preteklih neupoštevanih gradiv, kakor tudi zaradi zakonodaje v nastajanju, smo etnologi konservatorji zaprosili 20. občni zbor Slovenskega etnološkega društva 11. 10. 1996 v Sori pri Medvodah za podporo našim prizadevanjem po vključitvi etnološke stroke pri pripravi nove varstvene zakonodaje. Občni zbor nas je podprl, zahteva po vključitvi etnološkega vidika pa je bila sprejeta s strani pripravjalca *Zakona* in vnešena v nastajajoči zakonski predlog.

Na občnem zboru Slovenskega etnološkega društva smo 26. 3. 1997 ob predstavitvi poročila o delu Delovne skupine etnologov konservatorjev znova obravnavali problematiko nastajajočega varstvenega zakona. Občni zbor je soglasno podprl zamisel Delovne skupine etnologov konservatorjev, ki zagovarja le popravke, prevetritev oziroma aktualizacijo (z vseh vidikov, ki pa naj ne preglasijo strokovnega) obstoječe varstvene zakonodaje, ne pa izdelave novega varstvenega zakona. Kot podoben primer predelave obstoječega zakona lahko navedemo *Zakon o graditvi objektov*.²⁸ Občni zbor je tudi pooblastil Delovno skupino etnologov konservatorjev, da posreduje omenjeno pobudo pripravljalcu *Zakona*.

²⁴ Če primerjamo Predlog Zakona iz leta 1996 z Delovnim osnutkom zakona o varstvu kulturne dediščine iz leta 1993, opazimo, da je povzel vse njegove vsebinske cilje, še posebej pa je izpostavil:

- spoštovanje dosežene stopnje varstva in dograditev že obstoječega varstvenega sistema na temelju dosedanjih izkušenj;
- zagotovitev enotnega, usklajenega in celovitega sistema varstva dediščine;
- usklajitev sistemske ureditve z novim družbenopolitičnim sistemom;
- uveljavitev državne vloge kot primarne pri varstvu dediščine;
- uveljavitev načela javnega interesa za varovanje dediščine in zagotovitev varovanja kot javne službe;
- prepustitev naravovarstvene dejavnosti širšemu varstvu narave, kulturno komponento pa zavarovati z razširitev pojma kulturne dediščine tudi na naravne vrednote (spomenike oblikovane narave, kulturno krajino);
- zagotovitev varstva dediščine v spremenjenih lastninskih razmerah;
- zožitev zakonske regulacije na sistemske vsebine in prepustitev kulturne politike programskim dokumentom;
- jasno določitev upravne in strokovne naloge varstva.

²⁵ V 2. členu Predloga Zakona z dne 14. 4. 1996 predstavlja kulturna dediščina nepremičnine in premičnine ter njihove skupine ali posamezne dele, katerih varstvo je zaradi njihovega zgodovinskega, arheološkega, umetnostnega znanstvenega, socialnega, tehniškega ali drugega kulturnega pomena v javnem interesu in so v skladu s tem zakonom evidentirani kot dediščina.

²⁶ Varstvene skupine predstavljajo starinski spomeniki, memorialni spomeniki, arheološki spomeniki, spomeniki vrtne arhitekture, nasebniški spomeniki, spomeniška krajina, premični spomeniki in spomeniške zbirke.

²⁷ Konvencija o varstvu evropskega arhitektonskega bogastra (Ur. l. SFRJ, 36/91).

²⁸ Zakon o graditvi objektov (Ur. l. RS 59/96).

Dejstvo, da se je delo pri pripravi strokovnih zakonskih izhodišč vrnilo na izhodiščno točko, nas je zavezalo, da organiziramo posvet *Etnologija in nova varstvena zakonodaja*, ki naj bi dorekel bistvene strokovne iztočnice za pripravljalec novega varstvenega zakona.

V sklepu bi rada poudarila, da skupina etnologov konservatorjev vseskozi aktivno sodeluje pri pripravi nove varstvene zakonodaje. Izhajajoč iz dela etnologa konservatorja, specifične varstva ljudskega stavbarstva kot nedeljive podobe načina življenja, skušamo ta profil vključiti v splošen in sodoben varstveni kontekst. Z vsemi izdelanimi skupnimi gradivi, z aktivno vlogo etnološke konservatorske komisije razvijamo specifično etnološko konservatorsko metodologijo.²⁹ K intenziviraju našega delovanja sta nas vzpodbudila še posebno vsebina obeh predstavljenih predlogov *Zakona o varstvu kulturne dediščine* in *Pravilnika o pripravi izpitov, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine*.³⁰ Še posebno slednji ni v skladu s tradicijo naše dejavnosti. Nesistemično in nejasno razmejuje naloge varstva, odsoten je etnološki vidik, da o terminološki neusklajenosti strokovnih nazivov niti ne govorimo.

V potrditev naših dolgoletnih prizadevanj po bistvenih, strokovno utemeljenih spremembah obstoječe varstvene zakonodaje in za vse stroke v varstveni dejavnosti ustrežnejše

nove, bi našela le poglobitve kritične pripombe v poročilu evropske skupine ekspertov,³¹ ki posebej opozarjajo na naslednje prioritete naloge in postopke:

- jasno definiranje nacionalne kulturne politike, njenih ciljev in ukrepov, s katerimi jih doseči;
- obveznost sodelovanja stroke pri pripravi novih zakonov;
- definiranje sankcij, možnost priziva;
- odpraviti očiten razkorak med zakonodajo in njenim izvajanjem;
- jasno razmejiti matične ustanove in njihove naloge v razmerju do ostalih;
- vzpostaviti koordinacijske mehanizme na področju kulturne dediščine med ustanovami in javno upravo na vseh ravneh;
- razviti skupen in primeren sistem standardov za metodologijo, kategorizacijo in profesionalizacijo;
- po zavodih prekiniti enotnost načrtovanja del, izvedbe in nadzora;
- zagotoviti zanesljivo financiranje (učinkovita posojilna, davčna politika, sponzorstvo, še posebno spodbujanje zasebne iniciative).

Poročilo poudarja še potrebo po celovitosti varstvene službe, pospešeno delo na registru dediščine ter na izobraževalnem in raziskovalnem področju.

Duša Krnel Umek

ETNOLOGIJA IN ORGANIZIRANOST VARSTVA KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE V REPUBLIKI SLOVENIJI

Etnologija kot stroka je zastopana v ustanovah za varovanje naravne in kulturne dediščine: v muzejih, v zavodih in v arhivih skupaj z drugimi strokami. Edina samostojna ustanova na tem področju je Slovenski etnografski muzej v Ljubljani.

Poglavitna zakonska predpisa, ki urejata pravila obnašanja in delovanja za področje kulturne in naravne dediščine, sta danes *Zakon o naravni in kulturni dediščini* (Ur. l. SRS 1/1981), ki je enotno urejal delovanje zavodov, muzejev in arhivov, in *Zakon o arhivskem gradivu in arhivih* (Ur. l. RS 20/1997), ki na novo ureja del varstvene problematike - arhive. Po letu 1991 so se začele večje spremembe glede organiziranosti na nivoju državne ureditve, kar je vplivalo na spreminjanje ureditve posameznih področij, tako da se je v posameznih

delih organiziranosti ustanov spreminjalo delovanje na podlagi *Zakona o zavodih* (Ur. l. RS 12/1991) in *Zakona o uresničevanju javnega interesa na področju kulture* (Ur. l. RS 75/1994).

Priprave na spremembo zakonodaje so se začele v okviru posameznih področij - tako npr. v arhivistiki - dokaj zgodaj, v začetku leta 1990. Najprej je bilo vprašanje, kako zastaviti delo na zakonodaji: ali v okviru skupnega zakona za dediščino iz leta 1981, ki je urejal področja za varstvo naravne in kulturne dediščine, muzeje in arhive skupaj, ali ločiti arhivistiko v samostojen arhivski zakon, kar bi pomenilo pripraviti samostojna zakona tudi za drugi dve področji, za zavode in muzeje. Ko so se že začele priprave predloga sprememb in dopolnitev zakona, je bilo poglavito vprašanje, kdo ga bo

29 *S pripravo gradiva 'Standardi v varstveni dejavnosti - Poudarek na delu etnologa konservatorja', ki sva ga s kolegom Hazlerjem izdelala v letu 1995 ob podpori in sugestijah drugih etnologov konservatorjev, želimo natančneje opredeliti delo in vlogo etnologa v spomeniški službi. Gradivo, ki je zasnovano kot krorno, se bo še razdelalo po posameznih sestavinah. Tako so v pripravi navodila za izdelavo konservatorskega programa in metodologije za izdelavo gradiv s področja varstvene dejavnosti za potrebe urbanističnih načrtov. Za slednje gradivo sem v letu 1996 pripravila uvodni del - 'Splošna načela za urbanistično urejanje naselij, ki so ovrednotena kot kulturna dediščina - varstveni vidik'.*

30 *Pravilnik o pripravi izpitov, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine* (Ur. l. RS 31/96).

31 *Michael Wimmer. Evropski program za evalvacijo nacionalne kulturne politike. Kulturna politika v Sloveniji. Osmutek poročila evropske skupine ekspertov. Svet Evrope 1996.*

pripravljen. Prevladalo je mnenje, da je potrebno sestaviti za arhivsko dejavnost samostojen zakon, ker je to avtonomna stroka in avtonomno področje delovanja z lastnimi institucijami.

Leta 1991 je bil sprejet *Zakon o zavodih*, ki je določal delovanje javnih zavodov, ne pa tudi, kdo je ustanovitelj in financer, kar je bistveno za delovanje tovrstnih ustanov, ker iz tega izhajajo pristojnosti in možnosti vplivanja na sestavljanje in izpeljavo programov ter vodenje kadrovske politike. V letu 1992 je Ministrstvo za kulturo ustanovilo *ekspertne skupine* z nalogo, da pripravijo zakone in opravijo druge naloge, povezane z razvojem strok. Konec leta 1992 je bil osnutek zakona pripravljen, usklajen med arhivskimi ustanovami in v arhivskem strokovnem društvu. Osnutki zakonov o naravni in kulturni dediščini so bili predloženi s strani Ministrstva za kulturo pristojnemu odboru tedanje skupščine, vendar pred tem ni bilo poskrbljeno za njegovo predhodno usklajevanje in izmenjavo pogledov ter za primerno pravnotehnično pripravo. S tem ni bilo omogočeno njihovo sprejetje v fazi osnutka.

Eno od osrednjih vprašanj pri pripravljanju novega arhivskega zakona je bilo vprašanje *organiziranosti* arhivskih ustanov. Člani ekspertne skupine iz regionalnih arhivov so zagovarjali stališče, da se enakopravno uredi položaj državnega in regionalnih arhivov in da se obenem dopusti in omogoči policentrični razvoj ustanov glede na regionalne in kadrovske značilnosti in glede na že dosežene strokovne rezultate. Dvojnost je spremljala organizacijo varstvenih, muzejskih in arhivskih ustanov od leta 1945 dalje. Po varstvenem zakonu leta 1981 sta bila Arhiv Republike Slovenije in Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine z zakonom določeni za osrednji republiški ustanovi, regionalne ustanove pa so ustanovljale občinske skupnosti. Nacionalni muzeji niso bili posebej opredeljeni, določeno je bilo samo, da "muzej, ki je ustanovljen za območje SR Slovenije, opravlja v soglasju in sodelovanjem z muzejem iz prejšnjih dveh odstavkov [...] naloge varstva tistih premičnih spomenikov in znamenitosti, ki so velikega ali izjemnega pomena za SR Slovenijo".

Tako zastavljena zakonodaja je vplivala na statusni položaj, programe in financiranje osrednjih, tedaj republiških ustanov. Po letu 1989 je tudi financiranje regionalnih ustanov prešlo v večjem delu na republiko, kar je omogočalo preživetje ustanovam, ni pa bilo sistemsko rešeno vprašanje pristojnosti za opravljanje usklajevalnih, matičnih in znanstveno razvojnih nalog na ravni celotne države, kar je bistvenega pomena za razvoj strok in kadrov. To dvojnost je obdržal prvotni osnutek zakona za arhive iz leta 1992 in jo ima tudi sedanjí predlog zakona o varstvu kulturne dediščine iz leta 1996.

Osrednji državni arhiv in varstveni zavod sta odbržala svoj položaj tudi po letu 1991, ko sta bila sprejeta v sklop Ministrstva za kulturo, medtem ko so regionalni zavodi ostali brez predpisanega načina ustanovitve, financiranje pa je v večjem deležu prevzelo Ministrstvo za kulturo. Na področju dediščine so bili ustanovljeni Arhiv RS, Uprava za kulturno dediščino v sklopu Ministrstva za kulturo in Uprava za naravno dediščino v sklopu Ministrstva za okolje in prostor. Na državnem nivoju je bilo ločeno prej združeno in logično povezano področje delovanja varstva, medtem ko je pri regionalnih zavodih ostalo stanje nespremenjeno in še vedno delujejo regionalni zavodi, v katerih je povezano varovanje naravne in kulturne dediščine. Zakon, ki je v pripravi, predvideva zavode za kulturno dediščino. Z ustanovitvenimi akti je ustanovljenih več državnih muzejev, med njimi tudi Slovenski etnografski muzej.

Shemo ureditve zavodov za arhivsko dejavnost, v kateri so

imeli državni in regionalni zavodi enakopraven položaj, matično razvojna služba pa je bila predvidena kot služba vseh zavodov in vezni člen med zavodi in ministrstvom, so regionalni arhivi postavili na skupnem sestanku leta 1991. Kljub temu je bilo pripravljeno gradivo o matični službi drugačno in je nato osrednji državni arhiv v svojem okviru ustanovil matično službo, ki jo je pozneje preimenoval v Arhivski center za strokovni razvoj. Med regionalnimi arhivi je mariborski arhiv razvijal svoj Arhivski center za strokovno tehnična vprašanja, ki je prerastel v Mednarodni institut arhivskih znanosti. Koprski arhiv je razvijal znanstveno raziskovalno delo v sodelovanju z drugimi ustanovami s področja varstva naravne in kulturne dediščine v okviru skupnega projekta *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre* prek Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani, v katerega so bili vključeni Pokrajinski muzej v Kopru, Pomorski muzej Sergej Mašega v Piranu in Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Piranu.

Po letu 1992 je bilo mogoče opaziti zaostajanje pri urejanju pravnih zadev, čeprav bi glede na pripravljenost strokovnjakov pričakovali hitrejšo urejanje zakonodaje na varstvenem področju, ki je povezana z oblikovanjem nacionalne zavesti in nacionalne identitete, še zlasti potem, ko je bilo potrebno upoštevati, da je z vključevanjem v mednarodne tokove in v Evropsko Zvezo potrebno pospešeno sprejemati zaščitno zakonodajo.

Konec leta 1994 je bil sprejet *Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture*, ki je med drugim opredeljeval vlogo nacionalnega kulturnega programa, sveta za kulturo, kulturniške zbornice, financiranje kulturnih programov iz državnega proračuna, javne zavode in društva. Zakon je določal, da sodi v javni interes na področju kulture varstvo kulturne dediščine in varstvo naravne dediščine, s čimer je ločil varovanje naravne dediščine od kulturne, kar je bilo pred tem organizirano skupaj v zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ustanavljanje javnih zavodov je prepustil lokalnim skupnostim, je pa dopustil, da država lahko ustanovi javni zavod skupaj z lokalno skupnostjo. Ustanovitelji javnih zavodov so tako lahko lokalne skupnosti ali država ali oboji skupaj. Posebni status so dobile nacionalne kulturne ustanove kot javni zavodi. Zakon je še vedno puščal odprta vprašanja glede ustanoviteljstva in financiranja zavodov s področja varovanja naravne in kulturne dediščine, s tem pa tudi odprto vprašanje enotno urejene mreže ustanov.

Nacionalni kulturni program je določal ukrepe za varovanje kulturne dediščine in naravne dediščine in merila za ustanavljanje javnih zavodov. Izhodišča in usmeritve za nacionalni kulturni program pripravlja Svet za kulturo kot posvetovalni organ vlade. Poleg Sveta za kulturo je bila kot nova institucija uvedena Kulturniška zbornica, z namenom, da združuje društva in izvaja podobne naloge kot Svet za kulturo. Izpeljava zakona v praksi ni stekla, še zlasti, ker je šla vzporedno tudi reforma lokalne samouprave, ki je povzročila nastanek velikega števila občin, ki se do določene višine financirajo iz državnega proračuna in imajo omejene lastne prihodke. Na kakšnih pravnih in finančnih temeljih so občine potem lahko ustanovitelji kulturnih ustanov s področja varovanja kulturne in naravne dediščine, ki so nacionalnega pomena in ki praviloma delujejo za več občin, je ostalo odprto vprašanje. Dvojnost med ustanoviteljstvom in financiranjem, ki je bila v preteklosti, je ostala ovira za smotno in urejeno delovanje ustanov.

Zakon je še nadalje (kot leta 1981) ohranjal *dvojnost v statusu med osrednjimi nacionalnimi kulturnimi ustanovami*

ter regionalnimi in lokalnimi. Razliko je še poglobil s tem, da je z zakonom ustanavljal osrednje nacionalne ustanove, vse druge pa pustil čakati na nastajajočo zakonodajo. Posledice so neurejen pravni položaj, nazadovanje strokovnega dela, bodisi z vidika stroke ali modernega upravljanja, kar pomeni marsikje neustrezno delovanje. Tako zastavljena zakonodaja kaže tudi na pomanjkanje razumevanja pomena mreže kulturnih institucij na celotnem državnem ozemlju, kar ima lahko dolgoročne posledice pri ohranjanju in razvijanju nacionalne samobitnosti. Predlog zakona o varstvu kulturne dediščine (gradivo z dne 20. 6. 1996) sicer določa, da "ustanovi država spomeniške zavode, ki pokrivajo celotno območje Slovenije" in "specialne nacionalne muzeje, ki pokrivajo vse vrste premične dediščine, in splošne območne muzeje, ki pokrivajo celotno območje Slovenije". Že v naslednjem odstavku pa omogoča prenos na pokrajine oziroma občine. Pomanjkljiv in nedorečen je tudi člen, ki določa spremembo statusa medobčinskih zavodov za varstvo kulturne dediščine in medobčinskih muzejev, ne pove pa katerih.

Za ustrezno varstvo naravne in kulturne dediščine je smiselno urediti trdno mrežo institucij, ki določajo:

- državno raven, ki z nalogami pokriva celotno državo;
- pokrajinsko raven, ki z institucijami pokrivajo celotno ozemlje.

Na državni ravni je smiselna ločitev na državne ustanove in ustanove, ki povezujejo državne in pokrajinske (regionalne ali območne) ustanove:

- skupne ustanove na drugi stopnji;
- državne ustanove;
- pokrajinske ustanove.

Nacionalni kulturni program, ki je z vidika ohranjanja nacionalne samobitnosti in lastne države pomemben za delovanje ustanov, ne more nadomestiti enotno in enakopravno zastavljene mreže zavodov, ki je uzakonjena in skrbi za rast strokovnega kadra ter dviguje kvaliteto strokovnega dela.

Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA) je do neke mere uredil status zavodov. Arhivsko javno službo je postavil v drugo poglavje, takoj za splošnimi določbami in določil, da "Arhivsko javno službo opravljajo Arhiv Republike Slovenije, regionalni arhivi in arhivi lokalnih skupnosti" (7. člen) in določil, da postane ustanovitelj dosedanjih pokrajinskih arhivov, ki pokrivajo celotno ozemlje, Republika Slovenija, s tem, da sprejme ustanovitvene akte vlada (60. člen).

Določeni del skrbi za usklajevanje etnološkega dela na področju varstva in muzeologije sta prevzeli po ustanovitvi Slovenskega etnološkega društva leta 1976 delovni skupini za muzeologijo in spomeniško varstvo, ki sta z različno intenzivnostjo delovali ves čas. Ob ustanovitvi društva je bil poseben poudarek na varovanju dediščine, kar se je kazalo v organiziranju več posvetovanj in s programom delovne skupine za kadre, ki je načrtovala sistematično zaposlovanje etnologov v zavodih in muzejih. K temu je prispevalo pred leti tudi oblikovanje študijskega programa na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, ki zajema predavanja, ki povezujejo arhivistiko, varstvo in muzeologijo z etnologijo oziroma poudarjajo etnološko tematiko pri teh področjih: etnološka muzeologija in etnološko konservatorstvo; arhivistika je vključena v historično etnologijo.

Hkrati s pripravo nove zakonodaje je potekalo dogovarjanje o organiziranosti raziskovalno znanstvene dejavnosti. Raziskovalno delo, ki je potekalo v kulturnih ustanovah, je prenašalo okvire posameznih strok na raven samostojnih ved - muzeologije, konservatorstva, arhivistike, ki so pomembne

za oblikovanje nacionalne samobitnosti. Da je kadrovski primanjkljaj pri nas očiten, so videli že tujci: "Menijo, da splošni strokovni nivo zaostaja za stanjem v zahodni Evropi in da bi bilo potrebno razmisliti o tem, da bi moral imeti del zaposlenih v arhivih doktorat" (Arhivi 1991, str. 54). Možnost, da bi hitreje premoščali zaostanek za stanjem v razvitejših deželah, ni bila izkoriščena pri pripravi *Pravilnika o pripravi nazivov, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine* (Ur. l. RS 31/96). Pravilnik omogoča napredovanje kadru s srednjo, višjo in visoko izobrazbo, ni pa omogočeno napredovanje kadru z magisteriji in doktorati (pri doktoratih je pogoj dvajset let delovne dobe v isti ustanovi).

Pričakovali bi, da bi ustanove, ki morajo skrbeti za strokovni razvoj, raziskovanje in dvigovanje na višjo raven ter premoščanje zaostanka iz preteklosti, dobile v pravni regulativi podlago za omogočanje napredovanja kadru z akademskimi nazivi. Posledice takih odločitev so nedvoumne: odhajanje kadra iz teh ustanov, strokovno nazadovanje cele vrste strok in onemogočanje razvoja na višjem raziskovalno znanstvenem nivoju oziroma ohranjanje stanja iz preteklosti in zaviiranje prehajanje kadra med ustanovami in pomanjkanje obogatitev med strokami in, ne na koncu, neenakopraven položaj v primerjavi z razvitimi deželami.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture je kot javni interes določil samo kulturološke raziskave, ki predstavljajo samo eno od vrst raziskav na področju kulture. V teh ustanovah pa so poleg etnologov tudi strokovnjaki iz različnih drugih humanističnih strok in historiografije, ki razvijajo svoja strokovna področja, kar je specifično in vezano na nacionalno samobitnost. Ob primerjavi stanja na znanstvenem področju, ob pomanjkanju sredstev za znanstvene projekte in hiranju znanstvenih institucij (*Javna razprava v Državnem svetu*, Poročevalec 5/1997, str. 17-20) postaja vse bolj jasno, da se še ni razvila skrb za človeške resurse, kar je v razvitem svetu že dalj časa praksa.

Za naš nadaljnji razvoj so poleg gospodarstva pomembna področja, ki razvijajo znanje in krepijo našo samozavest. Etnologija je na področju kulturne dediščine z lastnim strokovnim razvojem in vzgojo kadrov opravičila svoj dosedanj obstoj in omogočiti ji je potrebno, da s širitvijo in dvigovanjem ravni programov za varovanje etnološke dediščine ohrani svoje mesto tudi v prihodnje. *Etnološka kulturna dediščina je eno od tistih področij narodove samobitnosti, ki jo je potrebno še zlasti negovati in razvijati.*

VIRI

- Javna razprava v Državnem svetu. Poročevalec 5/1997, str. 17-20.
- Pravilnik o pripravi nazivov, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine. Ur. l. RS 31/96.
- Predlog zakona o varstvu kulturne dediščine (gradivo z dne 20. 6. 1996).
- Zakon o naravni in kulturni dediščini. Ur. l. SRS 1/1981.
- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih. Ur. l. RS 20/1997.
- Zakon o zavodih. Ur. l. RS 12/1991.
- Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture. Ur. l. RS 75/1994.
- ŽONTAR, J. 1991: Nekaj dopolnil k strokovnim osnovam za pripravo dela zakona o naravni in kulturni dediščini, ki se nanaša na arhivsko gradivo. Arhivi 14/1991, str. 51-54.

Jože Hudales

VARSTVO PREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE

NEKAJ TEZ OB RAZPRAVI O PREDLOGU ZAKONA O VARSTVU

- Zakon ima v primerjavi s starim zakonom o varstvu naravne in kulturne dediščine kar nekaj prednosti, zlasti v zvezi z izvozom oz. trgovanjem z dediščino.

- V zvezi z varstvom premične kulturne dediščine imam občutek, da zakon želi z njo opraviti nekako na hitro in površno, zlasti v primerjavi z nepremično kulturno dediščino, kar je najbrž posledica dejstva, da javna služba varovanja premične kulturne dediščine, ki naj bi jo opravljali muzeji, ni zaživela podobno kot javna služba varovanja nepremične kulturne dediščine, ki jo opravljajo ZVNKD.

- Razlog je zagotovo v tem, da je situacija na področju muzejev mnogo bolj nejasna, da muzejska in galerijska mreža v Sloveniji ni postavljena na podoben način kot pri ZVNKD, ki imajo natančno določen prostorski in vsebinski obseg varovanja.

- Muzejska mreža, kakršna je bila postavljena leta 1988 (11 nacionalnih muzejev, 8 posebnih muzejev, 16 regionalnih muzejev), ni mogla zaživeti, ker je bila produkt kompromisa med načrtovanim (idealnim) stanjem in zatečenim stanjem, ki izhaja iz večdesetletnega razvoja posameznih muzejev, pri čemer so bili mnogi regionalni ali celo "nacionalni" muzeji slabše razviti od nekaterih "lokalnih" ipd. Poleg tega se je že kmalu po letu 1988 pokazalo, da se mnogi muzeji, ki niso uvrščeni v muzejsko mrežo, hitro razvijajo in postajajo vse bolj sposobni prevzemati tudi nekatere javne naloge varovanja dediščine.

- Poseben problem pri varovanju premične dediščine povzroča tudi dejstvo, da razvoj muzealstva in muzeologije sili muzeje, da se mnogo bolj kot doslej posvečajo različnim načinom komunikacije z obiskovalci, prezentaciji kulturne dediščine ipd., medtem ko javna služba varovanja premične kulturne dediščine in upravne naloge, povezane z njo, predstavljajo skoraj zanemarljiv izsek dela naših muzejev. Država pa na drugi strani (najbrž tudi zaradi tako nejasne situacije muzejske mreže) skoraj ni vlagala v razvoj enotne metodologije varovanja premične kulturne dediščine, v enoten sistem dokumentacije, v nabavo potrebne opreme, v tovrstno izobraževanje itd.

- Predlog zakona o varstvu kulturne dediščine tako v primeru varstva premične dediščine še vedno "visi" v zraku, dokler ne bo določena in trdno postavljena mreža muzejev in

natančno opredeljen pojem "matičnih nalog" pri varovanju premične dediščine, ki jih država poverja posameznemu muzeju.

- Pri vprašanju postavitve mreže muzejev v Sloveniji, ki bi zagotavljala varstvo premične kulturne dediščine, pač še vedno vztrajam pri t. i. "dinamičnem modelu mreže muzejev", ki ga je predlagala delovna skupina muzealcev, ki sem jo vodil od leta 1992 do 1994. Predlog tedaj tudi med mnogimi muzealci ni naletel na posebno navdušenje.

- Dinamični model muzejske mreže predvideva, da so matične naloge varovanja dediščine z licenco poverjene tistim muzejem, ki so v nekem trenutku po vseh kriterijih svojega dela (število zaposlenih in njihova "kvaliteta" oz. "produkcijska potencia", prostori in njihova oprema, predmeti, delavnice itd.) najbolj pripravljeni nanjo.

- Tak model mreže muzejev in galerij v Sloveniji hkrati predstavlja temeljni element povezovanja muzejev in vseh drugih subjektov, ki hranijo muzejsko gradivo, smotrne razdelitve strokovnih področij njihovega delovanja, prav tako pa je tudi instrument nenehnega razvoja muzejev in muzejske stroke, ki spodbuja muzejske in muzeološke inovacije, spodbuja zdravo tekmovalnost in konkurenco ter ustvarja možnosti za skladen in na določeni način kontroliran razvoj muzejskih institucij (muzejev in muzejskih zbirk).

- Poleg tega predlog zakona o varstvu kulturne dediščine v ničemer ne odseva dejstva, da pojem "premične kulturne dediščine" oz. "muzejskega predmeta" v sodobni muzeologiji dobiva nove konotacije, pri čemer postaja vse manj pomembna njegova materialna podoba, estetski potenciali ipd., vse pomembnejše pa so ideje in informacijski potenciali, ki so ujeti v njegovi materializirani obliki. Tako se v svetu vse bolj uveljavlja koncept ohranjanja in varovanja premične kulturne dediščine, ki temelji na varovanju vrednot, idej in tradicij, načina mišljenja in načina življenja, ki so "ujeti" v predmetu, ki ga varujemo. Tak način oz. koncept varovanja dediščine (tudi nepremične!) bi moral biti zlasti etnologom vsekakor bližji od t. i. "statičnega modela varovanja", ki je usmerjen predvsem na predmete in spomenike.

Branka Berce Bratko

ETNOLOGIJA IN VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE KOT TEMELJ ZA RAZVOJ IN OHRANJANJE IDENTITETE V SLOVENIJI

IZHODIŠČA

Razvijanje in ohranjanje identitete je tesno povezano z ohranjanjem kulturne dediščine, z varstvom vrednot in z njihovo sporočilnostjo *in situ*. Te vrednote so lahko predmeti, prostori ali dokumenti, ki so opredeljeni kot posebna - zavarovana območja oziroma so shranjeni v muzejih in arhivih. Lahko so tudi elementi našega vsakdanjega okolja, vsakdanjega življenja oz. - po strokovni terminologiji etnologov - načina življenja ali prostora v najširšem pomenu besede: fizičnega, socialnega in ožje kulturnega prostora oz. kulturna dediščina.

Etnologija kot ena izmed humanističnih strok, ki je soustvarjala temelje za varovanje dediščine, tako premične kot nepremične, mora prenesti strokovna spoznanja in pionirske poizkuse iz prakse tudi v zakonodajo, za kar so dani temelji z novo državo Republiko Slovenijo. Pomembno dejstvo je, da se je v zadnjih letih povečala zavest o pomenu dediščine kot temelju za razvoj in ohranjanje identitete v samostojni, novi državi Sloveniji.

ZAKONODAJNI TEMELJI

Po Ustavi Republike Slovenije država skrbi za ohranjanje dediščine in ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije, kar je zapisano v zadnjem stavku prvega odstavka 5. člena Ustave RS. Le-ta določa, da morajo biti zakoni in drugi predpisi v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo.

Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe se uporabljajo neposredno, o čemer govori 8. člen Ustave RS. Vsakdo je dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in vrednosti ter kulturne spomenike. Država in lokalne skupnosti skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine (73. člen).

Temelj za varovanje naravne in kulturne dediščine je *Zakon o naravi in kulturni dediščini* (Ur. l. SRS 1/81, 42/86, 8/90 in Ur. l. RS 26/92), ki *uzakonja integralno varstvo naravne in kulturne dediščine*. Ta zakon je še iz prejšnjega sistema in je organizacijsko težko izvedljiv, zato tudi dokaj neuspešen. Po letu 1992 so bile težnje za resorsko razdružitev naravne in kulturne dediščine.

Pomembno dejstvo je, da je zakonodaja do neke mere v to že posegla, in sicer z ločitvijo naravne in kulturne dediščine z *Zakonom o delu, organizaciji in delovnem področju ministrstev* (Ur. l. RS 71/94). Tako je zakonodajalec s tem zakonom strokovno razdelil in razdružil doslej integralno varstvo v dva dela:

- a) *varstvo narave*, ki je po tem zakonu v pristojnosti Ministrstva za okolje in prostor oz. Uprave za varstvo narave;
- b) *varstvo kulturne dediščine*, ki je v pristojnosti Ministrstva

za kulturo.

Sporno področje oz. dvojno varovana pa naj bi bila *kulturna krajina*.

Posebni problem predstavlja državna uprava na ravni regij. Regionalni zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki so bili doslej zadolženi za integralno varovanje v regiji, so ostali na polovici reorganizacije ministrstev. Varstvo narave deluje bolj centralno, varstvo kulturne dediščine pa je bolj samostojno in v odnosu do državne uprave strokovno bolj sodobno povezano in organizirano.

Bivši Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine nadaljuje delo kot *Uprava RS za kulturno dediščino* (20. čl.) in v sestavi Ministrstva za kulturo opravlja upravno-pravne in strokovne naloge na področju kulturne dediščine. Upravne in strokovne naloge s področja varstva narave pa izvaja *Uprava RS za varstvo narave* pri Ministrstvu za okolje in prostor (11. čl.).

Zakon o upravi (Ur. l. RS 67/94) prinaša medministrski sporazum, po katerem preidejo naloge na področju varstva naravnih vrednot, naravne dediščine ter favne in flore pod okrilje Ministrstva za okolje in prostor. Izjema so oblikovana narava in tisti deli narave, ki imajo kulturno vrednost - ti ostanejo v pristojnosti Ministrstva za kulturo (49. čl.).

Posebnost predstavlja v tem pogledu tudi *Zakon o varstvu okolja* (Ur. l. RS 32/93, 1/96), ki ureja tudi lastniške odnose, in sicer tako, da je po tem zakonu narava javno dobro in kar je javno dobro, je last Republike Slovenije (111. čl.). Država podeljuje koncesije in jih pogojuje (16.-20. in 21.-24. čl.).

Pomena kulturne dediščine in posledic njene morebitne izgube smo se posebno zavedli ob vojni v neposredni sosesčini, ko sta vojne grozote v javnih občilih predstavljala predvsem dva podatka: število človeških žrtev in število poškodovanih in uničenih objektov kulturne dediščine. V spominu je tudi nepotrebna izguba Breginja in drugih biserov slovenske kulturne identitete ob naši zahodni meji, ki smo ga izgubili zaradi nepripravljenosti na naravne nesreče, zaradi neustrezne politike obnove in zapostavljanja strokovnih argumentov. Ogroženost kulturne krajine kot temeljne prvine identitete in oblikovanja nacionalne varnosti predstavlja nerazrešen problem varstva večjih sklopov v naravnih parkih, posebej s spremembo Ustave RS v 68. čl. ob vključevanju v Evropsko Zvezo.

RAZMERJE MED STROKO, ORGANIZIRANOSTJO IN ZAKONODAJO

Razmerje med stroko in organizacijo ter zakonodajo si bomo ogledali po posameznih kategorijah varstva in organizacije.

PROBLEMATIKA IN PROBLEM NARAVNIH PARKOV

Slovenija ima najvišjo biotsko raznovrstnost in krajinsko raznolikost v Evropi in je glede tega celo svetovni fenomen. Evropske države veljajo za naravovarstveno razvite, če imajo vsaj 20 % ozemlja države razglašene za parke. Parki so posebna kategorija integralnega varstva narave in kulture. Problem Slovenije ni le 4,8 % oz. 8,3 % površin, ki so razglašene kot parki, marveč tudi strokovno povezovanje in izvajanje integralnega varstva. Najbolj nedorečeno in pereče je (ne)sodelovanje na področju parkov, predvsem bodočih parkov.

Posebna varstvena kategorija je varstvo kulturne dediščine v kompleksnih varovanih območjih, kot so *naravni parki* (naravni, regijski ali krajinski). V njih naj bi zagotovili celovito ohranitev posebno pomembne naravne in kulturne dediščine - ob upoštevanju drugih prostorskih vrednot območij in sinergetskih učinkov posameznih sestavnih delov.

Nepriemerna razdelitev pristojnosti oz. neizvajanje zakonsko določenih nalog in prevzemanje nalog, ki nesporno sodijo na področje kulture, je prvi zaviralni moment.

Med spomeniki velikega ali izjemnega pomena imamo *naravne krajine*, ki so po merilu izjemne univerzalne vrednosti svetovno pomembne in so na *Listi svetovne naravne dediščine* pri Unescu. To so Škocjanske jame in Matični Kras, ki je v kombinaciji z izjemnimi kulturnimi - predvsem naselbinskimi - celotami.

Posebni problem predstavlja strokovna usmeritev na naravne parke in nezadostno priznavanje Unescove kategorije MAB Biosfernih območij. Te kategorije omogočajo integralno varstvo in kombinacijo z gospodarstvom in soupravljanjem v parku ter povezavo v svetovno mrežo MAB rezervatov oz. MAB območij.

PROBLEMATIKA IN PROBLEM KULTURNE DEDIŠČINE

Nepremična kulturna dediščina so posamezni objekti, skupine objektov ali območja, katerih varstvo je zaradi njihovega zgodovinskega, arheološkega, umetnostnega, družbenega, etnološkega ali tehničnega pomena v javnem interesu. Kulturno dediščino prepozna služba varstva kulturne dediščine in o tem vodi uradno zbirko podatkov. Predstavljajo jo arheološka, stavbna, memorialna, vrtno-arhitekturna in naselbinska dediščina ter dediščinska kultura in zgodovinska krajina.

V to kategorijo sodijo tudi *prostorske pravine*, ki dokumentirajo način življenja, dejavnosti oz. dosežke človeka v določenem prostoru-območju. Dediščina je *edinstveno, nenadomestljivo in neobnovljivo bogastvo in predstavlja identiteto države*.

Kulturni spomenik je tista kulturna dediščina, katere varstvo je v javnem interesu zaradi njenega posebnega kulturnega pomena, kar se kaže v posebnem odnosu do tega dela dediščine, predvsem v zahtevnejšem načinu njegove obnove, v zahtevnejših prostorskih in drugih omejitvah. Za njih je po zakonu (*Zakon o naravni in kulturni dediščini*, Ur. l. 1/81) predvideno posebno normativno varstvo z razglasitvenim aktom.

V Republiki Sloveniji je bilo do 31. 12. 1996 razglašanih 6488 kulturnih spomenikov. Poleg tega je bilo začasno razglašanih še 225 kulturnih spomenikov, njihova razglasitev pa je veči-

noma že potekla. Poleg teh je služba za varstvo kulturne dediščine ovrednotila večje število objektov, skupin objektov ali območij za kulturne spomenike, ki pa še niso razglašeni. Med kulturnimi spomeniki so tudi objekti, skupine objektov ali območij, za katere naj bi imela država še prav poseben interes. To so *kulturni spomeniki velikega ali izjemnega pomena* (21. čl. *Zakona o naravni in kulturni dediščini*), ki jih sicer ni razglasil parlament, kot to predvideva zakon, so pa v prostorskih sestavinah veljavnega dolgoročnega plana Republike Slovenije za obdobje od 1986 do 2000, ki je bil dopolnjen leta 1989, določeni kot obvezno izhodišče države, ki ga morajo občine upoštevati pri opredeljevanju svojih prostorskih planov.

Med spomeniki velikega ali izjemnega pomena imamo tri območja dediščinske kulturne krajine, ki so po merilu izjemne univerzalne vrednosti svetovno pomembne in se za njih pripravlja vpis na poskusno *Listo svetovne dediščine* pri Unescu.

Sem sodijo tudi tiste zvrsti in podzvrsti kulturne dediščine, ki so *posebej varovane z mednarodnimi pogodbami ali se na njo nanašajo resolucije in priporočila meddržavnih organizacij*, katerih članica je Republika Slovenija. Gre za tiste dele dediščine, ki so posebno pomembne in/ali ogrožene z vidika vzpostavljanja enotne evropske politike varstva. Zapisana je v ratificirani konvenciji o varstvu arheološke dediščine, v številnih resolucijah in priporočilih Sveta Evrope, npr. o varstvu stavbne dediščine ob naravnih nesrečah, o varstvu kulturne krajine, o varstvu pred onesnaževanjem in kislim dežjem itd.

Varstvo kulturne dediščine je ohranjanje vrednot oblikovanosti, materialov, izdelave, postavljenosti v prostor ter ožje in širše okolice. Varstvo kulturne dediščine, ki ni ovrednotena kot kulturni spomenik, je predvsem domena urejanja prostora in naselij. Načeloma jo je potrebno ohraniti na mestu samem (*in situ*), v ustrezno velikem vplivnem območju, v katerem je potrebno preprečiti negativne vplive iz okolice na dediščino, ne sme se jih neustrezno rabiti, možni pa so le tisti posegi, ki prispevajo k trajni ohranitvi ali zvišanju vrednosti.

Varstvo kulturnega spomenika je njegovo ohranjanje v avtentični pričevalnosti, ki lahko v primeru nekaterih kulturnih spomenikov obsega tudi varovanje objekta, skupine objektov ali območja v celoti, neokrnjenosti in izvirnosti, dejavnost pa naj bi bila v skladu s spomeniškim značajem kulturnega spomenika. To lahko pri nekaterih kulturnih spomenikih pomeni tudi, da dejavnost služi le za potrebe varstva in po potrebi za konserviranje in restavriranje. O obojem odloča pristojna služba za varstvo kulturne dediščine na temelju konservatorskih argumentov pri pripravi strokovne utemeljitve razglasitvenega akta ter na podlagi podrobnejših smernic in pogojev za prostorske planske in izvedbene akte.

OHRANJANJE IN RAZVOJ IDENTITETE

Za varstvo nepremične kulturne dediščine je potrebno *integralno varstvo*. Integralno varstvo presega področje kulture in posega na različna področja (regionalni razvoj, urejanje prostora, stanovanja, turizem, kmetijstvo, javna uprava, finance, izobraževanje, obveščanje, itd.) in ravni (država, regija, občina). To so ukrepi, ki zagotavljajo ohranjanje dediščine kot dela določenega okolja, njeno uporabo in prilagoditev potrebam družbe.

Država bo poleg sistemskih ukrepov integralnega varstva morala zagotoviti posebne ukrepe za varstvo tistega dela nepremične kulturne dediščine, za katere ima poseben interes.

Izjemno pomembno je povezovanje različnih resorjev v okviru vlade pri vprašanih varstva nepremične naravne in kulturne dediščine kot nalog nacionalnega pomena, kar še ni zagotovljeno. Področje dediščine in ohranjanja identitete je potrebno tudi implicitno vključiti v *Resolucijo o nacionalni varnosti Republike Slovenije*.

Na tako delovanje nas kot državo obvezuje *Resolucija Sveta Evrope o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam integralnega varstva stavbne dediščine* iz leta 1976, ki je temeljna listina za varstvo kulturne dediščine kot širše naloge na področjih urejanja prostora, regionalnega razvoja, delovanja javnih organov, financ, obveščanja in izobraževanja.

Država mora na večini področij še uveljaviti že leta 1991 ratificirano *konvencijo o varstvu evropske stavbne dediščine Sveta Evrope*, ki zahteva prilagoditev zakonskih, upravnih, finančnih in drugih ureditev na različnih področjih predvsem izven kulture.

Resolucija nalaga obveznost države za izdelavo natančnih evidenc kulturne dediščine in ustrezne dokumentacije za primer ogroženosti; za uveljavitev varstva kulturne dediščine kot cilja urejanja prostora; za prepoved odstranitve in oskrnjavanja spomenikov ter prilagoditev upravnih postopkov; za širitev varstva na okolico spomenika in nedediščinski del spomeniškega območja; za zagotavljanje javne finančne podpore; za splošno izboljšanje življenjskega okolja v okolici spomenika; za spodbujanje zasebne pobude za obnovo; za podporne fiskalne, prostorske, razvojne in kulturne politike; za podporo znanstvenim raziskavam za ugotavljanje in analiranje škodljivih posledic onesnaževanja na kulturno dediščino in za iskanje načinov odpravljanja posledic; za vzpostavitev ustreznih mehanizmov za pridobivanje informacij, za posvetovanje in sodelovanje na raznih ravneh, za spodbujanje razvoja pokroviteljstva in nepridobitnih združenj; za razvijanje zavesti javnosti o pomenu ohranjanja stavbne dediščine kot elementa kulturne identitete in vira za navdih ter ustvarjalnost sedanjih in bodočih generacij ter v ta namen izpopolnjevati ukrepe za širjenje informacij zaradi vzburjanja interesa javnosti od šolskih let naprej in demonstriranja enotnosti kulturne dediščine ter vezi med arhitekturo, umetnostjo, tradicijo in načinom življenja na evropski, nacionalni in regionalni ravni.

Varstvo dediščine je potrebno upoštevati - glede na opisana izhodišča - pri oblikovanju *prostorske politike in prostorskega plana države*. Pri tem je potrebno upoštevati načela racionalnosti, trajnosti, samobitnosti, suverenosti in načelo najmanjšega še sprejemljivega poseganja, ki na eni strani upoštevajo dediščino kot omejitveni dejavnik, na drugi strani pa kot razvojni in prostorski potencial za razvoj določenih oblik dejavnosti, skladnih s cilji ohranitve dediščine. S tem naj bi bila zagotovljena ohranitev naravnih in kulturnih vrednot dediščine in ustrezna raba njenih družbeno-gospodarskih potencialov.

SKLEPI IN PREDLOGI

1. Etnologija je kot stroka že dosegla takšno razvojno stopnjo, da je njene izkušnje mogoče in nujno neposredno uporabiti pri pripravi novega zakona o varovanju naravne in kulturne dediščine, ki bo integralen in bo predvideval tudi soupravljanje državljanov oziroma lastnikov spomenikov ali dediščine, bodisi naravne ali kulturne.
2. Cilj varstva nepremične naravne in kulturne dediščine je trajna ohranitev tistih vrednot, zaradi katerih sta bila priznana za dediščino, in sicer na tak način, da razvija in ohranja identiteto ljudi, prostora in države Republike Slovenije.
3. Varstvo naravne in kulturne dediščine zaostaja zaradi neučinkovitega izvajanja politike urejanja prostora, nepopolne sistemske ureditve (sistemski zakoni, politike, nacionalni programi, strategije, finančni mehanizmi) in pomanjkljivega izvajanja obstoječih sistemskih rešitev.
4. Zakoni in drugi predpisi še niso usklajeni z mednarodnimi pogodbami. Svetla izjema je leta 1994 sprejeti Zakon o varstvu pred naravnimi nesrečami, ki upošteva kulturno dediščino kot posebno varovano prvino v skladu s priporočili Sveta Evrope o varstvu stavbne dediščine pred naravnimi nesrečami.
5. Velik problem je, da se na izvedbenih ravneh tudi že sprejeta zakonodaja še ne uporablja v zadostni meri, zato je potrebno premostiti prepad med formalno-zakonodajno in organizacijsko ravno.
6. Integralno varstvo, prežeto s strokami in harmonizirano z resorji ter tudi prevzemanje mednarodnih standardov varstva, edino omogoča razvoj in ohranjanje identitete ljudi in države. To bo omogočilo dejstvo, da z novo državo in njenim članstvom v mednarodnih organizacijah raste potreba po vključevanju vseh vrst varstva dediščine v mednarodni in svetovni kontekst.

Karla Oder

MUZEJ IN ETNOLOG¹

Muzeji zbirajo, varujejo, dokumentirajo in predstavljajo premično kulturno dediščino. Delimo jih v splošne in specialne pa v občinske, mestne, pokrajinske in nacionalne. Vsebinska in teritorialna določenost muzeja sta lahko prednost v sistematičnosti dela, formalno pa zaradi financiranja marsikdaj nastanejo težave.

Kakršenkoli muzej že je, se ukvarja s premično kulturno dediščino, ki "je vsa človeška ustvarjalnost, nastala mimo lastnega delovanja narave ali iz nje"² in je zaradi praktičnih razlogov razdeljena na naravno, premično in nepremično. Nadaljnja delitev je vezana na posamezne stroke, ki se ukvarjajo s posameznimi sestavinami kulturne dediščine v skladu s svojo metodološko usmeritvijo. Avtorica v besedilu poda pregled varovanja kulturne dediščine v Delavskem muzeju Ravne na Koroškem.

Muzej je stičišče različnih strok, ki jim je skupno varovanje kulturne dediščine, njeno raziskovanje in oblikovanje pozitivnega odnosa do nje. Vzgoja in izobraževanje, ki sta sicer bili ves čas sestavni del predstavitve strokovnega dela v muzeju, postajata vse pomembnejši. Izhodišče muzejskega dela je še vedno muzejski predmet, ki bi ga v širšem smislu lahko opredelili kot vir. Danes namreč ni mogoče reči, da muzeji zbirajo samo predmete iz lesa, kovine, keramike, stekla, temveč so tu še drugi viri oziroma mediji, med katerimi še posebno izstopa fotografija.

V letih po drugi svetovni vojni so v Sloveniji nastali nekateri tehnični muzeji, med njimi tudi *Koroški muzej na Ravnah na Koroškem*. V več kot štiridesetletnem zbiranju in obdelovanju gradiva se kaže razvoj in rast muzeja, tako v vsebinskem in kadrovskem kot metodološkem smislu.

Koroški muzej na Ravnah sodi v skupino muzejev, nastalih kinalu po drugi svetovni vojni, da bi ohranil predvsem predmete s področja gospodarske zgodovine in da bi "podal resnično podobo delavske kulture in delavskih ljudi Dravske, Mežiške in Mislinjske doline."³ 17. 5. 1951 je bil z dopisom Sveta za prosveto in kulturo LRS na predlog Pripravljalnega odbora za ustanovitev tehničnega muzeja potrjen odbor za ustanovitev tehničnega muzeja industrijske delavnosti s sedežem na Ravnah.

O potrebi po zbiranju tehnične dediščine so razpravljali tudi zgodovinarji in konservatorji. Tako so na 1. kongresu jugos-

lovanskih zgodovinarjev v Beogradu leta 1954 in na 2. posvetovanju konservatorjev FNJR v Sloveniji leta 1955 sprejeli načela o potrebnosti gospodarske zgodovine, "da proučuje zraven arhivskih virov tudi likovne spomenike tehniške kulture,"⁴ ki dopolnjujejo arhivske vire "zlasti pri obravnavanju lege in načinov proizvodnje in ki tako tudi razlagajo določene gospodarske dejavnosti v njihovi vzročni socialni in kulturni pomembnosti za življenjsko raven določene pokrajine v določenem času".⁵ Za gospodarsko, zlasti pa še krajevno zgodovino so tehniški spomeniki nazoren vir zgodovine proizvodnje in omogočajo obravnavanje tehnike proizvodnje in načine proizvodnje.⁶

*Pripravljalni odbor Delavskega muzeja*⁷ je pod vodstvom Alojza Kuharja in ob sodelovanju strokovnjakov, predvsem zgodovinarjev in tudi direktorjev muzejev,⁸ pričel z načrtnim zbiranjem gradiva in naletel na razumevanje pri najpomembnejših podjetjih. Direktor Železarne Ravne je junija 1951 poslal dopis vsem sodelavcem za pomoč pri zbiranju gradiva za "zgodovinsko zbirko železarske delavnosti" in pri tem zapisal: "/.../ važno je vse, kar prikazuje našo delovno zgodovino, stare slike, knjige, razni predmeti, zapisniki, staro orodje itd. Mnogo je takih zanimivih stvari, slik, listin in predmetov, ki spadajo v muzejsko zbirko. Dobrodošlo je vse, tudi malenkosti iz naše delovne tradicije in zgodovine."⁹

Pripravljalni odbor je tako zbiral najrazličnejše gradivo. Sodelovanje podjetij pa je bilo nujno, da so projekt sploh lahko uresničili. Pri stalni postavitvi "gospodarskega in družbenega razvoja" so upoštevali glavne gospodarske panoge: železarstvo, rudarstvo, gozdarstvo in lesno industrijo ter kmetijstvo. Poudarek pri stalni postavitvi je bil (in je še) predvsem na tehničnih predmetih, orodju, strojih in napravah. Ob njih so razstavili arhivsko gradivo in predmete, ki opozarjajo na določene vsebine iz načina življenja (npr. postave, ki določajo delovni čas iz leta 1852, praznično rudarsko uniformo, make-to ogarske hiše itd.).

Že v tem prvem obdobju so zbrali in postavili na ogled dediščino s področja ljudske kulture, kaščo, *frnačo* in dimnico, vendar je načrtno zbiranje tovrstnega gradiva bolj značilno za drugo obdobje delovanja muzeja, to je čas 70-tih let, ko sta nastala etnografska zbirka v Črni in spominski muzej Prežihovega Voranca - *Prežihova bajta*. V teh letih je Koroški muzej sodeloval z etnologi iz Slovenskega etnografskega muzeja in z Oddelka za etnologijo na Filozofski fakulteti. Kratek čas sredi 70-tih let je etnolog opravljal tudi pripravništvo. V tem času so v sodelovanju z občino Ravne na Koroškem in z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor potekali tudi projekti ohranitve nekaterih

¹ Prispevek je bil napisan že leta 1993 (za podiplomski seminar pri prof. dr. Slavku Kremenščku) in ga objavljam nekoliko spremenjenega.

² Janez Bogataj, *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*, Ljubljana 1992, str. 11.

³ Arhiv Koroškega muzeja, dopis 147/53.

⁴ Franjo Baš, *Tehniški spomeniki in njihov pomen za gospodarsko zgodovino Mežiške doline*, V: *Koroški fužinar* 1957/10-12, str. 6.

⁵ *Prav tam*.

⁶ *Prav tam*.

⁷ Leta 1993 so muzej preimenovali v Koroški muzej.

⁸ Franjo Baš, *Bogo Teply*.

⁹ Arhiv Koroškega muzeja, dopis 1951.

objektov etnološke stavbne dediščine (Janež, Kurnik in druge).

Za tretje obdobje razvoja muzeja lahko štejemo čas od 80-tih let naprej, ko je muzej dobil prvega redno zaposlenega strokovnega delavca. To je tudi čas, ko se je zelo hitro spreminjala in celo izginjala kmečka arhitektura. Zato je bil zastavljen projekt evidentiranja in dokumentiranja stavbne dediščine. Prvotno zastavljen cilj, dokumentirati propadajočo kmečko arhitekturno dediščino, je bil z vključitvijo etnologov¹⁰ presežen. V dokumentiranje je bila namreč vključena tudi premična dediščina. Hkrati je potekalo zbiranje podatkov iz vsakdanjega življenja na določeni kmetiji. Na terenu so nastali številni fotografski posnetki notranje opreme, razporeditve te opreme v prostoru, tlorisi ter skice in risbe predmetov, arhitekture in detajlov.

Ob omenjenem projektu je v drugi polovici 80-tih let potekalo raziskovanje načina življenja v Mežiški dolini. Projekt je potekal v okviru Znanstvenega inštituta pri Filozofski fakulteti v Ljubljani in pod vodstvom prof. dr. Slavka Kremenška. Raziskavi je sledila razstava *Mežiška dolina, utrip zadnjih tristo let*, ki je rezultat raziskovalnega dela in sodelovanja muzejskih strokovnih delavcev (zgodovinarja, etnologa, dokumentalista). Z razstavo so s pomočjo različnih metod (ponazorila, karte, grafikoni...) in z različnimi viri informacij (predmeti, fotografije) predstavili razvoj posameznih kulturnih sestavin s področja materialne, duhovne in socialne kulture in podali podobo strukture načina življenja v omenjenem prostoru. Vključene so bile različne gospodarske panoge in poklicne ter socialne skupine in predstavljeno njihovo delovno področje ter vključenost v družinsko življenje in širšo skupnost.

Za vsa tri obdobja v razvoju muzeja je značilno zbiranje gradiva na terenu, torej metoda, ki je etnologom tudi najbližja. Tehnike terenskega dela, opravljenega v zadnjem obdobju, so: razgovor, fotografiranje, risanje in opisovanje. Deskripcija je prišla še posebno do izraza pri dokumentiranju stavbne dediščine.

Tehniko deskripcije pa uporabimo tudi pri dokumentiranju muzejskega gradiva, predvsem muzealij in fotografij. Vsak od omenjenih medijev je namreč nosilec različnih informacij,

notranjih (o samem sebi) in zunanjih (o širšem prostoru in času). Te informacije so:¹¹

1. Podatki o predmetu:

- a) fizične lastnosti (material, postopek izdelave, okrasitve itn.);
- b) geometrične lastnosti (oblika, dimenzije);
- c) "semiotika" najrazličnejših oznak na predmetu (okrasov, podpisov, prizorov, simbolov, napisov, itd.).

2. Podatki, povezani s predmetom:

- a) čas oziroma zgodovina predmeta (nastanek, spremembe, opustitev, ponovna uporaba itd.);
- b) provenienca predmeta, povezave z geografskimi (toponimi) ali antropološkimi enotami (izdelovalci, šole, delavnice, družbe, kulture itn.);
- c) funkcija, ki prav tako zajema več ravni: fizično ali materialno (npr. namembnost orodja), sociološko (npr. vplivi poselitve na politične, religiozne in druge dejavnosti), ekološko (npr. prilagoditev naravnim omejitvam), simbolično (npr. pomen upodobitev), itd.

Temeljna načela urejanja dokumentacije so dana in izoblikovana, vendar vsak strokovni delavec sam izbere stopnjo temeljitosti in vrsto informacij. Tako je lahko npr. karbidovka enako zanimiva etnologu, zgodovinarju, umetnostnemu zgodovinarju, tehniku in tudi oblikovalcu. Razlika je le v sporočilnosti predmeta, v njegovi informaciji, ki jo posamezna stroka išče v njem.

Način življenja in ljudska kultura sta predmet etnoloških raziskav. Če je način življenja način zagotovitve eksistence in zato način izrabe virov preživetja, ki so neposredni (poljedelstvo, živinoreja, vrtnarstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, lovstvo, ribištvo, nabiralništvo, čebelarstvo) in posredni (rokodelstvo in obrt, industrija in rudarstvo, gozdno gospodarstvo, promet, komunikacijska sredstva in komuniciranje, trgovina, turizem), potem je tudi za etnologa tehnična dediščina enako sporočilna kot za zgodovinarja modernizacijskih procesov. Delo je pomembna sestavina, ki določa življenjski slog posameznika in skupine.¹² Muzejski predmet pa kot nosilec informacij povezuje različne stroke, ki sta jim skupni metodi dela, lastni etnologom, deskripcija in delo na terenu.

Summary

MUSEUM AND AN ETHNOLOGIST

Karla Oder

Museums gather, protect, document and present the movable cultural heritage. They are divided into common and special, and then into communal, municipal, provincial, and national. The thematic and territorial definition of a museum can be an advantage in the systematics of its work, but formally there are often troubles arising from the option of financing.

Whatever museum it is, it deals with the movable cultural heritage, which is "all human creativeness originating past nature's own activity or from it", and is for practical reasons divided into the natural, movable and unmovable. Further division applies to particular professions which deal with individual components of cultural heritage in accordance with their methodological orientation. In this text the authoress makes an outline of protecting cultural heritage in the former Workers' museum in Ravne na Koroškem (now: a regional museum *Koroški muzej*).

10 Že na začetku projekta so sodelovali študentje etnologije.

11 J. C. Gardin, *Teoretska arheologija*, Ljubljana 1985, str. 101-102.

12 Slavko Kremenšek, *Način življenja 1. V: isti, Etnološki razgledi in dileme 2*, Ljubljana 1985, str. 151.

Marian Kempny

KULTURNI SISTEMI V VZHODNI EVROPI V ČASU TRANZICIJE

(OPOMBE K ISKANJU GLOBALNE LOGIKE V FRAGMENTIRANEM SVETU)¹

Pričujoče opombe je treba razumeti kot izraz nezadovoljstva - nezadovoljstva, ki izvira iz sedanjega stanja razprav o načinih raziskovanja in analiziranja postkomunistične realnosti, s katero se srečujemo danes. Vendar je treba lokalne izzive, kot so tisti, ki so jih povzročile sedanje preobrazbe družbenega reda v srednje- in vzhodnoevropskih državah, neizogibno motriti z vidika globalnih fenomenov. Ti so predmet obravnave v družbeni teoriji v zvezi z refleksijo o tako imenovanem postmodernem preboju - ki velja za večdimenzionalni globalni fenomen. Zato se zastavljajo vprašanja, kot so: Kakšne so postkomunistične kulture? Kaj lahko imajo skupnega kulture (družbe), ki so bolj predmoderne kot moderne, daleč od fenomenov, s katerimi se srečujejo postmoderne (beri: najbolj razvite, postindustrijske)? In, spet, kaj imajo lahko skupnega s tako imenovanimi primitivnimi kulturami, ki naj bi bile prav tako pod pritiskom iste logike postmodernizacije?

Vendar, kakor sam razumem vse to, moramo, da bi odgovorili na ta in podobna vprašanja, nujno analizirati preslišane domneve, ki so v podlagi sodobne teoretske prakse v družboslovju. Še več, moja temeljna trditev je, da je dejansko treba ponovno premisliti sredstva za dojemanje spreminjajoče se resničnosti, ki so na razpolago družboslovju, saj jih je treba videti kot neko vrsto stranskega produkta bolj fundamentalnih vzorcev, ki oblikujejo kulturno identiteto obravnavanih družb. Z drugimi besedami, zdi se, da ima diskurz o realnosti iste zunanje oblike kot znanstveni metadiskurz, ki se danes pojavlja iz "nezaupljivosti do metanaracij" (kot se je izrazil F. Lyotard). Posledica je neprijetna strateška dilema, v katero smo ujeti.

Po eni strani se nauk iz postmodernizma za mnoge zvoja v prepričanje, da morajo družboslovci prevzeti fragmentirano perspektivo, posebej kar zadeva tako imenovane kulturne resnice. Po drugi strani pa kaže, da priznanje, da vsi živimo v postmodernem, fragmentiranem svetu, implicira, da je naša lastna perspektiva neizogibno omejena, kar izključuje vsakršno možnost obravnavanja drugih realnosti, kot da so "monade brez oken". Vprašanje, ki se zarisuje v ozadju, se z drugimi besedami glasi: Kako "globalna" je lahko družboslovna teorija, ki je "neobčutljiva" za lokalne naracije in pomembnosti? V praktičnem jeziku se, kot kaže, to strne v vprašanje, kako uskladiti težnjo po odkrivanju globalne kulturne logike z odpravo avtoritete "velikih teorij" v prid mikroskopskih analiz procesa spreminjanja.

Kot sta se izrazila Marcus in Fischer, "je potreben juvelirjev pogled na svet" (1986: 25), kar pomeni, da naj bi si antropologi bolj prizadevali najti razlago pričakovanih in indeterminant kot pa regularnosti in globalnih posledic opazovanih pojavov. Kar nameravam dokazovati sam, gre v isto smer. Menim, da mora tisti, ki hoče konceptualizirati dinamiko družbe (njeno logiko), najprej premisliti teoretsko logiko družboslovnega raziskovanja. Po mojem mnenju je zlahka mogoče opaziti močno težnjo, ki se vrti okoli kulturizacije družboslovne teorije in spremembe statusa ter značaja analiz široko pojmovanih kulturnih vidikov družbenega življenja. Ta težnja je usmerjena v prepoznavanje njihove določujoče vloge tako na teoretski kot na metateoretski ravni.

Potemtakem mora prizadevanje po konceptualiziranju "kulturnih sistemov" Vzhodne Evrope spodbujati poskuse po karakterizaciji sprememb, do katerih prihaja v tem delu sveta v smislu preobrazb simboličnih/kulturnih praks, in jih povezati z refleksijo o kulturnih temeljih družbenega življenja ter tudi s skrbnim premislekom o kulturnih dejavnikih, ki determinirajo svojsko simbolično prakso - sodobno družboslovje.

V mislih imam predvsem vprašanje, do kolikšne mere imamo lahko transformacije, ki smo jim priča in ki so pogosto zelo spektakularne, za kulturne spremembe? Ali lahko, na primer, govorimo o regularnosti ali sočasnosti političnih in gospodarskih transformacij na eni strani in kulturnih sprememb na drugi? Do kolikšne mere so vzhodnoevropske revolucije produkt kulturne spremembe in do kolikšne mere so njen vzrok? Do kolikšne mere so kulturne spremembe vzrok, gonilna sila transformacij, in do kolikšne mere so njihov korelat? Itd. Seveda, v sami konceptiji revolucije kot radikalne spremembe, ki zadeva vse vidike družbenega življenja, mora biti zajet tudi kulturni dejavnik. Zastavlja pa se vprašanje, kakšna je njegova vloga in kako se manifestira njegova funkcija. Če je socialni in politični kaos značilni element revolucije (kot so nekateri raziskovalci eksplicitno izpostavili), mar moremo potem govoriti tudi o kulturnem kaosu? Če revolucijo spremljajo velika pričakovanja (kot se običajno poudarja), visoke ambicije in erupcija družbene energije, ali vse to učinkuje tudi na kulturo? Kako se to kaže na področju simbolicne prakse?

Dovolj paradoksalno je, da so bila takšna vprašanja zastavljena v jeziku, ki je bil bolj abstrakten, tj. v jeziku teorije posredovanja (M. Archer, A. Giddens, A. Touraine) ali v historični sociologiji - med njenimi prominentnimi predhodniki so bili N. Elias, P. Abrams, C. Tilly in še posebej T. Skocpol (prim. njeno delo *States and Social Revolutions*).

S sklicevanjem na razvoj antropološke teorije homo dobili dragocen namig, kako implementirati takšno usmeritev.

¹ Prvotna inačica tega članka je bila predstavljena na 13. kongresu antropoloških in etnoloških znanosti, ki je potekal v Ciudad de Mexico od 29. julija do 2. avgusta 1993.

Navsezadnje se v antropologiji kaže, da kategorija generira pojmovanje, ki nam dopušča obravnavati jo kot "metakategorijo", ki deluje kot posrednik med makroprocesi družbenega nastajanja ali njegove preobrazbe in človekovo aktivnostjo (vključno s simbolnimi praksami). Do tega pride, ker za sodobno antropologijo kultura ni več mehanizem, ki zagotavlja stabilnost socialnega sistema, ampak je postala dejavnik, ki generira spremembo s pomočjo svoje zmožnosti, da pod določenimi pogoji artikulira kompetitivne vizije kulturnih svetov (glej npr. Ortner 1984).

V tem kontekstu je poučno preučiti preobrazbo, skozi katero je šla sama koncepcija "kulturnega sistema". Postopni vse večji poudarek na kulturni diskontinuiteti in odprtosti kulturnih sistemov je najboljšje izrazil Geertz v svoji teoriji kulture. Tako pravi: "Analiza kulture se torej ne spusti v heroičen 'holistični' naskok na 'temeljne konfiguracije kulture', vseobsežen 'red vseh redov' /.../, temveč v temeljito preučevanje značilnih simbolov /.../ - materialnih posrednikov percepcije, emocij in razumevanja" (1973: 408). Kljub vsemu pa metafora za kulturne sisteme, na katero se končno sklicuje Geertz, ni ne pajkova mreža niti grad iz peska, temveč hobotnica. Še bolj pomembno pa je, da je ta metafora izhajala iz njegove diagnoze o stanju sodobne humanistike.

Kot je opisal C. Geertz (1980) v svojem članku *Blurred Genres* (Nejasne zvrsti), so bila sedemdeseta leta 20. stoletja tako neverjetna mešanica žanrov, da imamo sedaj v humanistiki opraviti s povsem novimi konfiguracijami človeške misli. Še več, spremenjena usmeritev, s katero so začeli mnogi družboslovci na podlagi odmika od družbenih analogij, izvedenih iz fizikalnih procesov, k analogijam s področja analiz simbolnih form (tj. k metaforam "igre", "drame", "teksta", sestavljenih iz različnih vrst vedenja), prinaša določen destabilizirajoči učinek ne le na metode, uporabljane v teh znanostih, temveč tudi na njihove cilje. Geertz verjame, da naraščajoče zanimanje za analize simboličnih sistemov sili znanstvenike zastavljati nova vprašanja o razmerjih med preučevalci teh sistemov in tako imenovanim realnim svetom. Skratka, kultura postaja manj transparenten medij, skozi katerega raziskovalec "lahko preučuje" družbo, ki postaja nekaj, česar si, recimo tako, mi ne izmislimo, temveč nekaj, v čemer živimo.

To je del težnje sodobnega družboslovja (ali, v širšem smislu, humanistike) po problematiziranju objektivne realnosti. J. Habermas, na primer, ki nadaljuje tradicijo frankfurtske šole, poudarja potrebo po iskanju prehoda od znanja, ki izraža tako imenovano "indirektno zavest" o preverjeni objektivni realnosti, h "kritičnemu" znanju. "Kritično" znanje, ki je rezultat "kritiziranega" znanja, je po svojem značaju metalingvistično in konstituira svojsko zavest o "indirektni zavesti" ter o njenih socio-kulturnih pogojih. Povedano drugače: ta vrsta znanja raziskovalcu ne dopušča identificirati svetovnega nazora, ki mu je dan bolj posredno, z objektivno realnostjo. Ta vidik interpretira kot miselno realnost, kot koncept, katerega pojav napoti raziskovalca k iskanju temeljnih določujočih dejavnikov "kritiziranega" znanja, ki je ponovitev vednosti zdravega razuma.

Po drugi strani velja v različnih filozofskih usmeritvah od Husserla do postmodernizma za lažno že sama ideja zoperstavljanja spoznavajočega subjekta in spoznavnega objekta, saj te usmeritve ne obravnavajo niti subjekta niti objekta kot trajnih konstitutivnih virov našega mišljenja ali delovanja. Še več, mnoge oblike postmodernega preobrata v humanistiki (že samo njihovo število kaže, kako daleč od homogenosti je ta težnja), v katero sodijo, med drugim, francoski poststrukturalizem, ameriški neopragmatizem, koncepcije, ki izvirajo

iz heideggerjanske tradicije ali iz Wittgensteinove filozofije - pomenijo opustitev ohranjanja upravičevanja veljavnosti znanstvenega diskurza, tj. opustitev prepričanja, da je ta ali oni način mišljenja ali oblikovanja sodb (uporabe "idiomov" mišljenja) mogoče uporabiti samo, če je potrjen. Ne zahteva več vsaka "pripoved" prikaza potrjevalne ali upravičevalne "meta-pripovedi".

Zato bi si težko predstavljali koncept kulture, ki ne bi upošteval naslednjih dveh vidikov. Prvič, temeljne kategorije antropološke analize, kot sta "kultura" ali "družba", je mogoče misliti samo znotraj svojiskih miselnih konstrukcij, ki odsevajo miselno realnost nekoga drugega. Drugič, sama konceptualizacija kulturne realnosti pomeni, da mora vključiti teoretsko vprašljivo opozicijo - spoznavajočega subjekta - zavedajoč se, seveda, da kulturna analiza ni sekundarna glede na "neposredno zavest" o kulturni realnosti, ki obstaja za nekoga nekje v "zunanj" realnosti, temveč da se svet kulture ustvarja ali rekonstruira tudi znotraj znanstvenega diskurza. Še več, tak diskurz konstituira del kulture v smislu vsote znanja in pravil argumentiranja, s katerimi razpolagajo posamezniki samo zato, ker pripadajo skupnosti. Tako recipročno prepletenost znanstvenega diskurza in kulturne realnosti bi ob uporabi Habermasove terminologije lahko definirali kot svojsko kolonizacijo znanosti, ki jo izvede življenjski svet, medtem ko se raziskovalci v vlogi ekspertov za kulturo sklicujejo na kategorije, prenešene v teoretski diskurz iz praktičnih diskurzov o standardih in vrednotah, ki uporabljajo koncepte, ki so v dani družbi očitni. Na tem mestu se ne sklicujem po naključju na jezik Habermasovega dela *Theorie des kommunikativen Handelns*, da bi opozoril na pomen analize vloge znanosti (znanstvene prakse) kot foruma za razpravljanje o zadevah v teoretskem diskurzu, s katerimi naj bi racionalizirali in modernizirali življenjski svet. To, z drugimi besedami, ne pomeni samo, da se n-tič sklicujem na Habermasovo razpravo o razmerju med teorijo in prakso, ampak nam to sklicevanje omogoča na jasn način ponazoriti pomembno tezo, da je med znanstvenim diskurzom in zdravo pametjo le fiktivna distanca ali fiktivno razločevanje in da ni resnične avtonomije jezika znanosti.

Tako je tudi kulturna analiza, osredotočena na simbolne/kulturne prakse, sredstvo ali simbolno orodje za potrditev vizije družbenega življenja, ki vsili določeno zaznavo mehanizmov družbenega življenja ali temeljnih družbenih procesov. Sklicujoč se na Habermasovo zasnovo, je "kultura" kot ena od treh komponent, ki sestavljajo življenjski svet, področje kristalizacije simbolnih praks (znanost je lahko ena od njih) in je tako podvržena kolonizaciji z logiko, ki vodi podsistema sistema - politiko in gospodarstvo. Ta dualistična družbena teorija, ki razločuje in združuje dve enako pomembni kategoriji - "življenjski svet" in "sistem" (glej Habermas 1981: 171-229) - ter obsega sistematično analizo diferenciacije med tema dvema kategorijama, se nanaša tudi na splošno videnje kulturnega procesa. V tem kontekstu je ključnega pomena Habermasova teza o potencialni racionalizaciji (modernizaciji) bistvenih komponent življenjskega sveta kot procesa, ki odseva in tudi implicira določene spremembe v sistemu. Izkaže se, da v skladu s to usmeritvijo pride z modernizacijo ne le do pojava dveh podsistemov, omenjenih zgoraj, temveč tudi do sprememb na kulturni in družbeni ravni življenjskega sveta s procesoma, ki pogojujeta drug drugega.

Potemtakem ima Habermas dobro podlago za mnenje, da kulturna modernizacija, torej diferenciacija kulturne sfere v skupine institucij, zbranih okrog treh aksioloških sfer (Habermas navaja, po Webbru, kognitivno-instrumentalne vrednote),

omogoča razvoj institucij civilne družbe - post-tradicionalnih, post-konvencionalnih, komunikativno koordiniranih in fleksivnih oblik združevanja, izražanja javnega mnenja, vzpostavljanja solidarnostnih vezi in načinov oblikovanja identitete. Na podlagi Habermasove usmeritve J. L. Cohen in A. Arato (1992: 421 ff.) obravnavata rekonstrukcijo teorije civilne družbe bolj izčrpno. Še več, potencialna vez med kulturno racionalizacijo in družbeno racionalizacijo po Habermasu ni utopični horizont kulturnega modernizma; deloma je bila že udeležena kot rezultat razvoja tržnega gospodarstva in sodobne države (glej Habermas 1992: 471 ff.).

Vendar pa ob tem Habermas ponovno ugotavlja, da kulturni modernizem nikjer ni bil v celoti uresničen, in poudarja, da je bila modernizacija zahodnih družb izvedena na tak način, da sta kulturno osiromašenje in kolonizacija (reifikacija) življenjskega sveta spodkopala potencialno posodobljeni življenjski svet. Na ta način Habermasova teorija potrjuje tezo o nastajanju vrzeli med kulturami ekspertov in kulturo občestva. Ta vrzel v splošnem vodi v obubožanje kulturne razsežnosti življenjskega sveta, s čimer zaradi omejenega števila verovanj, na katere se sklicujejo udeleženci interakcij v želji, da bi uskladili svoje interpretacije realnosti, zavira gladko implementacijo komunikacijskih praks. Hkrati pa teorija kaže privlačno moč praktičnih diskurzov (splošne komunikacijske prakse, kot se izraža Habermas), kadar pride do oblikovanja kulturne ravni življenjskega sveta tako v kontekstu družbene integracije, predajanju novim generacijam in obnavljanju kulturnega znanja kot v kontekstu oblikovanja posameznih identitet (glej Habermas 1986).

S to teorijo, navedeno za primer, lahko dešifriramo dve temeljni značilnosti, ki se kažeta kot neločljiva dela vsakega teoretskega poskusa po izčrpnem dojetju družbene resničnosti in njene dinamike. Na eni strani torej takšno početje vsakič temelji na predpostavkah, ki se nanašajo na mehanizme in smeri zgodovinskega kulturnega (civilizacijskega) procesa, predpostavkah, ki se lahko utrdijo samo kot del kulture ekspertov. Zato je treba objektivno znanje ves čas verificirati glede na predpostavke spoznavajočega subjekta, ki se nanašajo na dani objekt. Na drugi strani pa je razlikovanje, podobno razlikovanju med kulturo (življenjskim svetom, če se zavedamo Habermasovih pridržkov do kulturalističnega ožanja življenjskega sveta) in sistemom kot dvema vidikoma družbe, neodtujljivi atribut tiste usmeritve, ki noče skriti svojega poudarka obnavljanja le na miselno resničnost ali na reprezentacije družbenih akterjev.

Namen zgoraj navedenih razmišljanj je bil prikazati vlogo kulturne kategorije (kulturnega procesa) pri razvijanju družboslovne teorije, ki naj bi pojasnila realnost, v kateri pod množico nepovezanih dejstev deluje notranja logika procesov modernizacije. Tako rekoč v drugo skrajnost pa lahko umestimo drugo usmeritev, v kateri "kulturo" obravnavajo kot poseben kontekst, ki omogoča v resničnosti živemu posamezniku dojeti tok takšnih nepovezanih dogodkov kot kulturnih reprezentacij teh dejstev.

Spet se izkaže, da je Geertzova koncepcija dobra ilustracija za tovrstno usmeritev, ker združuje prepričanje, da kultura ni nič drugega, kot so mreže pomenov (semantične strukture), ki jih ustvarja posameznik in v katere je zapleten (prim. Geertz 1973: 5), in interpretacijo kulture kot "fikcije" (v izvornem pomenu latinske besede *fictio*), kot nečesa, kar so ustvarili raziskovalci. Z drugimi besedami, svet, do katerega so prišli

raziskovalci, se ne nanaša neposredno na neko zunanjo realnost. Mreža simbolov sestavlja avtonomno sfero, na katero ne-kulturni dejavniki nimajo vpliva. Za razliko od zgoraj omenjenega Habermasovega koncepta, po katerem postavljanje kulturne ravni življenjskega sveta nasproti sistemu vodi v prepričanje, da obstajajo procesi kolonizacije in dekolonizacije življenjskega sveta, ki jih generira skupna logika, pa so koncepti, kakršnega je na primer podal Geertz, zaradi načela integracije enotni v izločanju "kulture" od "socialnega sistema". Razločevalna poteza kulture je v tem primeru "logično-pomenska" integracija elementov, ta pa je v nasprotju s "kavzalno-funkcionalnim" načelom integracije družbenega sistema.

Podobno sled razmišljanja lahko najdemo v Archerini sociološki teoriji (1988). Archerjeva v bistvu pove naslednje: problem s konceptualizacijo kulturnih kategorij leži v "mitu o kulturni integraciji", ki smo ga podedovali od klasične kulturne antropologije (prim. Archer 1988: 4). Logična kohezivnost in konsistentnost kavzalnih razmerij sta za "častilce" tega mita nerazločljivi komponenti, sestavljeni iz dveh analitično ločenih razsežnosti kulturne realnosti - sveta idej (po Archerjevi je to kulturni sistem v ožjem pomenu besede) in razmerij med skupino in posameznikom (socio-kulturna raven).

Tako pojmovano vprašanje kulturne analize presega enostavno zoperstavljanje kulture in družbene strukture bodisi z obravnavanjem prve kot pojave oblike slednje (ali narobe) bodisi s priznavanjem njune absolutne avtonomije zato, da bi označili prav odvisnost, ki obstaja na vsaki od posameznih ravni in med njima (podrobneje glej Archer 1988: I. del). Vendar pa se zdijo posledice sprejetja tega vidika analitičnega dualizma, če uporabim Archerin izraz, nekoliko nenavadne (*peculiar*). V prvi vrsti je za Archerjevo kulturni sistem po definiciji sistem kulturne inteligibilnosti (nekaj podobnega je Popperjev *Tretji svet objektivnega znanja*; prim. Archer 1988: 104 ff.), ki mora biti izražena v skupnem jeziku. Nadalje mora imeti ta sistem zanj značilne poteze (logična razmerja), ki se ne zrealijo verno v prepričanih posameznikov. Skratka, "svet miselnih produktov" se kaže kot nekaj popolnoma različnega od sveta človeških pomenov.

Zato da bi artikulirali kulturni sistem, moramo po Archerjevi predpostaviti, da njegova notranja logična razmerja niso odvisna od konteksta vzročnih odvisnosti, do katerih prihaja med posamezniki, niti od pomenov, ki jim jih pripisujejo. Še več, sodbje, nastale v zvezi s kulturnim sistemom, naj bi bile predvidoma brez vsakršne ambivalence. Prav tukaj pa se srečamo s klasičnima in nerešljivima antropološkima vprašanjema - z relativnostjo in interpretacijo. Celo Archerjeva pravi (glej 1988: 278), da tako razumljenega kulturnega sistema ni mogoče v celoti opisati, medtem ko teoretsko refleksijo, ki prevladuje v družboslovju, povezuje z izidom dosti bolj negativni sklep. Če naj bi za družboslovno teorijo postmodernizem pomenil destrukcijo ključne ali celo, kot bi se morda zdelo, konstitutivne kategorije družboslovja, to se pravi kategorije "družbe" (Z. Bauman je prepričan, da je predstava o reificirani kategoriji družbe nadomestil koncept družbenosti, ki se sklicuje na epizodni značaj družbene realnosti), potem tudi "kultura" dobi novo obliko, kar izhaja iz takšnega drugačnega pojmovanja družbene realnosti.

Ta novi način interpretiranja kulture je že po sami svoji naravi v nasprotju s konceptom "objektivne" kulture kot nečesa, kar ima skupnega določena skupnost ljudi (to je z družbo, razumljeno na tradicionalen način) in katere pripadniki so podobno kulturno usposobljeni. Na splošno povedano je tovrstna usmeritev izražena v postmodernistični kritiki pojmovanja kulture kot "razdeljenega znanja", kot

"norm" ali kot "javnega vedenja". Kot alternativo "kulturnemu ali retoričnemu holizmu" (glej Thornton 1988) ta kritika ponuja vizijo notranje heterogenih ali celo kompetitivnih oblik (kulturnih praks in spretnosti). V tej situaciji koncepti, kot so "hibridizacija", "decentralizacija", "dekonstrukcija" ali "lokalnost" kulturnega znanja, postajajo glavne kategorije, ki označujejo "kulturo". Če jo opazujemo s tega vidika, je kultura zmeraj videti kot hibrid, ki se sam ločuje od kulturne tradicije.

Zdi se, da vse, kar je bilo povedano do sedaj, razkriva nujno potrebo po ponovnem premisleku ključnega vprašanja teh razmišljanj - do kolikšne mere lahko kulturne analize pomagajo pri našem objektivnem poznavanju realnosti v postkomunističnih svetovih in na kakšnih premisah (predpostavkah) mora biti utemeljeno? Že sama dezintegracija komunističnega sistema in kopica različnih interpretacij tega fenomena je do določene mere razkrila, kako vzorci mišljenja, s katerimi imamo opraviti, determinirajo načine, s pomočjo katerih predstavljajo "logiko" kulturne spremembe.

Raznolikost interpretacij je rezultat razhajanj v predpostavkah - ne le v socioloških, temveč tudi v filozofskih, političnih ali etičnih - na katerih temeljijo. Z. Krasnoděbski, na primer, dokazuje (1991), da mnoge interpretacije ne zmorejo doumeti pravega pomena tega pojava, čeprav so lahko korektne v detajlih. Do tega pride zaradi neustreznosti takšnih izhodišč, ki jih dejansko pogosto privzamejo povsem neosmišljeno. Če se strinjamo s tem, da razumemo dezintegracijo realnega socializma kot krizo sedanjega časa - tako kot postmodernizem naj bi bil tudi komunizem 'post-', bil naj bi post-kapitalizem in naj bi sklenil vso zgodovino do trenutka, ko se je pojavil; tako so se izrazili Krasnoděbski (1991: 284) in drugi - potem ni mogoče videti komunizma (oziroma, natančneje, tistega, kar je ostalo od njega) bodisi ekskluzivno v čisti sociološki perspektivi bodisi zgolj v jeziku dezintegracije političnih in gospodarskih institucij realnega socializma ter v jeziku propada moralnega reda (ob razumevanju komunizma kot etičnega nihilizma).

Samo z upoštevanjem kulturne razsežnosti in širokega zgodovinskega ozadja tega kompleksnega in večplastnega fenomena - ali zgolj s privzemom idej in vrednot, ki so konstitutivne za sisteme razmišljanja o analizirani realnosti - lahko vidimo v pojavih, ki smo jih že izkusili, in v teli, ki jih še doživljamo, nekaj več kot ponovno rojstvo barbarstva, ki je izvorno prišlo z vzhoda. Na ta način bomo tudi opazili vzajemne odvisnosti med bližajočim se padcem komunistične utopije na Vzhodu in spremembami v zahodnih družbah, ki začenjajo s postindustrijsko fazo ali z obdobjem postmoderne.

Vendar teza, da je postmodernizem, pojmovan kot ideja o postmodernosti, deloma tudi reakcija na eksperiment z "realnim socializmom" in na njegove učinke (glej Krasnoděbski 1991: 284 ff.), ne ponuja zadovoljivega pojasnila o mehanizmih kulturne spremembe, ki je bistvo transformacije in po mnenju mnogih avtorjev omogoča pojav nove kvalitete v družbene realnosti - postmoderno družbo. Potemtakem splošno vprašanje ostane: je globalno-lokalna polarnost pojasnjevalna ali, bolj preprosto, diagnostična?

Po mojem mnenju želja po rekonstruiranju realnosti v objektivnem jeziku determinira rabo določenega metajezika, ki je, v tem primeru, metakulturna deskripcija. Spet se torej zastavlja vprašanje o karakteristiki takega "diskurza o diskurzu" in o njegovi avtonomiji itd. Skratka, da bi prišli do objektnega poznavanja procesov, do katerih prihaja v postkomunistični resničnosti, potrebujemo kritiko posebne "neposredne zavesti",

ki omogoča refleksijo vprašanj, kot so "vrnitev v Evropo", "povaj civilne družbe" itd., kot znanstveno deskripcijo teh procesov. To je v veliki meri iskanje kulturnih predpostavk (idej, vrednot), ki segajo - pogosto se tega raziskovalci ne zavedajo - v njihovo "neposredno zavest", ki je blizu prevladujoči zdravi pameti. Ko gremo po tej poti, iščemo tudi argumente na filozofsko-etični ravni med predpostavkami, ki določajo temeljne predpostavke predmeta ali raziskave.

V njih se kaže prevladujoča tendenca intelektualnih procesov, ki so značilni za sodobno družboslovje, to je, da se zapletajo v moralne trditve. Kot se je izrazil Geertz (1980: 35): "Strokovnjak brez duha, ki troši zdravilne zvarke usmeritev, se obnese, toda tudi modri predavateljevi zapiski, ki delijo potrjene sodbe, prav tako delujejo." Medtem pa je antropologu ostala vloga participacije ob uživanju-enakih-pravic v procesih interpretacije in reinterpetacije družbenega sveta, participacije v etičnem diskurzu, ki skupaj z drugimi avtonomnimi subjekti določa alternativne, fragmentirane kulturne realnosti. Ta misel naj bi bila nekaj več kot zgolj stilistični leitmotiv - pokazala naj bi smer raziskav, ki jih je še le treba izvesti. Kot sam razumem, to pomeni hrepenenje po "lokalnem" in vodi v opuščanje ambicij po globaliziranju antropološkega znanja. Zato moramo, potrjujoč Geertzovo videnje kulture kot 'oktopoidnega sistema', upoštevati "lokalnost" antropološkega znanja, zato da to ne bi preprečilo temeljitega raziskovanja in analize kulturnih reprezentacij procesov, ki so v osnovi postkomunistične realnosti. Zatorej se danes ne zdi plodno iskati globalnih civilizacijskih trendov v Vzhodni in Zahodni Evropi, temveč obravnavati partikularne impulze, ki bi lahko očrtali "množično skupno delovanje /kulturne/ celote" skozi razdruževanje gibanja njenih delov.

(Iz angleščine prevedel Božidar Jezernik.)

LITERATURA

- ARCHER, M. 1988: Culture and Agency. Cambridge.
- BATESON, G. 1936: Naven. Stratford.
- COHEN, J. L., and A. ARATO: Civil Society and Political Theory. Cambridge, Mass.
- GEERTZ, C. 1973: The Interpretation of Cultures. New York.
- GEERTZ, C. 1983: Blurred Genres. V: Local Knowledge. New York. Pp. 19-35.
- HABERMAS, J. 1981: Theorie des kommunikativen Handelns. Vol. 1. Frankfurt/M.
- HABERMAS, J. 1986: Pojęcie działania komunikacyjnego (uwagi wyjaśniające). V: Kultura i Społeczeństwo 3, pp. 21-44.
- MARCUS, G. E., and M. M. J. FISCHER 1986: Anthropology as Cultural Critique. Chicago.
- KRASNODEBSKI, Z. 1991: Waiting for Supermarkets or: Downfall of Communism Seen in Postmodern Perspective. V: Polish Sociological Bulletin 4, pp. 281-87.
- LASH, S. 1990: The Sociology of Postmodernism. London.
- ORTNER, S. B. 1984: Theory in Anthropology since the Sixties. V: Comparative Studies in Society and History 26/1, pp. 126-166.
- THORNTON, R. J. 1988: The Rhetoric of Ethnographic Holism. V: Cultural Anthropology 3, pp. 285-303.

Marian Kempny

CULTURAL SYSTEMS OF EASTERN EUROPE IN TRANSITION

NOTES ON THE SEARCH FOR GLOBAL LOGIC IN FRAGMENTED WORLD¹

These notes should be treated as an expression of a dissatisfaction - a dissatisfaction rooted in the present state of debates about the ways of inquiring and analysing the postcommunist reality that we face nowadays. However, local challenges, such as those caused by the present transformations of the social order in Central and East European countries, should inevitably be observed from the point of view of global phenomena which, in social theory, are debated in connection with reflection upon the so-called postmodernist breakthrough - regarded as a multidimensional global phenomenon.

That is why questions arise such as: What are postcommunist cultures like? What can be common to the cultures (societies) which are rather premodern than modern, far from phenomena with which those postmodern (read: most advanced, postindustrial) are faced? In turn, what can they have in common with the so-called primitive cultures which allegedly are also under pressure of the same logic of postmodernisation?

As I see it, however, it is indispensable to analyse tacit assumptions underlying contemporary theoretical practice in the social sciences in order to answer these and similar questions. Furthermore, my basic claim is that the means of grasping the changing realities, which are at the disposal of social science, need in fact to be reconsidered, as they should be seen as a kind of by-product of more fundamental patterns shaping the cultural identity of the societies in question. In other words, the discourse about the reality appears to have the same features as the scientific metadiscourse emerging today from "incredulity towards metanarratives" (as F. Lyotard put it).

Consequently, we are caught in an embarrassing strategic dilemma. On the one hand, for many people a lesson of postmodernism boils down to a belief that the social scientist must take a fragmented perspective, especially as so-called cultural truths are concerned. On the other hand, however, to avow that we all live in a postmodern, fragmented world seems to imply that our own perspective is inevitably limited which precludes any possibility to deal with other realities as if they were like 'windowless monads'.

In other words, the problem that looms behind is, how 'global' can social theory be while 'insensitive' to local narratives and concerns. In practical terms this seems to boil down to the question how to reconcile the pursuit of global cultural logic with suspension of the authority of 'grand theory' in favour of microscopic analyses of the process of change. As Marcus and Fischer put it, "a jeweller's-eye view of the world is needed" (1986: 25), what means that anthropologists should seek for explanation of expectations and indeterminants rather than regularities and global consequences of phenomena observed.

What I am going to argue goes in the same direction. I assume that in order to conceptualise the dynamics of society (its logic) one must previously rethink the theoretical logic of social inquiry. To my mind, a strong tendency revolving around the culturisation of social theory and around the change of the status and character of the analyses of the broadly understood cultural aspects of social life can be easily noticed. The direction of the tendency is to recognise their determining role both on the theoretical and metatheoretical level. This is why, then, an endeavour to conceptualise 'cultural systems' of Eastern Europe has to incite the attempts to characterise the changes which are occurring in this part of the world in terms of the transformations of symbolic/cultural practices and to link them with the reflection over the cultural foundations of social life, and also with careful consideration of the cultural factors which determine the peculiar symbolic practice - modern social sciences. What I especially have in mind is the question to what extent the transformations, often very spectacular, that we witness, can be regarded as cultural changes? For instance, can we talk of the regularity or parallelness of political and economic transformations on the one hand, and of cultural changes, on the other? To what extent are East European revolutions a product of the cultural change, and to what extent are they its cause? To what extent are cultural changes the cause, the driving force of the transformations, and to what extent are they their correlate?, etc. Of course, in the very concept of revolution as a sweeping change which includes all aspects of social life there has to be a cultural factor. The question arises, however, what its role is and how its function manifests itself? If social and political chaos is a characteristic element of a revolution (as some researchers have explicitly put it), can we then also talk of a cultural chaos? If a revolution is accompanied (as commonly pointed out) by great expectations, high ambitions and an eruption of social energy, does all this also effect culture?

¹ An earlier version of this draft was presented as an introduction to the session on *Cultural Systems of Eastern Europe in Transition: In Pursuit of Global Cultural Logic?* held during the 13th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences (Mexico City, July 29 - August 2 1993).

How is this expressed in the area of symbolic practice? Paradoxically enough, such questions have been asked in a language which was even more abstract, i.e., in the language of the theory of agency (M. Archer, A. Giddens, A. Touraine), or in historical sociology (among its prominent forerunners were N. Elias, P. Abrams, C. Tilly, and especially T. Skocpol (cf. her *States and Social Revolutions*), particularly in the past ten years.

If we refer to the development of anthropological theory, we will get a valuable hint how such an approach is to be implemented. It is in anthropology after all that the category of culture appears to be generating an understanding which allows us to treat it as a "metacategory" that acts as a mediator between the macroprocesses of social becoming, or of its transformation, and human activity (including symbolic practices). It happens so because for modern anthropology culture has ceased to be a mechanism that secures stability of a social system, but has instead become a factor that generates change by means of its ability to articulate, on certain conditions, competitive visions of cultural worlds (see, e.g., Ortner 1984). In this context it is instructive to examine the transformation which the very concept of 'cultural system' has undergone. A gradually growing stress on cultural discontinuity, openness of cultural systems has found the best expression in Geertzian theory of culture. In his view "the analysis of culture comes down therefore not to an heroic 'holistic' assault upon 'the basic configurations of the culture', an overarching 'order of orders' /.../, but to a searching out of significant symbols /.../ - the material vehicles of perception, emotion, and understanding" (1973: 408). Nevertheless, it is neither the spider web nor the pile of sand, but the octopus as a metaphor standing for cultural systems that Geertz finally refers to. What is even more important is that it resulted from his diagnosis of the condition of contemporary human sciences.

As described by C. Geertz (1983) in his article *Blurred Genres*, the 70's have seen such an incredible mixture of genres that what we are now dealing with in the humanities are new configurations of human thought. Moreover, the change of approach that many social scientists have made by moving from social analogies, derived from physical processes, to analogies from the area of symbolic form analyses (i.e. metaphors of "play", of "drama", of "text" made up of various kinds of behaviour) has a certain destabilising effect not only on the methods used in these sciences but also on their aims. Geertz believes that a growing interest in the analyses of symbolic systems in turn forces scientists to ask anew questions about the relationships between the researcher of these systems and the so-called real world. In short, culture is becoming a less transparent medium, thanks to which the researcher "can examine" society, becoming something which, say, we do not invent but which we live in.

This is a part of a tendency in modern social sciences (or, in broader terms, in the humanities) to question objective reality. For instance, J. Habermas, who continues the Frankfurt school tradition, stresses the necessity to find a passage from the knowledge which expresses the so called "indirect awareness" of the ascertained objective reality to the "critical" knowledge. The "critical" knowledge, which is the result of "criticised" knowledge, is metalinguistic in character and constitutes a peculiar awareness of the "indirect awareness" and of its socio-cultural conditions. In other words, this kind of knowledge does not allow the researcher to identify the world-view, which he is given rather indirectly, with the ob-

jective reality; it interprets this view as the thought reality, as a concept whose emergence tells the researcher to look for the fundamental determining factors of the "criticised" knowledge which is a repetition of common sense knowledge.

On the other hand, in various philosophical approaches, from Husserl to postmodernism, the very idea of contrasting the knowing subject with the known object is considered a false one because these approaches do not treat either the subject or the object as permanent constitutive sources of our thinking or activities. Moreover, the many versions of the postmodern turn in the humanities - their number alone shows how far from homogeneous this tendency is, the tendency that includes, among other things, French poststructuralism, American neopragmatism, conceptions which stem from the Heidegger tradition or from Wittgenstein's philosophy - mean the abandonment of the preservative to legitimate the validity of scientific discourse, i.e. giving up the belief that this or that way of thinking or of formulating judgments (of using thought "idioms") can be used only if it is validated. Each "narration" no longer demands the presentation of a validating and justifying "metanarration".

Consequently, it would be hard to imagine a concept of culture without considering these two aspects. Firstly, the fundamental categories of anthropological analysis, such as "culture" or "society", are possible to think of only in terms of peculiar thought constructions which reflect someone else's thought reality. Secondly, the conceptualisation of the cultural reality alone means having to employ the theoretically questioned opposition - the knowing subject - being aware, however, that cultural analysis is not secondary as regards the "direct awareness" of a cultural reality that exists for someone somewhere in the "external" reality, but that the world of culture is created or reconstructed also within scientific discourse. Moreover, such a discourse constitutes a part of culture in terms of the amount of knowledge and rules of arguing available to individuals only because they belong to a community. Such a reciprocal entanglement of scientific discourse and cultural reality which, using Habermas's terminology, could be defined as a peculiar colonisation of science by the life world, at the time when researchers, acting as culture experts, refer to the categories transferred to the theoretical discourse from the practical discourses about standards and values which use concepts that are obvious in a given community. It is no coincidence that I refer here to the language of Habermas's *Theorie des kommunikativen Handelns* in order to emphasise the importance of the analyses of the role of science (scientific practice) as a forum for discussing, within the theoretical discourse, matters which are to rationalise and modernise the life world. In other words, the reference to Habermas is not meant just to refer for the n-th time to the discussion on theory - practice relationships; it allows us to exemplify, in a clear way, a significant thesis that there is in fact only a fictitious distance or a fictitious separation of scientific discourse and common sense, and that there is no real autonomy of the language of science. Thus, cultural analysis, focussed on symbolic/cultural practices, is also a means or a symbolic tool for sanctioning a vision of social life which imposes a certain perception of the mechanisms of social life or of fundamental social processes. Referring to the Habermas' framework, "culture", as one of the three components that make up the life world, is an area of the crystallisation of symbolic practices (science could be one of them), and thus it is subject to colonisation by logic which governs the subsystems of the system - politics and economy. At the same

time, this dualistic social theory which singles out and combines two equally important categories - "the life world" and "the system" (see J. Habermas 1981: 171-229), which contains a systematic analysis of the differentiation between these two categories, refers to a general vision of the cultural process. In this context, of vital importance is Habermas' thesis of potential rationalisation (modernisation) of the essential components of the life world as of a process that not only reflects but also implicates certain changes in the system.

It turns out that, according to this approach, modernisation brings about not only the emergence of the two subsystems, mentioned earlier in this work, but also changes on the cultural and social levels of the life world, with the two processes conditioning each other.

Habermas has therefore a good reason to suggest that it is cultural modernisation, the differentiation of the cultural sphere into groups of institutions gathered around three axiological spheres (Habermas quotes, after Weber, the cognitive-instrumental values), that enables the development of the institutions of the civil society - the post-traditional, post-conventional, communicatively coordinated and reflexive forms of associating, of voicing public opinion, of solidarity bonds and of shaping identity. On the basis of Habermas' approach J. L. Cohen and A. Arato (1992: esp. 421 ff) deal with the reconstruction of the civil society theory more exhaustively. Furthermore, the potential link between cultural rationalisation and social rationalisation is not, according to Habermas, the utopian horizon of cultural modernism; it has already been partly implemented as a result of the development of the free-market economy and modern state (see Habermas 1981: 471 ff).

At the same time, however, Habermas repeatedly stated that cultural modernism had never been fully realised anywhere and stressed that the modernisation of Western societies had been carried out in such a way that the potential of the modernised life world was undermined by a cultural impoverishment and colonisation (reification) of the life world. In this way Habermas' theory itself becomes a confirmation of the thesis of the emerging gap between the experts' cultures and that of the public in general resulting in the cultural pauperisation of the cultural dimension of the life world, thus not permitting a smooth implementation of communication practices because of the limited set of beliefs to which the interaction participants refer in their desire to agree on their interpretations of reality. At the same time, the theory shows the captivating power of practical discourses (of the common communication practice, as Habermas puts it) when it comes to the shaping of the cultural level of the life world both in the context of social integration and handing down and renewing the cultural knowledge and in the context of shaping individual identities (see Habermas 1986).

Quoted as an example, the theory allows us to spell out two fundamental characteristics which seem to be inseparable parts of every theoretical attempt to grasp comprehensively the social reality and its dynamism. Thus on the one hand, an undertaking like this is, each time, based on the assumptions relating to the mechanisms and directions of the historic cultural (civilisational) process, assumptions which are consolidated only by being part of the experts' culture. In consequence, the objective knowledge is constantly verified against presuppositions which relate to the given object and which are made by the knowing subject. On the other hand, a differentiation similar to that between culture (the life world) if we keep in mind Habermas' reservations as to the cultural-

istic narrowing down of the life world) and the system as two aspects of society, is an inalienable attribute of the approach which refuses to narrow its area of deliberation down to the thought reality or to the representations of social actors.

The above-mentioned deliberations have been aimed at bringing out the role of the cultural category (the cultural process) in an effort to develop a social theory that would explain the reality in which, beneath a magnitude of unconnected facts, there is the internal logic of modernisation processes. At the other extreme, so to say, we could place another approach, according to which "culture" would be treated as a peculiar context which allows an individual who lives in a reality to perceive the stream of such unconnected events as the cultural representations of those facts.

It is again that Geertz's concept is a good illustration of this kind of approach, as he combines the belief that culture is nothing but webs of significance (semantic structures) which the individual creates and in which he is entangled (cf. Geertz 1973: 5) with the interpretation of culture as of "fiction" (in the original sense of the Latin term *fictio*), as of something which has been created by the researcher. In other words, the world which the researcher has reached does not directly refer to some external reality. The network of symbols makes up an autonomous sphere which is not influenced by non-cultural determining factors. Unlike Habermas' concept mentioned above in which juxtaposing the cultural level of the life world versus the system induces a belief that there are processes of colonisation - decolonisation of the life world which are generated by common logic, concepts like the one Geertz came up with are unanimous in isolating "culture" from "the social system"; the reason for this is the principle of integration. The distinguishing feature of culture is here the "logico-meaningful" integration of elements which is in contrast with the "causal-functional" principle of social system integration.

A similar line of thinking can be found in A. Archer's sociological theory (1988). What Archer says comes down to this: the problem with the conceptualisation of the cultural category lies in "the myth of cultural integration" that we have inherited from classical cultural anthropology (cf. Archer 1988: 4). The components which the "worshippers" of this myth find undistinguishable are the logical cohesion and consistence of the causative relations which consist of two analytical separate dimensions of the cultural reality - the world of ideas (according to Archer, the cultural system in the strict sense of the term) and the relationships between groups and individuals (the socio-cultural level).

So understood, the problem of cultural analysis lies in going beyond the simple contrasting of culture with the social structure either by treating the former as the latter's epiphenomenon (or vice versa) or by recognising their absolute autonomy in order to define precisely the dependence that exists at each of the isolated levels and between them (see in detail Archer 1988, part I). The consequences, however, of adopting this perspective of the analytical dualism, to quote Archer's term, appear to be somewhat peculiar.

First of all, by definition the cultural system is for Archer a system of cultural *intelligibilia* (something like Popper's Third World of objective knowledge; cf. Archer 1988: 104 ff) which have to be expressed in a shared language. In addition, however, this system has to have features (logical relationships) which are typical of it and which are not faithfully re-

flected in the beliefs of individuals. In short, "the world of thought products" appears to be something totally different from the world of human meanings.

According to Archer, in order to articulate the cultural system we have to assume that the logical relationships existing within it do not depend on the context of the causative dependencies which occur between individuals, nor on the meanings attributed to them. Moreover, the assumption is that statements made in connection with the cultural system are free of any ambivalence. That is exactly where we face the classical and unsolvable anthropological problems - relativity and translation. Even Archer says (see Archer 1988: 278) that, so understood, the cultural system cannot be fully described, whereas the theoretical reflection which is prevailing in the social sciences is bound to result in a much more negative conclusion.

If, for social theory, postmodernism is supposed to mean the destruction of the key, or even, as it might seem, constitute for this discipline, category of "society" (Z. Bauman believes that the notion of the reified category of society has been replaced by the concept of sociality which refers to the episodic character of the social reality), then "culture" itself is given a new form as a result of such different thinking about the social reality.

This new way of interpreting culture is by its very nature contrary to the concept of "objective" culture as of something that is shared by a community of people (that is by the traditionally understood society), whose members have similar cultural equipment. Broadly speaking, this kind of approach is expressed by the criticism, formulated by the followers of postmodernism, of perceiving culture as "divided knowledge", as "norms" or as "public behaviours". As the alternative to "cultural (or rhetoric) holism" (see Thornton 1988) this criticism proposes the vision of an internally heterogeneous or even competitive forms (cultural practices and resources). In this situation the concepts, such as "hybridisation", "decentralisation", "deconstruction", or "localness" of the cultural knowledge become the main categories denoting "culture". Perceived in this perspective, culture always seem to be a hybrid that shuts itself off from the cultural tradition.

It seems that everything that has been said so far reveals the urgent need to rethink the problem which is the key one in these deliberations: To what extent can cultural analysis contribute to our object knowledge of the reality in the postcommunist worlds and on what premises (presuppositions) must it be based? The disintegration of the communist system alone and the bulk of different interpretations of this phenomenon have revealed to some extent how patterns of thought at work determine the ways by means of which the 'logic' of cultural change is represented.

The variety of interpretations is a result of the divergence of assumptions - not only sociological but also philosophical, political or ethical - on which they are based. For instance, Z. Krasnodębski argues (1991) that many interpretations do not grasp the true meaning of this phenomenon, though they can be correct as to details, which is due to the inadequacies of such premises, which in fact are frequently adopted quite unwittingly. If we agree to perceive the disintegration of real socialism as a crisis of the present time - just like postmodernism, communism was to be 'post-', it was to be postcapitalism and, at the same time, it was to close all history up to

the moment of its emergence, as Krasnodębski (1991: 284) and others have put it, then it is impossible to view communism (or rather what is left of it) either exclusively in a purely sociological perspective or only in terms of the disintegration of the political and economic institutions of real socialism or in terms of the decay of a moral order (while perceiving communism as ethical nihilism).

It is only by taking into consideration cultural dimensions and the broad historical background of this complex and multi-aspect phenomenon - or just by adopting the ideas and values which are constitutive for the systems of thinking about the analysed reality - that we can see in the phenomena that we have experienced and in those which we are still experiencing something more than the rebirth of barbarism that originally came from the East. This will also allow us to see the mutual dependencies that exist between the forthcoming fall of the communist utopia in the East and the changes in Western societies which are opening the postindustrial phase or the postmodern epoch.

However, the thesis that postmodernism, understood as the idea of postmodernity, is partly a reaction to the "real socialism" experiment and to the effects it has produced (see Krasnodębski 1991: 284 ff.) does not offer a sufficient explanation of the mechanisms of the cultural change, which is the essence of the transformation that, according to many authors, enables the emergence of a new quality of the social reality - the postmodern society. Therefore the general question remains: Is the global/local polarity explanatory or rather simply diagnostic?

To my mind, the desire to reconstruct reality in the object language determines the use of a certain metalanguage which, in this case, is a metacultural description. The question thus arises again about the characteristics of such a "discourse about discourse" and about its autonomy, etc. In short, what we need in order to gain object knowledge about the processes that happen in the postcommunist reality is a criticism of a peculiar "direct awareness" which enables reflection, such as "the return to Europe", "the emergence of civil society", etc., as a scientific description of these processes. This is largely a search for cultural presuppositions (ideas, values) which interfere, often without the researchers realising it, in their "direct awareness" which is close to the overwhelming common sense. Following this path, we are also looking for arguments that exist on the philosophical-ethical plane among assumptions which determine assumptions underlying the object or research.

They reflect a prevailing tendency of intellectual processes typical of modern social sciences to be enmeshed in moral claims. As Geertz put it (1983: 35), "the specialist without spirit dispensing policy nostrums goes, but the lectern sage dispensing approved judgments does as well", whereas the role that has been left to the anthropologist is that of an enjoying-equal-rights participant in the processes of the interpretation and reinterpretation of the social world, a participant in an ethical discourse who, together with other autonomous subjects, determines alternative, fragmented cultural realities. This thought should be something more than merely a stylistic leitmotif - it should show the direction of research yet to be conducted. As I see it, it means longing for 'local' and leads to suspending of ambitions to globalize anthropological knowledge. Consequently, endorsing Geertzian view on culture as an 'octopoid system', one should keep in mind such 'localness' of anthropological knowledge, in order not to obstruct a thorough study and analysis of cultural repre-

sentations of processes underlying the post-communist reality. Hence, rather than to look today for global civilizational trends in Eastern and Western Europe it seems more fruitful to deal with particular impulses which could foreshadow 'a massive coaction of the /cultural/ whole' by disjointment movements of its parts.

REFERENCES

- ARCHER, M. 1988: Culture and Agency. Cambridge.
- BATESON, G. 1936: Naven. Stratford.
- COHEN, J. L., and A. ARATO: Civil Society and Political Theory. Cambridge, Mass.
- GEERTZ, C. 1973: The Interpretation of Cultures. New York.
- GEERTZ, C. 1983: Blurred Genres. In: Local Knowledge. New York. Pp. 19-35.

- HABERMAS, J. 1981: Theorie des kommunikativen Handelns. Vol. 1. Frankfurt/M.
- HABERMAS, J. 1986: Pojęcie działania komunikacyjnego (uwagi wyjaśniające). V: Kultura i Społeczeństwo 3, pp. 21-44.
- MARCUS, G. E., and M. M. J. FISCHER 1986: Anthropology as Cultural Critique. Chicago.
- KRASNODĘBSKI, Z. 1991: Waiting for Supermarkets or: Downfall of Communism Seen in Postmodern Perspective. V: Polish Sociological Bulletin 4, pp. 281-87.
- LASH, S. 1990: The Sociology of Postmodernism. London.
- ORTNER, S. B. 1984: Theory in Anthropology since the Sixties. In: Comparative Studies in Society and History 26/1, pp. 126-166.
- THORNTON, R. J. 1988: The Rhetoric of Ethnographic Holism. In: Cultural Anthropology 3, pp. 285-303.

ISLAMSKA EPIGRAFIKA V BOSNI IN HERCEGOVINI¹

1. UVODNE PRIPOMBE

Človek je že od davnine imel navado, da je svoje pomembnejše dosežke in določene dogodke zabeležil pisno v materialih trajne vrednosti, v kamnu, kovini, glini itd., da bi na ta način za seboj pustil trajni spomin. Iz takšnega obeleževanja se je razvila tudi posebna disciplina - epigrafika, katere namen je dešifriranje, raziskovanje in preučevanje napisov in zapisov.

Epigrafski spomeniki so dragoceno gradivo za preučevanje časa in okoliščin, v katerih so nastali. Včasih so napisi tudi edini viri podatkov o času in osebnostih, na katere se nanašajo, tako da je v znanosti že davno prišlo do poudarjanja velikega pomena epigrafike z vidika družbenih, ekonomskih in pravnih ved, posebno pa z vidika zgodovinarstva.

Glede na njihovo umetniško vrednost in razširjenost zasedajo islamski epigrafski spomeniki posebno mesto v klasifikaciji svetovne epigrafike. Temelje islamski epigrafiki je postavil Max von Berchem z delom *Gradivo za korpus arabskih napisov*. Njegovi poti so sledili številni raziskovalci in znanstveniki, tako da imamo danes številne publikacije s področja islamske epigrafike. Te so nastale na temelju raziskav, ki se izvajajo skoraj celo stoletje.

Najpomembnejše delo s to tematiko je pod naslovom *Kronološki repertoar arabske epigrafike* izdal francoski Inštitut za orientalsko arheologijo v Kairu.

V Bosni in Hercegovini je bilo - ob bogati dediščini epigrafskega gradiva iz različnih obdobij - do te vojne ohranjeno tudi večje število islamskih epigrafskih spomenikov v orientalskih jezikih, ki so v glavnem nastali v obdobju turške dominacije v naših krajih.

Prvo omenbo epigrafskega gradiva z islamskih spomenikov v orientalskih jezikih v BiH najdemo pri znanem turškem potopiscu Evliji Čelebiju, ki je dvakrat potoval skozi Bosno in Hercegovino - leta 1660 in 1664 - in je v svoj *Potopis* uvrstil tudi napise s številnih pomembnih spomenikov.

Z zbiranjem epigrafskega gradiva v orientalskih jezikih z območja Bosne in Hercegovine sta se svojčas ukvarjala tudi starejša bosanska zgodovinarja Salih Sidki Muvekit in Muhamed Enverija Kadić, nekaj kasneje pa še Šejh Sejfudin Kemura in Hamdija Kreševljaković.

Po drugi svetovni vojni se je z zbiranjem in obdelavo epigrafskega gradiva najbolj intenzivno ukvarjal g. Mehmed Mujezinović. Rezultat njegovega predanega dela so tri knjige z naslovom *Islamska epigrafika v BiH*. Prva knjiga obsega epigrafiko Sarajeva, druga epigrafike drugih delov Bosne, tretja pa epigrafiko Hercegovine. V te knjige so uvrščeni tudi vsi kronogrami z objektov sakralne in profane arhitekture, tako da vsebujejo napise z džamij, vodnjakov, mostov, *tekij*,² *medres*,³ *mekteb*,⁴ knjižnic, stanovanjskih objektov, *musa-firhan*,⁵ kopališč in nagrobnih spomenikov.

Te tri knjige so brez dvoma najpomembnejše delo iz tega področja, ki je bilo doslej objavljeno v bosanskem jeziku.

2. O NASTANKU IN RAZVOJU NIŠANOV (NAGROBNIH SPOMENIKOV) V BOSNI IN HERCEGOVINI

Vprašanje nastanka in razvoja muslimanskih nagrobnih spomenikov v BiH vse do danes ni niti dovolj raziskano niti osvetljeno, čeprav gre za zelo pomembno in obširno tematiko.

Ob tej priložnosti se homo vseeno ozri na to temo v tolikšni meri, kolikor je povezana z epigrafiko, kajti epitafi z *nišanov* govorijo o njihovem nastanku. Zanimivo je pripomniti, da na *nišanih* bosanskohercegoveške provenienice skorajda ni napisov v orientalskih jezikih vse do prvih desetletij 17. stoletja, kar bi bilo šele treba pojasniti. Najstarejši *nišani* v BiH, ki so nastali med 15. in 17. stoletjem, se namreč po obliki in po oznakah znatno razlikujejo od čisto osmanskih-islamskih *nišanov* iz tega obdobja v drugih območjih. *Nišane* iz tega obdobja v BiH bi lahko uvrstili v tri glavne skupine:

- V prvo med njimi, po videzu najstarejšo skupino, spadajo *nišani* v obliki večjih oheliskov, ki imajo pri vrhu skrajšane piramide, nad katerimi je izboklina, podobna polkrogli;

- V naslednjo skupino *nišanov* sodijo tisti v obliki večjih rastočih *stel*, ki se končujejo, podobno kot tudi sorodni *stečki*,⁶ z dvokapno streho;

- Tretjo skupino sestavljajo *nišani* z nevešče izdelanim *turbanom*, pri katerih so klesarji, nezadostno seznanjeni z *nišanom s turbanom*, postavljali *turban* neposredno na *stelo*.

Vse tri omenjene vrste *nišanov* so številčno zastopane v osrednji in vzhodni Bosni, medtem ko jih je manj v drugih predelih Bosne in Hercegovine. Vsi imajo skupne oznake, so arhaičnih oblik, precej grobo klesani. Na njih so pogosta znamenja polmeseca, loka s puščico, didovske bogomilske

1 Sinopsis predavanja v Splošnem seminarju na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo v študijskem letu 1996/97.

2 Tekija je derriški samostan; marzolej oz. grobnica muslimanskega sretnika; vrelec, studenec. (Op. prev. Vir: Janko Juranič, Srbskohrvatsko-slovenski slovar.)

3 Medresa je muslimanska srednja ali visoka verska šola. (Op. prev.)

4 Mekteb je muslimanska osnovna šola. (Op. prev.)

5 Musafirhana je gostišče, gostinska izba za popotnike. (Op. prev.)

6 Stečak je bogomilski nagrobnik, postavljali so jih med 13. in 16. stoletjem. (Op. prev.)

palice, sekir, mečev, zastav, na manjšem številu pa so našli tudi živalske ter človeške figure.

Napisi na vseh *nišanih* so zapisani izključno v *bosančici*.⁷ Tako je na *nišanu* Mahmuta Brankovića, člana fevdalne družine knezov Brankovićev, nastalem nekaj pred letom 1495, izklesan naslednji napis v *bosančici*:

"I pogibe na boju despotova. A si bilig Mahmuta Brankovića na svojoj baštini na Petrovom polju. Da je blagoslovena roka koja klesa i pisa".⁸

Njegov *nišan* je v obliki obeliska, nad napisom je izklesan lik razpetega leva, kar je nedvomno grb hiše Branković.

Nadalje imamo v Fatnici pri Bileći *nišan* v obliki večje *stele*, na katerem je izklesan naslednji kratek napis v *bosančici*: "A se leži Skender".⁹ Iz vira iz leta 1519 zvedemo, da je bil *dizdar*¹⁰ mesta Roga v *nahiji*¹¹ Duvno Skender, po rodu iz Fatnice, ki je umrl nekaj pred letom 1519 in je bil pokopan v njegovem rojstnem kraju.

V Dumanjicah pri Rogatici se nahaja *nišan* Sulimana Oškopice, ki izhaja iz začetka 16. stoletja, na njem pa v *bosančici* piše: "A si bilig Sulimana Oškopice".¹² V neposredni bližini Sulimanovega *nišana* se nahaja tudi nekropola s številnimi bogomilskimi *stečki*. Iz vsega navedenega je mogoče sklepati, da imajo prvi *nišani* iz najstarejšega obdobja v BiH veliko skupnih elementov s srednjeveškimi bogomilskimi nagrobnimi spomeniki - *stečki* in da označujejo grobove islamiziranih prebivalcev Bosne in starih "dobrih Bošnjakov".

In, končno, epitafi, napisani z *bosančico*, potrjujejo, da se je tradicija izdelovanja starih oblik *nišanov* v BiH ohranila vse do prvih desetletij 17. stoletja.

Obstoj epitafov v orientalskih jezikih tudi na *nišanih* iz 16. stoletja nas nikakor ne sme zvesti, ker so takšni *nišani* izključno skopskega porekla. Prepoznavni so po materialu, iz katerega so narejeni, saj gre za kristalni marmor iz Arandelova pri Skopju. Ti *skopski nišani* so manjših dimenzij, visoki so od 0,5 do 1 m, kvadratnega temelja, s stranicami od 12 do 15 cm. Na *nišanih* za moške so lepi in natančno izklesani *turban*, na ženskih pa okrasne kape. Napisi na skopskih *nišanih* so skoraj vedno v prozi v arabskem jeziku.

Najstarejši skopski *nišani* v Sarajevu datirajo iz leta 1544, nahajajo se v Žagričih, označujejo pa grobove Salih in Abaza, Muhamedova sinova. Najstarejši *nišan* skopske provenience izven Sarajeva je tisti, ki se je nahajal v *turbetu*¹³ ob džamiji Aladži v Foči nad grobom Ibrahima, sina Hasana Nazirova iz leta 1546. Na žalost v Foči danes ni več niti džamije Aladže niti *turbeta* - vse je do temelja porušeno, na tem mestu pa je sedaj parkirišče za avtomobile.

Razen v Sarajevu in Foči so bili *skopski nišani* še v Prači, Rogatici, Ustikolini, Čajniču, Sokolovićih pri Rudem, v Banja Luki in Tešnju.

Naslednjo etapo v razvoju *nišana* predstavlja 18. stoletje, ko

se tudi na domačih spomenikih začnejo pojavljati epitafi v orientalskih jezikih. *Nišani* iz tega časa so čista kopija *skopskih*, tako po obliki, velikosti, klesarskem delu, kot tudi po obravnavanju napisov jezika in sloga. Edina razlika je v materialu, iz katerega so narejeni domači *nišani*. V tem obdobju se jasno razlikujejo moški in ženski *nišani*, kar ni bilo značilno za domače spomenike iz prejšnjega obdobja. Grobove žensk označujejo *nišani* iz manjših *stel* - ali pa imajo na vrhu kapo, ki je pogosto tudi okrašena. Slednji ponavadi označujejo grobove deklet. Takšne domače *nišane*, ki so narejeni po vzoru skopskih, najdemo v več krajih v BiH, v Sarajevu pa so znani tovrstni *nišani* Mukatadžija Šehsuvarja efendija, Mukaheldžija Osmara Čelebija - oboje iz leta 1623 - in *nišan* Alija, Osmanovega sina iz leta 1625. Vsi trije *nišani* so postavljeni ob Carjevi džamiji.

Posebno zanimivo obdobje pri oblikovanju *nišana* je čas med začetkom 17. stoletja in avstroogrsko okupacijo leta 1878. To skoraj dvestoletno obdobje je v prvi vrsti najboga-tejše po fondu ohranjenih spomenikov ter po številčnosti in raznovrstnosti epitafov na njih, kajti skoraj vsak pomembnejši spomenik tega časa ima napis v prozi ali verzu in to pretežno v turškem jeziku.

Dekorativni elementi so raznovrstni in različni glede na različne regije, toda vseeno je še naprej prisoten vpliv ljudske ornamentike. Posebno bogato okrašeni so spomeniki v Hercegovini in v Bosanski krajini, medtem ko je ta ornamentika nekaj skromnejša v drugih predelih Bosne. V tem obdobju je zanimiv pojav, da z *nišanom* želijo označiti stan, ki mu pripada pokojni. To so dosegali z različnim oblikovanjem sklepnega dela *nišana* - *turbana*, tako da je po obliki *nišana* mogoče določiti poklic pokopanega. Od tod tudi nazivi za posamezne oblike *nišanov*, ki jih najdemo med ljudstvom, kot na primer:

- *Ulemanski nišani* (*nišani* učenih), pri katerih se v glavnem razlikujeta dve vrsti *turbanov*:

1. *Mušebek-turban* je izveden v plitvem reliefu iz prečnih prevojev; takšni *nišani* označujejo grobove zelo izobraženih ljudi, *muftijev*, *muderisov*¹⁴ itd.

2. Drugi učeni ljudje imajo t. i. *čatal-turban* ali *turban* na pero.

- Tudi *derviški nišani* imajo več variant glede na to, kateremu derviškemu redu je pripadal preminuli.

- Spomeniki *šejhov* in *dervišev*¹⁵ mevlivskega reda so značilni po turbanu z nekaj horizontalnimi prevoji.

- *Nišani* pripadnikov nakšibendijskega reda so podobni stožcu, pri dnu katerega je močnejše izpostavljen horizontalni prevoj.

- Tudi *nišani kaderij* imajo proge, ki gredo od vrha proti spodnjemu delu stožca.

- *Agovski nišani* so postavljeni nad grobovi ag, najpogostejše janičarskih poveljnikov, in jih razpoznamo po tem, da imajo *turbane* na vrhu nekoliko širše, na obeh

⁷ *Bosančica*, bosanska cirilica, je bosanska srednjereška pisava. (Op. prev.)

⁸ "In padel je ob boju despotov. Bodi spomin Mahmuta Brankovića na svojem posestvu na Petrovom polju. Naj bo blagoslovljena roka, ki je klesala in pisala."

⁹ "Tukaj počiva Skender."

¹⁰ *Dizdar* je stražnik pri vходу v turško trdnjavo, poveljnik turške trdnjave. (Op. prev.)

¹¹ *Nahija* je srez oz. okraj. (Op. prev.)

¹² "V spomin Sulimani Oškopice."

¹³ *Turbe* je muslimanski mavzolej.

¹⁴ *Muftija* je najvišji muslimanski verski predstavnik v kakšni deželi. *Muderis* je učitelj, profesor na muslimanski visoki verski šoli. (Op. prev.)

¹⁵ *Šejh* je verski poglavar muslimanov; *derviši* so muslimanski redovniki. (Op. prev.)

vzdolžnih so vodoravno presečani in imaju već vzdolžnih naborov.

- *Paševski nišani* so nad grobovi *paš*, *vezirjev* in drugih visokih dostojanstvenikov. Njihovi *turbani* imaju štristrano, pri vrhu odsekano piramido. Na njih so tanki ploščati prevoji, včasih pa so označene tudi proge.

- *Nišani trgovcev*, posestnikov in drugače pomembnijih ljudi imaju *turbane* z nabori in enim prevojem čez njih.

- *Nišani esnafov* (obrtnikov) so po oblikovanju podobni predhodnim *nišanom*, le da so skromnejših dimenzij in brez prevojev.

- Od leta 1832, ko so se v Bosni začele izvajati vojaške reforme, se pojavljajo *nišani s fesom*, na *nišanih* vojaških poveljnikov pa se srečujemo s *fesi* s širokimi resami. Ta oblika *nišana* zamenja dotlej znane *agovske nišane*, medtem ko se druge oblike še naprej ohranjajo.

Vse omenjene razlike pri oblikovanju *nišanov* seveda niso bile zmeraj in povsod dosledno izvedene ter uporabljene. Takšne nianse pri izdelavi *nišanov* so najbolj očitne v Sarajevu in drugih večjih mestih v BiH ter v nekoliko manjši meri v manjših mestih.

3. AVTORJI NAGROBNIH SPOMENIKOV - EPIGRAFIKI

Redko so znana imena avtorjev proznih napisov na *nišanih*, ker se ponavadi niso podpisovali, medtem ko pri večini kronogramov v pesmih najdemo - in to ponavadi v predzadnjem stihu - pesniški psevdonim avtorja kronograma.

Za temi psevdonimi stojijo pesniki iz naših krajev, ki so pesnili v orientalskih jezikih, med njimi pa so pogosto tudi takšni, katerih imena so znana v zgodovini literature v turškem, arabskem in perzijskem jeziku. Sestavljanje kronogramov v stihih je posebna veščina. Avtor-pesnik mora v zadnjem stihu ali kronostihu izraziti točen datum rojstva in smrti umrlega, upoštevajoč številčno vrednost črk tega stiha, rimo in vsebino. Šele ko upoštevamo, da je kronostih pravzaprav bistvo teh napisov, lahko uvidimo večino njihovih avtorjev.

V času, o katerem smo govorili, je bilo veliko znanih in neznanih epigrafov; omenili bomo samo nekatere. Iz 17. stoletja Fejzuraba Nihadija Haramusića, avtorja kronograma na Višegraskem mostu in na mostu na Bentbaši. Zelo znani so številni epigrafiki iz 18. stoletja, med katerimi izstopajo

Muhamed Emir Isević, Mehmed Džudi Čohodžić, Abdulah Nazri Burek, Mehmed Mejli Kurani itd.

Tradicija skladanja napisov v orientalskih jezikih v stihu se je ohranila vse do novejšega časa. Med obema svetovnima vojnima sta se s pisanjem kronogramov zelo uspešno ukvarjala Muhamed Enverija Kadić in Sejfidin Fehmi Kemura, po drugi svetovni vojni pa dr. Omer Mušić, dr. Šaćir Sikirić ter med še živečimi hafiz Kamil Silajdžić.

Nobenega dvoma ni, da bodo mladi orientalisti, ki jih ima Bosna danes v izobilju, nadaljevali to lepo tradicijo kronogramov, ki so jo nasledili od svojih prednikov.

(Prevedel Rajko Muršič.)

LITERATURA:

- BEJTIĆ, A.: Spomenici osmanlijske arhitekture u BiH. V: Prilozi za orijentalnu filologiju 3 i 4.
- KEMURA S. 1908: Iz Sejhatname Evlije Čelebije. V: Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo 20.
- KREŠEVLJAKOVIĆ, H. 1961: Kulturno - historijski spomenici. V: Glasnik VIS-a.
- MUJEZINOVIĆ, M. 1962/63: Turski natpisi iz XVII vijeka u BiH. Prilozi 12-13.
- MUJEZINOVIĆ, M. 1974, 1977, 1982: Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini. Knjiga 1: 1974. Knjiga 2: 1977. Knjiga 3: 1982.
- MUJEZINOVIĆ, M.: Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mejlije. V: Naše starine 4.
- MUJEZINOVIĆ M.: Šejh Sejfidin Fehmi efendija Kemura kao epigrafičar. V: Glasnik Islamskog starješinstva 9/3-5.
- MUVEKIT, S. S.: Izvirnik Muvekitove zgodovine pod naslovom "Tarihi Bosna" je v Orijentalnem inštitutu v Sarajevu. Delo je prevedeno, vendar še ni natisnjeno.
- ŠABANOVIĆ, H. 1967: Putopis Evlije Čelebije. Sarajevo.
- TRALJIĆ, S. M. 1940: Muslimanski nadgrobni spomenici. V: Kalendar Narodne uzdanice 7.
- TRUHLIKA, Č.: Tursko - slovjenski spomenici iz Dubrovačkog arhiva. V: Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo.
- VEGO, M.: Zbornik srednjevjekovnih napisa Bosne i Hercegovine 4.

Ferhat Šeta

ISLAMSKA EPIGRAFIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

1. UVODNE NAPOMENE

Čovjek je od davnina prakticirao da svoja značajna ostvarenja i izvjesne događaje pismeno zabilježi u materijalima trajne vrijednosti - kamenu, metalu, pečenoj glini i sl., kako bi na taj način iza sebe ostavio trajni spomen. Iz takvog obilježavanja razvila se i posebna disciplina - epigrafika, sa ciljem da dešifruje, ispituje i proučava natpise i zapise.

Epigrafski spomenici su dragocjen materijal za proučavanje vremena i prilika u kojima su nastali. Ponekad su natpisi i

jedini izvori podataka o vremenu i ličnostima na koje se odnose, pa je u nauci odavno istaknuta velika važnost epigrafike sa gledišta općedruštvenih, ekonomskih i pravnih nauka, a naročito sa stanovišta historije.

U klasifikaciji svjetske epigrafike značajno mjesto pripada islamskim epigrafskim spomenicima, obzirom na njihovu umjetničku vrijednost i rasprostranjenost. Temelje islamskoj epigrafici postavio je Max von Berchem u svom djelu *Materijali za korpus arapskih natpisa*. Njegovim putem su pošli mnogi istraživači i naučnici, pa danas raspolazemo mnogim

publikacijama sa područja islamske epigrafike, nastalim na osnovu istraživanja koja se vrše gotovo jedno stoljeće.

Najvrijednije djelo sa tom tematikom izdao je francuski *Institut za orijentalnu arheologiju* u Kairu, pod nazivom *Kronološki repertoar arapske epigrafike*.

U Bosni i Hercegovini, uz bogatu baštinu epigrafskih materijala iz raznih epoha, bio je sačuvan do ovog rata i znatan broj islamskih epigrafskih spomenika na orijentalnim jezicima, nastalih uglavnom u doba turske dominacije u našim krajevima.

Prvi spomen epigrafskog materijala sa islamskih spomenika na orijentalnim jezicima u BiH nalazimo kod poznatog turskog putopisca Evlije Čelebije, koji je prolazeći kroz Bosnu i Hercegovinu u dva navrata - 1660. i 1664. godine - u svoj *Putopis* uvrstio i natpise sa brojnih značajnih spomenika.

Prikupljanjem epigrafskog materijala na orijentalnim jezicima sa područja BiH svojevremeno su se bavili i dvojica starih bosanskih historika - Salih Sidki Muvekit i Muhamed Enverija Kadić te nešto kasnije Šejh Sejfudin Kemura i Hamdija Kreševljaković.

Poslije drugog svjetskog rata prikupljanjem i obradom epigrafskog materijala najintenzivnije se bavio g. Mehmed Mujezinović. Rezultat tog njegovog predanog rada su i tri knjige *Islamska epigrafika u BiH*. Prva knjiga obuhvata epigrafiku Sarajeva, druga epigrafiku ostalog dijela Bosne, a treće Hercegovine. U ove knjige uvršteni su svi kronogrami sa objekata sakralne i profane arhitekture, pa tako sadrže natpise sa džamijama, česmi, mostovima, tekijama, medresama, mektebama, bibliotekama, stambenih objekata, musafirhane, kupatila i nadgrobnih spomenika.

Bez sumnje te tri knjige su i najznačajnije djelo iz tog područja objavljene na bosanskom jeziku.

2. O POSTANKU I RAZVOJU NIŠANA (NADGROBNIH SPOMENIKA) U BOSNI I HERCEGOVINI

Pitanje nastanka i razvoja muslimanskih nadgrobnih spomenika u BiH nije ni do danas dovoljno istraženo ni rasvijetljeno, iako se radi o vrlo važnoj i obimnoj tematici.

Mi ćemo se ipak ovom prilikom na tu temu osvrnuti onoliko koliko je ona vezana za epigrafiku, jer epitafi sa nišana govore o njihovom postanku. Interesantno je napomenuti da na nišanima bosanskohercegovačke provenijencije skoro i nema natpisa na orijentalnim jezicima sve do prvih decenija XVII stoljeća, što ukazuje na fenomen koji treba objasniti. Naime, najstariji nišani u BiH od polovine XV do početka XVII stoljeća znatno se razlikuju po formi i oznakama od čisto osmansko-islamskih nišana toga doba u drugim regionima. Nišane tog perioda u BiH mogli bismo svrstati u tri glavne skupine:

- U prvu među njima, po svoj prilici najstariju skupinu, spadaju nišani u formi većih obeliskusa sa pri vrhu prikraćenim piramidama, nad kojima je ispupčenje slično polulopti;
- U sljedeću skupinu nišana spadaju oni u obliku većih rustičnih stela, završavajući se, slično usporenim stećcima, krovom na dvije vode;
- Treću skupinu sačinjavaju nišani sa nevješto izvedenim turbanom, gdje klesar, nedovoljno upućen u nišan sa turbanom, stavlja turban direktno na stelu.

Sve tri spomenute vrste nišana su brojno zastupljene u centralnoj i istočnoj Bosni, dok ih je manje u ostalim krajevima

BiH. Svi imaju zajedničke oznake, arhaičnih su oblika, dosta grubo klesani; na njima su česta znamenja polumjeseca, luka sa strijelom, didovskog bogumilskog štapa, sjekira, mačeva, bajraka; na manjem broju su pronađene i životinjske te ljudske figure.

Na svim nišanima su natpisi pisani isključivo bosančicom. Tako je na nišanu Mahmuta Brankovića, člana feudalne porodice knezova Brankovića, nastalom nešto prije 1495. godine, isklesan sljedeći natpis bosančicom:

"I pogibe na boju despotova. A si bilig Mahmuta Brankovića na svojoj baštini na Petrovom polju. Da je blagoslovena ruka koja klesa i pisa".

Njegov nišan je u formi obeliska, a iznad natpisa je isklesan lik propetog lava, što je svakako grb kuće Brankovića.

Nadalje imamo u Fatnici kod Bileće nišan oblika veće stele, na kojem je isklesan sljedeći kratki natpis bosančicom: *"A se leži Skender"*. Iz izvora iz 1519. godine saznajemo da je dizdar grada Roga u nahiji Duvno bio Skender rodom iz Fatnice, koji je umro nešto prije 1519. i bio sahranjen u svom rodnom mjestu.

I na kraju, u Dumanjici kod Rogatice nalazi se nišan Sulimana Oškopice, koji potječe s početka XVI stoljeća, a na kojem bosančicom piše: *"A si bilig Sulimana Oškopice"*. U neposrednoj blizini Sulimanovog nišana nalazi se i nekropola sa brojnim bogumilskim stećcima. Iz svega izloženog se da zaključiti da prvi nišani najstarije epohe u BiH imaju dosta zajedničkih elemenata sa srednjovjekovnim bogumilskim nadgrobnim spomenicima - stećcima i da označavaju grobove islamiziranih stanovnika Bosne i starih "dobrih Bošnjana".

Konačno, epitafi pisani bosančicom potvrđuju da se tradicija izrade starih formi nišana u BiH održala sve do prvih decenija XVII stoljeća.

Postojanje epitafa na orijentalnim jezicima i na nišanima iz XVI stoljeća, kojih ima kako u Sarajevu tako i u još nekim mjestima u Bosni, nas ni u kojem slučaju ne treba zbunjivati, jer su takvi nišani isključivo skopskog porijekla. Oni su prepoznatljivi po materijalu od kojega su izrađeni, jer se radi o kristalnom mramoru iz Arandelova kod Skopja. Ovi skopski nišani su manjih dimenzija, visine od 0,5 do 1 m, kvadratne osnove sa stranicama od 12 do 15 cm. Na nišanima za muškarce su lijepo i precizno isklesani turbani, a na ženskim ukrasne kape. Natpisi na skopskim nišanima su gotovo redovno u prozi na arapskom jeziku.

Najstariji skopski nišani u Sarajevu datiraju iz 1544. godine, nalaze se u Žagrićima, a označavaju grobove Saliha i Abaza, sinove Muhameda. Najstariji nišan skopske provenijencije izvan Sarajeva je onaj koji se nalazio u turbetu uz Aladžu džamiju u Foči, nad grobom Ibrahima, sina Hasana Nazirova iz 1546. godine. Nažalost, danas u Foči nema ni Aladžke džamije, ni turbeta - sve je do temelja srušeno i na tom mjestu se sad nalazi parking za automobile.

Osim Sarajeva i Foče, skopski nišani su se nalazili još i u sljedećim mjestima u BiH: Prači, Rogatici, Ustikolini, Čajniču, Sokolovićima kod Rudog, Banja Luci i Tešnju.

Sljedeća etapa u razvoju nišana je XVII stoljeće, od kada se i na domaćim spomenicima počinju klesati epitafi na orijentalnim jezicima. Nišani ovog vremena su čista kopija skopskih nišana, kako po formi, veličini, klesarskom radu, tako i po tretmanu napisa jezika i stila. Jedina razlika je u materijalu od kojeg su rađeni domaći nišani. U ovoj epohi se jasno razlikuju muški od ženskih nišana, što nije bilo slučaj sa domaćim spomenicima iz prethodne epohe. Grobovi žena označavaju se

nišanima manjih stela ili, pak, na završetku imaju kapu, koja je često i ukrašena. Ovi posljednji obično obilježavaju djevojačke grobove. Takvih domaćih nišana iz XVII stoljeća, po uzoru na skopske, imamo na više mjesta u BiH, a u Sarajevu su poznati nišani: Mukatadžije Šehsuvar efendije, Mukabeldžije Osman Čelebije - oba iz 1623. godine - te nišan Alije sina Osmanovog iz 1625. Sva tri nišana su smještena uz Carevu džamiju.

U oblikovanju nišana posebno je interesantan od početka XVII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine. Prije svega, ovo razdoblje od gotovo dva stoljeća je najbogatije po fondu sačuvanih spomenika, brojnosti i raznovrsnosti epitafa na njima, jer gotovo svaki značajniji spomenik tog vremena ima natpis u prozi ili stihu i to pretežno na turskom jeziku.

Dekoratívni elementi su raznovrsni i različiti u odnosu na pojedine regije, međutim i dalje je prisutan uticaj narodne ornamentike. Osobito su bogato ukrašeni spomenici u Hercegovini i Bosanskoj krajini, dok je ta ornamentika nešto skromnija u ostalim dijelovima Bosne. U toj epohi je interesantna pojava da se nišanom želi označiti stalež kojem umrli pripada, a što se postizalo različitim oblikovanjem završnog dijela nišana - turbana, pa se, prema tome, po obliku nišana može odrediti profesija pokopanog. Odatle i nazivi koje susrećemo u narodu za pojedine vrste nišana, kao što su:

- Ulemanski nišani (nišani učenih), gdje se razlikuju uglavnom dvije vrste turbana:

1. Mušebek - turban je izveden u plitkom reljefu od poprečnih prevoja; takvi nišani označavaju grobove visoko učenih ljudi, muftija, muderisa itd.

2. Ostali učenici ljudi imaju takozvani čatal - turban ili turban na pero.

- Derviški nišani imaju, takođe, više varijanti s obzirom na to kojem derviškom redu je pripadao preminuli. Spomenici šejhova i derviša mevlivijškog reda karakteristični su po turbani sa nekoliko horizontalnih prevoja. Nišani pripadnika nakšibendijskog reda su poput čunja pri čijem dnu je jače istaknut horizontalni prevoj, a nišani kaderija su takođe u formi sa prugama koje idu od vrha prema donjem dijelu čunja.

- Aginski nišani postavljeni su nad grobovima aga, ponajčešće janjičarskih zapovjednika, raspoznaju se po tome što su im turbani pri vrhu nešto širi, na oba uzdužna su vodoravno presječeni i imaju više uzdužnih nabora.

- Pašinski nišani se nalaze nad grobovima paša, vezira i drugih visokih dostojanstvenika; njihovi turbani imaju četverostranu, pri vrhu presječenu piramidu. Turbani imaju tanke plosnate prevoje, a ponekad su označene i pruge.

- Nišani trgovaca, posjednika i inače viđenijih ljudi imaju turbane sa naborima te jedan prevoj preko njih.

- Nišani esnafa (zanatlija) su po oblikovanju slični prethodnim nišanima, samo skromnijih dimenzija i bez prevoja.

- Od 1832. godine, kad su se u Bosni počele provoditi vojne reforme, javljaju se nišani sa fesom, pa na nišanima vojnih zapovjednika susrećemo fesove sa širokim kičankama. Ovaj oblik nišana smjenjuje do tada poznate aginske nišane, dok se ostale forme i dalje zadržavaju.

Sve spomenute razlike u oblikovanju nišana naravno nisu uvijek i svugdje dosljedno sprovedene i primjenjivane. Takve nijanse u izradi nišana najuočljivije su u Sarajevu i drugim većim gradovima u BiH te malo manje u manjim mjestima.

3. AUTORI NADGROBNIH SPOMENIKA - EPIGRAFIČARI

Rijetko su kad poznata imena autora natpisa na nišanima u prozi, jer se oni obično nisu potpisivali, dok kod većine kronograma u pjesmi nailazimo i to obično u predzadnjem stihu na pjesnički pseudonim autora kronograma.

Iza ovih pseudonima stoje pjesnici naših krajeva koji su pjevali na orijentalnim jezicima, a često među njima ima i takvih, čija su imena poznata u istoriji literature na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Sastavljanje kronograma u stihovima je posebna vještina. Autor-pjesnik treba da u zadnjem stihu ili kronostihu izrazi datum rođenja i smrti umrlog vodeći račun o brojnoj vrijednosti slova tog stiha, rimi i sadržaju. Kad se ima u vidu da je zapravo kronostih srž natpisa, tek tada možemo vidjeti vještinu njegovog autora.

U vremenu o kojem smo govorili bilo je mnogo znanih i neznanih epigrafičara. Spomenućemo samo neke i to iz XVII stoljeća: Fejzurab Nihadi Haramusić, autor kronograma na Višegradskom mostu i mostu na Bentbaši. Naročito je poznat veliki broj epigrafičara iz XVIII stoljeća, od kojih se ističu: Muhamed Emir Isević, Mehmed Džudi Čohodžić, Abdulah Nazri Burek, Mehmed Mejli Kurani itd.

Tradicija skladanja natpisa na orijentalnim jezicima u stihu zadržala se i do novijeg vremena. Vrlo uspješno pisanjem kronograma izmeu dva svjetska rata bavili su se Muhamed Enverija Kadić i Sejfudin Fehmi Kemura, a poslije drugog svjetskog rata dr Omer Mušić, dr Šaćir Sikirić i od živih hafiz Kamil Silajdžić.

Nema nikakve sumnje da će mladi orijentalisti, kojih Bosna danas ima u izobilju, nastaviti ovu lijepu tradiciju kronograma koju su naslijedili od svojih predaka.

LITERATURA:

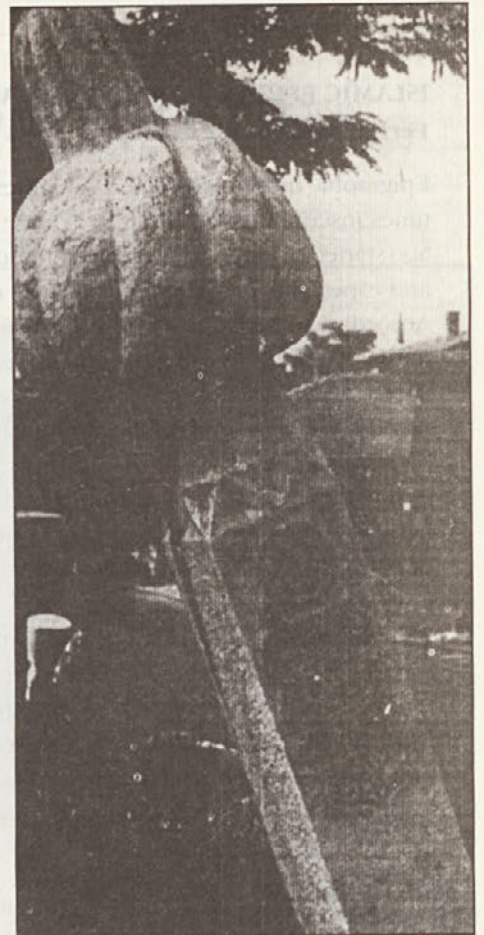
- BEJTIĆ, A.: Spomenici osmanlijske arhitekture u BiH. U: Prilozi za orijentalnu filologiju, sv. 3 i 4.
- KEMURA, S. 1908: Iz Seihatname Evlije Čelebije. U: Glasnik Zemaljskog muzeja 20.
- KREŠEVLJAKOVIĆ, H. 1961: Kulturno - historijski spomenici. U: Glasnik VIS-a.
- MUJEZINOVIĆ, M. 1962/63: Turski natpisi iz XVII vijeka u BiH. Prilozi 12-13.
- MUJEZINOVIĆ, M. 1974, 1977, 1982: Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini. Knjiga 1: 1974. Knjiga 2: 1977. Knjiga 3: 1982.
- MUJEZINOVIĆ, M.: Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mejlije. U: Naše starine 4.
- MUJEZINOVIĆ, M.: Šejh Sejfudin Fehmi efendija Kemura kao epigrafičar. U: Glasnik Islamskog starješinstva 9/3-5.
- MUVEKIT, S. S.: Original Muvekitove historije pod naslovom "Tarihi Bosna" nalazi se u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Djelo je prevedeno, ali nije još štampano.
- ŠABANOVIĆ, H. 1967: Putopis Evlije Čelebije. Sarajevo.
- TRAJLIĆ, S. M. 1940: Muslimanski nadgrobni spomenici. U: Kalendar Narodne uzdanice 7.
- TRUHLIKA, Č.: Tursko - slovenski spomenici iz Dubrovačkog arhiva. U: Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajeva.
- VEGO, M.: Zbornik srednjovjekovnih napisa Bosne i Hercegovine 4, str. 217.

Star nišan z lokom in puščico.

Derviški nišan nad grobom derviš Mir Abdije Sokolovića iz leta 1863.

Nišan alemdara hadži Abdulaha iz leta 1859.

Vzglavni in nožni nišan nad grobom Sulimana Oškopice z napisom v bosančici na nekropoli v Dumanjićih pri Rogatici.

KOPIJE REPRODUKCIJ IZ NAVEDENE LITERATURE.

Summary

ISLAMIC EPIGRAPHY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Ferhat Šeta

Epigraphic monuments are a valuable material for studying the time and circumstances in which they originate. Sometimes inscriptions are the only source of information about the time and personalities they refer to. Science has long ago started to emphasize the importance of epigraphy from the point of view of social sciences, economy, jurisprudence, and especially from the point of view of historiography.

According to their artistic value and wide spreadedness the Islamic epigraphic monuments represent an important part in the classification of word epigraphy. The bases of Islamic epigraphy were set by Max von Berchem with his work *Material for the Corpus of Arabic Inscriptions*. Many researchers and scientists followed his way and so have we nowadays got several publications from the field of Islamic epigraphy, all originating on the basis of researches that are being carried out for almost a century. The most important work on these themes is titled *Chronological Repertory of Arabic Epigraphy* and was published by the French Institute for Oriental Archaeology in Cairo. Along with the rich heritage of epigraphic material from different periods - several Islamic epigraphic memorials in oriental languages, most of them originating in the period of the Turkish domination in this territory, had been preserved in Bosnia and Herzegovina until the last war.

The first mentioning of the epigraphic material from Islamic memorials in oriental languages in Bosnia and Herzegovina can be found in the famous Turkish travel writer Evli Čelebi, who made two travels through Bosnia and Herzegovina - in the years 1660 and 1664. In his travelogue he included inscriptions from several important memorials.

After WW II it was Mr. Mehmet Mujezinović who intensively occupied himself with collecting and treatment of the epigraphic material. The result of his engaged work is three books titled *Islamic Epigraphy in Bosnia and Herzegovina*, published in Sarajevo between 1974 and 1982.

The question of origin and development of Muslim tombstones in Bosnia and Herzegovina has neither been researched enough nor illuminated, although it is a very important and extensive themes. The oldest *nišans* in Bosnia and Herzegovina which were made between 15th and 17th c. differ considerably by their shape and signs from the pure Osmanli Islamic *nišans* from this period in other areas. The *nišans* in Bosnia and Herzegovina from this period can be classified into three main groups:

- The oldest group consists of the *nišans* shaped as larger obelisks with shortened pyramids towards the top above which there is an embossment, similar to hemisphere;
- The next group of *nišans* comprises the ones resembling larger growing *stelae* which end (similarly as the related *stećak*) with a two-capped roof;
- The third group consists of *nišans* with an unskillfully made *turbans* in which the stone cutters inadequately acquainted with the *nišan* with a *turban* set the *turban* directly to the *stela*.

All inscriptions on *nišans* are written exclusively in "bosančica" (mediaeval Cyrillic script, formerly widely spread in Bosnia). From the above mentioned information we can deduce that the first *nišans* from the oldest period in Bosnia and Herzegovina have several common elements with the mediaeval *bogomilic*¹⁵ tombstones - *stećki* (medieval tombstones in Bosnia and Herzegovina shaped as plates, obelisks or stone coffins) and that they characterize the graves of the Islamized inhabitants of Bosnia and old "good Bosnians".

The next stage in the development of a *nišan* is represented by the 18th century when epitaphs in oriental languages started being carved also on Bosnian memorials.

A particularly interesting period in shaping a *nišan* is the period between the beginning of the 17th century and the Austro-Hungarian occupation in 1878. This period, lasting for almost 200 years, is the richest if we consider the fund of preserved monuments and the large number and variety of the epitaphs on them, as almost every rather important monument of this time has an inscription in prose or in verse, which is often in Turkish. An interesting feature of this period is that *nišan* should represent the status of the deceased, which was achieved by different shaping of the top part of a *nišan* - *turban*. The occupation of the buried is therefore defined by the shape of a *nišan*.

Composing chronograms in verse is a special skill. The author - poet has to express the exact date of birth and death of the deceased, considering the numerical value of the letters in that verse, rhyme and contents. It is only when we consider chronoverse to be the actual point of these inscriptions that we can become aware of the skill of their authors.

16 Bogomilstro was a medieval religious sect (similar to catars) in the Balkans, esp. in Bosnia (translator's note).

Mojca Ramšak

“POČITNICE SEM PREŽIVELA V 19. STOLETJU.”

INTERVJU Z MARIJO KOZAR MUKIČ

Nekateri intervjuji sodijo bolj v rubriko “iz računalnika v računalnik” namesto “iz oči v oči”. Tudi ta je te vrste. Z Marijo Kozar Mukič se nisem še nikoli imela priložnosti pogovarjati v živo, če odštejem nagovarjanja in krajše pogovore po telefonu iz Ljubljane v Szombathely na Madžarskem ter prištejem najino dopisovanje. Pa vendar - ta intervju sem hotela narediti, zato ker njeno delo ni nepomembno za slovensko etnologijo, predvsem pa je pomembno za porabske Slovence. In navsezadnje - je edina etnologinja, ki preučuje tamkajšnje Slovence in tudi živi med njimi. Pred kratkim je izšlo njeno pionirsko delo na področju etnološkega slovaropisja, *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*, slovar, v katerem je zgoščeno njeno skoraj dvajsetletno terensko in kabinetno delo. Razlogov za intervju je torej več kot dovolj in z njim nadaljujemo serijo “predstavitev uspešnih slovenskih etnologinj” v tej rubriki.

Marija Kozar Mukič se je rodila v Budimpešti in je leta 1978 diplomirala iz etnologije in slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Leta 1979 se je zaposlila v Savaria Muzeumu v Szombathelyju; leta 1983 je v monoštorskem muzeju pripravila odmevno razstavo *Slovenci v okolici Monoštra*. Z možem Francem je objavila knjigo *Slovensko Porabje* (1982), sama pa Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja za to območje - *Slovensko Porabje - Szlovénvidék* (1984), monografijo *Gornji Senik* (1988), katalog *August Pavel - etnolog in organizator muzeja* (1986) in nazadnje *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem - A Magyarországi Szlovének néprajzi szótára* (1996).

S svojimi deli Mukičeva pomembno prispeva k poznavanju širšega panonskega kulturnega prostora v 19. in 20. stoletju, ki je, kar zadeva etnološke topografske predstavitve, tudi sicer najboljše preučen.

Zaposleni ste kot etnologinja v Muzeju Savaria v Szombathelyju. Kakšna je bila vaša poklicna pot, potem ko ste diplomirali iz etnologije in slovenskega jezika na ljubljanski univerzi leta 1978?

V Muzeju Savaria sem zaposlena od 1. marca 1979. Hkrati z muzejsko službo sem tri mesece skrbela še za slovenske, nemške in hrvaške knjižnice kot knjižničarka županijske knjižnice v Szombathelyju. Aprila istega leta sem postala tudi prva urednica in novinarka slovenskih oddaj Radia Győr. To oddajo - s katero se oglašamo le 25 minut tedensko - pripravljam še danes, in sicer s pomočjo moža Franceka in sina Dušana. Od ustanovitve (1983) do danes skrbim za delovanje

Marija Kozar Mukič, 1997.
Foto: arhiv MKM.

muzeja Avgusta Pavla v Monoštru in postavitve skromnih občasnih razstav v njem.

Kako pa je z etnološko preučенostjo? Sami ste prispevali in napisali že tri temeljna dela o porabskih Slovencih: Etnološko topografijo za slovensko Porabje leta 1984, dvojezično monografijo ene od devetih porabskih vasi, Gornji Senik leta 1988 in, nazadnje, sintetično delo Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem leta 1995. Kakšni so vaši načrti v prihodnje in kako je s sodelavci, ki bi jih zanimale takšne raziskave?

Na vseh predstavitev in v vseh recenzijah moje zadnje knjige je bilo ugotovljeno, da je z njo “etnološka podoba Slovenskega Porabja za 20. stoletje do dobrih mere zaokrožena”. V geslih etnološkega slovarja sem res poskušala zajeti način življenja Porabcev v zadnjih sto letih. Kljub temu je - zaradi neraziskanosti - izostalo zelo pomembno geslo: izseljenstvo. Sezonsko in izseljenstvo je bilo tako pomembno v življenju porabskih ljudi, da bi oboje zaslužilo monografsko obdelavo. Veselilo bi me, če bi si našla sodelavce za sestavitev teh monografij. Sama bi rada dopolnila svoj etnološki slovar - s podatki iz 16. do 19. stoletja - do leta 2000. V szombathelyskem muzeju na prostem pa bi rada sodelovala pri postavitvi rekonstrukcije gornjeseniške dimnice (1998).

S kakšnimi problemi se srečujete na terenu in v muzeju?

Na terenu sem zbirala podatke s pomočjo vprašalnic, intervjujev, življenjepisov in z opazovanjem z neposredno udeležbo. Starejši ljudje so se spominjali še pripovedovanja svojih staršev, starih staršev iz 19. stoletja. Čim večja je razlika v starosti med pripovedovalcem in izpraševalcem, tem lažje je terensko delo. Ko človek izprašuje generacijo svojih staršev ali svojo generacijo, že ima težave. Kar hitro ti odgovorijo: zakaj sprašuješ, saj sama dobro veš, kako je to! Najbolj uspešna, toda najtežja metoda je opazovanje z neposredno udeležbo. Moraš imeti neko predznanje in dober spomin. Zapisovati ne smeš, ker s tem zmotiš "informatore" in ne dobiš objektivnega odgovora. Največji problem je, da "informatore" prehitro umirajo, še preden jih utegneš dobro izprašati. Najstarejši ljudje, ki živijo danes v Porabju, so rojeni že v 20. stoletju. Njihov spomin ne sega več nazaj v 19. stoletje. Porabci od generacije do generacije slabše obvladajo svojo materinščino. Z materinščino vred pa izginjajo tudi elementi slovenske kulture v Porabju.

Muzej Avgusta Pavla v Monoštru je edini slovenski muzej na Madžarskem. Zaradi finančnih težav - ki pestijo vse muzeje na Madžarskem - je odprt samo od 1. aprila do 1. decembra. V depojih ni prostora za nadaljnjo nabavo predmetov in nimamo posebne dvorane za občasne razstave. Z razširitvijo muzejske stavbe bi imeli možnost za to, da bi sprejemali razstave tudi iz slovenskih muzejev. Za tako sodelovanje smo imeli možnost v Muzeju Savaria (npr. "Maske" iz Ptuja, "Kuhinja" iz SEM, "Panjske končnice" iz Radviljice ipd.), ki pa je oddaljen 60 km od Monoštra. Tudi s takimi razstavami bi radi prispevali k ohranitvi narodnostne zavesti porabskih Slovencev.

V Muzeju Savaria je raziskoval od dvajsetih let do svoje smrti leta 1946 slovensko narodnostno kulturo Avgust Pavel. Koliko upoštevate gradivo, ki ga je zapustil, npr. njegove jezikoslovne študije porabskega govora?

Avgust Pavel je bil med 1928 in 1946 kustos etnolog in ravnatelj Muzeja Savaria v Szombathelyu. V tem času je zbiral predmete in podatke ter fotografiral v več kot sto naseljih takratne Železne županije. V teh - potrianonskih - časih pa mu je bilo terensko delo v porabskih vaseh oteženo, ker so bili "odnošaji med obema državama še vedno preveč napeti, posebno na mejah". (Tako se je pritoževal v svojem pismu Vilku Novaku.) V Porabju je zbiral podatke le o odprtih ognjiščih in lovu na brinjevke, kar je tudi objavil. Omenjeni dve razpravi vsebujeta tudi jezikoslovne podatke. O porabskem govoru jezikoslovnih študij ni pisal. V njegovi zapuščini v Muzeju Savaria je ostalo le nekaj podatkov o prehrani, nekaj izštevank, besed in besednih zvez iz porabskih vasi.

Kako je sploh preučen porabski govor, kako vplivi asimilacije?

Porabski govor je na žalost zelo slabo preučen. Ravno zato predstavljam v svoji monografiji način življenja Gornjeseničanov z njihovim lastnim izpričevanjem. Njihove stavke navajam velikokrat dobesedno, da bi si bralec pridobil sliko tudi o seniškem govoru, njegovem besedišču. Knjigi je dodan tudi slovarček narečnih izrazov. Tudi v etnološki slovar sem imela namen vključiti čim več narečnih besed, ki sem jih na koncu knjige zbrala v kazalo narečnih izrazov.

Tako vem, da poteka na Katedri za slovenščino v Szom-

bathelyu pod vodstvom profesorice mariborske univerze dr. Zinke Zorko zbiranje gradiva o porabskem narečju.

V študijskem letu 1974/75 je bil v Szombathelyu ustanovljen lektorat za slovenski jezik in književnost, kasneje, leta 1980, pa še katedra. Kako ocenjujete to dejavnost glede na to, da ste tam tudi sami nekaj časa poučevali? Kakšno je zanimanje za študij in kadrovska zasedba?

Zanimanje za študij slovenščine na szombathelyski katedri je vedno manjše. Tu izobražujejo le učitelje slovenščine (in kakšnega drugega predmeta). Potrebe po slovenskih učiteljih na porabskih osnovnih in srednjih šolah so omejene. Diplomanti katedre se zaposlujejo zunaj Porabja. Na katedri poučujeta tudi dve profesorici iz Porabja. Ena je iz Števanovcev, druga z Gornjega Senika. Obe obvladata obe varianti porabskega narečja. Prav zaradi tega bi bilo pomembno, da bi na katedri poučevali tudi dialektologijo in da bi tudi pri poučevanju slovenskega knjižnega jezika izhajali iz narečja.

V Sloveniji se z etnologijo porabskih Slovencev ukvarjata še Vilko Novak in Katarina Hirnők Munda. Kakšni so vaši stiki z njima, kakšni z drugimi kolegi etnologi?

Od etnologov v Sloveniji imam največ stikov s profesorjem Novakom in Katarino Hirnők Munda, saj vsi trije raziskujemo isto območje. Med letoma 1973 in 1978 sem bila študentka profesorjev Novaka in Kremenšeka. Največ strokovnih stikov imam vse do danes z njima. Vse tri moje knjige so nastale v okviru projekta *Način življenja Slovencev v 20. stoletju*, katerega nosilec je bil dr. Slavko Kremenšek. Pri vseh treh knjigah je sodeloval kot urednik, svetovalec. Profesor Novak pa - kot poznavalec porabske ljudske kulture - kot strokovni lektor. Njegova dela v zvezi s Porabjem in Prekmurjem prebiram in uporabljam kot strokovno literaturo pri svojih spisih. Ko sem v Ljubljani, se vedno posvetujem s profesorjem Kremenškom in Novakom.

Katarina Hirnők Munda je bila zaposlena dvakrat po dve leti (1984-86 in 1989-91) v muzeju Avgusta Pavla v Monoštru. Najbolj aktivno sva sodelovali v tem času. Skupaj sva inventarizirali vse predmete, ki so bili leta 1991 tudi fotografirani. Odkar je Katarina zaposlena v Ljubljani, imava stike po telefonu, toda ostajajo tudi možnosti za osebne pogovore. Pri nastajanju mojega etnološkega slovarja je Katarina veliko pomagala pri nabavi strokovne literature, fotokopij strokovnih člankov in kot "kurirka" pri posredovanju mojih rokopisov slovenskemu uredniku in lektorju. Uslugo sem ji vračala z madžarsko literaturo in fotokopijami razprav, ki jih je uporabljala pri pisanju svoje doktorske disertacije.

Pri nastanku mojega slovarja so mi veliko pomagali tudi drugi kolegi etnologi v Sloveniji: sodelavci SEM, ISN ZRC SAZU, Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, sodelavci Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti idr.

Vaš Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem je prvo etnološko enciklopedično delo v Sloveniji ali za Slovence. Gradivo zanj ste skoraj dvajset let zbirali prav na terenu. Kakšni so bili vaši motivi, da ste se sami lotili tako velikega projekta?

Po topografiji in monografiji mi je ostalo še veliko neobjavljenega gradiva. V obeh sem tudi napovedala tretjo knjigo. Obljuba dela dolg. Zelo me skrbi tudi to, da mi pred očmi izginja porabska ljudska kultura. Pa še čas me je preganjal, saj

starejši pripovedovalci umirajo. Zaradi vsega tega mi ni preostalo drugega, kot da začnem urejati že objavljeno in še neobjavljeno gradivo in ga dopolnjevati s terenskimi podatki.

Ob strokovnih motivih sem imela tudi subjektivne, osebne. Rojena sem v Budimpešti, govoriti me je naučila babica na Gornjem Seniku. V šolo sem hodila v Budimpešti, toda počitnice sem preživljala na Gornjem Seniku - v 19. stoletju. V 50. in 60. letih so namreč živeli Gornjeseničani od poljedelstva in živinoreje. Gospodarili so tako, kakor so to videli pri svojih starših, starih starših. Slovenstvo v Porabju je bilo povezano s kmečkim življenjem. Ko se s kmetovanjem niso mogli več preživljati, so začeli opuščati tudi slovenski jezik in s tem slovensko kulturo. Asimilacije ni mogoče ustaviti. Besedni zaklad Porabcev se ni moderniziral. Kot etnologinja nimam drugih možnosti, kot da rešim, kar se da, in s svojimi knjigami postavim "spomenik izumrlim porabskim Slovencem".

Ali ste imeli tudi kakšne spodbude od madžarskih kolegov, ki že imajo za seboj tako temeljno delo, Magyar Néprajzi Leksikon v petih knjigah, ki so izhajale od leta 1977 do 1982?

Pri sestavljanju geselnika sem se naslanjala na *Madžarski etnološki leksikon*. Praktično je to potekalo tako, da sem vzela v roke vseh pet zvezkov in prebrala vsako geslo. Vmes sem si delala zapiske. Prepognila sem listek A5 formata. Na eno stran sem si izpisala madžarsko terminologijo s pomembnimi podatki. Na drugo stran porabsko terminologijo. Na koncu sem listke sortirala po etnološki sistematiki: materialna, duhovna, socialna kultura. Potem pa še znotraj tega (poljedelstvo, živinoreja...). Zatem sem začela iskati ustrezno terminologijo v slovenski etnologiji. Največ sem uporabljala *SSKJ* in *Slovensko ljudsko kulturo* Vilka Novaka iz leta 1960. Slednja je pravi leksikon, enostavno jo je treba prepisati v gesla! Pri geslih s področja gospodarstva mi je zelo koristilo delo Marije Makarovič *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Ne samo z opisi predmetov in pojavov, ampak tudi z risbami. Kot stalen priročnik sem listala še *Slovensko ljudsko izročilo*, *Narodopisje Slovencev* in *Enciklopedijo Slovenije*.

Od madžarskih kolegov mi je največ pomagal madžarski urednik mojega slovarja, dr. Imre Gráfik. Kot sodelavec etnološkega muzeja v Budimpešti (Néprajzi Múzeum) je imel že prej stike s slovenskimi etnologi, med drugim je postavil razstavo v SEM. Med leti 1986-93, ko je bil ravnatelj Muzeja Savaria, so stiki s slovenskimi kolegi postali bolj živahni. Imeli smo skupne razstave, izmenjali smo si strokovnjake. Dr. Gráfik je podpiral tudi izdajo moje monografije o Gornjem Seniku. Za urednika in lektorja madžarskega teksta slovarja sem si ga izbrala tudi zato, ker je slovaškega rodu in razume tudi slovensko.

Govori se, da bo izšla še dopolnjena izdaja z gradivom iz arhivov. Lahko kaj več poveste o tem?

V etnološkem slovarju je veliko gesel, ki bi jih bilo potrebno dopolniti s podatki iz 18. - 19. stoletja. Dokumenti v županiškem arhivu v Szombathelyu vsebujejo veliko podatkov o načinu življenja Slovencev v porabskih vaseh. Tako npr.: zapuščinski inventarji o stanovanjski kulturi, terezijanski katastri o gospodarstvu ipd.

Ali se ukvarjate tudi s Slovenci v Porabju, ki živijo v mestu?

Slovenci na Madžarskem živijo tudi v mestih Monošter, Szombathely, Mosonmagyaróvár in Budimpešta. O Slovencih v Monoštru sva imeli s Katarino Hirnök Munda leta 1986 referat na mednarodni narodnostni etnološki konferenci v Békéscsabi. Raziskovanje Slovencev v mestih sta potem nadaljevala Katarina (Monošter) in madžarski sociolog András Bertalan Székely (Budimpešta).

Kakšne so možnosti objavljanja v Porabju in kako ste vi aktivni v sredstvih javnega obveščanja?

Sredstva javnega obveščanja v Porabju so radijske oddaje, štirinajstdnevnik *Porabje*, letopis *Slovenski koledar* in televizijske oddaje. V slovenskih radijskih oddajah objavljamo intervjuje s Slovenci iz Porabja in drugih krajev Madžarske. To so večinoma spomini na otroštvo, na mlada leta, na kmečka opravila in praznične dni, skratka na način življenja v 20. stoletju. V teh pogovorih govori vsakdo svojo različico porabskega narečja, zato so lahko vir za preučevanje jezika. Štirinajstdnevnik *Porabje* in letopis *Slovenski koledar* dobiva vsaka porabska družina. Večina prispevkov je napisanih v narečju. Prek časopisa in koledarja imam možnost, da rezultat dela vračam pripovedovalcem, njihovim otrokom in vnukom. S tem bi rada prispevala k ohranitvi slovenstva v Porabju.

Predstavitel monografije o Gornjem Seniku v SEM leta 1988. Od leve: Marija Kozar Mukič, Imre Gráfik, Ivan Sedej. Foto: arhiv MKM.

Marija Kozar Mukič je na vprašanja pisno odgovorila v februarju 1997.

Mirjam Gnezda

“SRCE MUZEJA SO LJUDJE, NE PREDMETI.”

INTERVJU Z IVANO LESKOVEC

Na vzpetini na zahodnem koncu idrijske doline se dviga grad Gewerkenegg (iz nem. rudniški grad), ki so ga sezidali med leti 1522 in 1533, da bi zaščitili zaloge živega srebra pred roparskimi pohodi Turkov. Slednji pa nikoli niso prodrli v Idrijo in oblegali gradu. Mnogo bolj je obiskan danes, ko v njem domuje Mestni muzej Idrija. Številni domači in tuji turisti si lahko ogledajo stalno razstavo *Pet stoletij rudnika živega srebra in mesta Idrije*, čipkarski oddelek, etnološki oddelek, spominski sobi pisatelja Franceta Bevka in politika dr. Aleša Beblerja ter razstavo donacij idrijske rojakinje in rimske galleristke, gospe Valentine Orsini Mazza. V letu 1996 so zabeležili 20.561 obiskovalcev. Grad pa ni edina turistična zanimivost, ki je vredna ogleda. Mestni muzej Idrija upravlja in skrbi še za številne kulturne in naravne spomenike v idrijsko-cerkljanski regiji: *klavže* na Idriji in Belci, Divje jezero, *kamšt*, tehniški muzej nad jaškom Frančiške, rudarsko hišo, Mestno galerijo, muzej Cerkno, Bevkovo domačijo v Zakojci, partizansko bolnišnico Franjo v Dolenjih Novakih. Z bogato kulturno in publicistično dejavnostjo se vse bolj približuje domačinom in postaja nekakšen center, vitalna sila dogajanja v mestu in okolici. *Muzejski večeri*, *Grajski večeri*, predstavitve knjig, otvoritve razstav in sprejemi privabljajo številno občinstvo, ki se rado vrača. Majhni dogodki za človeštvo, a veliki za Idrijo, bi lahko rekli. Nominacija za Evropski muzej leta 1997 pa je mnogo več kot le skromen dogodek. S tem se strinja tudi Ivana Leskovec, dipl. etnologinja in direktorica Mestnega muzeja Idrija. Pravzaprav je moj namen predstaviti njo - zagnano "grajsko gospodarico", polno ambicij in načrtov, predvsem pa prežeto z etnologijo in vedno pripravljeno reševati moje študijske dileme. Tako je bilo tudi tokrat, pa čeprav je bilo že pozno zvečer in se je ravnokar vrnila s sestanka na občini in malo prej iz Ljubljane, z Ministrstva za kulturo. Še en dokaz več, da je z muzejem potrebno živeti čez odpiralni čas, takorekoč 24 ur na dan, 365 dni v letu. Brez srca je to nemogoče.

Ivana Leskovec je leta 1984 diplomirala na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Zaposlila se je v Mestnem muzeju Idrija kot kustodinja-etnologinja. Raziskovalno se je posvetila mnogim področjem slovenske etnologije: cerkljanskim *laufarjem*, življenju idrijskega rudarja, idrijskim čipkam itd. Njene strokovne prispevke najdemo v številnih publikacijah, kot npr. v *Glasniku SED*, *Traditiones*, *Kroniki*, *Idrijskih razgledih*, *Primorskih srečanjih*, *Zbornikih zborovanja Slovenske-*

ga muzejskega društva... Kot avtorica in urednica je sodelovala pri nastanku naslednjih del: *Idrijski rudnik skozi stoletja* (Idrija - Ljubljana 1990), *Idrijska obzorja* (Idrija 1993), *Idrijski rudnik* (Idrija 1995). Ob tem se je posvečala pedagoškemu delu s cerkljanskimi osnovnošolci, danes pa to delo nadaljuje kot mentorica mladim raziskovalcem na idrijski gimnaziji. To je zgolj nekaj skopih podatkov o njenem delu.

Več o svojem življenju in pomembnih mejnikih nam lahko pove le sama.

Ivana Leskovec.

Foto: Marjan Kurtanek, Idrija, oktober 1995.
Iz fototeke MMI.

Danes ste direktorica Mestnega muzeja Idrija. Najbrž ste bili najprej njegova obiskovalka. Kdaj ste se prvič srečali s terminom etnologija? Je bilo to mogoče prav v muzeju?

To je bilo res povezano z muzejem. Sicer moram reči, da sem v muzej zahajala zelo namensko, ker sem pomagala postavljati prvo razstavo ob odprtju oddelka v Cerknem. No, z etnologijo pa sem se srečala leta 1978, ko je na Cerkljansko prišla ekipa slovenskih etnologov. Med njimi so bili študentje Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete: Mojca Račič, Blaž Telban, Polonca Cesar, Katra Valič in drugi ter njihovi mentorji, med katerimi se spominjam gospe Irene Keršič, kustodinje SEM, Duše Krmel Umek, ki sem jo pozneje srečala na fakulteti kot svojo predavateljico itd. Šlo je za obširen teren.

za projekt raziskovanja partizanskega gospodarstva. Ta ekipa etnologov ter študentov je delovala na območju Cerkljanskega, v vaseh Labinje, Poče, Gorje, Trebenče in Novaki. Spremljali smo jih dijaki idrijske gimnazije, kakšnih pet nas je bilo, in gospa Anica Štucin, zgodovinarica in prva kustodinja cerkljanskega oddelka Mestnega muzeja. Mi, dijaki, smo sodelovali kot vodiči po terenu in občasno tudi kot "prevajalci".

Naslednje šolsko leto sem se vključila v projekt oziroma v raziskovalno nalogo pri gibanju Znanost mladini s področja etnologije - raziskovali smo poročne šege in navade. Nekako v tem času se je v meni izoblikovala želja ali, bolj rečeno, spoznanje, da je poklic etnologa izredno zanimiv, da je delo pestro in raznoliko, skratka vsestransko. Muzej je pokazal veliko zanimanja; razpisana je bila celo štipendija za študij etnologije, čeprav je potem sama nikoli nisem prejela, ker sem že imela drugo, t. i. Titovo štipendijo.

Česa se najbolj spominjate iz študijskih dni?

Z velikim spoštovanjem se spominjam prvih predavanj na zgodovini pri prof. Grafenauerju in na etnologiji pri prof. Kremenšku, pri katerem sem kasneje tudi diplomirala.

Zelo rada se spominjam terenske prakse oziroma terena, mislim da v četrtem letniku, ko smo bili z Mojco Ravnik štiri-najst dni v Srbiji, v okolici Valjeva. V živo smo se srečali s pojmom zadruge, s tipom družine, ki nam je bil popolnoma neznan. Na tem terenu so nas spremljali tudi kolegi in profesorji z beograjske univerze.

Seveda smo imeli tudi enodnevne ekskurzije, ki so jih organizirali predavatelji, nekatere pa tudi študentje sami. Samoiniciativno smo šli na ogled razstave o izdelavi *prinela* v Brežici, ki jo je postavila etnologinja Ivanka Počkar. Skupaj s študenti slavistike smo se pod vodstvom prof. Bogataja podali na pohod od Litije do Čateža.

Poleg vsega drugega se rada spominjam tudi konca študija. Za svojo diplomsko nalogo sem prejela fakultetno Prešernovo nagrado. Dolgo časa sem imela občutek, da sem pravzaprav nekaj najbolj tehničnih in resnih stvari naredila prav v času študija, jih preštudirala in napisala. Kajti potem, ko človek pride v službo, v tak manjši muzej, kot je naš, se sreča s celo vrsto del in opravil, ki niso povezana s predstavo o etnologu, o kustosu.

Na vsak način smo takrat študentje 2. in 3. letnika želeli oživiti oddelek, združiti študente, da bi nastopali kot celota, kot organizirana skupina in ne vsak zase. Ena takih akcij je bila, da smo začeli izdajati časopis, ki smo ga poimenovali *Žlamprek*. Prepričana sem, da se v vsaki generaciji, v vsakem letniku pojavljajo posamezniki, ki želijo preseči okvire vsakdanjosti, ki posegajo v življenje svoje okolice - ne zgolj zaradi lastnih koristi. Ampak vseh nikoli ni mogoče vključiti in vzpostaviti skupnosti. To se izkaže tudi kasneje v življenju. Izredno lepo pa je delovati v okolju, kjer se oblikuje krog ljudi, ki ti sledijo, ki te podpirajo in ki delajo skupaj s tabo.

Kaj je pomenil naslov časopisa - Žlamprek?

Mislim, da je bilo to tudi nagradno vprašanje v prvi številki našega časopisa. *Žlamprek* je tisto jajce, iz katerega nikoli nič ne bo. Se pravi jalovo jajce, a ne? Tudi iz tega *Žlamprtka* ni bilo kaj prida. Nekaj časa smo sicer vztrajali, potem smo pa tudi mi obupali.

Po končanem študiju ste se zaposlili v Mestnem muzeju Idrija. Kaj je bila vaša prva naloga?

Joj, na to pa nisem zelo ponosna. Za svojo prvo nalogo sem si zastavila izdelavo etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja za občino Idrija. Zbrala sem ogromno podatkovnega gradiva po literaturi, po arhivskih virih, vendar dlje od te stopnje nisem prišla. Čeprav nisem naredila sinteze, je bilo to delo zame izrednega pomena. Pridobila sem ogromno znanja in mislim, da bi to koristilo prav vsakemu etnologu, ko pride v prvo službo, saj se na ta način najbolje seznani, spozna z določenim terenom. No, na to nedokončano delo oziroma odprto stran res nisem ponosna, ampak čas gre naprej, dogajajo se nove stvari... Človek se sprijazni s tem, da si včasih kaj zastavi, pa tega ne uresniči, čeprav to ni moje pravilo.

Ste mogoče kdaj čutili razkorak med teorijo in prakso pri vašem delu?

Ta razkorak sem v prvih mesecih svojega službovanja občutila zelo živo, zelo me je prizadel in bolel, kajti - kot sem že prej povedala - imela sem občutek, da sem svoje najbolj resne in najpomembnejše stvari dejansko naredila v času študija. Potem pa se v muzeju srečaš z depoji, s predmeti, s stotinami fotografij, s katerimi ne veš, kaj početi. Poleg tega je potrebno v takem muzeju, kot je naš, v katerem je zaposlenih izredno malo ljudi, postoriti še kup drugih stvari: poskrbeti za množice obiskovalcev, stike z javnostjo, prodajo vstopnic, pisanje dopisov... In to je bilo takrat zame kot zagnano začetenico kar velik šok. Mislim, da sem z referatom na to temo celo nastopila na srečanju etnologov, najbrž na občnem zboru Slovenskega etnološkega društva. Kot mlada, nadebudna etnologinja sem spregovorila o tem, kako resno smo vzgojeni v raziskovalnem duhu, kaj vse smo sposobni narediti, nesposobni pa smo bili - vsaj v tistem času - srečati se z zelo vsakdanjo muzejsko prakso: obdelavo predmeta in vsega, kar pač sodi zraven.

Naslov vaše diplomske naloge se je glasil "Cerkno in Cerkljani v letih 1910 - 1945". Z njo ste si najbrž dobro pripravili teren, spoznali ljudi, navezali stike... Vam je mogoče to "dobro poznavanje" v tako majhnem kraju, kot je Cerkno povzročalo kakšne probleme pri poznejšem raziskovanju?

Ne, kvečjemu bi lahko rekla, da mi je pomagalo ustvariti svoje dobro ime. Saj veste, da se je v domačem kraju praviloma najtežje uveljaviti. Izkazalo se je, da sem v svoji

**Otvoritev razstave o čipkah v Ženevi.
Foto: Janez Pelko, marec 1996.
Iz fototeke MMI.**

nalogi z velikim občutkom za razvoj kraja naredila sintezo razvoja gospodarstva, kraja, njegove slojevitosti, medsebojnih odnosov itd. Vsak od pripovedovalcev je na nivoju lastne družine sicer vse to "obvladoval", a s celotno podobo kraja se na "moj" način ni še nihče ukvarjal. Zato so se tudi preprosti domačini kasneje radi obračali name z določenimi vprašanji ali pa so me dopolnjevali. Vendar zmeraj dobronamerno.

Sodelovali ste z zgodovinskim krožkom na Osnovni šoli Cerkno. Mislite, da je etnologijo mogoče približati otrokom, čeprav je ni v šolskem predmetniku?

Tega vprašanja sem zelo vesela, kajti sama sem - kar tako bom rekla - zelo ponosna na ta čas, na to obdobje svojega delovanja. Dejansko sem se s tem delom začela ukvarjati že kot študentka. Prve skupne projekte z osnovnošolci smo pripravili po konceptu etnološke topografije. Na samem začetku je šlo za sodelovanje muzejskega oddelka v Cerknem in zgodovinskega krožka Osnovne šole, vendar je kasneje preraslo na cel kup področij v delovanju šole, tako da so bile naloge res interdisciplinarne. Poleg zgodovinarjev so sodelovali tudi razredi likovnega pouka, fotografski krožek, mladi slavisti, glasbeniki, biologi. Koncept smo si vedno znova zastavljali tako, da novih sodelavcev in predmetov nismo samo priključevali zraven, ampak smo delovanje smotno in načrtno širili. Cilj našega projekta je bil raziskati način življenja cerkljanskih vasi. To se pravi obdelati okrog 20 vasi, ki na tak ali drugačen način gravitirajo na Cerkno. Pri vsaki smo skušali poiskati neko posebnost, nekaj, kar jo od drugih vasi loči, in to posebej poudariti, predstaviti posebej. Istočasno smo želeli vse vasi, ki smo se jih lotevali, obdelati sistematično, tako da bi bili rezultati v končni fazi primerljivi med seboj. Takšna raziskava ene vasi je povprečno trajala dve leti. Na koncu smo pripravili razstavo in izdali bilten oziroma tiskano brošuro, tako da so za nami ostale sledi. V nekem trenutku se je to skupno delo končalo, ker je vendarle temeljilo na osebnih pobudah. Ni pa rečeno, da se je za zmeraj končalo.

Nekaj izredno lepega sem doživela pri raziskavi vasi Police, mislim da je bilo to leta 1985 ali 1986. Police so majhna, zelo arhaična in od središča oddaljena vas. Danes tam živi petnajst ljudi, takrat jih je bilo še osemindvajset. No, ko smo prvič prišli v to vas, so se nekateri otroci zmrdovali: "Pha, a te stare bajte bomo gledali...", toda ko smo se teden za tednom vračali in se pogovarjali z domačini, ko smo spoznavali njihov način življenja v tem odmaknjenem svetu, so otroci počasi spreminjali svoj vrednostni sistem. Po dveh letih, ko smo bili z delom pri koncu, je eden od fantov, ki bi ga najbrž označila za "problematičnega", če bi ga postavila v šolski sistem, prišel k meni in rekel: "Joj, tovarišica, tam smo pa odkrili še eno staro okno, pa tako zanimivo ključavnico imajo. Dajmo še tisto fotografirati; mogoče nam jo pa celo odstopijo, ker je hiša zapuščena." To, kar so ti otroci v teh dveh letih pridobili, tega jim nihče več ne bo vzela. Na izkustveni način pridobljeno znanje je neizmerno večje od tistega, ki je naučeno.

Prepričana sem, da je mogoče odnos do kulturne dediščine, lahko rečem tudi bolj konkretno: do etnološke dediščine, otrokom privzgojiti tudi na tak način, ne pa v obliki učnih ur, presedenih za klopjo v šoli.

Cerkno marsikateri Slovenec najprej poveže s cerkljanskimi laufarji. Ste na mednarodnem simpoziju o pustnih maskah in karnevalih, ki je potekal letos v belgijskem mestu Binche, prišli do kakšnih novih spoznanj?

Ne bi mogla reči, da sem se na tem simpoziju srečala z nekimi strašno novimi spoznanji, vendar sem lahko prvič "v živo" primerjala posamezne maske iz alpskega kulturnega prostora. Dr. Niko Kuret je o tem veliko pisal in je cerkljanske laufarje zmeraj primerjal z maskami v Švici in na Tirolskem. V *Mednarodnem muzeju mask in karnevalov*, kjer so te maske predstavljene, sem videla, da je z njimi dejansko možno potegniti mnogo vzporednic. Spoznala sem strokovnjake iz Avstrije, Nemčije in Švice, ki so - podobno kot sem sama predstavila cerkljanske laufarje - predavali o svojih šemskih likih.

V zvezi z našimi pustnimi liki bi rada poudarila, da je Mestni muzej Idrija leta 1987 od društva *Laufarja*, ki ta obred ohranja, odkupil originalne *larfe*, originalna naličja, jih prenesel v muzej, njim pa zagotovil nadomestke, ki so popolnoma identični starim. Maske cerkljanskih laufarjev je takratna Občina Idrija na predlog muzeja zaščitila kot spomenik premične kulturne dediščine. Mislim, da je to edinstven primer varovanja kulture šemljenja v slovenskem prostoru.

Leta 1990 ste postali urednica Idrijskih razgledov. Sta vas sloves in tradicija revije obremenjevala?

Leto 1990 je bilo zelo pomembno leto v mojem - če tako rečem - osebnostnem razvoju v muzeju. Ob siceršnjem delu sem postavila svojo prvo veliko razstavo. Šlo je pravzaprav za obnovo domačije pisatelja Franceta Bevka v Zakojci, treba je bilo oblikovati koncept razstave, zbrati predmete in projekt uresničiti.

In postala sem urednica Idrijskih razgledov. Idrijski razgledi so bili zame velik izziv; priznam, da sem ga vzela zelo resno. Ob strani mi je stal tudi dr. Jože Čar, ki ga vsi, ki sledijo tej publikaciji in sploh idrijskemu literarnemu ustvarjanju, poznajo kot urednika in tudi soustvarjalca znamenitih *Kapelj*. On je član uredništva Idrijskih razgledov skoraj od samega začetka. No, o prvih dveh številkah se že nekako znajdeš v tej vlogi in poskušaš reviji dati tudi svoj pečat, doprinesiti nekaj k njenemu razvoju. Pomen in bistvo Idrijskih razgledov vidim v tem, da je to revija, ki izhaja iz Idrijsko-Cerkljanskega prostora in se vanj tudi vrača.

Ali članke za revijo člani uredniškega odbora "lovite" sami ali jih ljudje samoiniciativno prinašajo?

Ob oživiljanju revije leta 1985 in 1986 je bilo seveda potrebno članke in pisce iskati. Takrat je zelo pomembno vlogo odigral moj kolega, kustos Samo Bevk, ki je imel izredno voljo in ogromno energije, da je Idrijske razglede, skupaj z nekaj sodelavci, postavil na nove, sveže noge. Še zmeraj se je treba potruditi za temeljne članke, ki morajo biti tehtni, strokovni. Pravzaprav se je okrog revije zbral krog piscev, ki je zelo strokoven, vendar pa ga je treba negovati, saj se samo od sebe nič ne naredi. Vedno več pa je ljudi, ki pridejo in se pozanimajo, če je njihovo delo za nas zanimivo. Zelo pomembno je pridobivati mlade ljudi, mlade avtorje, kajti le tako lahko ima revija razvojno perspektivo.

Glede na to, da žlikrofov in čipk nimate v krvi - kot se temu reče - me zanima kdaj in zakaj ste se začeli ukvarjati z zgodovino in razvojem idrijske čipke?

V zvezi z žlikrofi vam zaupam to anekdoto: ko sem kot gimnazijka prišla v Idrijo iz bližnjega (20 km oddaljenega) Cerknega, je bilo za moje idrijske sošolce nekaj najbolj nerazum-

ljivega, da žlikrofi niso vedno na našem jedilniku. Najbolj pa jih je skrbelo, kaj potem sploh jemo ob nedeljah v Cerknem, če ne žlikrofov. Toliko za šalo. S čipkami se res dolgo nisem ukvarjala. Eden od razlogov je bil tudi ta, da je bil moj prvi muzejski direktor gospod Jurij Bavdaž, ki je bil na eni strani velik poznavalec čipk, na drugi strani pa velik ljubitelj čipk in kar težko se je bilo z mojimi začetniškimi razmišljanji postaviti njemu ob bok. Dela je bilo tako ali tako dovolj in bila sem prepričana, da je na področju čipkarstva mogoče še marsikaj povedati, predvsem pa sem vedela, da se moram še veliko naučiti. V desetih letih v resnici nisem o čipkarstvu napisala ničesar, sem se pa v tem času ogromno naučila. Kajti če hočeš o čipkah govoriti, moraš poznati obširno ozadje, zgodovino, moraš pa znati tudi klekljati - vsaj jaz tako mislim.

Ste kot deklica obiskovali čipkarsko šolo?

Ji, to pa ja. Ne glede na to, da je čipka kot pojem najprej idrijska čipka, je tudi v Cerknem veljalo nenapisano pravilo, da deklice hodijo v čipkarsko šolo. Kot pridna deklica sem obiskovala čipkarsko šolo, še preden sem hodila v osnovno šolo, čeprav se potem ne morem pohvaliti z ne vem kako dolgim vztrajanjem. Za sabo imam pet let čipkarske šole, torej nekaj osnovnega znanja in občutek, koliko truda je potrebno, da nastane lepa čipka.

Foto: Diateka Mestnega muzeja Idrija.

Kot mentorica dijakom Gimnazije "Jurija Vege" Idrija sodelujete pri raziskavah v okviru gibanja Znanost mladini. Kaj si obetate od teh raziskovalnih nalog?

Preden bi odgovorila na to vprašanje, bi povedala, zakaj se mi zdi pomembno sodelovati. Sprva sem delala z osnovnošolci, zdaj delam z gimnazijci oziroma s srednješolci. Sama vidim v tem nadaljevanje prejšnjega dela. Gre za to, da želim tem mladim ljudem na konkreten, izkustven način privzgojiti pozitiven odnos do kulturne dediščine, ki jo imamo, ki je za kraj vrednota in ki daje kraju ime.

Zakaj prav idrijska čipka? O idrijski čipki se je v preteklosti mnogo govorilo, malo pa pisalo. Na področju čipkarstva ostaja odprtih kup vprašanj: eno je čipkarstvo in drugo so čipke. Niti na enem niti na drugem področju nimamo neklih temeljnih del. Največ je v tem pogledu naredila dr. Marija Makarovič s katalogom *Klekljana čipka*, ki je izšel leta 1970, vendar se v njem izogiba pojmu idrijska čipka. Jaz ta pojem zagovarjam. Pomanjkljivost našega ukvarjanja s čipko pa je v tem, da nimamo raziskanih samih čipk; ne poznamo tehnolo-

gije čipk, ki jih imamo, in če nimamo osnovnih podatkov, jih ne moremo primerjati z drugimi čipkami. Potem res ni upravičeno govoriti o idrijski, bruseljski ali paški čipki. Razlike so v načinu izdelave, v tehnologiji. Trdim, da je te stvari mogoče ugotoviti na zelo tehničen način, s primerjavo točno določenih podatkov, s pomočjo računalnika. Z mladimi gimnazijci, ki se zanimajo za to, smo se pač tega lotili. Pri tem moram reči, da mi je sodelovanje ponudila prof. Lada Bizjak z idrijske gimnazije, ki tam poučuje nemški jezik. Znana je bila kot mentorica raziskovalnih skupin, vendar kot germanistka v gibanju Znanost mladini ni imela več prostora, zato sva poiskali možnost za sodelovanje v okviru etnologije. Vsaka naša naloga je napisana v slovenskem in nemškem jeziku. To utemeljujemo na ta način, da Idrija postaja vedno bolj turističen kraj, da so čipke izredno zanimive za turiste, tako za vsakdanje kot za tiste, ki v Idrijo prihajajo prav zaradi klekljanja in zaradi idrijske čipke. Tem lahko s pomočjo tega vedenja, tega znanja in teh zapisov nekaj ponudimo.

Čipk ne bi bilo brez rudnika živega srebra. Na kakšne reakcije ste naleteli pri rudarjih, ko ste se spustili v jamo, da bi na kraju samem zbrali podatke za monografijo Idrijski rudnik?

Monografija *Idrijski rudnik* res vsebuje moje besedilo, vendar to besedilo ni ne vem kako velik doprinos k raziskovanju idrijskega rudnika. Bistvo monografije so izredno povedne fotografije, ki jih pač dopolnjuje moje besedilo. V tem pogledu se mi zdi bolj pomemben moj članek, ki je bil objavljen v Idrijskih obzorjih z naslovom *V temini rovov*. Za pripravo tega članka sem se res velikokrat spustila v jamo, se pogovarjala z ljudmi, ki sem jih tam srečala, in s starimi rudarji, ki ne delajo več v rudniku. Kakšen je bil sprejem med rudarji? Končno sem vendarle ženska in ženske niso običajen obiskovalec v jami. Prav gotovo so si me skušali privoščiti s takimi in drugačnimi rudarskimi dovtipi in šalami. Poskušala sem biti ena izmed njih, se enakovredno pogovarjati z njihovim besednim zakladom oziroma žargonom, kar pa je včasih težko, ker ga ne obvladaš. Kljub temu mislim, da so me zelo hitro sprejeli in so bili odlični pripovedovalci. Članka nikakor ne bi mogla napisati tako, kot sem ga, če ne bi bila v jami in se ne bi z njimi zblížala.

Od jeseni 1995 ste direktorica Mestnega muzeja Idrija, ki upravlja in skrbi za številne kulturne in naravne spomenike v idrijsko-cerkljanski regiji, a ima zaposlene le tri stalne kustose. Kako zmorete vse delo?

Ja, to je - ne bom rekla problem - to je dejstvo, ki mnogokrat ni razveseljujoče, kajti imamo premalo ljudi, premalo strokovnih ljudi, zato se poslužujemo tudi zunanjih sodelavcev. V tem pogledu smo najšibkejši na področju tehniške dediščine in pri tem delu nam pomagajo tako strokovnjaki iz Idrije kot strokovnjaki zunaj nje, iz Ljubljane, ki te stvari poznajo. Pri vsem skupaj je zelo pomembno, da imamo vsi veliko dobre volje. Delo v Mestnem muzeju Idrija ni samo služba, je tudi način življenja. Kajti če ne bi tega dela opravljali tako, potem ne bi bilo mogoče, da bi ustanova s tremi kustosi že trinajsto leto organizirala *Muzejske večere*, se pravi ciklus predavanj, ki obsega sedem do devet predavanj na sezono, in da bi imeli celo poletje na dvorišču *Grajske večere*. Poleg tega imamo v naših prostorih kup predstavitev raznih knjig, ki so zanimive za nas ali pa so delo ljudi iz našega prostora. Že več kot štirideset let izdajamo *Idrijske razglede* - revijo, ki še zmeraj ne honorira ne člankov in ne delavcev oziroma

članov uredniškega odbora. Ne nazadnje pa je naš muzej odprt 365 dni na leto in naše objekte obišče okrog 60.000 obiskovalcev. In tudi njim je namenjena naša skrb. Čeprav se srečujemo z mnogimi problemi, delamo z veliko dobre volje in to rojeva rezultate.

Tretji član komisije za izbor Evropskega muzeja leta 1997, g. Wim van der Weiden med ogledom MMI.

Foto: Marjan Kurtanek, oktober 1996.
Iz fototeke MMI.

Posebna spodbuda je najbrž tudi uvrstitev Mestnega muzeja Idrija v ožji izbor za nagrado Evropski muzej leta 1997. Kaj pomeni vam osebno?

Meni osebno nominacija pomeni nagrado za v muzej vloženo delo v minulih letih. Nominacija je tudi priznanje vsem delavcem v muzeju v več kot štiridesetih letih njegovega delovanja. Hkrati pa nominacija pomeni tudi obvezo za nadaljevanje tako zastavljenega dela.

Kdaj in zakaj ste se pravzaprav odločili za kandidaturo?

O primernosti našega muzeja, da kandidira za to nagrado, smo razmišljali vsaj eno leto, saj smo z odprtjem razstave *Pet stoletij rudnika živega srebra in mesta Idrije* aprila 1995 tudi formalno izpolnjevali predpisane pogoje za prijavo. Spodbudne besede kolegov muzealcev ob zborovanju Slovenskega muzejskega društva v Idriji oktobra 1995 pa so nas v tem le še opogumile. Seveda pa smo se morali odločiti sami. S tem se vendarle izpostaviš...

Večja publiciteta doma in v tujini prinaša s seboj večji obisk in večjo odgovornost. Kakšna bo muzejska "politika" v prihodnje?

No, izpostaviti se pomeni biti pripravljen sprejemati kritiko, zagovarjati svoja stališča in delovati po zastavljenih smernicah naprej. Sporočilnost Mestnega muzeja Idrija ob kandidiranju za evropski muzej leta je na eni strani posredovanj politisočletne zgodovine rudnika in mesta širokemu krogu obiskovalcev ter skrb za pestro, raznovrstno kulturno dediščino na ozemlju idrijsko-cerkljanske regije, na drugi strani pa delovanje muzeja v svojem okolju na najširši kulturni ravni - organiziranje prireditev, predavanj, predstavitev knjig, izdajanje lastnih publikacij itd. S tem nameravamo nadaljevati.

Se bo vaše življenje s tem kaj spremenilo? Vam bo ostalo še kaj prostega časa?

Kolikor dela si človek naloži, toliko naj bi ga tudi opravil, čeprav mu to zmeraj ne uspe - sama imam še tisto zelo slabo izkušnjo, o kateri sem govorila na začetku in je ne bi rada ponavljala v svojem življenju. Prostega časa imam zelo malo oziroma si ga moram vzeti. Svoj čas terja družina, imam deset let starega sina, ki zahteva tudi mamo. Prosti čas preživljamo največkrat skupaj v naravi. Rada berem. Čisto naskrivaj pa včasih tudi malo poklekljam.

Z Ivano Leskovec sem se 5. 3. 1997 pogovarjala Mirjam Gnezda. Intervju je bil avtoriziran 19. 3. 1997.

Tatjana Dolžan

PLANŠARSKI MUZEJ V BOHINJU

Bohinj je znan kot turistični kraj z jezerom za kopanje in kot izhodišče za gorniške izlete v najvišje slovenske gore. Bohinjske vasi in njihovi prebivalci med nekdaj in danes ob tem ostajajo v ozadju, morda jih doživljamo smeje se stereotipnim šalam o Bohinjcih. Spoznavanje kraja, kjer preživljamo prijetne ure in dneve, pa nas lahko napolni z lepimi dožitvami in zavestjo o bogati preteklosti in pestri kulturi okrog nas. Bohinj ni le narava, Bohinj pomeni tudi tisočletja človeške kulture. Nekaj tovrstnega bogastva nam razkrivajo različne knjige o Bohinju, veliko vedo povedati starejši domačini, najhitreje pa se lahko obiskovalec seznani s preteklostjo Bohinja v muzejih. Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici (arheološka zbirka, razstava *Prva svetovna vojna v Bohinju*, razstava o izdelovanju usnja), v muzeju bivalne kulture Oplenova hiša pod Studorom v Zgornji bohinjski dolini in v Planšarskem muzeju v Stari Fužini.

Planšarski muzej v Stari Fužini je bil odprt leta 1971. Urejen je bil v opuščeni vaški sirarni, zgrajeni leta 1883 in opremljeni s kotli in sirarsko prešo švicarskega izdelovalca. V sirarni so do leta 1967 izdelovali sir ter obenem skrbeli za zorenje velikih hlebov, ki so jih nosali vsak teden prinašali s planin pašne srenje vasi Studor in Stara Fužina. Leta 1990 smo muzej vsebinsko dopolnili in ga naredili privlačnejšega za obiskovalce. Bohinjsko planšarstvo je predstavljeno z okrog 150 fotografijami in 188 izvirnimi predmeti - orodjem, posodjem, pripravami, obleko in opremo planšarjev.

Stalna zbirka v Planšarskem muzeju nam v prvem prostoru predstavlja zgodovino sirarstva v Bohinju, tehnološki postopek izdelave trdega sira, transport in različno posodje (*štetche, cedila, pinje*) in orodje (*harfe, truače, sablje, zajemalnice* itd.) za sirjenje. Drobnost posodje in orodje, pogosto označeno s hišnim znakom, kar je posebnost Bohinja, je namočeno tudi v drugih prostorih. Do zadnje tretjine prejšnjega stoletja so na vseh planinah mleko predelovali v maslo in skuto ter tudi domač sir "mohani" - pač vsaka kmetija v svojem stanu, s svojimi ljudmi, kakor je bilo planšarstvo organizirano v Bohinju od nekdaj, saj skupnih pastirjev tu niso imeli. Maslo so v 19. stoletju na veliko prodajali v Trst. Šele leta 1873, ko so se po prizadevanjih domačega župnika Janeza Mesarja združili v sirarske zadruge in se je izšolalo nekaj poklicnih sirarjev, so začeli izdelovati trdi, tržno dosti bolj primerni sir po švicarski tehnologiji. Najprej v dolini, kasneje pa tudi na planinah, so si uredili sodobno opremljene sirarne. Izvirna oprema sirarne v Stari Fužini - velika vzdana *kotla*, sirarska *preša* in orodje - je ob ureditvi muzeja postala sestavni del zbirke.

Leta 1958 so še pridelovali velike količine sira na 28 planinah. Po letu 1971, ko so v Srednji vasi odprli sodoben mlekarški obrat, pa je planinsko sirarstvo vse bolj zamiralo. Zdaj ga ohranjajo pri življenju le posamezni planšarji. Leta 1995 je sirilo 14 ljudi na različnih planinah (na Pečani, Zajamnikih oz. v visokem poletju na Krstenici, Uskovnici oz. kasneje na Praprotnici oz. Konščici, v Grintovcu oz. Lazu, na Bitenjski oz. Ribčevi planini).

Mnogo planin je v zadnjih desetletjih zapuščenih, na drugih pasejo le nemlečno govedo, v zadnjih letih tudi veliko drobnice. Sistem selitev z nižjih na višje ležeče planine in obratno je ohromel. Številni stanovi, razporejeni v planinske vasi, samevajo. V muzeju so vse planine predstavljene na zemljevidu, vsaka pomembnejša pa še posebej: od senožetnih, torej najnižjih, do srednjih in najvišje, planine Velo polje pod Triglavom. Vsako je uporabljala ena od pašnih skupnosti, oblikovanih po posameznih vaseh. Oblika in gradnja stavb - t.i. *stanov* je prepoznavna za Bohinj in etnologi domnevajo, da oblika posameznih sestavin, na primer postavitve na kole - "kobile" (planina Blato, Laz), izvira iz časa pred okoli 2000 leti.

Intenzivna mlekarška dejavnost je še v petdesetih letih tega stoletja zahtevala veliko število planšarjev in v planinah je bilo vse polno mladih. Njihov vsakdan je bil zapolnjen s številnimi zadolžitvami in trdom. Posamezniki so hodili z živino v planine leto za letom skozi več desetletij in so postali del planin. O njih in o življenju v planini govori poseben del razstave. V enem od prostorov pa je urejena notranjost *stana* - prebivališča planšarjev. V ta namen so prestavili v muzej *stan* s planine Zajamniki z vso avtentično opremo vred, letnica na prednji strani je 1849.

Obisk Planšarskega muzeja bo prav gotovo poglobil vedenje o Bohinju in bo obenem tudi prijetno doživetje. Nahaja se v Stari Fužini, vasi blizu jezera, v neposredni bližini znane gostilne Mihovec. V juliju in avgustu je odprt ves dan od 11. do 19. ure, jeseni in spomladi pa od 10. do 12. in 16. do 18. ure. Zaprto imajo le v novembru in decembru do božiča. Za najavljene skupine (tel. oskrbnice je 064-723-095) muzej odprejo tudi zunaj delovnega časa.

Primoževčev stan s planine Zajamniki v Planšarskem muzeju.

Foto: Miran Kambič, 1996.

Tatjana Dolžan

OPLENOVA HIŠA, STUDOR 16

Večina vsaj malce potepuških obiskovalcev Bohinja pozna dvojne kozolce, "stoge" ob cesti Stara Fužina - Jereka (in dalje na Pokljuko) v Zgornji bohinjski dolini. Zelo dobro pa je skrit muzej bivalne kulture Oplenova hiša, ki je v vasi Studor za stogi. Za javnost je bil odprt 1991. leta, obnovil in uredil ga je Zavod za varstvo naravne in kulturne krajine Kranj, konservator Vladimir Knific. Pri opremljanju hiše s predmeti, ki so jih zapustili zadnji stanovalci, je sodelovala tudi kustodinja Gorenjskega muzeja Anka Novak. Kajžarski dom združuje stanovanjski in gospodarski del pod eno - stegneno streho, bohinjsko poreklo pa odkriva most "nad hlev", ki vodi mimo glavnega vhoda v stanovanjski del. Črna kuhinja, skromna "hiša" s pečjo, bogkovim kotom in klopmi ob steni ter kamra s posteljama, omaro in lepo zbirko tekstilnih kosov očarajo večino obiskovalcev. Ti lahko nad hlevom občudujejo gospo-

darsko orodje, voz, sani za vleko hlodov itd. ali pa posedijo na klopci in izpod škodlaste strehe opazujejo dogajanje na cesti. Vse o obnovi hiše, njenem urejanju in zadnjih stanovalcih lahko izvedo na panojih v prehodu v hlev.

V letu 1997 bomo življenje Oplenove hiše poživili z nekaj dogodki, t.i. delavnicami, zlasti v juliju in avgustu. Iskali bomo skupino prostovoljk, ki bodo v delavnici "Žehta" oprale, posušile in morda tudi zlikale goro umazanega perila. Hodili bomo na hoduljah, takali obroče, izdelovali punčke iz lesa in cunj ter tkali pisane (ali enobarvne) trakove na tkalskih deščicah. Verjetno se bomo naučili celo presti volno in lan. Vse informacije o delavnicah dobite v Gorenjskem muzeju na telefonski številki 064-221-071. Svoj obisk in zahtevo po vodstvu pa lahko najavite oskrbniku Gregorju Resmanu, sosedu Oplenove hiše na telefonski številki 064-723-522.

Glavni bivalni prostor - "hiša" pri Oplen, kjer načrtujemo različne dejavnosti za obiskovalce.
Foto: Miran Kambič, 1996.

Irena Rožman

NAJLEPŠI MESEC JE MAJ...

KVANTARSKE PESMI

IN ZGODBA O SPOLNEM ŽIVLJENJU IZ POSAVJA

Ker poletna številka Glasnika nastaja v pomladnih mesecih, torej mesecih ljubezni, sem uredništvu Glasnika predlagala, da bi objavili kvantarske verze, ki sem jih v zadnjih dveh letih zapisala ali posnela na območju Dolenjske in Štajerske - Posavja. Takrat sem pričela zbirati zgodbe slovstvene folklorne, ki bodo objavljene v samostojni knjižni publikaciji v okviru zbirke Glasovi. V istem času sem se pripravljala na pisanje gesel o spolnem življenju za Slovenski etnološki slovar. Ugotovila sem, da je na voljo zelo malo etnološkega gradiva in razprav za preučevanje spolnega življenja v 19. in na začetku 20. stoletja, zato sem se z bolj zgovornimi pripovedovalci pogovarjala tudi o spolnem življenju. Pogovor o spolnosti sem ponavadi pričela z lažjo temo, posredno povezano s spolnostjo, npr. o vasovanju ali rojstvu. Nekateri pripovedovalci so bili navdušeni in so to izražali na ta način, da so povedali še kakšno kvantarsko. Nekatere verze in slikovno gradivo pa sem slišala ali videla tam, kjer jih nisem niti iskala niti pričakovala - na zdravljenju v bolnišnici, v nekdanji italijanski karavli pod Vrščem in na stenah avtobusne postaje v Novem mestu.

Pred dvema letoma sem v bolnišnici v Novem mestu delila bolniško sobo še z dvema ženskama in desetletnim zgovornim fantom iz Semiča. Ta se je povsem suvereno vključeval v naše pogovore, tudi v tiste o spolnosti. V te še posebej. Veliko veselje pa je imel s ponavljanjem poštevanke, ki jo je na mojo željo tudi zapisal.

1x1 vsaka žena.
2x2 rada da.
3x3 že leži.
4x4 noge širi.
5x5 kure napet.
6x6 ne morem se stisnet.
7x7 noter ga denem.
8x8 še enkrat jo prosim.
9x9 noter je spet.
10x10 otrok je spočet.

Pred dvema letoma sem se z zakonskim parom iz Orehovice pri Kostanjevici na Krki pogovarjala o vasovanju. Sogovornikovo prvo vasovanje ni bilo uspešno, vendar si tega ni gnal preveč k srcu. Prislunhimo njegovi zgodbi, ki jo je njegova žena prizanesljivo komentirala: "Ka vidite kak je bil!"

Mi smo pa fantje, takrat smo bli še ledig, frej. Takrat sem bil star enih osemnajst let. Maja mesca smo hodil k šmarenčani pet, pa gledat kje bi kakšno staknili, pa ni blu neč.

Pol je blu pa tut maja mesca, ja točno. Ta stara mat je pa črtela mene, de taczga sohenka, pa taczga ku k sveti maši ne hodi, ne uzet.

Pol pa pridem pod oken, sma bla zmejena z Rezko tisto. Ona je pa zmiri mela okenčk taku prprt, pa sem rokca not potisnu čez okenčk. Mat se je pa ogasila: "Kdu pa je? Ka b' pa rad?" Orkaduš nazaj! Rezka me je pa sam za roko stisnila, jes sem pa šou domu, sem si mislu: "Piš jo v ret!" Pol se je pa nehal.

Skupaj sta povedala še nekaj kvantarskih pesmi. Prvi dve varianti se navezujeta na romanje deklet na Svete gore pri Bizelskem, kjer so dekleta prosile Devico Marijo za srečni zakon.

Na Srete gore je hodila,
pa ne zato, d' b' kaj molila,
ni se bala nit' boga,
prav' mlo je nastavljala.

Na Svete gore je hodila,
pa ne zato, d' b' kaj molila,
ampak, d' b' fante za tiče lovila.

Falus z napisom visi v zidnici pripovedovalca iz Pišec. Foto: Irena Rožman, 1995.

*Jaz rada, ti rada
ena druga tako
vsaka ma rada
to moško telo.
Brez moškega telesa
se pa sploh ne pride u nebesa.*

*Vsaka piculjka
zlata ma škatuljka.
Kdaj se boma,
zdej se boma
gori na hribčku
v trojo zlato,
rdečo,
srileno
pičko.*

Nadvse zgovoren pa je bil I. S. iz Brezovice pri Bizeljskem. Prvič sem ga srečala pred dvema letoma v zdravstvenem domu v Brežicah. Medtem ko je v čakalnici "moril" ljudi s svojimi zgodbami o nadnaravnih pojavih in bajnih bitjih, se nam je njegova nečakinja, ki ga je spremljala, opravičevala, češ ne mu zamerit, saj vidite, da je star in bolan. Sam seveda ni bil istega mnenja. Z velikim veseljem se je odzval moji prošnji, da bi ga ob priliki obiskala in zgodbe posnela. To se je zgodilo šele čez eno leto. Poleg zgodb, ki sodijo v področje slovstvene folklorne, je sedaj že pokojni I. S. z veliko radostjo povedal še dve kurbirski.

*Tužno je kad kurac napuša svojo
i vrača u gače se čisto mal i bled.*

*Tamo med nogami je mala pičkica,
ona je tako suzava kak moška ribica.*

Pripovedovalca naslednjih verzov sta iz Pišec. Med pripovedovanjem kvantovskih verzov sta se zelo razvnela. Ko je žena gostitelja odšla v shrambo po kruh, sta mi celo predlagala ponovno srečanje v zidnici v družbi njunih lovskih kameraslov. V zidnici bi od njih dobila še veliko nepoznanega materiala. Kljub temu, da sem povabilo zavrnila, sta med pripovedovanjem večkrat vzkliknila: "Jebenti boga, ka ni ta naša Irena fajn!?"

*Jebati je po hrvaško,
fukati je po prostaško,
klinčkati je po domače
in nategniti mi vedno paše.*

Mi smo hodel kožuhat u Žapelevo. Smo kiro nafilal s kužohino, ti boga, za srajco, pa za moderc, pa dol. Sem jo tako za pas držal, kurac pa tako stal, ti boga. Ka veš tisto o Bizelanki? Prav "Dūkni" me, dknj, da ne bojo rekli, da sem sama pala."

*Dokler srbi, se še potrpi,
al ko začne žgat,
pa moreš dat.*

*Če ne boš pila,
se ne boš lovila.*

*Kozarci se ne dotakajo,
dekleta se pa ne dofukavajo.*

Jes sem Miha, ki pizde štriha.

Naslednja dva verza je povedal I. S. iz Brežic, ki mu ju je posredovala njegova hči.

*Vtakni hrast življenja
v dolino veselja.
Nasloni se na sinajske gore
in zvonovi naj vama
nebeški zvone.*

*Mama, mama, mamica
mene pa srbi jamica!
Tiho bodi ljuba hči,
mene pa še bolj srbi!*

Za konec še kvantovske, ki so jih na stene novomeške avtobusne čakalnice verjetno zapisali srednješolci.

*Prosim vrni se mi,
pusti njo
saj zate ni
in nikoli ne bo.*

*Mlada so mi leta,
prav dobro te poznam,
pozabila te nikdar ne bom,
saj veš, rada te imam.*

*Na planincih
sončce sije,
matka si pa
pizdo brije.*

*Darko ljubim te!
tvoje sočne usnice,
občutiti tvoj trdi kurac
v svoji nožnici.*

*Fukaj dok si mlad,
dok ti kurac
hoče stat!*

*Rada mam tebe,
še rajši mam sebe,
zato se mi jebe
za sebe.*

**Risbe z napisi so
na stenah nekdanje
italijanske karavle
pod Vrščem.
Foto: Irena
Rožman, 1995.**

Nataša Konestabo

PREDSTAVITEV IZBORA NAJBOLJŠIH KMETIJ SEVEROVZHODNE SLOVENIJE V ORGANIZACIJI REGIONALNEGA TEDNIKA VESTNIK 1991-1996

Socialna in bivalna podoba krajev ob Muri že dolgo ni več vezana izključno na naravno-geografsko okolje. Različni zgodovinski, družbeni in gospodarski dejavniki so jim počasi, a vztrajno odpovedovali zaprtost v okviru samozadostne podeželske skupnosti, ki je skozi različne povesti projicirala stereotipe o rodovitnosti in bogastvih zemlje, ki je večinski sloji prebivalstva niso nikoli bili deležni. Agrarna prenaseljenost in madžarska dedna zakonodaja sta ohranjali parcelno razdrobljenost in majhna kmečka gospodarstva, s čimer so se ustvarjale razmere za sprva sezonsko zaposlovanje znotraj ogrskih pokrajin, po letu 1890 pa so izselitveni tokovi za stalno vodili v čezoceanske države. Obsežni - z letom 1952 celo ilegalni - migracijski premiki so, kot že ničkolikokrat poprej, spremenili etnična, poklicna, zemljiška in družbena razmerja.

Pomembnejši mejnik v preobrazbi podeželja je pomenil prehod iz naravne v intenzivno organizacijo kmetijske proizvodnje po drugi svetovni vojni. Socializacija in industrializacija podeželja sta prispevali k zmanjševanju prebivalstva in - predvsem - k zmanjšanju števila ljudi, zaposlenih v kmetijstvu, čeprav je prav kmečko delo pomenilo tisto rezervo v dohodku, ki je prebivalstvu z rednim dohodkom iz delovnega razmerja izboljševala gnotni položaj. Danes pretežna večina kmečkih gospodarstev z zaposlitvijo lastnika ni vezana na kmetijsko proizvodnjo, kar se kaže predvsem v nadaljnjem nižanju števila prvotnih gospodarskih prostorov v prid stanovanjskih.

NASTANEK IN POTEK AKCIJE TER DELO KOMISIJE

V gospodarsko, socialno in ekološko neugodnih časih za kmetovanje in bivanje na podeželju je novinarka regionalnega tednika *Vestnik* Bernarda Balažič Peček pripravljala akcijo za izbor najboljših kmetij na območju nekdanjih štirih pomurskih občin Murske Sobote, Gornje Radgone, Ljutomera in Lendave s temeljnim vodilom "spodbujati k lepši urejenosti podeželja in primerni gradnji, k večji usklajenosti z naravo in skrbi za čistejšo okolje". Akcija je zaradi svoje aktualnosti pridobivala na odmevnosti, saj so prijave prerasle meje obmurskih krajev, tako da je z leti postala najodmevnejša in najbolj množično spremljana akcija severovzhodne Slovenije, pokrita z neposrednimi prenosi, podprta s sponzorstvi največjih slovenskih zavarovalnih hiš, bank in podjetij. Odzivnost na

delo komisije, ki je združevala etnološke, arhitektske, agronome in krajinske arhitektske, ves čas nalaga preverjanje starih in uveljavljanje novih koncepcij.

V komisiji, v kateri sem leta 1995 nasledila kolega etnologa Štefana Smeja in Štefana Skledarja, smo vsa leta ocenjevali: 1. primernost arhitekture stanovanjskega in gospodarskih poslopij; 2. urejenost bivalnega okolja: dvorišča, okrasnega, zelenjavnega in sadnega vrta; 3. primernost kmetovanja; in 4. ohranjanje tradicije ter okolju in naravi prijazno bivanje. Z vključevanjem novih sodelavcev, s tem pa tudi s pomladitvijo ekipe, smo v komisiji namenili večji poudarek spoznanju, da vsaka tradicija izhaja iz inovacije, in naravovarstvenim zahtevam, ki jih prinaša konec 20. stoletja in narekujejo spremembe v zakonitostih kmetovanja, gradnje in bivanja na podeželju. Mednje sodijo načini in vrste gnojenja, ureditev greznice, odvoza smeti in alternativnih virov energije, upoštevanje sprememb v socialni in poklicni strukturi družin...

V preteklem letu smo tako pripravili kar precej novosti, saj so se lastniki lahko prijavljali v treh enakovrednih kategorijah. V kategorijo za Vestnikovo najboljšo kmetijo v letu 1996 so se prijavile, tako kot do tedaj, kmetije, ki jim je kmetijstvo primarna gospodarska dejavnost ali pa si pridobivajo del dohodka z dopolnilnimi dejavnostmi, ki izhajajo iz kmetijstva (prodajo na domu, domačo in umetno obrtjo, kmečkim turizmom). V kategoriji obnovljenih starih hiš so se lahko prijavili vsi, tudi tisti, ki s svojo zaposlitvijo niso vključeni v kmetijsko dejavnost in so hišo adaptirali za trajno ali občasno bivanje (vikend), pri tem pa so upoštevali tiste rešitve ljudskega stavbarstva, ki skupaj s kvalitativnimi spremembami današnje gradnje sooblikujejo arhitekturno prepoznavnost prekmurske ravnine, Murskega polja, Slovenskih goric in Goriškega. Tretjo, zadnjo kategorijo smo namenili iskanju kakovostnih rešitev domačega stavbarstva. Lani so bile to opečne mreže (*vetrniki, lilkasti zid*), ki kljub svoji funkcionalnosti vključujejo določene magične (apotropejske), umetniške in čisto estetske vrline njihovih naročnikov in oblikovalcev.

V času med našimi ocenjevanji v juniju in ob sklepu prireditve, ki jo priredi najboljša kmetija vsakoletnega izbora v sodelovanju z vaškimi društvi in vaško skupnostjo prvo nedeljo v mesecu septembru, so se v *Vestniku* pod uveljavljenim logotipom akcije v poletnih mesecih zvrstili številni strokovni prispevki članov komisije in številnih zunanjih sodelavcev. Ti so bili napisani v obliki nasvetov za ekološko uravnoteženo kmetijstvo, ohranjanje tradicionalnih znanj za potrebe sodobnosti, za ureditev bivalno prijetnejšega, predvsem pa čistejšega okolja, in predstavitev kakovostnih rešitev ljudskega stavbarstva, problematike folklornega predstavljanja omenjenih opravil in (ne)reprezentativnosti turističnega spominka v lokalnih prodajalnah, prehranske kulture kot simbola povezovalnega prostora itd.

Kljub še tako strokovno zastavljenim kriterijem Vestnikove komisije, v kateri sem zaradi pronicljivih strokovnih prizadevanj, podprtih s teamskim delom, lani sodelovala že

drugič, nam še tako skrbni spremljevalci Vestnikovih akcij radi poočitajo, da za najboljše razglasimo tiste kmetije, katerih stavbna podoba je izključno biser ljudskega stavbarstva, ali da je njihova kmetijska proizvodnja med najintenzivnejšimi. Še največkrat pa smo bili deležni očitka, da se za najboljše odločimo tam, kjer okenske in balkonske police oblikujejo nekakšne cvetlične zidove pod težo živoharnega cvetja in masivnih cvetličnih korit, ki naj bi izkazovali skrbnost gospodinje in njeno ljubezen do cvetja - skratka, da izbiramo najlepšo kmetijo, čeprav je podobnih akcij v drugih medijih čez celo leto dovolj. Naši izbori pa, vključno z zadnjim, dokazujejo prav nasprotno, saj so rezultat nenehnih kompromisov in strokovnih preverjanj na terenu in med sodelavci v komisiji.

PREDSTAVITEV ETNOLOGOVEGA DELEŽA V KOMISIJI

Obiski na pomurskih kmetijah so pomenili prvovrstno priložnost za spremljanje zakonitosti kmetovanja in bivanja oz. spremljanja starih in novih gospodarskih, bivalnih in prazničnih vsebin. V nasprotju z življenjskimi navadami na začetku stoletja se je s stavbno prenovo večina vsakodnevnih aktivnosti preselila v kuhinjo, kajti hiše, katerih razporeditev temelji na tradicionalni tlorisni zasnovi, nimajo predvidenega ločenega prostora za dnevno bivanje. V skladu s splošno tendenco po širitvi bivalnega prostora je nekdanja tla izgubila svojo bivalno funkcijo in ostala namenjena edinole spanju, ob pomembnejših družinskih slavnih pa tudi sprejemu gostov. Med spremljevalne pojave v začetku 70. let je sodilo povečanje okenskih odprtin in nadomestitev dvokrilnih oken s trikrilnimi ter ureditev opreme hiše (nakup televizijskega sprejemnika, zamrzovalne skrinje, pomivalnega stroja).

Načini shranjevanja in konzerviranja živil so se na pomurskih kmetijah ohranili iz najstarejše preteklosti. Med najstarejše in najpogostejše vsekakor sodita dimljenje svinjskega mesa nad odprtim ognjem - ponekod na Goričkem celo samo sušenje na vetru - in kvašenje živil rastlinskega izvora (repa, zelje, kumare, paprike, gobe). Preverjenost in uporabnost zadnjega načina se kaže tudi v tem, da ga uporabljajo za shranjevanje povrtnin, ki jih v preteklosti niso gojili.

Poleg upoštevanja starih načinov shranjevanja in konzerviranja, ki so prinesli temeljno število točk, potrebnih za uvrstitev med deset najboljših kmetij, so dodatno točkovanje prinesli mlajši načini kot posledica prilagajanja novim prehrabnim zahtevam in shranjevalnim možnostim. Med mlajšimi načini konzerviranja naj omenim shranjevanje mesa v zaseki (*tinkti*), čeprav se mu pripisuje precejšnja starost, ter vkuhanje povrtnin in sadja v marmelade in sokove, ki sta prinesla prednost pri točkovanju pred globokim zamrzovanjem živil. Slednji način konzerviranja je na naših kmetijah najpogostejši, saj omogoča celoletno preskrbo z zelenjavo in mesom, ki je bila v preteklosti odvisna od poljedelskega letnega cikla, vendar je danes prav z vidika kakovosti pripravljene hrane in - v nekaterih primerih - tudi kancerogenega učinkovanja na človekov organizem manj priporočljiv.

Z enovitostjo prehranske kulture tega prostora smo se srečevali ves čas naše akcije, saj na kmetijah kljub precejšnji količini kupljenih živil prevladuje pripravljanje obrokov iz doma pridelanih živil. Izboljšanje življenjske ravni se kaže predvsem v celoletni oskrbi z mesom, saj ni več kmečkega gospodinjstva brez zamrzovalne skrinje, in v povečanem uživanju mesa in mesnih jedi, ki še zdaleč ni več omejeno na nedelje in praznike. Vsakodnevna prehrana je pestrejša,

obogatena s precejšnjimi količinami doma pridelanega sadja, obroki so pogostejši in izdatnejši, saj s količino ni več potrebno varčevati.

Visoko okoljevarstveno zavest so na naših kmetijah izkazali z urejenim odvozom smeti, kar je bilo še pred leti marsikje predmet neodobravanja zaradi dodatnih stroškov odvoza. Če pa odvoz še ni urejen, poskrbijo zanj sami tako, da smeti bodisi odpeljejo na občinsko deponijo bodisi o potrebnem odvozu obvestijo lokalno komunalno podjetje. Staro motorno olje zbirajo in največkrat porabijo kot zaščitni premaz za les ali beton. Vsako dodatno skrb za občasne odvoze olja, starega papirja in škropiv smo dodatno ovrednotili.

V najožji izbor so prišle kmetije, ki so poleg vaškega odvoda uporabljale vodo iz domačega *studenca* ali so slednjega revitalizirale ter kako drugače poskrbele za zmanjšanje porabe energije. Eno od podobnih prizadevanj je prav gotovo montaža kolektorjev sončne energije, za katero se še vedno pogosteje odločajo v mestnem in primestnem okolju kot na podeželju. Stroški nakupa se povrnejo že v prvih štirih letih, kasneje pa je ogrevanje odvisno izključno od števila sončnih ur. Podobno bi veljalo zapisati za nakup varčnih žarnic, od katerih ljudi še vedno odvrčajo visoki stroški nakupa in nezadostna prodornost izdelka.

Pomurske kmetije še vedno ponujajo dom v večini primerov trem generacijam, kar omogoča gospodarsko in socialno stabilnost prebivajočih družin, ki bi jo vsaka zase kot celica zagotovo težje dosegla. Vendar kriterij skupnega bivanja ni bil postavljen kot izključni pogoj, saj smo upoštevali in enake možnosti namenili vsem družinam, tudi tistim, ki so se osamosvojile in kmetujejo zase ali so se priselile iz drugih, da, celo mestnih okolij. Zadnji zgledi so sicer bolj izjeme, ki vseeno potrjujejo dejstvo, da je družina z izročilom v pokrajini ob Muri temelj stabilnega kmetovanja, kar pa ni nujni pogoj za ekonomično in napredno gospodarjenje ter kakovost bivanja.

Življenje v skupnem domu več generacij prav gotovo omogoča številčno in vsebinsko pestro obhajanje šeg in navad, predvsem življenjskega in cerkvenega letnega kroga, ki na naših kmetijah še vedno sooblikujejo pojmovanje poteka časa. Bogastvo in obseg teh praznovanj omogoča in vzdržuje močno družinsko izročilo, ki je najmočnejše tam, kjer so družine razširjene. Vendar smo pri ocenjevanju upoštevali konfesionalno pestrost pokrajine ob Muri, saj, denimo, evangeličanska veroizpoved dovoljuje večjo svobodo pri obhajanju šeg cerkvenega letnega kroga, in se prilagodi vsaki novosti pri obhajanju praznikov (družinska srečanja, srečanja krajanov), s čimer soustvarja izročilo za naslednje rodove.

Visoko smo ocenili vsako ohranjanje dopolnilnih hišnih dejavnosti (izdelovanje lesenih vil, grabelj, pletenje košar iz šibja), vendar smo med našimi obiski na prijavljenih kmetijah iz osnovnega točkovanja izločili česanje perja, luščenje in ličkanje koruze, luščenje bučnih semen, prejo in tkanje ter jih dodatno ovrednotiti. V tem primeru se moramo zavedati, da je pretekli čas dajal prepotraben čas za navedena opravila, ki so pomenila obvezne družabne priložnosti za srečanje in popestritev zimskih večerov, medtem ko je tkanje izumrla hišna dejavnost, ki jo največkrat ohranjajo kot folklorno zanimivost in le redki kot obrt. Omenjena zamudna opravila so si ljudje olajšali z nakupom potrebne kmetijske mehanizacije, čeprav ne najbolj ekonomično izkoriščene, ter z nasadi buč golice.

Nabiralništvo je v Prekmurju omejeno na nabiranje listja in cvetja za pripravo zdravilnih čajev (kamilice, lipa, bezeg, žajbelj). Nabiranje gob za sušenje in prodajo se zaradi čedalje pogostejših obolenj boreliozе odpovedujejo. Nabiranje za

prodajo pa je tudi z vidika ohranjanja bogastva naših gozdov, po katerem nekontrolirano pustošijo tuji in domači gobarji, ni prineslo dodatnih točk kot v prejšnjih letih.

Kmetije, ki so prišle v najožji izbor, so morale zadostiti zgoraj omenjenim kriterijem, ki so omogočili precejšnjo izenačenost in neizstopanje. Do najboljših smo prišli z oblikovanjem dodatnih kriterijev o povezanosti družine z lokalno skupnostjo in vključitvijo kategorije medsebojne pomoči kot pomembne oblike sobivanja na podeželju. Čeprav je vsaka kmetija gospodarsko in socialno zaokrožena enota, ne more obstajati brez stikov z vaško sosesko. Ta se najbolje kaže v oblikah medsebojne pomoči pri delu in ob nesrečah, pri skupnih prireditvah v vasi in kolektivnem obhajanju letnih šeg (pust, velika noč, lucijino, miklavževo). Povezanost članov družine s skupnostjo pa potrjuje sodelovanje v vaških društvih, ki skrbijo za varno bivanje in kakovost kulturnega dogajanja (aktivni kmečkih žena, gasilska in kulturnoumetniška društva).

Ko sem se pridružila komisiji, se nikakor nisem mogla znebiti občutka, da je od začetka akcije med snovalci prevladoval nekakšen nostalgичno sentimentalni pogled na življenje in

delo na pomurskih kmetijah, zaradi katerega se je v Prekmurju konec prejšnjega stoletja sprožil izselitveni val, ki so ga zajezili šele sredi 70. let tega stoletja. Zato sem pri svojem delu poleg že izdelane delovne filozofije preteklih obdobj upoštevala tudi pozitivno vest našega časa, ki nas na vsakem koraku opozarja, da se posledice slabega ravnanja z našo skupno naravno in kulturno dediščino ne bodo ustavile na administrativnih in političnih mejah ali kar za sosedovim plotom. Najbolj od vsega pa je bilo dragoceno spoznanje, da predstavlja podeželje tisto vitalno in nenadomestljivo nasprotje gosto naseljenim industrijskim okoljem, ki s svojo dejavnostjo zagotavlja kontinuiteto stavbnega in krajinskega oblikovanja ter obnovljivost naravnih virov.

Pridelovanje hrane že dolgo ni več edini smoter slovenskih kmetij. S svojim izbranim načinom življenja prebivalci ohranjajo ekonomsko in socialno zdrav, potemtakem tudi življenjsko zanimiv prostor, ki bi ga lahko ponudili zahtevnim in utrujenim prebivalcem iz mestnih okolij za polno in aktivno preživljanje prostega časa, s čimer bi podeželju vrnili vlogo visokokakovostnega gospodarskega in bivanjskega prostora.

Summary

THE PRESENTATION OF THE CHOICE OF THE BEST FARMS OF NORTHEASTERN SLOVENIA ORGANIZED BY THE REGIONAL WEEKLY "VESTNIK" 1991-1996

Nataša Konestabo

It has been quite some time since the social and dwelling image of the places by the Mura river ceased being bound to the natural-geographical environment. Various historical, social and economic elements have slowly but persistently been breaking the frames of the self-sufficient rural community. Through various narratives it projected stereotypes about the fertility of the soil, yet the latter has never been shared by the majority.

Agrarian overpopulation and Hungarian hereditary legislation have kept breaking the land into plots and small husbandries, which created conditions for seasonal employment - first within Hungarian provinces, while after 1890 emigration streams permanently led to the overseas countries. Extensive, and from 1952 even illegal migration movements have, as several other times before, changed the ethnic, occupational, land and social relations.

The passage from the co-natural to an intensive organization of agricultural production after WW II was an important turning point in the transformation of the countryside. The socialization and industrialization of the countryside contributed to a decrease of population, and especially to the reduction of the number of people employed in agriculture although farming provided those reserves in their income which improved the material status of the population whose regular income came from their jobs. Nowadays the great majority of husbandries are not bound to agricultural production, which is particularly evident from the further reduction of the number of the former farm buildings to the benefit of residential ones.

Foto: Dokumentacija SEM

Irena Keršič

“ŽE DVAKRAT SEM BIL NA RAZSTAVI NARODNEGA MUZEJA UDOMAČENA SVETLOBA.”¹

**Zadnja razstava Slovenskega
etnografskega muzeja v prostorih na
Muzejski 1, v stavbi Narodnega muzeja**

V Slovenskem etnografskem muzeju smo na Gregorjevo, leta 1996, ko je ugasnila svetloba dneva, ob siju gregorčkov pred muzejem in “repic” ter sveč v predverju muzeja, odprli razstavo *Udomačena svetloba; Etnološki pogled na svetila in pripomočki zanje*.

Razstava je nastala v sklopu programa Slovenskega etnografskega muzeja, ki se je pred leti, na pobudo kustosa Andreja Dularja, odločil za knjižno izdajanje posameznih zbirk muzeja. Študiji teh zbirk so bili, ob pomanjkanju stalne razstave zaradi prostorske stiske, opora za predstavitev posameznih zbirk tudi na razstavah. Tako so doslej takšno predstavitev leta 1993 doživeli *Pasovi in sklepanci* avtorice mag. Janje Žagar in leta 1994 *Oselniki* avtorice mag. Inje Smerdel.

Tretja po vrsti pa je zbirka svetil, ki je tokrat bila na ogled še na Muzejski 1 v Ljubljani. Svetil nismo predstavili zgolj skozi prizmo umetnih, s človeško roko izdelanih svetilnih teles, temveč širše. Namen razstave ni bil slediti zgodovinskemu oblikovnemu razvoju svetil, temveč nam je bil bistven etnološki pogled na svetila in njihove pripomočke, kot je povedano v podnaslovu razstave, saj so načini razsvetljevanja bistveno vplivali na različne načine življenja uporabnikov.²

Predmeti, v našem primeru svetila, so nam bili osrednja kategorija virov pri pripravi na razstavo. Vendar predmet sam po sebi za kustosa nima nobenega pomena, če ne pozna izvora in vsebine oz., pogojno rečeno, “zgodbe” o tem predmetu.³ Zato smo poleg predmetnih virov v raziskavo vključili tudi literaturo na to temo ter arhivske in terenske vire. S primerjalno metodo smo ocenili vrednost zbirke svetil v SEM in jo nato tudi dopolnili. Z eksperimentalno metodo smo preizkusili vse vrste luči, da smo spoznali njihovo delovanje. Pri dobljenih spoznanjih in znanjih smo uporabili pri pripravi razstavi.

V tako zastavljeni “pripovedi” je razstava najprej posvečena naravni svetlobi, ki ima svoje zakonitosti ciklusnega značaja. Te so človeku dane in se jim mora tudi prilagoditi. Uvodni del razstave smo zaradi pomanjkanja prostora predstavili na hodniku. Zaradi nove predstavitve lapidarija v Narodnem muzeju je bila jeseni 1996 razstava nekaj časa zaprta, nato pa smo morali uvodni del razstave prestaviti na drugi konec hodnika.

Če se vrnemo k vsebinski predstavitvi, so v uvodnem delu najprej predstavljeni častilci sonca pri različnih kulturah, sledi predstavitev izrabe naravnih svetilnih sredstev in z informacijo, da je človek svetlobo najprej “ujel” v naravi in jo z iznajdbo svetil “udomačil” za svoje potrebe, pa prehajamo k poglavju *Umetna svetloba*.

Znotraj tega poglavja je predstavljena pripoved o ukradenem ognju oziroma mit o Prometeju (razmerje človek - svetloba). Sledi sklop *Udomačitev in varovanje ognja*, v katerem so predstavljeni načini zanetitve ognja ter “varovanje ognja”, v skupnosti nekdanje zelo cenjeno opravilo. Ob koncu uvodnega dela se srečamo s sredstvi za zanetitev ognja: kresili, kresilniki in preparirano drevesno gobo. Ta del “zgodbe” se konča z možnostjo, da obiskovalci razstave poizkusijo zanetiti iskro s kresilom (ki ga je leta 1995 za razstavo v te namene izdelal kovač Ivan Zotel iz Žalca, ki se spominja, da je njegov ded, tudi kovač, pripovedoval, da je, poleg drugih kovaških izdelkov, izdeloval tudi kresila).

V prvi razstavni dvorani je najprej predstavljen tematski sklop *Luč v domovih*. Ko obiskovalec vstopi v ta prostor, ima na levi najprej pred očmi *čelešnik* in na desni na vrvi obešeno žarnico, ki sveti. Obe svetili simbolizirata prikaz osvetljevanja po domovih večinskega slovenskega prebivalstva od osvetljevanja z lesom do električne razsvetljave. Med tema dvema skrajnostima so predstavljena še različna druga svetila: odprto ognjišče - svetilo, svetloba bakel, razsvetljava z rastlinskimi in živalskimi maščobami, razsvetljava s svečami (voščeni, lojenimi, stearinskimi, parafinskimi), ob tem načinu osvetlitve so predstavljeni tudi različni tipi svečnikov. Sledi predstavitev razvoja razsvetljevanja po letu 1860 s svetili na petrolej, plinskimi lučmi, lučmi na karbid in ob koncu 19.

*Izsek iz razstave Udomačena svetloba.
Foto: Dokumentacija SEM.*

¹ Izjava znanega kulturnega delarja, 14. 1. 1997.

² Gl. Razstava *Udomačena svetloba. Etnološki pogled na svetila in pripomočke zanje*. SEM. Zgibanka. Ljubljana 1996.

³ Več o tem v razpravi: B. Rogan, *Artefacts - Source Material or Research Objects in Contemporary Ethnology?* V: *Ethnologica Scandinavica* 1992, str. 105-118.

stoletja prisveti še električna luč.

Vse razstavljenе luči smo ob raziskavi napolnili z gorivom ali smo jih izdelali na novo, kot npr. baklo, lojeno svečo, repico itd. in rezultat njihove razsvetljave primerjali z modernimi lučmi. Zato lahko na razstavi v pisani besedi izvemo, kako in koliko časa so posamezne luči svetile, kako jih je bilo treba oskrbovati in se ubadati z njimi, čeprav bi si želeli, da bi luči na razstavi lahko gorele in bi bil učinek prikaza tako dosti boljši. To ni bilo izvedljivo zaradi varnostnih ukrepov, ker so vse vrste luči, ki so predstavljene, razen električne, gorele z odprtim plamenom.

V opisanem tematskem sklopu velja izpostaviti najstarejše razstavljeno svetilo, to je *srednjeveški čelešnik antropomorfne oblike*, ki je držal trsko v ustih in jo podpiral z desnico. S tem kaže na dejstvo, da so si ljudje pri delu, če so imeli zasedene roke, pomagali tako, da so gorečo trsko enostavno vtaknili v usta. Svetilo sicer izvira s Kranjske in je danes (poleg več kot sto svetil) last avstrijskega etnografskega muzeja. Čelešnik je prvič prikazan v svoji domovini.

Vsaka razstava se mora že ob nastajanju prilagoditi prostoru, v katerem bo stala. Zato smo izkoristili prostor pod stopniščem v prvi dvorani za prikaz rekonstruiranega kmečkega interierja s Kranjske iz sredine 19. stoletja s čelešnikom in iz istega časovnega obdobja rekonstruiran gostilniški interier s petrolejko. Oba sta spravljena za lesenimi paravani, v katere smo izžagali okenca in tako obiskovalcem omogočili pogled od zunaj v notranjost.

Slednji interier že nakazuje prehod iz privatne v javno sfero in zgodba se nadaljuje s tematskim sklopom *Javna razsvetljava*. Tudi tu smo "izrabili" nefunkcionalno stopnišče za prikaz Miklošičeve ceste v Ljubljani, s katero nakazujemo tri obdobja javne razsvetljave v mestu: srednjeveško - s *peljhaterji* z baklami, plinsko razsvetljavo iz leta 1861 ter prvo električno luč po potresu. S tabelarnim prikazom pa povemo še, kakšen je bil razvoj javne razsvetljave v večjih slovenskih mestih in kako je bilo z njo na podeželju.

V drugi dvorani nadaljujemo "zgodbo" s tematskim sklopom *Luč v prometu*. Tudi tu, sicer samo na ilustrativen način in ne s predmeti, povemo, kako so si svetili v prometu v srednjem veku ter kako so si svetili kasneje prevozniki in pešci.

Sledi prikaz sklopa *Luč pri čaščenju, šegah in praznovanjih*, čeprav bi ga želeli prikazati na koncu, vendar smo tudi tu izkoristili prehod v gornje prostore za ustvarjanje odmaknjene, mirnega prostora, ki nakazuje oltar z oltarnimi svečniki. V vitrini so razstavljenе večne luči, ki seveda niso svetila, nakazujejo pa sfero mitične svetlobe, ki jo to poglavje tudi zajema. V tem sklopu je predstavljena tudi kopija *farala*. Original je iz vasi Suhorje v Brkinih iz leta 1667.⁴ Za izdelavo kopije tega svetilnika smo morali pridobiti sponzorja, ki nam je omogočil ta precej drag podvig. Svetilnik je resnično izjemen zaradi zgodbe o njegovem nastanku, ki je še vedno živa med vaščani v Suhorju.⁵ Združuje dve vrsti luči: kulno in posvetno.

Zaradi pomanjkanja prostora smo nadalje s tabelarnim prikazom opozorili na jasne medsebojne zveze med intenziteto

**S pravim
užitkom so
udeleženci
muzejske
delavnice
okraševali
sveče z
obar-
vanimi
voščeni-
ploščicami.**

**Foto:
Dokumen-
tacija SEM.**

naravne svetlobe in uporabo umetne svetlobe v ciklusih letnih praznovanj in v življenjskem ciklu posameznika.

Sledi tematski sklop *Luč pri delu*, v katerem med drugim predstavljamo rekonstruirano čevlarsko delavnico s kopijo tako imenovane *šušarske luči* (po originalu iz Tržiškega muzeja). Na novo smo izdelali tudi t. i. *sitarisko luč* (po originalu iz Gorenjskega muzeja)⁶ ter šop slame (kot običajnega svetila v prejšnjem stoletju za nočna opravila v hlevu), vse z namenom, da obiskovalce razstave opozorimo na nekatere posebnosti pri razsvetljavi pri delu v posameznih krajih oz. območjih.

Sledi poglavje *Prikaz izdelave goriv za/na svetila in nekatereh svetil*. Ta je med drugim prikazan tudi na videu (dokumentarni zapis o izdelovanju svetil in njihovih pripomočkov, ki sva ga na terenu leta 1995 posneli s kolegico Nadjo Valentinčič).⁷

In na koncu v tematskem sklopu *Uporaba tradicionalnih luči danes in njihovo oblikovanje za današnjo rabo* samo nakazujemo nekatere možnosti te uporabe.⁸

Poleg različnih tipov določenih vrst svetil na razstavi izvemo tudi o nekaterih manj znanih pojnih v zvezi z lučjo, kot so npr. *leva*, *dimnjek*, *repica*, *kajfež*, *smrkavček*. Nadalje izvemo tudi za nekatere poklice oz. dela v zvezi z razsvetljavo: *varuh ognja*, *nočni stražar*, *svetilničar*, *pelajhtar*, itd., pa tudi za nekatere priprave v zvezi s svetili oz. za izdelovanje goriv zanje: kamen za ugašanje bakel, kamen, na katerem so mastili drenove jagode za olje za luč, *namakalnik* za izdelavo sveč, *oblič* in *bukovnik* - obe pripravi za izdelavo trsk.

Različne osvetlitvene možnosti na razstavi niso obravnavane kronološko. Uporabe čelešnikov s trskami, bakel, enostavnih oljnih svetilk in sveč ni mogoče razvrstiti popolnoma v časovnem zaporedju. Ljudje so uporabljali različna svetila v istem časovnem obdobju, odvisno od materiala, ki je bil na razpolago v določenem kraju, ter s tem povezanimi stroški in premoženjskim stanjem uporabnika. Ponekod so na primer preskočili obdobje petrolejk in so si svetili s trskami vse do

⁴ Več o njem: Irena Keršič, *Nova pridobitev: Kopija vaškega farala iz vasi Suhorje v Brkinih iz leta 1667*. V: *Etnolog* 6. Ljubljana 1997, str. 437-439.

⁵ Zgodbo je zapisal tudi Pavel Medvešček v knjigi *Skrivnost in svetost kamna*. Zgodbe o čarnih predmetih in svetih znamenjih na Primorskem. Tist 1992.

⁶ Obe kopiji je izdelal mojster Jernej Kosmač iz Tržiča.

⁷ Srečarska obrt je predstavljen tudi na videu *Srečarji in medicarji*, avtorja dr. Janeza Bogataja.

⁸ Za ta sklop so nam v podjetju Javna razsvetljava izdelali cestno svetilko na konzoli, kakršne danes razsvetlujejo stari del Ljubljane. Svetilke so izdelane po grafičnih predlogah starih plinskih cestnih luči, predelanih v električne svetilke.

avedbe elektrike. Provinca je novosti v razsvetljavi spremljala z zamudo. Največkrat so vztrajali pri starem načinu razsvetljave tudi zato, ker je vse do sredine našega stoletja veljalo, da je več kot ena luč v enem prostoru pri večinskem prebivalstvu potratna. Večina predmetov, prikazanih na razstavi, je iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. Uporabljali so jih predvsem v kmečkih okoljih, nekaj pa jih je tudi iz trških in mestnih okolij. Za osvetlitev določenih pojavov smo si izposodili tudi nekaj eksponatov iz Belokranjskega muzeja iz Metlike, Mestnega muzeja Ljubljana, Narodnega muzeja, Slovenskega verskega muzeja iz Stične, Avstrijskega etnografskega muzeja na Dunaju in iz privatne zbirke gospoda Andreja Krbavčiča.

Predmetno predstavitev smo na razstavi dopolnili s številnimi fotografijami, grafikami, legendami, tabelami in z rekonstruiranimi scenskimi prizori, kolikor nam je to pač dopuščal prostor.

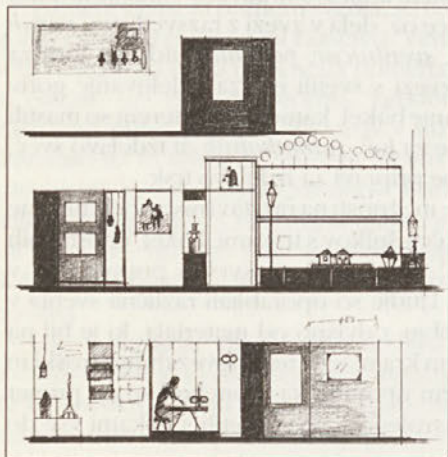
Sprehod skozi zgoščeno "pripoved" o udomačeni svetlobi je pospremljen tudi z zvočno zaznavo. Za našo razstavo je glasbenik Lado Jakša ustvaril glasbo, ki nakazuje ves diapazon svetlobe, ki je služila človeku ob različnih priložnostih: od naravne svetlobe Sonca, do kresanja ognja, presketanja sveče, vse do mitične svetlobe.⁹

Razstavo je oblikovala Mojca Turk¹⁰, pri grafičnem oblikovanju je sodeloval tudi Peter Rau. Oba sta svoje delo opravila z veliko mero subtilnosti, predvsem pa sta znala prisluhniti vsebinski pripovedi razstave. Kontrast svetlobe in teme sta iz pripovedi prenesla tudi na izbiro enostavnih oblik razstavne telinike in kontrastnih barv: svetlobo ilustrira sončna rumena, temo temno modra barva. Ti dve barvi se ponovita tudi na ilustrativnem gradivu, v modrem podtonu ilustracije se posveti rumena luč. Številni obiskovalci so posebej pohvalili jasno vidno, dovolj veliko in tako zlahka berljivo besedilo.

Posebno noto daje razstavi skrbno izbrana luč, ki gradi na kontrastu teme in svetlobe. Svetloba iz temnega ozadja izpostavi razstavljene predmete, zelo rafinirano nam ponekod ponudi iluzijo gorečega svetila, ki oddaja šibko, pritajeno svetlobo. Imeli smo srečo pri iskanju sponzorja za razsvetljavo razstave. Strokovnjaki iz podjetja Arcadia so se pri odmeri pravih svetlob zares potrudili.

Razstavo *Udomačena svetloba* spremlja vrsta prireditev, med katerimi so dobro obiskane delavnice izdelovanja *gregorčkov*, okraševanja sveč in barvanja lesenih svečnikov.

Oblikovalkina skica predstavitev za drugo dvorano.
Foto: Dokumentacija SEM.

Med raziskavo o svetilih je potekala tudi osnovnošolska raziskovalna naloga na to temo, in sicer na OŠ Polje. Učenci so pod mentorstvom Milene Majzel in kustodinje razstave zbirali podatke o svetilih in predmete v svojem okolju ter oboje primerjali z gradivom v SEM. Rezultate raziskave so predstavili na razstavi v šolski avli ter v Epicentru v Ljubljani. V OŠ Kolezija pa so, tudi na našo pobudo, pod mentorstvom Marije Erman učenci v okviru likovnega in tehničnega pouka oblikovali *gregorčke* - hišice iz lepenke in papirja, ki so jih osvetljene s svečami, na predvečer Gregorjevega s ponosom spustili po Ljubljani. Tudi ta projekt je bil predstavljen v Epicentru. Na ta način so se učenci neposredno, z lastno ustvarjalnostjo seznanili z delom naše dediščine.

Za prvi program Radia Slovenija je bila z avtorico in nekaj prijetnimi otroškimi radovedneži na razstavi posneta izobraževalna oddaja o udomačeni svetlobi.

Na temelju raziskave je nastala tudi *Bajka o svetlobi*, ki jo je napisala pisateljica Bina Štampe Žmavc. Mlajši obiskovalci so se tako na matinejah s pomočjo te bajke seznanili s svetlobo in temo na njim bližji, pravilni način. Želimo in upamo, da se bo našel založnik, ki bo to bajko, tudi bogato ilustrirano, sprejel v svoj program kljub vsesplošnemu mačehovskemu odnosu do tovrstne literature.

Ob razstavi sta izšla dvojezična zgibanka (slovenska in angleška) in plakat. Novembra 1996 pa je v reviji *Gea* v obliki drobne knjižice z naslovom *Svetloba, ogenj in luč* izšel tudi obširen poljudni prispevek o udomačeni svetlobi.¹¹

Obiskovalec si na razstavi lahko kupi tudi uporaben spominček. Izdelali smo uvaljano voščeno svečo z lanenim stentem in svečnik, ki je kopija "*lajhtarja*", ki ga hrani v zbirki svetil naš muzej. Ročno je izdelan iz hruškovega lesa in poslikan kot original, ki je bil narejen v Podkorenu v 19. stoletju. Svečnik prodaja muzejska trgovina v lični embalaži, opremljen je s certifikatom.

Razstava je sedaj odprta eno leto, doslej si jo je ogledalo več kot 15500 obiskovalcev, med drugimi tudi naši kolegi iz Etnografskega muzeja iz Zagreba, ki so nas povabili, da z njo drugo leto gostujemo v njihovem muzeju v Zagrebu. Pred tem pa se bo predstavila še v Pokrajinskem muzeju v Celju.

Razstava je po enem letu predstavitev v SEM-u doživela odmevnost tudi izven meja Slovenije. Predstavljena je bila našim zamejcem v Italiji v reviji *Škrat*¹² in na TV Koper - Capodistria ter našim rojakom po svetu v reviji *Slovenija*¹³ in TV oddaji *Slovenian Magazine*.

Na koncu naj se vrnem k naslovu prispevka. Ko smo pred letom dni odpirali razstavo, smo povedali, da je to zadnja v starih prostorih SEM-a, v stavbi Narodnega muzeja. Z veliko svetlobe smo napovedali našo selitev na Metelkovo, ki se nam sedaj zelo hitro bliža. Upamo in želimo, da bo Slovenski etnografski muzej tam, tudi s prenovljeno ključno stavbo za razstave, kmalu našel svojo identiteto, da ne bo več zadrege pri obiskovalcih Slovenskega etnografskega muzeja, v katerem muzeju sploh so.

9 Glasbenik Lado Jakša je to glasbo r živo predstavil na otvoritvi razstave 14. marca 1996.

10 O njeni viziji postavitve razstave *Udomačena svetloba* gl. Mojca Turk, Oblikovalkin pogled na nastajanje razstave, V: *Argo* 39/1-2, Ljubljana 1996, str. 122-124.

11 *Svetloba, ogenj, luč*, *Gea* 6, priloga št. 9, Ljubljana 1996.

12 Tanja Tomažič, *Udomačena svetloba: svetila skozi čas*, V: *Škrat* 5-6, Opčine 1996, str. 20-22.

13 Irena Keršič, *Domesticated Light. An Ethnological View of Lighting Appliances and Accessories. (Exhibition in the Slovene Ethnographic Museum.)* V: *Slovenija* 10/2, Ljubljana 1996, str. 50-51.

Marjana Žibert

OB STOLETNICI MERKURJA - RAZSTAVA ETNOLOŠKEGA ODDELKA GORENJSKEGA MUZEJA

Razstava Ob stoletnici Merkurja je za etnološki oddelek Gorenjskega muzeja pomenila nov izziv zaradi nevsakdanjega razstavnega prostora. Predmete smo namreč razstavili v izložbah Merkurjevih prodajaln v Kranju in v BTC v Ljubljani. Vsaka izložba je bila namenjena smiselno zaokroženi skupini trgovskih (železninskih) artiklov. Kriterije za oblikovanje skupin sta določili uporaba predmetov pri vsakdanjih opravilih in njihovo shranjevanje. Različne vrste orodij, ključavnice, gospodinjske predmete, notranjo opremo, gradbeno blago so konkretizirali ohranjeni Merkurjevi ilustrirani ceniki iz let 1903, 1909-10 in 1913. V Kranju in v BTC smo prikazali opremo trgovskega lokala z drobnimi predmeti, ki so jih uporabljali pri papirnatem poslovanju s kupci in potek transporta blaga do prodajalne in v njej. Govorico predmetov samih je dopolnjevalo slikovno gradivo - štirideset fotografij, ki so prikazovale predmete pri njihovi uporabi, petindvajset časopisnih oglasov iz lokalnega časopisa Gorenjec (1900-1912, 1934-1940) in risb iz slovensko-nemškega *Glavnega cenika* iz let 1909-10, sestavljenih kot stran iz tega kataloga. Vsako izložbo je pojasnjevalo besedilo avtorice razstave.

V petnajstih izložbah Merkurjevih trgovin v Kranju in v eni v BTC v Ljubljani smo razstavili okrog 820 predmetov, ki so bili vsi, razen desetih, iz depojev Gorenjskega muzeja. Večina jih je bila iz etnološke zbirke, nekaj pa iz kulturno-zgodovinske zbirke in iz zbirke novejših zgodovine.

Razvoj Merkurjeve stavbe nasproti Stare pošte v Kranju in predstavitev drugih trgovin z železnino v Kranju in na Gorenjskem smo pojasnili s fotografijami in besedilom.

Izložbe kranjskih Merkurjevih trgovin smo napolnili s predmeti, ki so jih potrebovali kmetje, obrtniki, gradbeniki in gospodinje.

Tri izložbena okna so bila namenjena lesu - gozdarstvu in obdelavi. Drevesa so podirali ročno z navadnimi žagami, precepnimi žagami ali amerikankami in jim prav tako ročno odstranjevali veje ter lubje z različnimi sekirami - malarini in plenkačami ter strgali. Za spravilo hlodovine iz gozda do doma so gozdarji - golcarji potrebovali cepine, povezovalne verige, spojke in zagozde. Les so obdelovali tesarji, mizarji, kolarji, škafarji oz. sodarji. Vsi so lahko potrebno industrijsko izdelano orodje kupili pri Merkurju - različne sekire, žage (*lokarce, grabničarice, luk-njarice*), obličje (*kosmače, dvoreznike, venčenjake*), svedre, vrtalke, različne nože, strgala in dleta. Prodajali so tudi mizarske mize, krožne žage in stružnice.

Ob koncu 19. stoletja se je trgovina z železnino razvila v današnji obliki. Tako je bilo mogoče kupiti pile in *rašplje*, kladiva, primeže, orodne ključce, vrtalke in žage za obdelavo

kovin.

Predmetom, ki jih je Merkur prodajal za gozdarjenje, obrti in domačo delavnost, so se pridružili raznovrstni predmeti, ki so jih ljudje uporabljali pri kmečkem delu.

Obsežen katalog iz let 1909-10 ponuja prodajo strojev, priprav in orodja za vse kmetijske panoge. V dve izložbi smo postavili le nekaj artiklov iz omenjenega prodajnega asortimana, ki prikazujejo gorenjsko kmetovanje - slamoreznico, železen plug, brano, *šrotar, robkalec koruze*, kose za košnje trave, stelje in mahu, kovinske oselnike, srpe, železne vile, motike, rovnice, *kopuljice, pralice* za pletev, *vejnik*, strgalo za sadno drevje, sadjarske škarije, obiralec sadja, škarije za striženje ovac, *žvale* in okraske pri konjski opremi.

Eno izložbeno okno je bilo namenjeno predmetom, kot so okovje, ključavnice, žičniki in žebliji. Različno okovje (*panete, zapahie, kljucke, ročaje, ščite* za ključavnice, nosilce) so potrebovali mizarji pri izdelavi vrat, oken in pohištva. Industrijsko izdelano okovje je bilo železno in preprosto oblikovano ali medeninasto in stilizirano. To velja tudi za razstavljene ključavnice iz kulturno-zgodovinske zbirke Gorenjskega muzeja. Nepogrešljive žeblje in vijake v obrti in za vsakdanje potrebe smo predstavili v obliki reklamnih vzorcev *Žebljarske zadruge Plamen Kropa*, ki so propagirali žeblje za čevlje ter ročno kovane žeblje, zakovice in vijake. Reklamne table smo si izposodili v Žebljarskem muzeju Kropa.

Za izložbo z gradbenim materialom smo izbrali eternit opeko za kritje streh, pločevinasti strešni okni, železne mreže za okna in vrata, del vrtno ograje, vezne člene, spojke in vzdni obroči. Reklamni oglas iz Gorenjca pa je ponujal nakup Portland cementa. Merkur je na prelomu stoletja prodajal tudi vse vrste paličnega železa in pločevine iz različnih kovin, kar dokazuje, da so v gradbeništvu uporabljali industrijske izdelke.

V prodajalni Gradbinka na Primskemem pri Kranju smo razstavili orodje za zidarje in gradnjo. V začetku stoletja so pri gradnjah uporabljali krampe, lopate, samokolnice in drugo ročno orodje, ki ga zidarji uporabljajo tudi danes: *korec*, zidarska žlica, libela, mreža za sejanje peska, škripec. V stene pa so vzdavali različne obroče, okovje, žeblje, nosilce itd.

Veliko vogalno izložbo veleblagovnice Globus smo napolnili s kuhinjskim posodjem in pripomočki. Razstavili smo širok izbor predmetov za črno in belo kuhinjo, za peko pečiva, vlaganje sadja in zelenjave, koline in molžo mleka.

Črna kuhinja s kotlom, obešenim na verigi, litoželeznimi lonci in kozicami na nogah, trinožnikom, *burklami* in *veslic* se je marsikje na slovenskem podeželju ohranila globoko v to stoletje. Merkurjevi katalogi iz let 1909-10 nam dokazujejo, da so si premožnejši lahko omislili pravo belo kuhinjo s samostojno stoječim štedilnikom, emajlirano posodo in kuhinjskimi pripomočki, ki so tudi danes nepogrešljivi v vsakem gospodinjstvu. To so zajemalke, penilke, kanglice za mleko, ribežni, cedilke, liji, krušniki. Gospodinje so lahko izbirale med različnim jedilnim priborom in kuhinjskimi strojčki, kot so kavni mlinček, strojček za mletje orehov in drobtin ter izdelovanje

sladoleda, mesoreznica in kuhinjska tehnika.

V tridesetih letih so mestne in tudi podeželske gospodinjice kupovale emajlirano posodo Ideal ter težke črne lonce in kozice Eterna najbolj znanega slovenskega proizvajalca posode Westen iz Celja, predhodnika tovarne Emo.

Ob cerkvenih praznikih in osebnih praznovanjih so bili na mizi potica, šarkelj, krofi, drobno pecivo ali celo torta. Zato je Merkur prodajal železne kolačnike različnih velikosti, štirioglate pekače, modelčke za piškote, *testomat*, modele za torte in kipnike.

Vlaganje sadja in zelenjave je bilo pred drugo svetovno vojno povezano z uveljavljanjem Weckovih kozarcev različnih velikosti in oblik ter preizkušanjem loncev za vkuhanje.

Koline so ljudem vsako leto prinesle veliko veselja, ki je bilo povezano z obilico dela, predvsem gospodinjskega. Mesarska sekira, različni noži in sekala za mast, priprava za izdelovanje klobas ter kovinska *deža* za shranjevanje masti so bili ob kolinah poleg drugih loncev in kozic nepogrešljivi.

Merkur je prodajal tudi različne želatarje za molžo in posode za transport mleka.

Za izložbo z notranjo opremo smo izbrali železno posteljo, litoželezne peči in gašperčke, predpečnike, orodje za kurjenje, posode za kurivo, dele za zidane štedilnike kot tudi stenske obešalnike, karnise, palice za preproge in železen predpražnik. Naš izbor je imel potrditev v eni od knjig že večkrat omenjenega *Glavnega centika* iz let 1909-10.

Predstavitvi svetil, barv, kemikalij in nagrobne opreme smo namenili eno izložbo.

Merkurjevi začetki segajo v čas svečnikov, petrolejk, plinskih in acetilenskih svetilk pa tudi oljenk.

Prodaja barv in kemikalij, kot so firmež, petrolej, bencin, je bila običajno del maloprodaje vseh železninskih trgovin. Barve so prodajali v prahu na (kilo)grame, v ta namen so imeli v trgovinah posebne strojčke za drobljenje, kar smo tudi prikazali. Merkur si je pred drugo svetovno vojno dal natisniti nalepke za barve, da so imeli zanje posebno embalažo. Kemikalije so hranili v kovinskih sodih. Prodajali so tudi različna sredstva in pripomočke za čiščenje usnja in kovin ter za uničevanje insekticidov.

Trgovine z železnino so ponujale tudi nagrobno opremo - litoželezne križe, nagrobne ograjice in svetilke.

Predmeti, namenjeni osebni higieni in pranju v vsakdanjem življenju, so bili predvsem različni vrči, lavorji, kangle za vodo ter pralni ribežen, lonec za kuhanje perila in likalniki z železnimi vložki. Poleg naštetega smo razstavili še otroško kad, strojček za striženje las, vilice za kodranje las in termoform na žerjavico. Merkurjeva katalogska ponudba pa ni obsegala le tega, saj so prodajali tudi udobne kopalne kadi, bideje, sobna stranišča in perilne stroje na paro.

V trgovini Instalater smo postavili izložbo z vodovodnimi instalacijami. Razstavili smo pipe z umivalnikom - *mušeljnom*, ki so jih po napeljavi vodovoda v hišo običajno namestili v vežo. Pri Merkurju so ponujali tudi material za napeljavo vodovoda, različne pipe in litoželezna stranišča na izplakovanje. Podeželski kupci pa so se zanimali za vodne črpalke - *štirne*.

Merkur - delniška družba, ki je danes eno največjih in najuspešnejših slovenskih trgovskih podjetij, ima svoje korenine v Celju, kjer je ob koncu 19. stoletja nastala veletrgovina z železnino Peter Majdič Merkur. Tu je imela centralo in glavna skladišča, v Kranju pa podružnico, ki je nadaljevala tradicijo železnine pri Killerju. Po smrti Petra Majdiča leta 1930 je veleželeznina postala *Kovinska in industrijska družba Peter Majdič - Merkur*, družba z omejeno obveznostjo, ki so jo vodile njegove hčerke. Časovno je razstava prikazovala prvih petdeset

let Merkurjeve trgovine (do druge svetovne vojne). V letu 1996 je Merkur d.d. praznoval stoletnico svojih začetkov, ki jih je med drugim želel obeležiti tudi s priložnostno razstavo, za kar je za strokovno pomoč zaprosil Gorenjski muzej.

Razstava je poleg redne dejavnosti etnološkega oddelka prinesla nov zalogaj zanimivega dela za muzealce, predvsem brskanja po depojskih prostorih, ki so v primeru Gorenjskega muzeja neprimerni.

Scenarij razstave, ki ga je zasnovala etnologinja mag. Tatjana Dolžan, je temeljil na raziskavi, ki je bila potrebna za pripravo publikacije ob Merkurjevi stoletnici. S pomočjo razpoložljivih arhivskih virov, slikovnega gradiva in terenskih zapisov je osvetlila poslovanje veletrgovine Peter Majdič - Merkur ter drugih trgovin z železnino v Kranju in na Gorenjskem pred drugo svetovno vojno.

Pri pripravi razstave smo poleg avtorice, etnologinje mag. Tatjane Dolžan, sodelovali tudi konservatorica Marjanca Jeglič, restavratorka Irena Jeras Dimovska, fotograf Boštjan Gunčar, ki je izdelal reprodukcije fotografij iz fototeke Gorenjskega muzeja, in pripravnica Marjana Žibert, ki sem sodelovala pri izboru predmetov in njihovi pripravi za izložbe.

Avtorji oblikovne zasnove razstave so bili aranžerji Merkurja, ki so opravili vsa potrebna tehnična dela pri izdelavi slikovnega gradiva in podnapisov.

V izložbe so postavili predmete in jih aranžirali.

Razstava je bila odprta 24. septembra 1996 s tiskovno konferenco pri Merkurju d.d. Ob tem so predstavili publikacijo *Oh stoletnici Merkurja*, ki sta jo pripravili mag. Tatjana Dolžan in kustodinja za novejšo zgodovino Nada Holynski. Dolžanova je osvetlila prvih petdeset let trgovine Merkur, medtem ko se je Holynskijeva posvetila Merkurju po drugi svetovni vojni do preoblikovanja v delniško družbo. Izšel je tudi muzejski časopis *Oglasnik št. 4*, ki je pojasnjeval razstavo.

Razstavo v prodajalni nasproti Stare pošte (obrtiško in kmečko orodje, blago za gradbeništvo) smo zaradi adaptacije deloma podrli 5. novembra in jo v zmanjšanem obsegu zopet postavili v začetku decembra. Glavnino smo podrli v prvem tednu letošnjega februarja, zadnje izložbe 4. februarja.

Upamo, da je Gorenjski muzej z razstavo *Oh stoletnici Merkurja* prikazal širši javnosti del svojega poslanstva in da so mu številni obiskovalci pomagali obrisati nekaj stereotipnega muzejskega prahu.

Vse izložbe Merkurjeve prodajalne nasproti Stare pošte v Kranju smo napolnili z orodjem za gozdarjenje, za obdelavo lesa in kovin, z okovjem, ključavnicami, žičniki in žebli ter z gradbenim materialom.

Foto: Boštjan Gunčar, september 1996.

Mojca Ramšak

KNJIŽNA BERA SLOVENSКИH ETNOLOGOV - PRAVLJICA ALI STVARNOST?¹

Knjižna bera slovenskih etnologov iz leta 1995 znaša 27 monografij in 3 revije (*Traditiones, Etnolog, Glasnik SED*). Podrobneje razčlenjeno to pomeni: 2 objavljena doktorata (Monika Kropelj, *Pravljica in stvarnost*; Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos*), 2 objavljena magisterija (Borut Brumen, *Na robu zgodovine in spomina*; Miran Puconja, *K vrednotenju identitete panonske kmetije*) in 1 diplomska naloga (Polona Sketelj, *Na stičišču dveh kultur*), 3 zborniki (*Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka, Mediterranean Ethnological Summer School, Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah*), 3 knjige s področja materialne kulture (Marija Makarovič - *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi - Notranjska, Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah*, Miran Puconja - *K vrednotenju identitete panonske kmetije: temelji preživetja na Čenu...*), 1 s področja socialne kulture (Helena Ložar Podlogar - *V adventu snubiti o pustu ženiti: svatbene šege Žiljanov*), s področja duhovne kulture pa je v letu 1995 izšlo kar 13 monografij, v glavnem gre za zbirke pravljič in pesmi ter za raziskave plesa.

Etnologi ne raziskujejo in pišejo samo Slovencih znotraj države, pač pa tudi o zamejskih Slovencih. Na področju avstrijske Koroške je najbolj aktivna in v neverjetno kratkih časovnih presledkih izdaja knjige Marija Makarovič. Ta je v letu 1995 uredila kolektivno monografijo koroške vasi Vogrče v občini Pliberk ob njeni osemstoletnici in uredila že tretjo knjigo življenjepisov koroških Slovencev, na Koroškem dvojezičnem ozemlju je o delovnem in prostem času v Globasnici razmišljala Polona Sketelj. Slovenski etnični in jezikovni prostor v Reziji, Nadiških in Terskih dolinah v Beneški Sloveniji pa zajema bibliografska študija Roberta Dapita, ki prinaša izbor naslovov s področja jezikoslovja in etnologije.

Veliko je tudi število monografskih študij, v katerih avtorji pišejo o urbani kulturi Murske Sobote (Borut Brumen), o Slovencih in času (Gorazd Makarovič), o etnološkem orisu rock skupine v Slovenskih goricah (Rajko Muršič), ter o slovenskih izkustvih eksotike (Zmago Šmitek).

Če tematiko iz objavljenih monografij primerjamo s tujino (gl. razpredelnico), ugotovimo, da pri Slovencih prevladujejo etnološke in folkloristične teme, manj pa je denimo kulturno antropoloških, etnomuzikoloških, etnoarheoloških, etnosocioloških in mitoloških tem ter raziskav iz evropske ali neevropske etnologije, o katerih so pisali v drugih evropskih nacionalnih etnologijah.

Etnologija sodi med tiste vede, ki raziskujejo, vrednotijo in ohranjajo temeljne "lokalne" identifikacijske plasti kulture v Sloveniji in zamejstvu. Za ohranjanje etnološke dediščine pa so potrebne tudi objave. Najprej znanstvene, in to v lastnem jeziku, saj le tako pride do minimalne komunikacije med raziskovalci. Ti so praviloma posredovalci znanja v mikrokolju in v lokalnem jeziku. V materinem jeziku posredujejo tudi profesionalne in za širšo javnost privlačne informacije, ki popularizirajo znanost. In potem je tu še mednarodna komunikacija med znanstveniki različnih tradicij, pa naj se ti imenujejo etnologi, folkloristi, kulturni ali socialni antropologi. Z mednarodnimi objavami je možno optimalno metodološko oplajanje in prenašanje tujih izkušenj v raziskovanje lastne kulture.

Poleg objavljanja v materinem jeziku v domačih revijah in monografijah se zaradi težnje po afirmaciji lastnega znanstvenega dela kaže vedno večja potreba po objavljanju v tujini in v tujih (svetovnih) jezikih. Humanistika se mora pri evalvaciji raziskovalnega dela, ki ga pri izboru za sofinanciranje predpisujejo državne službe, otepati modelov, prevzetih iz naravoslovja. V ospredju so univerzalna merila, ki ne upoštevajo specifičnosti humanistike: štetje referenc, uniformno urejanje tiskovin po priporočilih strokovnih komisij ipd. V rabi so metode, ki so bolj nagnjene k preštevanju kot pa h kvalitativnemu vrednotenju znanstvenega dela.

To pušča svoje sledi tudi v etnologiji. Tisti, ki delijo blagoslove in stotine, se ne zavedajo - ali pa morda še predobro - da je ocenjevanje znanosti glede na citate v mednarodnih indeksih njeno pohabljanje. Kakšen kriterij je to, ki humaniste in etnologue dela manj pomembne, ker pišemo o Sloveniji in o Slovencih, ker med drugim uporabljamo tudi več sto let stare vire, in ker pišemo o stvareh, za katere se zanimajo pretežno Slovenci? Pri tistih, ki imajo denar, pač prevladuje mnenje, da je potrebno citirati najnovejšo vire, še posebno tuje. To je prav, če gre za metodološke in metodološke izboljšave ter teoretske inovacije. Vendar pri tem pozabljajo, da je kemiku najnovejša formula iz Amerike ali od koderkoli bolj dobrodošla kakor etnologu tuja razprava o načinu življenja starostnikov na Filipinih. In, nenazadnje, če se bodo ta merila še zaostrovala, kdo pa bo pisal o Slovencih in njihovi ljudski, urbani in drugih kulturah? Kdo bo pisal o ziljski ohceti, belokranjskem šotišu, rezijanskih pravljičah, dolenski telebi, diskretnem šarmu ljubljanskega študentskega naselja, slovenskih razdaljah in bližinah med narodopisjem in antropologijo, Kotnikovih terenskih ekipah, Murkovem in Štrekljevem pogledu na ljudsko pesništvo, rock skupini v Slovenskih goricah, čebeli v slovenski slovstveni folklori, času med Slovenci nasploh in delovnem ter prostem času v Globasnici? Tujci prav gotovo ne.

Etnologi, prav tako kot naravoslovci, odkrivamo zakone življenja, in če so zato naš medij obširne razprave ali debele

¹ Za objavo prirejen govor z društvene prireditve Predstavitev etnoloških knjig iz leta 1995 v Kulturno informacijskem centru Križanke, Ljubljana 12. 6. 1996.

knjige, ne pa zgoščene formule, to še ne pomeni, da smo "nakladači". Naša raziskovanja pa so izključno domača, ali kakor bi rekel Janez Trdina: "Česar je gospodar na Dunaju, v svoji hiši pa jaz." Tako bi naj bilo.

Rezultate slovenskih nacionalno usmerjenih raziskovanj, ki so pomembna za domačo kulturo, pa je izredno težko objaviti v tujih znanstvenih revijah, kaj šele monografijah. Lahko bi bile objavljene v prevodu v tuj jezik v domači periodiki z mednarodnimi ambicijami, torej v taki, ki bi se z izmenjavo in distribucijo uspela uveljaviti v tujini. Toda prevodi in lektoriranje v tujem jeziku bistveno povečajo stroške izdaje (tudi za trikrat). Ministrstvo za znanost in tehnologijo, ki sicer zahteva mednarodno uveljavljenost slovenske znanstvene periodike, pa tega denarja praviloma nima ali pa ga noče dati. Črta pa ga tudi tam, kjer ga je doslej za slovenske izdaje že dajalo, npr. za Glasnik Slovenskega etnološkega društva. Razlogi za ukinitve so bržkone v omenjeni uravnilovki, s katero državni uradniki ocenjujejo periodiko, ne pa strokovna spornost ali nedeljska retorika piscev.

In ker humanisti, in med njimi etnologi, pišejo tudi knjige, je le malo verjetno, da se bo našel denar za njihove prevode, razen kadar gre, kot npr. pri zborniku Slovenskega etnološkega društva *Mediterranean Ethnological Summer School* (ur. Borut Brumen in Zmago Šmitek), v glavnem za tuje avtorje, ki so predavali na mednarodni etnološki poletni šoli v Piranu leta 1994 in 1995 ter v glavnem pisali o metodoloških konceptih, terenskem delu in raziskovalnih metodah v Istri in Sredozemlju, nacionalizmu in vlogi etnologije in antropologije v Evropi, vizualnih raziskavah v etnologiji, materialni kulturi in množični porabi itd. Teoretični prispevki imajo večjo možnost, da bodo objavljeni v tujini, kakor (etnografske) empirične raziskave, razen če so dovolj komparativne. Komparativne raziskave pa zahtevajo poleg dobrega poznavanja več jezikov in tujega gradiva še univerzalizem renesančnih mislecev, enciklopedično širino, skratka poliglotsko glavo. Teh pa je vedno manj, zato je rešitev morda v skupinskem delu in projektih z več sodelavci.

Po uvodnih besedah in seznamu knjig, objavljenih v letu 1995, je morda razumljivejše retorično vprašanje iz naslova, sposojeno iz leta 1995 objavljenega doktorata Monike Kroepej. Knjižna bera slovenskih etnologov iz leta 1995, ki obsega 27 monografij in 3 revije (*Traditiones*, *Etnolog*, *Glasnik SED*, ki je izšel štirikrat), je resničnost in ne domišljjski konstrukt.

Če ostanemo za hip pri številkah, to pomeni: 2 objavljena doktorata (Monika Kroepej, *Pravljica in stvarnost*; Marija Stanonik, *Iz katosa kozmos*), 2 objavljena magisterija (Borut Brumen, *Na robu zgodovine in spomina*; Miran Puconja, *K vrednotenju identitete panonske kmetije*) in 1 objavljena diplomska naloga (Polona Sketelj, *Na stičišču dveh kultur: med delovnim in prostim časom v Globasnici*), 3 zborniki (*Razvoj slovenske etnologije od Streklja in Murka*, *Mediterranean Ethnological Summer School*, *Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah*), 3 knjige s področja materialne kulture (Marija Makarovič, *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi* - *Notranjska*, Miran Puconja, *K vrednotenju identitete panonske kmetije: temelji preživetja na Crenu*, in že omenjeni zbornik *Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah*), 1 s področja socialne kulture (Helena Ložar Podlogar - *V adventu snubiti o pustu ženiti: svatbene šege Ziljanov*), s področja duhovne kulture pa je v letu 1995 izšlo kar 13 monografij, v glavnem gre za zbirke pravljič in pesmi ter za raziskave plesa.

Na področju **materialne kulture** lahko že osmič sledimo *Slovenski ljudski noši v besedi in podobi* izpod peresa Marije Makarovič. Tokrat je obdelala Notranjsko: Bloke, Cerknico z

okolico, Loško dolino in Vidovsko planoto. Zbirka izhaja od leta 1986, doslej pa so izšli naslednji zvezki: *Dohrepolje* (1986), *Slovenska Istra* (1987), *Kozjansko* (1988), *Kostel* (1989), *Zilja* (1991), *Poljanska dolina ob Kolpi* (1993), *Litijsko Posavje* (1994), *Notranjska* (1995); *Podjuna* in *Rož* sta v pripravi. Knjige obravnavajo oblačilno kulturo kmečkega prebivalstva predvsem do sredine 20. stoletja, s posebno pozornostjo na ljudski noši, ki se je oblikovala po oblačilnih zgledih 19. stoletja, primerjalno pa so upoštevana tudi redka pričevanja o noši 18. in 19. stoletja. Vsebinski podatki za nekatere sestavine oblačilne kulture je podobna na celotnem slovenskem etničnem prostoru, podrobnejša primerjava pa kaže, da je bila oblačilna kultura vsakega posameznika odvisna od več dejavnikov. Poleg materialnega stanja, ki je vplivalo predvsem na zunanji oblačilni videz, sta bila pomembna tudi družbeni in osebni dejavnik, ki sta vplivala na celovito posameznikovo oblačilno kulturo.

Sredi 19. stoletja se je slovenska ljudska noša vedno bolj zgledovala po srednjeevropskem načinu oblačenja v mestih in trgih, zato je proti koncu 19. stoletja, razen v odročnejših krajih, postajala vedno bolj podobna in poenotena. Nekdanja svojska podoba se je v tem času toliko spremenila, da ne moremo več govoriti o značilnih ženskih in moških pokrajinskih ali izjemoma tudi krajevnih nošah, saj so se razlike v kroju, barvi in materialu zabrisale.

Zbirka je namenjena predvsem folklornim skupinam, saj te v svojem programu največkrat prikazujejo sestavine kmečke kulture iz 19. stoletja.

V slovensko-nemško-italijanskem zborniku referatov z mednarodnega simpozija v Bohinju od 7. do 9. junija 1995 z naslovom *Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah* (ur. Tone Cevc) so raziskovalci ljudskega stavbarstva iz Švice, Italije, Nemčije, Avstrije in Slovenije orisali tipologijo planšarskih stavb v Vzhodnih Alpah in odkrivali vzroke, ki so vplivali na razvoj stavbnih tipov. Zbornik prinaša tudi teme s področja varovanja in ohranjanja tradicionalnih planšarskih stavb na samem mestu ali v okviru regionalnih ali nacionalnih parkov. Geografsko lahko sledimo stavbni tipologiji planšarskih stavb, planšarstvu in planinskem gospodarstvu Julijskih Alp, Karavank, Kamniških ali Savinjskih Alp, Dolomitov v Beneški Sloveniji, Osrednjih in Vzhodnih Alp Švice, na avstrijskem Tirolskem in na Bavarskem v Nemčiji ter povezavam med naravo, delom človeških rok in gospodarskimi zahtevami. Dolgoletno zaničevanje znanja o stavbnih zakonitostih in načinu življenja v njih je pomenilo generacijsko prekinitev in pozabo tega znanja. Možnosti varovanja in ohranjanja te dediščine pa odpirajo nove razsežnosti v vsakdanjem sodobnem življenju.

Za **družbeno kulturo** je pomembna etnološka historično naravnana študija Helene Ložar Podlogar z naslovom *V adventu snubiti - o pustu ženiti: svatbene šege Ziljanov*. V njej je avtorica zbrala in kritično pretresla obstoječe viře, s pomočjo pisnih ter ustnih virov preučila ženitovanjske vedenjske vzorce v Zilji od konca 18. stol. do danes in sledila vzrokom transformacije te šege. Od prvega poročila o ziljskem svatovanju Juliusa Heinricha Gottlieba Schlegla iz leta 1798 pa do prispevka domačina Nika Kriegla iz Zahomca in sodobnih opisov na podlagi terenskih zapiskov ter odgovorov na anketo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU je natančno analizirala in primerjala vsebine posameznih člankov in ugotavljala vzroke za odstopanja in netočnosti v opisovanju ter razlike v interpretaciji posameznih ženitovanjskih sestavin. Nekatere opise je izločila kot neutemeljene in izmišljene ali morda napisane na osnovi narobe razumljenega pripovedovanja. Ob tem je nakazala še neraziskane probleme

v zvezi z žiljsko svatbo in navedla tri možne vzroke za zanimanje laičnih in strokovno usposobljenih raziskovalcev Žiljske doline: njen geografski položaj, socialno strukturo prebivalcev (trdni kmetje) ter slikovitost žiljske noše in pestrost šeg. Delo je sklenjeno z ugotovitvijo, da se v žiljskih svatbenih šegah pojavljajo značilnosti, ki jih najdemo tudi v širšem vzhodnoalpskem kulturnem prostoru, ne glede na državne meje ali narodnostne skupnosti.

Opus **duhovne kulture** iz leta 1995 je najobširnejši. Poleg že omenjenega doktorata Monike Kropčej z naslovom *Pravljica in stvarnost* je v knjižni zbirki Glasovi izšlo 5 knjig pravljic: Lidija Kleindinst je zbrala, uredila in napisala spremno besedo k idrijskim anekdotam in smešnicam, *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela*; Anton Gričnik je zbral in uredil pohorske pravljice pod naslovom *Noč ima svojo moč, bog pa še večjo*; Marta Repanšek je zbrala *Bajže s Koroške*; Dušan Rešek pa je zbral in uredil zgodbe s Prekmurja in jih poimenoval *Brezglavjeki*. Zbirka Glasovi, ki upošteva le neobjavljeno gradivo iz posamičnih slovenskih pokrajin, zbrano po letu 1945, in katere nenapisano vodilo je, da naj ima vsaka vas svoj glas, je zadnje tri knjige obogatila še z zgoščenkami, tako da je del pripovedi mogoče doživeti še bolj živo. Za strokovno zahtevnejše bralce so pripovedi še oštevilčene, dodan pa jim je še slovarček narečnih izrazov in seznam pripovedovalcev s podatki.

Izborov in objav pravljic še ni konca: Marija Stanonik je zbrala in uredila sto slovenskih pravljic iz naših dni oziroma iz obdobja po drugi svetovni vojni, jih poimenovala *V deveti deželi* in jih pospremila z obširno sklepno besedo v zbirki Zlata ptica. Tudi za to zbirko velja, da gradivo poskuša biti čim bolj avtentično, a berljivo in dostopno širšemu krogu bralcev.

Pri omenjenih zbirkah pravljic in samostojni izdaji Monike Kropčej ne prevladujejo estetski kriteriji, pač pa jezikovno-geografski, z zgodovinskim, gospodarskim in kulturološkim orisom, poleg tega pa je upoštevan življenjski kontekst oziroma odsev vsakdanjega življenja, gospodarske in družbene razmere ter duhovne vrednote.

Novo pomene in novo mitologijo postavlja kurentu, predvsem pa kurentu Borisa Žoharja, slikarja naivca iz Ptuja, v katalogu k razstavi *Mitologija Žoharjevega kurenta* tudi Aleš in Stanka Gačnik.

Zmaga Kumer je sestavila pesmarico *Slovenskih ljudskih pesmi* in zbrala *Slovenske koledniške pesmi*. Slednje z namenom, da bi pomagala tistim, ki bi želeli obnoviti koledovanje, kakršno je bilo v navadi v slovenskem kulturnem prostoru, tudi v tržaškem zaledju, v Beneški Sloveniji, Porabju in na avstrijskem Koroškem. Manjkajo le koledniške pesmi iz Rezije.

Mirko Ramovš je nadaljeval s knjižno zbirko *Polka je ukazana: plesno izročilo na Slovenskem* in v njej predstavil skupinske in parne plesne Bele krajine in Kostela. Zbirka *Plesno izročilo na Slovenskem* izhaja od leta 1992 in predstavlja plesno izročilo skupinskih, parnih in otroških plesov v Sloveniji. V prvih dveh knjigah so opisani najznačilnejši plesi in najzanimivejše variante, ki so doma le v posameznih krajih Gorenjske, Dolenjske, Notranjske, Bele krajine in Kostela. Mirko Ramovš načrtuje še tretjo in četrto knjigo, ki bosta pokrili slovensko Istro in Primorje, Benečijo, Rezijo, Koroško in zahodno Štajersko. Knjigi sta nastali pravzaprav kot reakcija na leta 1980 izdano in v rekordnih dveh mesecih razprodano antologijo slovenskih ljudskih plesov *Plesat me pelji* istega avtorja. Zbirka je namenjena vsem tistim, ki se bolj ali manj profesionalno ukvarjajo z ljudskim plesom, predvsem pa voditeljem folklornih skupin, ki so s knjigama dobili nov vir zapisanih plesov. Kinetogrami omogočajo branje plesov tudi

tujim strokovnjakom - etnokoreologom. To pa je bil tudi razlog, da je bila med etnologi kar nekako prezrta.

Ramovšev in Kumrov knjigo družijo podobna misel o uporabnosti njunih raziskav, misel, da je pogled nazaj smiseln zaradi pogleda naprej. Sploh pa je zadnja leta v etnologiji opaziti to tendenco združevanja ali sugeriranja kreativne sinteze med tradicionalno izpričanimi pojavi in njihovo (ponovno) uporabo v sedanjosti, ki se ji prilagaja, zadrži pa večino nekdanjih značilnosti.

Marija Stanonik je napisala drobno, pa ne nepomembno knjižico o čebeli, *Žlahitni spremljevalki slovenske kulture*, in v njej govori o čebeli v slovenski kulturni zgodovini, literaturi in slovstveni folklori. Za Stanonikovo še posebej velja pregovor, da je pridna kot čebela; v letu 1995 je objavila tudi doktorat z naslovom *Iz kaosa kozmos: kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporiškega pesništva 1941-1945*, uredila obsežno 24. številko revije *Traditiones*, ki je posvečena slovstveni folklori, in bdela nad izhajanjem omenjene zbirke Glasovi.

Etnologi pa ne raziskujejo in pišejo samo o Slovencih znotraj države, pač pa tudi o **zamejskih Slovencih**. Na območju avstrijske Koroške najbolj aktivno in v neverjetno kratkih časovnih presledkih izdaja knjige Marija Makarovič. Ta je v lanskem letu uredila kolektivno monografijo koroške vasi Vogrče v občini Pliberk ob njeni osemstoletnici (*Osem stoletij Vogrč*) in že tretjo knjigo življenjepisov koroških Slovencev *Tako smo živeli*. Ker gre za raziskave na narodnostno ogroženem ozemlju avstrijske Koroške, so njeni prispevki k domoznanskim študijam toliko bolj dragoceni, še posebej zato, ker ji uspe pritegniti k sodelovanju številne etnologe iz Slovenije in domačine s Koroškega. Njeno delo dokazuje, da je prerasla in se distancirala od načina razmišljanja, ki deskriptivnost v etnologiji pojmuje kot psovko. Njene mikrostudije pa imajo tudi zgodovinske razsežnosti in kjub temu, da so izrazito terenske, niso samo sinhrono usmerjene.

Polona Sketelj je v svoji objavljeni diplomski nalogi razmišljala o stiku dveh kultur *Med delovnim in prostim časom v Globasnici*.

Slovenski etnični in jezikovni prostor v Reziji, Nadiških in Terskih dolinah v Beneški Sloveniji zajema bibliografska študija Roberta Dapita (*La Slavia Friulana: lingue e culture: Resia, Torre, Natisone: bibliografia ragionata = Beneška Slovenija: jezik in kultura: Rezija, Ter, Nadiža: kritična bibliografija*), ki prinaša izbor naslovov s področja jezikoslovja in etnologije. Njegova kritična bibliografija pomeni delovni pripomoček pri jezikoslovnih in antropoloških raziskavah v Beneški Sloveniji. Študija obsega naslove samostojnih publikacij, člankov v znanstvenih revijah ter nekaterih splošnejših del, ki odsevajo stanje sosednjih območij in kultur, še predvsem pa slovenskega prostora. V razdelkih je najmočnejše zastopana Rezija, sledijo Nadiške in končno Terske doline.

Veliko je tudi število monografskih študij, v katerih avtorji pišejo o urbani kulturi Murske Sobote, *Na robu zgodovine in spomina* (Borut Brumen), o *Slovincih in času* (Gorazd Makarovič), o etnološkem orisu rock skupine v Slovenskih goricah, *Center za dehumanizacijo* (Rajko Muršič), ter o *slovenskih izkustvih eksotike* (Zmago Šmitek).

Vsaka od njih je zanimiva tako z metodološkega kakor vsebinskega zornega kota in zahteva obširnejšo analizo. Zaradi svežine, ki jo prinaša, pa izpostavljam na tem mestu le *Center za dehumanizacijo* Rajka Muršiča. Zamisel za obravnavo pojava in delovanja glashbene skupine na etnološki način je po eni strani avtorjev "pogojni refleks" zaradi ruralnosti kot (še vedno pretežno) klasičnega etnološkega problema, po drugi

plati pa zaradi dejstva, da je mogoče upoštevati zanimive vidike vstopanja uvoženih kulturnih elementov v vaško okolje. Delo sodi med raziskave urbane folklore in kulturne študije, teži pa k obliki etnološke monografije.

Če tematiko iz objavljenih monografij primerjamo s *tujino* (gl. razpredelnico²), ugotovimo, da pri Slovencih prevladu-

jejo etnološke in folkloristične teme, manj pa je denimo kulturnoantropoloških, etnomuzikoloških, etnoarheoloških, etnosocioloških in mitoloških tem ter raziskav evropske ali neevropske etnologije, o katerih so pisali v drugih evropskih nacionalnih etnologijah.

INFORMATIVNI ŠTEVILČNI IN VSEBINSKI PREGLED ETNOLOŠKEGA PUBLICIRANJA V DRUGIH EVROPSKIH DRŽAVAH (PODATKI, ZBRANI DO 12. 6. 1996, PODROBNEJŠI BIBLIOGRAFSKI IZPISI PRI AVTORICI BESEDILA)

DRŽAVA	Število monografskih publikacij	vir	področje
Avstrija	57	Avstrijski etnografski muzej Dunaj	etnologija, folkloristika, etnomuzikologija, religiologija, muzeologija
Češka	11	Oddelek za etnologijo in folkloristiko Češke akademije znanosti v Pragi	folkloristika, etnologija, kulturna antropologija, mitologija
Estonija	8	Univerzitetna knjižnica Univerze v Tartuju	folkloristika, etnologija, muzeologija
Finska	45	Etnološki oddelek Helsinki	etnologija, folkloristika, kulturna antropologija
Hrvaška	8	Inštitut za etnologijo in folkloristiko Zagreb	etnologija, folkloristika, etnomuzikologija
Latvija	7	Latvijska akademija znanosti, Riga	
Nemčija	51	Inštitut za kulturno antropologijo in evropsko etnologijo Frankfurt; Seminar za etnologijo Göttingen; Inštitut za nemško in primerjalno etnologijo München	etnologija, kulturna antropologija, folkloristika, evropska etnologija
Norveška	21	Univerzitetna knjižnica Oslo	etnologija, folkloristika
Rusija	51	Ruska akademija znanosti, Inštitut za etnologijo in antropologijo v Moskvi	etnologija, folkloristika, kulturna antropologija, etnoarheologija, etnosociologija
Slovaška	6	Oddelek za etnologijo Bratislava	etnologija
Švedska	4	Oddelek za etnologijo Göteborg	etnologija, folkloristika

Zelo popularne teme in najbolj množično zastopane v drugih evropskih etnologijah so poleg tistih, ki obravnavajo različne sestavine ljudske kulture, predvsem tiste s konca 19. in začetka 20. stoletja, teme, ki načenjajo vprašanja: etničnost in nacionalnost, nacionalizem, etnocentrizem, migracije ipd.

Evropski etnologi različnih tradicij vedno bolj odkrivajo in raziskujejo čar tistega dela človekovega bivanja, ki bi mu lahko rekli pripadanje, skupinska, etnična in nacionalna identiteta. Slovenci smo pri tem - vsaj izrazoslovno - manj velikopotezni. Naša identiteta je razberljiva iz mikrokulturnih sestavin načina življenja, o katerem se piše. Hkrati pa je iz objavljenih del mogoče razbrati različne izobrazbe in profile

piscev, kar se ne kaže toliko kot pluralnost metodoloških pozicij, pač pa bolj kot raznovrstnost obdelave gradiva in pisanja.

Na tem mestu seveda ne moremo podrobneje in enakovredno obravnavati vseh knjig iz leta 1995, nekatere od njih so tudi že bile predstavljene v etnološki periodiki. Ugotovimo pa lahko, da kljub denarnim težavam etnološke knjige izhajajo s pospešenim tempom in da so avtorji dovolj iznajdljivi, da se prilagodijo pastem sedanjega založništva in družbene situacije.

² Razpredelnica ne kaže dokončnega stanja etnološkega publiciranja v posamičnih državah, saj so v njej zajeti le tisti podatki, ki so mi jih s tujih univerz in knjižnic poslali do 12. 6. 1996. Številke tako niso dokončne.

SEZNAM ETNOLOŠKIH MONOGRAFIJ V LETU 1995

1. MONOGRAFIJE

- BRUMEN, Borut
Na robu zgodovine in spomina. Urbana kultura Murske Sobotice med letoma 1919 in 1941. Murska Sobota, Pomur-ska založba, 1995.
- DAPIT, Roberto
La Slavia Friulana: lingue e culture: Resia, Torre, Natisone: bibliografia ragionata = Beneška Slovenija: jezik in kultura: Rezija, Ter, Nadiža: kritična bibliografija. Circolo Cultu-rale Kulturno društvo "Ivan Trinko" Cividale/Čedad, San Pietro al Natisone/Špeter, Cooperativa/Zadruga "Lipa", 1995.
- GAČNIK, Aleš in GAČNIK, Stanka
Mitologija Žoharjevega kurenta: katalog k razstavi. Ptuj, Pokrajinski muzej, 1995.
- GRIČNIK, Anton (zbral in uredil)
Noč ima svojo moč, bog pa še večjo. Pohorje pripoveduje. Glasovi 8. Ljubljana, Kmečki glas, 1995.
- KLEINDIENST, Lidija (zbrala, uredila in napisala spremno besedo)
Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela. Idrijske anekdote in smešnice. Glasovi 11. Ljubljana, Kmečki glas, 1995.
- KROPEJ, Monika
Pravljica in stvarnost. Odsev stvarnosti v slovenskih ljud-skih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine. Zbirka Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU 5. Ljubljana, ZRC SAZU, 1995.
- KUMER, Zmaga
Mi smo prišli nocoj k vam. Slovenske koledniške pesmi. Ljubljana, Kres, 1995.
- KUMER, Zmaga
Eno si zapojmo. Pesmarica slovenskih ljudskih pesmi. Celje, Mohorjeva založba, 1995.
- LOŽAR PODLOGAR, Helena
V adventu snubiti - o pustu ženiti. Svathene šege Ziljanov. Celovec, Mohorjeva družba, 1995.
- MAKAROVIC, Gorazd
Slovenci in čas. Odnos do časa kot okvir in sestavina vsak-danjega življenja. Ljubljana, Krt, 1995.
- MAKAROVIC, Marija
Slovenska ljudska noša v besedi in podobi 8. Notranjska: Bloke, Cerknica z okolico, Loška dolina, Vidovska planota. Ljubljana, Cerknica, ZKO Slovenije, ZKO Cerknica, 1995.
- MESS, Mediterranean Ethnological Summer School.
Piran/Slovenia 1995. (Ur. Borut Brumen in Zmago Šmitek), Ljubljana, SED, 1995.
- MURŠIČ, Rajko
Center za dehumanizacijo: etnološki oris rock skupine. Pesnica, Frontier, ZKO Pesnica, 1995.
- ODER, Karla (ur.)
Dr. Franc Kotnik, 1882-1955. Razstava Koroškega muzeja in Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika. Ravne na Koroškem, Koroški muzej, 1995.

- OSEM stoletij Vogrč.
(ur. Marija Makarovič). Celovec, Ljubljana, Dunaj, Mohor-jeva založba, 1995.
- PLANŠARSKE stavbe v Vzhodnih Alpah.
Stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine. Die Sennhütten in den Ostalpen. Zbornik razprav z mednarod-nega posvetovanja. (Zbral in uredil Tone Cevc). Ljubljana, ZRC SAZU, 1995.
- PUČONJA, Miran
K vrednotenju identitete panonske kmetije: temelji pre-življanja na Cvenu. Samozaložba, Cven 1995.
- RAMOVŠ, Mirko
Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Bela kra-jina in Kostel. Ljubljana, Kres, 1995.
- RAZVOJ slovenske etnologije od Štreklja in Murka do so-dobnih etnoloških prizadevanj. Zbornik prispevkov s kon-gresa SED. Ljubljana Cankarjev dom 24. do 27 oktobra 1995. (Uredila Rajko Muršič in Mojca Ramšak). Ljubljana, SED, Znanstveni inštitut FF, 1995.
- REPANŠEK, Marta (zbrala)
Bajže s Koroške. Glasovi 10. Ljubljana, Kmečki glas, 1995.
- REŠEK, Dušan (zbral in uredil)
Brezglavjeki. Zgodbe iz Prekmurja. Glasovi 9. Ljubljana, Kmečki glas, 1995.
- SKETELJ, Polona
Na stičišču dveh kultur. Med delovnim in prostim časom v Globasnici. Celovec, Mohorjeva družba, 1995.
- STANONIK, Marija
Čebela - žlahtna spremljevalka slovenske kulture: čebela v slovenski kulturni zgodovini, literaturi in slovstveni folk-lori. Žiri, Čebelarica družina, 1995.
- STANONIK, Marija
Iz kaosa kozmos. Kontekstualnost in žanrski sistem sloven-skega odporniškega pesništva 1941-1945. Ljubljana, Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 1995.
- STANONIK Marija (ur.)
V deveti deželi. Sto slovenskih pravljič iz naših dni. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1995.
- ŠMITEK, Zmago
Srečevanja z drugačnostjo. Slovenska izkustva eksotike. Radovljica, Didakta, 1995.
- TAKO SMO ŽIVELI. 3. Življenjepisi koroških Slovencev.
Uredila Marija Makarovič. (Izdajatelj Krščanska kulturna zveza in Narodopisni inštitut Urban Jarnik). Celovec, Du-naj, Ljubljana, Mohorjeva založba, 1995.

2. REVIIJE

- ETNOLOG 5 (LVI). Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja. Ljubljana, SEM, 1995.
- GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA 35/1-4. Ljubljana, SED, 1995.
- TRADITIONES 24. Zbornik Inštituta za slovensko naro-dopisje ZRC SAZU. Ljubljana, SAZU, 1995.

Seznam pripravila Majda Fister, bibliotekarka ZRC SAZU v sodelovanju z avtorico besedila.

Summary

THE BOOK COLLECTION OF SLOVENE ETHNOLOGISTS - A FAIRY TALE OR REALITY?

Mojca Ramšak

The book collection of Slovene ethnologists from 1995 amounts to 27 monographs and three periodicals (*Traditiones*, *Ethnologist*, *The Bulletin of the Slovene Ethnological Society*). Analysed in detail this is: 2 published doctoral theses (Monika Kropelj, *A Fairy Tale and Reality*; Marija Stanonik, *From Chaos - Cosmos*), 2 published master's theses (Borut Brumen: *On the Edge of History and Memory*; Miran Puconja, *To the Evaluation of the Identity of the Pannonic Farm*) and 1 BA thesis (Polona Sketelj, *At the Juncture of Two Cultures*), 3 miscellanies (*The Development of Slovene Ethnology from Štrekelj and Murko*, *MESS*, *Alpine Cottages in the Eastern Alps*), 3 books from the field of material culture (Marija Makarovič, *Slovene Folk Costumes in Word and Image - Inner Carniola*; *Alpine Cottages in the Eastern Alps*, Miran Puconja, *To the Evaluation of the Identity of the Pannonic Farm: The Bases of Surviving in Cven*), 1 from the field of social culture (Ložar Podlogar, *To Propose in Advent, to Wed in Shrovetide: Wedding Customs of the Inhabitants of the Zilja Valley/Gailtal*), and in the field of spiritual culture there were no less than 13 monographs published in 1995, most of which are collections of fairy tales or songs, and researches of dance.

Ethnologists do not research and write only about the Slovenes living in Slovenia, but also about the Slovene minorities from Italy, Austria and Hungary. The most active ethnologist to write about Austrian Carinthia is Marija Makarovič, who publishes her books in unbelievably short intervals. In 1995 there was the 8th centenary of the Carinthian village Vogrče in the Pliberk/Bleiburg community, and on the occasion she edited the collective monograph of this village. Besides, she has already edited the third book of biographies of Carinthian Slovenes. On the bilingual territory of Carinthia, Polona Sketelj was ruminating on the working time and free time in Globasnica. Roberto Dapit's bibliographic study comprises Slovene ethnic and linguistic territory in the Rezija Valley, in the Nadiža and Ter valleys, and in the Venetian Slovenia (Italy). It brings a selection of titles from linguistics and ethnology.

There are also several monograph studies in which the authors write about the urban culture in Murska Sobota (Borut Brumen), about the Slovenes and time (Gorazd Makarovič), about an ethnological description of a rock group in Trate in the Slovenske gorice (Rajko Muršič), and about Slovene experiences of the exotic (Zmago Šmitek).

If we compare the themes of the published monographs with those from abroad (see the table), we realize that there are ethnological and folkloristic themes prevailing in Slovenia, while there is a limited number of cultural anthropological, ethnomusicological, ethno-archaeological, ethno-sociological and mythological studies and studies in European and non-European ethnology. Meanwhile, on the latter themes and fields have been mostly written about in other European national ethnologies.

Andrej Furlan

GIOVANNI MARIA DEL BASSO, TRISTE CASO ACCADUTO A TOPOLO - O ŽALOSTNEM DOGODKU V TOPOLOVEM.

Zadruga Lipa, Špeter 1995.

Kot da bi stopil v pekarno, sem si pred kratkim zaželel občutiti topli duh svežih knjig. Čedajske ulice so bile, kot vedno v jesenskih mesecih, mokre, in pol ure me je ločilo od sestanka. Stopil sem v knjigarno in pričel s svojim običajnim potepanjem med policami. Kdove zakaj so me vedno mikale tiste knjige, ki le redkokdaj krasijo sicer estetsko lepo postavljene izložbe. Ali trgovci krmijo ljudi le z knjigami, ki so lahko prebavljive? Ali se bojijo, da bi bralcu ponudili knjigo, ki je sami ne poznajo, in s tem tvegali, da se bo dobra stranka razočarana pritožila? Verjetno le zato, ker gredo knjige o shujševalnih kurah bolje v promet kot kak Kafka ali Barthes - skrivnost potrošniške družbe.

Drobna zelena knjižica pa vendarle pritegne mojo pozor-

nost. Zakaj? Verjetno zaradi imena pisca na platnici: Giovanni Del Basso. Spomnim se ga, ko me je na izpitu na videmski univerzi, kjer je poučeval sfragistiko in numizmatiko, pred leti spraševal o grbih slovenskih mest. Kot sin Beneške Slovenije, rodil se je leta 1935 v Čedadu, je le s težavo razumel slovenski jezik, a kolikokrat me je presenetil s svojim znanjem o srednjeveški zgodovini Nadiških dolin in s svojim zanimanjem za preteklost Slovencev.

Mojo pozornost je prav gotovo pritegnil dvojezični naslov *Triste caso accaduto a Topolò - O žalostnem dogodku v Topolovem*. Vedite, bralci, da je izid dvojezične knjige za marsikaterega Slovenca pravi praznik, za nekatere založnike pa le zgrešena investicija. Založba Lipa iz Špetra pa že vrsto let gradi most medsebojnega poznavanja in odpiranja do večinskega naroda z vsakovrstnimi pobudami, ki gredo mimo tiskane besede. Iz grafično jasne in oblikovno čiste platnice

gledajo bralca obrabi dvanajstih beneških žena. Kaj se skriva v njihovih očeh, kaj so premišljevale, ko jih je fotograf iz nižine (Italijan, Furlan, tujec) postavil pred leseno škatlo, da bi potisnil na sprožilec? Ali je katera od njih kdaj videla tisto fotografijo? Spomnil sem se prizora, ko sem v vasi Nokule - Occulis usmeril teleobjektiv proti obrazu stare ženičke, pa si je pokrila od dela na njeni zagorelo kožo in oči, rekoč, da ji hočem ugrabiti dušo. Hotel sem le odkriti njen svet in vse to, kar se je skrivalo za njenimi plavimi očmi.

Knjiga na štiridesetih straneh gladkega dvojezičnega besedila poda bralcu res zanimivo resnično zgodbo. Gre za neke vrste detektivko, katere glavna figura je Magdalena Cujanova, obtožena detomora in zaradi tega odvedena v čedajske ječe. Magdaleni zgodba se odvija spomladi leta 1720 v osamljeni vasi Topolovo v Nadiških dolinah na tedanji meji med beneškim in avstrijskim ozemljem.

Sprašujem se, kako je lahko tragična zgodba revne siromakinje romala do bogatih in razkošnih Benetk? S kakšnim odnosom in razumevanjem je tedanja v žamet in svilo oblečena oligarhija trgovcev spremljala in sodila ravnanje mlade nesrečnice?

Verjetno je na vse to gledala z odmaknjenostjo in odtujenostjo, morda celo z istimi občutki, ki jih doživlja bralec zadnjega desetletja dvajsetega stoletja, ki so mu okoliščine, beda, miselni ustroj in življenje v Beneški Sloveniji izpred tristo sedemdesetih let tuji in skorajda neverjetni.

Odgovor na prvo vprašanje dobim na zadnjih straneh knjige, kjer je urednik (ali sam avtor) v izvirniku objavil arhivsko gradivo sojenja revni Magdaleni. Edini vir za avtorjevo pisanje je le droben snopič dokumentov in sodnih aktov, ki je dopolnjeval bolj obširni referat kakega beneškega rektorja senatu Serenissime. Kaj pa se skriva v besedah revne Magdalene, prič in tožilcev? Iz pozornega branja sodniških aktov lahko pozorni bralec razbere celo vrsto zanimivih informacij o življenjskih razmerah prebivalcev Nadiških dolin izpred dveh stoletij. V pomoč pa nam pride, posebno slovensko govorečemu bralcu (akti so zapisani v izvirniku - v italijanščini), spremenjeni tekst profesorja Del Bassa, ki z veliko natančnostjo opozarja na etnološke in zgodovinske vidike ter slednje bogati z arhivskimi podatki.

Zgodovinski podatki govorijo predvsem o pravni ureditvi čedajskega zaledja, o stanju zaporov ter o centralističnem odnosu Serenissime (Beneške republike) do oddaljenih pokrajin. Veliko bolj bogati pa so podatki etnološkega značaja.

Najprej nekaj besed o "kaznivem" dejanju. Ženske iz Topolova so nekega dne opazile, da Magdalena ni več noseča in so zato stopile v sobo nad senikom, kjer je prebivalo revno dekle. Našli so jo ob mrtvem trupelcu novorojenke, zavitem v stare cunjice. Zanimivo je, da so nad trupelcem izvedli celo obdukcijo, in da se je v zakotno vasico pod Matajurjem podal sam kirurg. Slednji je našel nekaj sledov udarcev na mrtvem detetu in iz teh razbral, da je verjetno umrlo zaradi poškodb po porodu. Detomor ali usodni padec s stopnic med nosečnostjo? Tega ne bomo nikoli izvedeli, saj je dokumentacija nepopolna. Sploh se ne sprašujem, ali je Magdalena res zakrivila kruto dejanje in mahnila neboljeno hčerkico. To,

kar najbolj pritegne mojo pozornost, je razkrivanje lika protagonistke, ki je predstavnik številnega sloja revnih deklet, ki so v bedi beračile po cestah furlanske nižine in njenih gričevnatih obronkih.

Nepismena Magdalena je obvladala le slovensko narečje Nadiških dolin in je zaradi tega sodni obravnavi moral pristostovati tolmač. Prvo površno listanje knjige mi ni povsem razjasnilo figure tridesetletne ženske svetlo rjavih las in srednje postave. Po podrobnem prebiranju sodniškega poročila pa sem našel celo podatke njene predstavitve na sodišču: "... oblečena po slovansko, to je z laneno ruto na glavi, s konopljasto srajco in vrhno volneno kamižolo bele barve, z obleko iz temnega mezlana, na nogah pa je imela rdeče nogavice brez čevljev." Ali so ji vaščanke posodile tople in udobnejše obleke, da bi se lepše predstavila sodniku? Ni bila poročena, imela pa je dva otroka. Razdevičil jo je gospodar, pri katerem je prebivala, na seniku. Njena starejša deklica je beračila po cestah in vaseh občine ter furlanske nižine, fantek pa vsej verjetnosti sledil materi v Videm, ko je morala oditi tja kot dojlja. Spet pomemben podatek, ki pritegne bralčevo pozornost. Res dobra spremna beseda profesorja Del Bassa nas opozori, da so takratne "aleksandrinke" zahajale v videmsko bolnišnico. Iz arhivskih virov je razvidno, da so ženske prihajale z Goriškega, Tolminskega, Kobariškega ter iz Nadiških dolin. Če so pri bivanju obdržale pri sebi tudi lastnega otroka, jim je uprava znižala plačo.

Magdalena je sprejemala svojo življenjsko usodo in nezazeleno nosečnost. Z veliko umirjenostjo in skorajšnjo običajnostjo takole poroča sodniku o spočetju: "Bil je tujec iz cesarskega kraljestva. Peljal je blago v Videm. Nisem ga poznala, prišel je k meni na senik in spolno občeval - *ebbe comercio carnale meco* (imel je telesno trgovanje z menoj). Zjutraj je odšel, nisem ga videla, niti spoznala in ne vem, kako je bil oblečen." Iz njenih besed ni občutiti obžalovanja ali jeze do posiljevalca, kot da bi bilo nasilno dejanje, ki ga je utrpela, nekaj neizogibnega, skoraj navadnega; bralcu pa se lahko vsili dvom o verodostojnosti tolmačevega poročanja. V trenutku obupa je mogoče Magdalena sprožila svojo jezo na novorojenčka in ga ubila. Ali ni mogoče bila naveličana vsakodnevne ponižanja, ali ni mogoče bila obupana nad nesmiselnim vsakodnevnim bojem za preživetje. Ali je hotela svojemu otroku prikrajšati to kalvarijo?

Koliko podobnih zgodb se je prepletalo v zakotnih vasicah evropskih cesarstev 18. stoletja? Magdaleni zgodba je verjetno le delček velikega zapletenega mozaika iz življenja obubožanega ljudstva in siromakov.

Zmoti me glas prodajalke, ki me vpraša, če bom knjigo kupil, kljub temu, da sem jo že na skrivaj prebral. Seveda jo bom, saj je to le prva knjiga zbirke *Mrvice* (drobtinice), ki jih izdaja založba Lipa iz Špetra. Komaj čakam na naslednjo drobtinico oziroma mrvico! Prepričan sem, da so del hleba, ki ga moramo nujno deliti s predstavniki večinskega naroda, če hočemo računati na kulturno rast naše skupnosti.

Barbara Šterbenc

ALMA KARLIN, UROK JUŽNEGA MORJA.

Mohorjeva družba v Celju, 1996, 390 str.
(prevod Majda Šijanec Novak)

Alma Maksimiljana Karlin se je rodila 12. oktobra 1889 v Celju. Oče in mati sta bila po rodu Slovenca, oba sta bila v državnih službah - oče oficir, mati učiteljica. Doma so se pogovarjali nemško, Alma je znala slovensko "le nekaj besed".

Sama kasneje piše o sebi, da je "zbolela za 'jezikovno steklinjo'", saj se je najprej v Gradcu, nato pa še v Londonu naučila več kot deset jezikov, poleg številnih evropskih tudi kitajsko, hebrejsko, sanskrit itd. Skozi študij in prebiranje najrazličnejše literature so se ji odpirali novi svetovi, ki jih je hotela tudi sama obiskati in spoznati.

Tako je Alma Karlin, Celjanka, postala svetovna popotnica, pisateljica in predavateljica. Odločila se je, si "pripravila kovček in Eriko, moj ljubljani pisalni stroj, in se leta 1919 odpravila na pot", kakor piše o začetku svojega popotovanja sama. Njeno potovanje ni bilo lahko. Da ženska sama potuje po svetu, je bilo v tistem času zelo nenavadno in velikokrat je imela zaradi tega težave. Računala je, da se bo na svoji poti preživljala s honorarji od prispevkov, ki jih je pošiljala v najrazličnejše časopise. Vendar honorarji niso prihajali redno in zato je morala pogosto živeti zelo skromno. To in razne druge ovire in težave na poti so jo na koncu popolnoma strle.

Po osmih, namesto načrtovanih treh letih potovanja po svetu je prišla domov razočarana in telesno ter duševno zlomljena. Na poti po svetu je srečevala različne ljudi, spoznavala različne kulture, prav tako pa jo je zanimal rastlinski svet.

Vsa svoja opažanja in doživetja je opisovala v svojih člankih, izdala pa je tudi dva potopisa. Zdaj imamo že oba v slovenščini. Prvi nosi naslov *Samotno potovanje* in je izšel leta 1969 v zbirki Globus pri Mladinski knjigi. Ta del potopisa zajema potovanje po Italiji, Južni Ameriki, Periju, Panami, Kaliforniji, Havajih, Japonski, Kitajski, Tajvanu, Filipinih, Avstraliji in Novi Zelandiji.

Drugi del potopisa pa je izšel v redni knjižni zbirki Mohorjeve družbe v Celju za leto 1996. Knjiga nosi naslov *Urok*

južnega morja in nas popelje v južni del Tihega oceana - Fidži, Novo Kaledonijo, Nove Hebride, Novo Gvinejo, Kalimantan, Borneo, Javo, Singapur, Malezijo, Tajsko, Burmo in Indijo. Iz Indije pa se je Alma Karlin prek Rdečega morja, skozi Sueški prekop in mimo Benetk vrnila domov.

V potopisu avtorica živo popisuje svoje potovanje, srečevanje z domačini in kolonisti, opisuje težave, s katerimi se je morala spopadati. Čeprav jih je bilo veliko, je vsak dan delala. Bila je med ljudmi, preučevala njihovo kulturo, pa tudi rastline. Sestavljala je herbarij, zbirala razne predmete in jih pošiljala domov. Pa ni samo zbirala in popisovala, ampak tudi risala in slikala. V potopisu najdemo celo odlične fotografije. V njenem delu tako odkrijemo zelo veliko etnološkega gradiva, saj je bila avtorica izredno ostru opazovalka in opisovalka. Pojave in dogajanja, s katerimi se je srečevala, je znala izredno zanimivo in živo tudi opisati.

Alma Karlin je imela veliko dobrih izkušenj, veliko pa tudi negativnih. Ker je bila ženska, ki je sama potovala, ji niso zaupali in so se je, zlasti ko je prosila za prevoz na čolnih, otepali, češ da prinaša nesrečo. Najslabše izkušnje je imela z moškimi. Braniti se je morala pred njihovimi telesnimi napadi in ropanji, tudi posilstvom. Zaradi vseh teh težav je postajala vedno bolj raso nestrna in tudi zagrenjena.

Njeni zapiski in drugo gradivo je neprecenljive vrednosti. Meta Jakop piše v svoji diplomski nalogi o Almi Karlin in njenem delu takole: "V času, v katerem je živela, je predstavljala zanimivo osebnost, ki jo je spremljal večni nemir in želja po odkrivanju nečesa nedoživetelega. Bila je nadarjena žena, pa ne samo za učenje jezikov in pisateljevanje, saj je imela dosti smisla in zanimanje tudi glasbo, pesništvo, naravoslovje, antropologijo in etnografijo".

V Celju je Alma Karlin 15. januarja 1950 umrla za rakom. Njeno delo je pri nas ostalo dolgo časa neznano. Po zaslugi prevodov njenih rokopisov in po še ne tako dolgo nazaj postavljeni gledališki predstavi Uršule Cetinski z naslovom *Alma* pa smo njeno delo začeli spoznavati tudi v slovenščini.

Natalija Vrečer

TONE BRINGA, BEING MUSLIM THE BOSNIAN WAY.

IDENTITY AND COMMUNITY IN A CENTRAL BOSNIAN VILLAGE.

Princeton University Press, New Jersey 1995.

281 str.

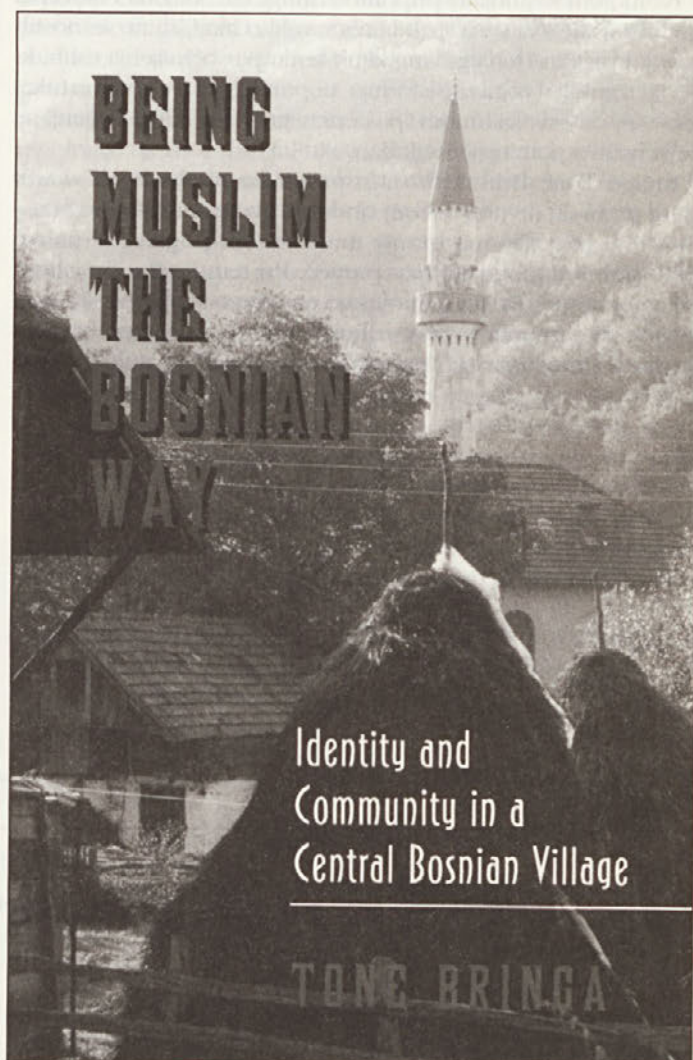
ISBN 0-691-03453-2

Knjiga Tone Bringa *Biti Muslim/ka na bosanski način* je zgleden primer sodobne etnografije. Je zgodba o vasi v osrednji Bosni, ki jo poimenuje s psevdonimom Dolina. Avtorica je bila tam na terenu od septembra 1987 do novembra 1988. Med vojno (natančneje oktobra 1993) je večinoma muslimansko prebivalstvo iz vasi zbežalo ali pa so jih pobili in dali v taborišča. Tako je knjiga pravzaprav prežitek načina življenja ljudi, ki jih v Dolini ni več. Za etnografijo pogosto pravimo, da ostaja, interpretacije pa se spreminjajo, in to je nedvomno res. V primeru knjige Tone Bringe je celo več: ostala je etnografija vasi v določenem prostoru in času, spremenili pa sta se vas in struktura prebivalstva v njej, s tem pa seveda tudi način življenja v vasi.

Knjiga govori o kolektivni identiteti, na kar nakazuje že njen podnaslov: *Identiteta in skupnost v vasi v osrednji Bosni*. Po mnenju avtorice moramo muslimansko identiteto razumeti v širšem kontekstu druženja in skupne zgodovine z nemuslimanskimi Bosanci - ni je mogoče razumeti le v povezavi z islamom. Vas, zemlja, gospodinjstvo in družina so ključni elementi za razumevanje osebne in skupnostne identitete. Termina etničnost in narod je avtorica upoštevala v lokalni situaciji, kajti kot abstraktna termina ne pojasnita specifičnih situacij ljudi na določenem prostoru in času. Avtorica je upoštevala različne dejavnike pri ugotavljanju vzrokov za zlom Jugoslavije, osredotočila pa se je tudi na spolne razlike pri opredeljevanju in vzdrževanju družbene in politične identitete.

Pri ugotavljanju tega, kdo so Muslimani, zavzame emsko izhodišče in upošteva, kako ljudje opisujejo sami sebe. Pri tem je ugotovila, da so lokalni Muslimani različno opredeljevali muslimanske navade in s tem tisto, kar opredeljuje muslimansko identiteto. Nekateri mlajši Muslimani, ki so sledili šeriatu (islamskemu pravu), so spoštovali le tiste navade, ki so predpisane; zanje je biti Musliman strogo povezano z islamom. Tudi nekatere navade, ki niso bile islamske, pa so bile drugačne od navad katoliških sosedov, so imeli za muslimanske. Večina ljudi je opredeljevala muslimansko kot tisto, kar se razlikuje od sosedov katolikov (Hrvatov) in pravoslavnih Srbov.

Glavna poglavja v knjigi so: *Zgodovina, identiteta in jugoslovanske sanje, Bosanska vas, Moški, ženske in hiša, Poroka in poročne šege, Skrb za žive in duše umrlih ter Razglabljanje o islamu in muslimanski identiteti*. Knjiga je opremljena s fotografijami, uvodom izpod peresa Eickelmana in Piscatorija, z navodili o jeziku in izgovoru, slovarjem bosanskih izrazov, opombami, literaturo in geselnikom. Napisana je v preteklem času, zato je na trenutke težko ločiti podatke, ki so značilni za obdobje, ko je bila avtorica v vasi na terenu, od tistih, ki veljajo za pretekla obdobja in so o njih pripovedovali

ljudje.

Že vsebina poglavij nakazuje ključno vlogo žensk in gospodinjstev pri vzdrževanju in ohranjanju bosanske etnično-religiozne identitete. Družina, poroka in sorodstvene mreže so v bosansko muslimanski družbi skladišče družbenih vrednot. Poroka je največji dogodek v življenju osebe, spremeni se ji namreč status. Biti moški ali ženska pomeni biti mož ali žena (str. 118). Sprememba statusa deklice je ključna zaradi patrilokalnosti - morajo se namreč prilagoditi novi socialni mreži. Ženske so se s tem, ko so povečini skrbale za hišo, družinske člane in sosedske odnose, povezovala različne socialne mreže in različne religije (najpogostejše s t. i. obiski "na kavo").

Po mnenju Bringe je mogoče s poznanjem razmerij med ljudmi sklepati o identiteti. Razmerja, v katera je vključen posameznik, mu dajo občutek, kaj on ali ona je. Ljudje oblikujejo svoje odnose na temelju tega, kar imajo skupnega. Na kratko: smo tisti ljudje, s katerimi se družimo (str. 154, 155).

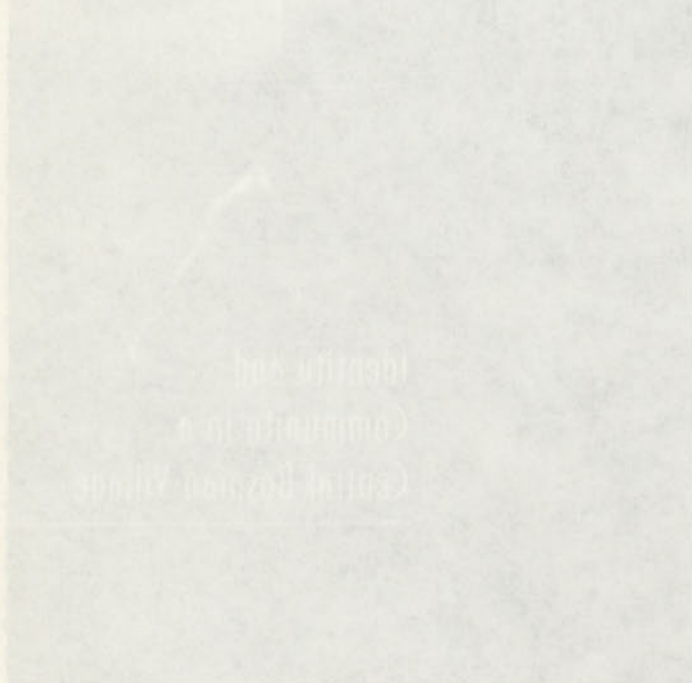
Bringa v knjigi opisuje težave pri delu na terenu. Oblasti v vasi so jo nadzorovale, ni smela povedati, da preučuje identiteto, v sami vasi pa so jo imeli sprva za volunko in ji niso takoj ponudili sobe za spanje. Poleg tega jo je hodža že ob prihodu opozoril na mejo prijateljstva in razumevanja, kar je občutila tudi sama, saj je zapisala, da pač nikoli ni bila ena izmed njih, ni bila Muslimanka. Zanimivo bi bilo izvedeti kaj več o meji prijateljstva, kako in ob kakšnih priložnostih jo je občutila. Kot mlada, neporočena ženska je bila izključena iz sveta moških, zato pravi, da je to knjiga o identiteti skupnosti, kot jo vidijo oči žensk.

Ne morem se strinjati s pripombo Bringe (str. xvi), da v Sloveniji ni bilo vojne. Na srečo je bila res v veliko manjših razsežnostih kot v Bosni in Hercegovini, kljub temu pa so življenja tistih, ki so jih izgubili v vojni za Slovenijo, neponovljiva, vojno smo tukaj občutili vsi - svoji umrlih (pa čeprav gre le za nekaj življenj) se je verjetno spominjajo vsak dan.

Knjigo Tone Bringa *Biti Musliman/ka na bosanski način* sem prebrala ravno v tistem obdobju svoje znanstveno raziskovalne poti, ko me branje marsikaterih poglavij iz antropoloških knjig ne prepriča preveč. Pri tem imam v mislih v glavnem tiste dele, ki se nanašajo na teoretske posplošitve, ki naj bi bile značilne za vse ljudi. Prehitro namreč najdem primere, ki marsikateri posplošeni teoriji nasprotujejo, kljub

temu pa mi je jasno, da je za vsako resno raziskovalno delo teoretsko znanje bistvenega pomena. V etnografiji *Biti Musliman/ka na bosanski način* avtorica to navidezno nasprotje razreši tako, da se osredotoča predvsem na etnografska dejstva, interpretacija pa je skrita že v sami izbiri podatkov. Tega ji nikakor ne gre očitati, saj je sodobnim kritikom etnografije jasno (npr. *Hammerslyju*), da so podatki, ki jih na terenu razberemo in izberemo, vedno omejeni zaradi osebnosti raziskovalca/ke.

Tone Bringa je navedla deset strani uporabljene literature, čeprav ta dela redko citira v samem tekstu ali pa navaja posamezne avtorje. Tudi primerjave so skrbno izbrane in jih uporabi le tam, kjer so videti nepogrešljive. Teoretsko znanje je uporabljala za določitev okvira ljudi in njihove življenjske situacije, vplivalo je na izbor in s tem na zgradbo in pisanje etnografije. V stroki si želim čim več takšnih etnografij, saj predstavljajo trden zidak, s katerim je mogoče graditi tisto teorijo, ki vzdrži tako glede argumentacije kakor glede pozornosti na intrakulturne razlike in interkulturne primerjave. Tudi s pomočjo Bringe pa se uresničuje želja starejšega Muslimana, ki ji je na vprašanje o muslimanskih navadah odgovoril s pogovorom: "Bolje, da bi umrla vas kakor pa naše navade" (str. 82).

Knjiga *Biti Musliman/ka na bosanski način* je delo, ki se nanaša na etnografska dejstva, interpretacija pa je skrita že v sami izbiri podatkov. Tega ji nikakor ne gre očitati, saj je sodobnim kritikom etnografije jasno (npr. *Hammerslyju*), da so podatki, ki jih na terenu razberemo in izberemo, vedno omejeni zaradi osebnosti raziskovalca/ke.

Knjigo Tone Bringa *Biti Musliman/ka na bosanski način* sem prebrala ravno v tistem obdobju svoje znanstveno raziskovalne poti, ko me branje marsikaterih poglavij iz antropoloških knjig ne prepriča preveč. Pri tem imam v mislih v glavnem tiste dele, ki se nanašajo na teoretske posplošitve, ki naj bi bile značilne za vse ljudi. Prehitro namreč najdem primere, ki marsikateri posplošeni teoriji nasprotujejo, kljub

temu pa mi je jasno, da je za vsako resno raziskovalno delo teoretsko znanje bistvenega pomena. V etnografiji *Biti Musliman/ka na bosanski način* avtorica to navidezno nasprotje razreši tako, da se osredotoča predvsem na etnografska dejstva, interpretacija pa je skrita že v sami izbiri podatkov. Tega ji nikakor ne gre očitati, saj je sodobnim kritikom etnografije jasno (npr. *Hammerslyju*), da so podatki, ki jih na terenu razberemo in izberemo, vedno omejeni zaradi osebnosti raziskovalca/ke.

Knjigo Tone Bringa *Biti Musliman/ka na bosanski način* sem prebrala ravno v tistem obdobju svoje znanstveno raziskovalne poti, ko me branje marsikaterih poglavij iz antropoloških knjig ne prepriča preveč. Pri tem imam v mislih v glavnem tiste dele, ki se nanašajo na teoretske posplošitve, ki naj bi bile značilne za vse ljudi. Prehitro namreč najdem primere, ki marsikateri posplošeni teoriji nasprotujejo, kljub

Magda Peršič

MEDNARODNA KONFERENCA O POLHIH

Hrvatski prirodoslovni muzej je v Mošćenički Dragi od 9. do 12. oktobra 1996 organiziral 3. Mednarodno konferenco o polhih (3rd International Conference on Dormice). Prva konferenca je bila leta 1990 v Nemčiji - Grafenau, druga pa leta 1993 v Italiji, v mestu Fuscaldo Marina. Poleg biološke tematike (sistematizacije in evolucije, morfologije in genetike, fiziologije in hibernacije, biogeografije in ekologije, paleontologije, konservacije) je bila na zadnji konferenci prvič vključena kulturna antropologija in etnoekologija. Magda Peršič, kustodinja v Nouranjskem muzeju, je s prispevkom o *Identiteti polharstva v Sloveniji* z materialnega, socialnega in duhovnega etnološkega vidika predstavila polharstvo, predvsem odnos človeka do polha v preteklosti in sedanjosti. Pri tem je pokazala najstarejše omembe polhanja v pisnih virih, polharsko pravo, načine poljšega lova z različnimi pastmi, ulov polharjev, gospodarski pomen polha v prehrani, noši, zdravilstvu, analizo Valvasorjeve bajke o hudiču, ki pase polhe, etnološko vrednost polhovke, Polharsko društvo Javornik in *Polharsko zbirko* v Pristavi gradu Snežnik. Večina udeležencev se je tako prvič seznanila z bogato polharsko tradicijo v Sloveniji. V diskusiji so se pojavila različna vprašanja, mnenja o etnoekološkem pomenu polhanja, ki seveda vključuje tudi turistično ponudbo.

Nives Ritig-Beljak z zagrebškega Inštituta za etnologijo in folkloristiko je v prispevku o polhu kot stari poslastici hrvaškega kneta na primeru arhivskih receptov poljših jedi predstavila rimski vpliv na kmečko prehrano v Kastvu in okolici. Avtorica je po pričevanjih iz 19. st. ugotovila zmanjšano uporabo polhov v prehrani, prav tako so na zmanjšano uporabo poljšega mesa vplivale lovske omejitve, slab ulov, tako da današnji živilski antropologi ugotavljajo prisotnost poljših specialitet predvsem pri polharjih in njihovih družinah. B. Somek-Machala z Zavoda za etnologijo na Filozofski fakulteti v Zagrebu je v prispevku *Polh v tradicionalni kulturi Hrvatov v Gorskem kotarju in Liki* predstavila različne metode lociranja poljših gnezd, poljšega lova, konservacije poljšega mesa in pripravo polšje masti v ljudskem zdravilstvu ter potrebnost znanstvene raziskave polšje masti kot ljudske medicine nasploh v farmakologiji.

Med konferenco je bila organizirana enodnevna ekskurzija v Gorski kotar, *Narodni park Risnjak*, Čabar, kjer so si udeleženci lahko ogledali lociranje poljših gnezd, se pogovarjali s polharji o načinih poljšega lova in o polharstvu nasploh, videli Valvasorjevo grafiko polha, ki so jo posebej za to priložnost pripeljali iz Zagreba v Tršče na priložnostno enodnevno razstavo *Od biologije do kuhinje*. Zaradi "sprejema pri čabarskem županu" (beri - zaradi hrvaške težnje po zmanjševanju pomena polharske tradicije v Sloveniji) je ogled *Polharske zbirke* v Pristavi gradu Snežnik odpadel.

Hrvatski prirodoslovni muzej je organiziral tudi dvodnevno pokonferenčno ekskurzijo na Velebit. Naslednja konferenca o polhih bo leta 1999 v Turčiji (Edirne).

Teja Hlačer

MUSEO NACIONAL DE ANTROPOLOGÍA

Nacionalni antropološki muzej v glavnem mestu Mehike

Vhod v muzej antropologije v glavnem mestu Mehike.

Foto: Teja Hlačer, 16. 2. 1997.

Nacionalni antropološki muzej stoji v največjem parku v mestu Bosque de Chapultepec, kjer je še nekaj svetovno znanih muzejev, živalski vrt in več majhnih jezer sredi zelenja. Park vsak dan pritegne na tisoče obiskovalcev in je še posebno zanimiv ob nedeljah, ko je v večini muzejev vstop prost. Okrog antropološkega muzeja je vse polno umetnikov, ki se skušajo v svojih znanjih, prodajajo izdelke, ozračje preplavljajo zvoki inštrumentov in vonjave pocestnih prodajalcev hrane. Glavna atrakcija se zdijo Totonak Indijanci, ki izvajajo svoj spektakularni *valadorski ples*, neke vrste *bungie jumping*. Štirje Indijanci se navezani na vrvi vržejo z dvajset metrov visokega droga in se vrtijo, medtem ko eden od plesalcev igra prijetne melodije na vrhu droga. To ponovijo večkrat na dan in nabirajo denar od gledalcev.

Indijanski bog dežja, ki čuva muzej.
Foto: Teja Hlačer, 16. 2. 1997.

Prostorna moderna muzejska zgradba je bila zgrajena v zgodnjih šestdesetih letih tega stoletja in je delo mehiškega arhitekta Pedra Ramireza Vasqueza. Zgradba je štirikotne oblike. Skozi visoka steklena okna vhodne zgradbe se vidi dolgo pravokotno dvorišče, ki je s treh strani obdano z dvonadstropnimi razstavnimi prostori in več kot en kilometer dolgimi hodniki. Sredi dvorišča se dviga ogromna dežniku podobna fontana, ki prijetno ohlaja ozračje. Pred vhodno zgradbo muzeja pa stoji ogromen kamnit kip indijanskega boga dežja, ki čuva muzej. Po pripovedih je ta bog prve dni svoje postavitve pred muzej celemu mestu prinesel močno deževje, ki je vsaj malo umilo onesnaženo mesto.

Muzejski prostori so odprti vsak dan od 9. do 19. ure, ob praznikih in nedeljah od 10. do 18. ure, ob ponedeljkih pa so zaprti. Vstopnine ob nedeljah ni, drugače pa znaša okrog 350 tolarjev, kar pomeni, da je ena najvišjih glede na druge mehiške muzeje. Vanj se vsak dan valijo trume ljudi, ki stojijo v dolgi vrsti pred vhodno muzejsko zgradbo, kajti ob vhodu z rentgenom pregledajo vso prtljago, ki jo je nato treba oddati v garderobo.

Muzej ima triindvajset stalnih razstavnih prostorov in enega začasnega, tri avditorije, knjižnico, kavarno z restavracijo, prodajalno knjig, razglednic, kopij muzejskih eksponatov... Tu deluje tudi društvo prijateljev muzeja, ki organizira razne tečaje, koncerte, vodene obiske v španščini, angleščini ali francoščini...

Bog smrti, ki ga Mehičani zelo radi častijo.
Foto: Teja Hlačer, 16. 2. 1997.

Prtilični prostori muzeja so posvečeni mehiškim družbam in civilizacijam pred špansko zasedbo zasedbo Mehike. Sohane v zgornjem nadstropju pa prikazujejo, kako mehiški Indijanci, neposredni potomci predšpanskih civilizacij, živijo danes. Z nekaj izjemami vsaka sekcija zgoraj pokriva isti teritorij kot sekcija pod njo. Tako na primer lahko vidimo mesto Majev Palenque, kakršno je bilo pred 1200 leti, potem pa, ko se povzpemo v prvo nadstropje, vidimo, kako Maji živijo danes.

Spodaj so torej antropološke zbirke, h katerim prištevajo razvoj človeka, arheološke in lingvistične zbirke. Antropološke zbirke so predstavljene v več dvoranah. Vhodi v dvorane so z notranjega dvorišča in pred vsakim je na veliko zapisan zanimiv odlomek iz filozofskega besedila ali pesmi, ki popelje v notranje zbirke. Kar nekaj odlomkov je citiranih iz svete knjige Majev *Popol vuh*. Prva dvorana predstavlja uvod v antropologijo in s pomočjo razstavljenih predmetov obiskovalca uvede v študij antropologije ter predšpanskih kultur nasploh. Potem je tu dvorana, ki prikazuje srednjo Ameriko. Dvorana o izvoru prebivalstva ameriške celine prikazuje dokaze o prvem moškem in prvi ženski v tej hemisferi, razlaga njun prihod iz Azije ter prikaže najdbe v Mehiki in dolini. Naslednja dvorana obiskovalca popelje v predklasično obdobje od 1500 let pred našim štetjem do 250 let našega štetja. Prikaže odločilen preobrat nomada in lovca v bolj ustaljenega kmeta v Mehiki okrog 1000 pred našim štetjem. Dvorana Teotihuacan vsebuje modele in makete skrivnostnega mesta, ki je bilo središče prve večje in močne države na zahodni hemisferi. Potem je tu še dvorana o Toltekih, ki so prevladovali v Mehiki od leta 900 do 1200 našega štetja in so imeli glavno mesto Tula blizu sedanjega glavnega mesta Mehike. Na zahodnem koncu dvorišča je dvorana posvečena Mexicom oziroma Aztekom. Tu je razstavljen tudi znani sončni ali koledarski kamen z obrazom sončnega boga Tonatiuh, petimi svetovi, štirimi stranmi neba, dvajsetimi dnevi..., ki so ga našli pod glavnim trgom Zocalo današnjega mehiškega glavnega mesta leta 1790. V dvorani Oaxaca je predstavljena današnja mehiška država, kjer so Zapoteki in Mixteki ustvarili velike umetnine od okrog l. 300 pred našim štetjem pa do 1500 našega štetja. Pomembne civilizacije ob obali Mehikega zaliva (Olmeki, Totonaki, Huasteki in klasični Veracruz) so predstavljene v dvorani Mehiki zaliv. Dvorana o Majih vsebuje zanimive predmete Majev iz Mehike pa tudi iz Guatemale, Belize in Hondurasa. Dvorana severne Mehike pokriva Casas Grandes v Chihuahua in druge kulture suhega severa. Razvidne so podobnosti z indijanskimi kulturami ameriškega jugozahoda. Zahodna Mehika s kulturami Najarit, Jalisco, Michoacan, Colima in Guerrero državami je predstavljena v zadnji dvorani. Zgornji prostori so posvečeni etnografiji, materialni, socialni in duhovni kulturi danes. Vsaka dvorana prikazuje življenje določenih indijanskih skupin po pokrajinah oziroma državah Mehike. Prva dvorana prikazuje uvod v etnografijo, druge pa pokrajine in ljudstva: Cora-Huichol, Purepecha, Los otomianos, Sierra de Puebla, Oaxaca, Golfo de Mexico, Mayas de tierras bajas, Mayas de tierras altas, Noroeste in Nahuas. Vsaka se dotakne magije, obredov, plesov, glasbe, praznikov, umetnosti, raznoraznih obrti in kmetijstva. Dvorane etnografije trenutno preurejajo, tako da je mogoče videti le del etnografskega oddelka. Oaxaca, topla in sončna država ob Tihem oceanu, ima v svoji skalnati in sušni pokrajini veliko Indijancev, ki so vešči različnih obrti. Slovi po izdelanju sira, čokolade, pijače Maskal, usnjenih izdelkov... Prebivalci Mehikega zaliva so znani predvsem po ceremonijah in mnogih festivalih. Maji, nekoč veliko bolj številni, z visoko

razvito civilizacijo, se sedaj skušajo v turizmu. Veliko jih je zaposlenih v industriji s sintetičnim blagom in v kmetijstvu z minimalno mehanizacijo. Nahua Indijanci so danes zelo razširjeni po Mehiki in so največje indijansko ljudstvo v tej državi. Nahua so bili starodavni Azteki.

Ta muzej slovi kot eden najboljših antropoloških muzejev na svetu. Res je, da ima veliko eksponatov, ki so zelo zanimivi in izpovedni, ne premore pa nobenih posebnih učinkov moderne muzeološke znanosti, ki bi naredili muzej bolj živ, neposreden do obiskovalcev. To me je kar presenetilo, glede na sloves muzeja. Je klasično zastavljen, z vitrinami, slikami, fotografijami, predmeti, maketami, rekonstrukcijami ter je precej prostoren in pregleden, tako da te zbirke prijetno vodijo skozi prostore. Razlage eksponatov so večinoma samo v španskem jeziku, le pri nekaterih bolj znanih je pojasnilo tudi v angleščini. Vsepovsod je polno varnostnikov in napisov "ne dotikaj se"! Fotografiranje brez bliskavice in snemanje je dovoljeno z doplačilom približno polovične vstopnine. Gibanje obiskovalcev po muzeju je torej zelo nadzorovano, tako da je precej moteče. Zanimivo je, da ob vhodu ne dajejo nikakršnih prospektov o muzeju, razen če prosite izrecno zanje. Vodič po muzeju pa lahko kupite v prodajalnici muzeja.

Ob nazivu *Nacionalni antropološki muzej* bi bilo pričakovati, da muzej zajema način življenja celotnega mehiškega naroda, torej tudi vseh nedomorodnih, priseljenih belcev, črncev in drugih, katerih vpliv na način življenja mehiške skupnosti je bil in je še zelo močan. Prikazana pa so le indijanska ljudstva, seveda z opazno spremembo načina življenja

Lakandonci, prebivalci deževnega gozda, muzejska postavitev.

Foto: Teja Hlačer, 16. 2. 1997.

po naselitvi Evropejcev.

Muzej je nasploh kot največja zbirka latinskoameriških razstavnih predmetov vsekakor vreden ogleda. Mogočna zbirka priča o bogati zgodovini in kulturi indijanskih ljudstev, ki so se s prihodom Evropejcev pomešala predvsem s špansko kulturo. V tej mešanici pa se še danes veliko domačinov ne znajde in se ponižuje za golo preživetje.

Rekonstrukcija hiše v državi Oaxaca v Mehiki.

Foto: Teja Hlačer, 16. 2. 1997.

ZGODBE VSAKDANA

POGOVOR Z DUHOM

Moja sošolka Breda je imela v osnovni šoli najboljšo prijateljico, ki je umrla v osmem razredu. Nekaj mesecev po njeni smrti so se zbrale sošolke pri Bredi doma. Pogovor je nanesele na umrlo sošolko in odločile so se, da jo bodo poklicale. Na sredo sobe so postavile jogurtni lonček in papir, na katerega so napisale na eno stran DA, na drugo pa NE. Sedle so okrog lončka, ki so ga postavile na papir in začele razmišljati o tisti sošolki. Ko so začutile, da je njen duh z njimi, je Breda začela spraševati: "Ali si dober duh?" - In kozarček je odgovoril: "Da". Dalje je spraševala Breda: "Ali si duh, ki ga poznamo?" - "Da". In tako naprej, dokler se ni izkazalo, da je to duh njihove sošolke. Med drugim je Breda, ki si je želela iti na koncert skupine "Guns 'n' Roses", vprašala, če se ji bo želja izpolnila.

Kozarček se je premaknil na DA, in v resnici je šla pozneje na ta koncert v Nemčijo. Ko so izčrpale že vse teme, ki so jih trenutno zanimale, so vprašale, če bodo kakšne posledice zaradi te seanse. Na to vprašanje se je kozarček postavil na NE. Nazadnje je Breda vprašala, če lahko sošolko še kdaj pokliče in odgovor je bil zopet: "Ne".

Na koncu takih seans je navada, da kozarček razbijejo. Ko pa je tokrat ena od sošolk udarila po kozarčku, se je razletel na tisoč kosčkov po celi sobi. Od takrat naprej ima Breda v preprogi odtis tega kozarčka, kot da bi bil vžgan vanjo.

(Zapisala Veronika Kropelj, gimnazijka, Ljubljana, 1997)

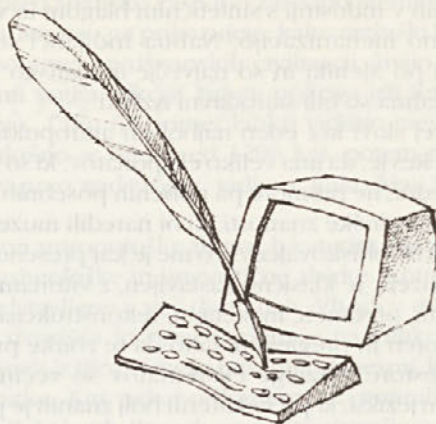
ŠE ENA O DUHU

Sorodnica, ki je v svojem 93. letu (rojena je bila na Martinovo, v zadnjem letu prejšnjega stoletja) uspešno prestala operacijo po zlomu kolka, se je morala, kljub za njena leta presenetljivo dobri rehabilitaciji, preseliti v dom za upokojence. Dotlej je živela v skupnem gospodinjstvu s svojo štiri leta mlajšo sestro, vse od druge svetovne vojne dalje, ko sta obe ostali vdovi. Po prihodu v dom se je hitro vživela v novo okolje in nov način življenja. Večkrat se je rada pohvalila, da je prvo leto po prihodu v dom na novoletni zabavi plesala še na invalidskem vozičku, naslednje leto pa le s pomočjo bergle.

Ob enem izmed obiskov mi je vsa vesela pripovedovala o

svojih nedavnih, sicer nič kaj prijetnih sanjah, ki pa so se zanjo dobro končale in so se ji v živo vtisnile v spomin. V sanjah jo je namreč obiskala neka žena v belem in jo prav lepo vabila, naj gre z njo. Takoj je ugotovila, da je to smrt, zato jo je brž začela odganjati, rekoč, naj jo pusti pri miru, da bi rada še živela, da noče še umreti. In smrt jo je res pustila na miru in odšla. Naslednje jutro pa je izvedela, da je umrl eden izmed varovancev doma z njenega nadstropja.

(zapisala Mojca Račič Simončič, bibliotekarka na OEIKA, Ljubljana 1996)

Risba:
Tamara
Korošec.

Risba: Tamara Korošec

POROČILA O DELOVANJU ETNOLOŠKIH INSTITUCIJ V LETU 1996

Aleš Gačnik
Andrej Brence

POROČILO O DELU NA ODDELKU ZA ETNOLOGIJO V POKRAJINSKEM MUZEJU PTUJ V LETU 1996

1. Splošni oris dela na Oddelku za etnologijo

V načrtu dela Oddelka za etnologijo za leto 1996 smo si začrtali najrazličnejše akcije in dejavnosti, povezane tako z dokumentarnim kot z raziskovalnim in prezentacijskim delom. Kljub ambiciozno zastavljenim projektom s skrbjo ugotavljam, da se stvari v celoti niso skoraj nič premaknile na boljše - vendar ne po naši krivdi. Še vedno nimamo prostora, v katerih bi lahko predstavili vsaj nekaj iz naše regionalne ljudske kulture.

2. Nerealizirani projekti, povezani z načrtom dela v letu 1996

1) Čeprav je bila razstava *Zgodbe o maskah* opredeljena kot prednostna muzejska akcija, do njene uresničitve vse do danes še ni prišlo. S kolegom Andrejem Brenčtom sva, tako po vsebinski kot po finančni plati, pripravila okoli 10 najrazličnejših verzij razstave.

2) Med podobne "tragične" in do sedaj neuresničene projekte lahko uvrstimo tudi izdajo CD plošče Milka Lazarja *Mit o kurentu*. Ambientalna glasba za razstavo je bila pripravljena in posneta za projekt *Mitologija Žoharjevega kurenta* (1995) in je predstavljala pionirsko tovrstno delo v svetovnem muzealstvu. Kljub velikemu povpraševanju po tem izdelku, tako v Sloveniji kot v tujini (do sedaj je narejen *master CD*, besedila v slovenskem in angleškem jeziku, fotografije, oblikovalski koncept, predračuni itn.), do izdaje CD plošče še ni prišlo kljub mnogim priložnostim, ki so se ponujale v našem okolju. Naj med njimi omenim le 16. srečanje (konvencijo) *Združenja evropskih karnevalskih mest*.

3) Kljub številnim predračunom in selekcijam gradiva nismo mogli odkupiti niti enega predmeta, povezanega z dediščino šemljenja in maskiranja. Ti nakupi bi bili namenjeni ustanovitvi temeljnega fonda predmetov za stalno muzejsko zbirko mask.

3. Premiki

Pri programu za leto 1996 smo v skladu s strategijo oddelka posvetili osrednjo pozornost urejevanju stare dokumentacije in ustvarjanju nove. Največ smo dosegli pri urejevanju fototeke. Gospa Vlasta Muršec (ki je bila zaposlena ob razpisu javnih del) je v slabih petih mesecih evidenčno uredila okoli 6400 fotografij ter 1200 hemerotečnih enot! Kljub izredni marljivosti, ustreznosti in zavidljivim rezultatom dela je omenjena gospa, ko je našla delo za nedoločen čas, na žalost zapustila PMP.

V drugi polovici leta 1996 je dokumentalistična dela prevzela gospa Smiljana Kovačec, nekdanja računovodkinja muzeja. V prvi vrsti je urejevala hemeroteke. Zaradi zdravstvenih težav pa je to delo opravljala le krajši čas, tako da je potem delo pri urejevanju dokumentacije ponovno zastalo.

Zastalo pa je tudi delo na področju ustvarjanja prepotrebne nove dokumentacije, saj smo bili v drugi polovici leta priče velikim omejitvam našega strokovnega dela. Pod taktirko novega v. d. direktorja Ivana Vidoviča, ki je bil zadolžen za pripravo sanacijskega programa muzeja, smo bili deležni izrednih omejitev, ki so se še zlasti kazale v strokovnem delu (skoraj popolno omejevanje službenih poti, nakupa strokovne literature itn.).

Delo na oddelku je potekalo v skladu z "realnimi" finančnimi možnostmi muzeja. Žal so naša kreativnost, inovativnost, energija in odlično zastavljeni projekti postali predmet neke nove vsebinske (programske) in finančne podohe PMP. Upam, da bodo nekateri zastavljeni projekti iz leta 1996 uresničeni vsaj v letu 1997! Žal pa za sedaj ni pravih razlogov za optimizem.

4. Pregled dejavnosti in dela višjega kustosa Aleša Gačnika, vodje Oddelka za etnologijo, ter kustosa Andreja Brenčeta

4.1. Aleš Gačnik

Usklajeval sem delovne naloge (v smislu vodenja in načrtovanja) na Oddelku za etnologijo s študijskimi obveznostmi na podiplomskem doktorskem študiju na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo:

- bil sem strokovni vodja *36. kurentovanja na Ptuj*;

- nadaljeval sem z angažiranim dokumentiranjem etnološke dediščine na našem območju (okoli 1500 fotografij);

- bil sem član ekipe recenzentov na regijskem srečanju mladih raziskovalcev (recenziral sem devet raziskovalnih nalog);

- kot zunanji sodelavec zavoda *Bistra (biro za strateško tehnološki razvoj)* sem aktivno sodeloval pri razvoju projekta *Center humanističnih dejavnosti na Ptuj* ter pri oblikovanju strategije, vizije in vzpostavitev izpostave ZRC SAZU na Ptuj;

- s *Filatelističnim društvom Ptuj in Pošto Slovenije* sem sodeloval pri izdaji dveh znamk, žiga, FDC in *maksimum karte* z motivom korantov;

- *Filatelističnemu društvu Ptuj* sem nudil strokovno pomoč pri izdaji serije kuvert z motivi kurentov Borisa Žoharja ob 36. kurentovanju;

- s *Filatelističnim društvom Ptuj* sem kot avtor fotografij sodeloval pri izdaji spominske kuverte ob 16. *konvenciji Združenja evropskih karnevalskih mest*;

- sodeloval sem pri dokumentarnem filmu *Med orači* v produkciji Televizije Slovenija;

- udeležil sem se 16. *konvencije Združenja evropskih karnevalskih mest (FECC)* v Mariboru in na Ptuj;

- v organizaciji SMD sem si ogledal mednarodni muzejski sejem (*SIME*) v Benetkah;

- pripravil in organiziral sem strokovne oddelčne ekskurzije po slovenskih in avstrijskih (Gradec in okolica) etnoloških muzejih in zbirkah;

- pripravljal sem gradivo za fototeko in hemeroteke ter urejeval knjižnično gradivo na našem oddelku;

- organiziral sem akcijo sistematičnega dokumentiranja etnološke dediščine v

občini Desternik - Trnovska vas:

- s predstavniki *Slovenske vinske akademije* sem sodeloval pri izdelavi strokovnih izhodišč za bodoči *Vinološki muzej na Ptuj*;

- s kolegi iz muzeja sem sodeloval pri konceptiranju otroškega razstavišča v *OŠ Ivanjkevci*;

- kot član uredniškega odbora (področje etnologije) sem sodeloval pri izdaji *6. Ptujkega zbornika*;

- pridobil sem naziv višji kustos etnolog;

- kot edinega slovenskega raziskovalca so me sprejeli v *Evropsko združenje karnevalskih mest (FECC)*;

- bil sem povabljen na dva velika mednarodna kongresa, toda žal se nobenega nisem mogel tudi udeležiti:

- 1) Mednarodnega kongresa etnoloških muzejev v Bukarešti,

- 2) Mednarodnega komiteja za muzeologijo (ICOFOM/ICOM) v Rio de Janeiru. Kljub temu pa sem na velikem mednarodnem simpoziju sodeloval s pisnim prispevkom o metodologiji muzejske kritike in o razmerju med muzeologijo in umetnostjo.

- V mesecu novembru in decembru sem bil na pettedenskem študijsko-raziskovalnem in muzejsko-muzeološkem delu v Belgiji. V *Mednarodnem muzeju mask in karnevalov (Binche)* sem na novo identificiral slovensko gradivo in ga ločil od gradiva nekdanje Jugoslavije (muzealije, AV dokumentacija, literatura...). Pripravil pa sem tudi nekaj kratkoročnih izhodišč za spremembo prezentacije slovenskih mask ter izoblikoval izhodišča za nadaljnji razvoj slovenske dediščine v tej pomembni mednarodni instituciji. V študijskem pogledu sem se ukvarjal s primerjalnim študijem tradicionalnih evropskih mask, z muzeološkimi analizami tega in podobnih muzejev itn. Pridobljene informacije in znanje bom uporabil tako za doktorsko disertacijo kot pri realizaciji stalne postavitve mask v PMP.

- V letošnjem letu je moja bibliografija bogatejša za 15 enot, tako v domačih kot tujih strokovnih revijah.

4.2. Andrej Brence

- V depoju sem urejal gradivo iz keramike. Ves popis sem vnesel v računalnik.

- Obdelal sem fond mask (opise mask, ureditev ČB fotografij, DIA posnetkov). Vse podatke sem vnesel v računalnik.

- Od *Folklornega društva Ptuj* smo pridobili arhiv v zvezi s kurentovanjem. Arhiv zajema obdobje od leta 1963 do

1987. Pregledal sem dokumente, ki so sedaj urejeni in popisani v 42 mapah. Prav tako so nam predali tudi fotodokumentacijo. Tu gre za fotografije s kurentovanjem, ki so večinoma v črno-beli tehniki. Gre za okoli 650 fotografij, brez negativov. Vse fotografije so sedaj urejene. Arhiv in fotodokumentacija se vodita posebej kot fond *Folklornega društva Ptuj*.

- V skladu z načrtom dela sem pričel z obdelavo dokumentov za historični pregled kurentovanja in dogajanj, ki so z njim povezana.

- S *Pionirsko knjižnico Tabor iz Maribora* sem sodeloval pri razstavi o pustnem šemljenju. Razstava je bila odprta 12. 2. 1996 v prostorih knjižnice.

- V pustnem času sem dokumentiral kurentovanje v Ptuj, pustne povorke v Cirkulanah, Vidmu, Dornavi, Zahovcih in Markovcih ter Ormožu. Dokumentiral sem tudi *Jurjev sejem* v Ptuj in *Dobrote slovenskih kmetij, Martinovanje* in *Katarinin sejem*.

- Vodil sem očiščevalna in depojska dela v prostorih grajske žitnice ter skrbel za posege na restavriranju gradiva.

- Za oddelek sem pridobil 35 predmetov. Gospa Canjko iz Maribora nam je poklonila šivalni stroj. Od gospe Alič s Ptuja pa smo odkupili 34 predmetov, predvsem sodarsko orodje.

- Napisal sem besedilo o sejmih in kurentovanju za *Vodnik po Ptuj*, ki je izšel v drugi polovici leta. Za revijo *Etnolog* pa sem napisal članek *Vinarski muzej v Ptuj od ustanovitve leta 1937 do otvoritve 1946*.

Nataša Konestabo

POROČILO ETNOLOŠKEGA ODDELKA POKRAJINSKEGA MUZEJA MURSKA SOBOTA ZA LETI 1995 IN 1996

Celotno raziskovalno in razstavno delo v letih 1995 in 1996 je bilo podrejeno oblikovanju koncepta in uresničevanju nove postavitve stalnih zbirk sloboškega muzeja. Razstavljeno gradivo s pripadajočim katalogom bo prvič predstavilo izbrana poglavja, predmete in pojave, s katerimi bo mogoče poudariti

etnične, konfesionalne, gospodarske, bivalne, umetnostne, socialne in duhovne koordinate pokrajine ob Muri od najstarejših časov do danes. S svojimi prispevki so se vabilu odzvali slovenski in madžarski etnologi, arheologi, zgodovinarji, slavisti, umetnostni zgodovinarji in arhitekti.

Zbiranje, evidentiranje in dokumentiranje gradiva

Večkratne prekinitev v delu kustosov etnologov v zadnjih desetih letih so povzročile pomanjkljivo dokumentiranje in varstvo hranjenega gradiva v muzejskih zbirkah ter dopolnjevanje slikovnega gradiva etnološkega oddelka. Ves čas, odkar sem nastopila delo kot pripravnica, pravzaprav poteka temeljita revizija stanja v depoju in v inventarnih knjigah, da bi prišli do popolnejšega pregleda nad etnološkim fondom muzealij.

V tem obdobju sem po večletni prekinitvi opravila inventarizacijo 158 fotografij - negativov, 89 diapozitivov ter vzpostavila še neobstoječo hemeroteko za potrebe etnološkega oddelka, ki sem jo uredila po veljavni etnološki klasifikaciji; 135 člankov iz dnevnega in tedenskega lokalnega časopisja obsega interpretacije sestavin in pojavov lokalne gnotne, družbene in duhovne kulture ter aktualizira problematiko folklornih prireditev in muzejskih ter muzeoloških prizadevanj.

V omenjenem obdobju je bil poudarek na zbiranju tekstilij in drobnih predmetov za potrebe stalne postavitve, ki dopolnjujejo oblačilno in stanovanjsko podobo 60. in 70. let. Iz nekdanje gostilne Toplakovih v Dobrovniku sem pred rušitvijo objekta pridobila in prevzela darovani gostilniški inventar in za simbolično ceno prevzela opremo, ki priča o stanovanjski kulturi in likovnem obzorju zadnjih prebivalcev nekdanje Medvenove hiše v delavski mestni četrti, v kateri se je najbolj ohranil ruralni arhitekturni fond v Murski Soboti.

Varovanje gradiva

Zaradi zaščite in boljše preglednosti gradiva v muzejskih zbirkah smo avgusta 1996 preselili v galerijske prostore vse muzejske zbirke, da bi reorganizirali depoje in v posameznih prostorih uredili stene, stropne in električno napeljavo ter tako omogočili dostop do gradiva.

Za potrebe nove muzejske postavitve so bili leta 1996 v muzejskih delavnicah opravljeni večji konservatorski posegi na 16 lesenih in kovinskih predmetih iz etnološke zbirke. Najzahtevnejši stro-

kovni poseg so predstavljale 4 ljudske plastike, ki bodo jeseni po zaslugi Bine-
ta Kovačiča, samostojnega restavratorja
iz ZVNKD Maribor, prvič predstavljene
javnosti na stalni postavitvi.

Razstavna dejavnost

S predmeti iz etnološke zbirke se v
postavitev vključujem povsod tam, kjer
raven vsakdanjosti dopolnjuje razume-
vanje življenja in bivanja večinskega
prebivalstva v pokrajini ob Muri v 18.,
19. in 20. stoletju v širšem kuturnozgo-
dovinskem kontekstu. Za katalog, ki bo
izšel ob odprtju razstave, so bili k sode-
lovanju povabljeni vsi nekdanji zapos-
leni kolegi in posamezniki, ki so raz-
iskovali gradivo v kateremkoli obdobju,
kakorkoli - na terenu, v muzejskih zbirkah
ali v arhivskih virih, da bi s svojim
prispevkom pripomogli k popolnejši
podobi kulture nepriviligiranih slojev in
vsebin njihovega gospodarskega, bival-
nega in duhovnega življenja.

Za potrebe nove stalne postavitve sem
prispevala študij in izbor gradiva, izbor
rekonstrukcij in ambientalnih posta-
vitev, postavitev v prostor, izbor in izde-
lavo podnapisov, tipologij, prostorskih
in časovnih pojavnosti predmetov in
pojavov, dve študiji muzejskega gradiva
v katalogu, predstavitev vseh razstavlje-
nih predmetov za katalog in vključitev
izbranih predmetov v študije muzej-
skega gradiva zunanjih sodelavcev.

Pedagoška dejavnost

V sklopu sodelovanja z Ljudsko uni-
verzno Murska Sobota sem za študijsko
skupino v letu 1995 pripravila:

- predavanje o ornamentiki na tekstili-
jah in predstavitev tekstilij iz etnološke
zbirke;

- vodstvo in učno uro o ljudskem stav-
barstvu za študijsko skupino Ljudske
univerze M. Sobota v muzejski vasi
Falu muzeum v Zakaegerszegu;

- idejo in sodelovanje pri postavitvi
priložnostne razstave *Pogrinjek vizen-
skega zajtrka* in besedilo za zloženko;

- izbor gradiva, postavitev zaključne
razstave ob koncu dela in besedilo za
zloženko.

Na OŠ Črenšovci sem 30. 1. 1995 pri-
pravila učno uro z diapozitivi o etnolo-
giji in delu etnologa v muzeju za učence
5., 6. in 8. razredov.

V sklopu 4. *Male lončarske delavnice*
v Filorcih sem 23. 8. 1996 za udeležence
delavnice v Plečnikovi cerkvi v Bogojini
pripravila predavanje o ljudskem
lončarstvu v Prekmurju in Plečnikovi
cerkvi v Bogojini.

Raziskovanje gradiva

Končala sem raziskovanje gradiva za
katalog in pripravila študije o pričeval-
nosti muzealij iz etnološke zbirke o raz-
vojni poti cehov in razprostranjenosti
cehovskih združenj v Prekmurju.

Sklenila sem terensko raziskavo pri
lončarjih v Moščancih, Pečarovcih, Te-
šanovcih in Lemerju za izdelavo študije
in kataloga o lončevini iz etnološke
zbirke in ljudskem lončarstvu v Prek-
murju.

Sodelovala sem v projektu Inštituta za
slovensko narodopisje *Maska v Sloveniji*
za izdelavo multimedijske predstavitve
pustnih šemskih območij v Sloveniji.

Za potrebe raziskovalno-razstavnih
projektov v prihodnosti sem obstoječo
video-, dia- in fotodokumentacijo do-
polnila s posnetki, ki dokumentirajo
kulturo pokopališč in njihovih obisko-
valcev ob dnevu mrtvih, *borovo gosti-
vanje* v Puževcih 1995, renesanso no-
gometa v Prekmurju in fenomen *Black*
gringosov ter *Žutih markov*, kulinariko
in turistični spominke v Radenci, mo-
tiviko vezanih stenskih prtov z začetka
stoletja, trženje kulturne dediščine na
primeru predstavitve madžarskih roko-
delcev v Lendavi, *Ferencevo senje* v
Turnišču.

V sodelovanju z dr. Naškom Križnar-
jem iz AVL ZRC SAZU smo v letu 1996
obstaječo dokumentacijo dopolnili z
video, dia in fotografskimi posnetki
borovega gostivanja v Monoštru 1996
in postavljanja *majuša* v Gančanih.

Mednarodno sodelovanje

Z dr. Edit Kerecsényi, sodelavko mu-
zeja György Thury iz Nagykanizse, smo
v preteklem letu končali večletno znan-
stvenoraziskovalno sodelovanje. Tok-
rat je madžarska etnologinja na podlagi
študija tekstilij iz etnološke zbirke PM
M. Sobota zaokrožila oblačilno podobo
madžarske etnične skupnosti Hetés v
Prekmurju za razpravo v naslednji šte-
vilki zbornika soboškega muzeja in
pripravila prispevek v katalogu nove
stalne postavitve.

Publicistična dejavnost

Pokrajinski muzej Murska Sobota je ob
slovenskem kulturnem prazniku za re-
gionalni tednik Vestnik pripravil *Vest-
nikovo kulturno prilogo* (8. 2. 1996), v
kateri smo kustosi predstavili delovanje
muzeja od ustanovitve do sodobnih ra-
ziskovalnih in razstavnih prizadevanj
po posameznih oddelkih. V prilogi sem
predstavila dva prispevka o *stavbni pre-
poznavnosti pomurske regije in o vplivu*
gibanic na oblikovanje obmurskih iden-

titet ali o etnološki rajonizaciji malo
drugače.

Za četrto številko Zbornika soboškega
muzeja sem pripravila predstavitev sa-
mostojnih publikacij slovenskih etnolo-
gov, ki opozarjata na oblikovno in vse-
binsko mnogovrstno šemsko izročilo -
*Človek z masko: Od Prekmurja do Be-
netk* Marjana Bažata in Janeza Bogataja
ter oceno razstave in kataloga *Mitolo-
gija Žoharjevega Kurenta*, ki sta jo v
Pokrajinskem muzeju na Ptuj postavila
Stanka in Aleš Gačnik.

Za turistični vodnik po občini Morav-
ske Toplice sem prispevala etnografsko
podobo občine, ki je izšla v knjižni pub-
likaciji z naslovom *Podoba občine Mo-
ravske Toplice* in v samostojnih prevo-
dih v angleškem, nemškem in madžar-
skem jeziku.

Za podatkovno shemo Pokrajinskega
muzeja M. Sobota na CD ROM-u za mu-
zejski sejem 1997 sem pripravila pred-
stavitev etnološkega oddelka in nje-
govih zbirk.

V okviru akcije za izbor najboljših kme-
tij SV Slovenije, v kateri sem sodelovala
že drugo leto, sem v tedniku Vestnik
pripravila dva prispevka o spominkih
kot (ne)izvirnih sooblikovalcih turis-
tične podobe pokrajine, v Vestnikovi
prilogi *Naj kmetija* 96 pa sem pisala o
nekaterih bistvenih spremembah v
tradicionalnem kmečkem gospodar-
stvu in njihovem vplivu na stavbno in
bivalno podobo pomurskih kmetij.

V samostojni publikaciji 8. Košičevih
dnevoev sem pisala o domači obrti in
soustvarjanju kulturne dediščine in po-
dobe pokrajine.

Predavanja, referati in javni nastopi

1. 2. 1996 sem v sodelovanju s turistič-
nimi društvi Bratonci, Gančani, Lipovci
in Izakovci pripravila predstavitev krite-
rijev za izdelke domače in umetne obrti.

Na tečaju za turistične vodnike pri
Pomurski turistični zvezi sem 30. 3. 1996
pripravila 5 ur predavanj z diapozitivi o
etnografski podobi in etnološki rajoni-
zaciji pokrajine ob Muri.

Na okrogli mizi o Plečnikovi cerkvi v
okviru 8. Košičevih dnevoev v Bogijini
sem 26. 8. 1996 pripravila prispevek na
temo etnološke problematike Plečniko-
ve cerkve v Bogojini.

Z regionalno radijsko postajo Murski
val že tretje leto sodelujem pri pripravi
ali izvedbi tematskih in kontaktnih od-
daj na temo ohranjanja in promoviranja
kulturne premične in nepremične de-
diščine, predvsem pa aktualnega pros-
torskoga in časovnega izvora ter trans-
formacij in prenosa vlog in pomenov

šeg in navad letnega cikla v današnjem času, ki izstopajo iz tradicionalnega konteksta. V letih 1995-1996 smo pripravili naslednje prispevke: *Mlini na Muri in ohranjanje premične in nepremične kulturne dediščine*; *Sv. Martin in martinovo*; *Kdo je Lucija in kaj je licije*; *Prednovoletni čas*; *Krojaški cel v Turnišču*; *Velikonočna ikonografija*; *Markovo senje v Beltincih in sejemska ponudba*; *Gibanice v obmurskem prostoru*; *Pomen etnološkega slovarja Slovencev na Madžarskem* - ob predstavitvi etnološkega slovarja Marije Kozar Mukič v Murski Soboti 16. 12. 1996.

Študijsko in strokovno izobraževanje

6. 5. - 12. 5. 1996: strokovna ekskurzija na Nizozemsko z ogledom stalnih in specialnih muzejskih postavitev v Rotterdamu, Amsterdamu, Haagu (Muzeon, Razstava o nizozemski družbi v času ustvarjanja Jana Vermeerja) in Arnhemu (Muzej na prostem).

Strokovno srečanje in posvetovanje etnologov, konservatorjev in muzealcev na območju ZVNKD Maribor v organizaciji Uprave za kulturno dediščino 16. in 17. 10. 1996 v Prekmurju z ogledom stavbnih etnografskih in kulturnozgodovinskih spomenikov Prekmurja: Grad, Križevci, Lendava, kleti Uj Tamás v Lendavskih gorah, Dolga vas, kleti v Strehovskih in Filovskih gorah, Filovci.

Ogled in sistematska muzeološka analiza razstav: *Od antičnega vrča do majolke* v Dolenjskem muzeju, stalne etnološke postavitev v muzeju v Szombathelyju na Madžarskem, stalne postavitev *Slovenci v 20. stol.* v Muzeju novejših zgodovine v Ljubljani, *Pozdravljeni, prednamci* v Cankarjevem domu, stalne postavitev v Muzeju za umetnost i obrt in v Etnografskem muzeju v Zagrebu.

Druge dejavnosti

Izbrala sem gradivo za snemanje interierjev in eksterierjev v igrano-dokumentarnem filmu Janeta Kavčiča *Ludomorc*.

S sodelavci smo v strokovni komisiji regionalnega tednika Vestnik oblikovali nov koncept in nove kriterije za izbor najboljših kmetij severovzhodne Slovenije.

Posredovala sem gradbeno dokumentacijo, fotografije in strokovno literaturo pri oblikovanju načrtov za izgradnjo plavajočega mлина na Muri v Ižakovcih in pri nastajanju zbirke esejev Martina Mlinariča.

Pripravila sem izhodišča za muzejsko postavitev v gradu Rakičan, ki bo zajela predstavitev agrokulturnega izročila v

pokrajini, in izhodišča za vsebinsko izvedbo etnološkega kompleksa v Kraških ob Ledavskem jezeru.

Svetovala sem ob predstavitvi pomurske regije v okviru *Kmetijske svetovalne službe* in posredovala gradivo za oblikovanje predstavitvenega kataloga ob razstavi *Dobrote slovenskih kmetij* na Ptuj.

Posredovala sem gradivo za oblikovanje predloga za grb občine Moravske Toplice oblikovalki Lidiji Fišer ter gradbeno dokumentacijo, fotografije, risbe in strokovno literaturo za projekt o ljudskem stavbarstvu arhitektu Goranu Dominku.

Magda Peršič

POROČILO O DELU NOTRANJSKEGA MUZEJA V POSTOJNI

Notranjski muzej se je v letu 1996 dokončno preselil včasne prostore na Ljublansko 10 (bivši dom JLA), kjer si deli prostore skupaj z Glasbeno šolo Postojna. Kustodinja Magda Peršič je bila zato v začetku leta zaposlena predvsem s selitvijo oziroma urejanjem etnološkega depoja.

Za etnološko dokumentacijo skrbi delavka prek javnih del, ki je pod mentorstvom Magde Peršič opravila računalniški vnos podatkov s programom MODES; tako je bilo računalniško obdelanih 460 predmetov.

Magda Peršič je evidentirala etnološko premično dediščino v zasebni lasti na območju občin Cerknica, Loška dolina, Pivka, Postojna. Diateko je obogatila s 600, fototeko pa s 500 enotami. V letu 1996 je nadaljevala z raziskovanjem ribiške kulture na Cerkniškem jezeru, polharstva v Loški dolini in začela z raziskavo obiskovalcev podzemnega sveta postojnsko-pivške regije: tako je posnela 300 fotografij s podpisi obiskovalcev v Rovu, starih podpisov v Postojnski jami in v Konjskem hlevu v Predjamskem gradu. Strokovno je sodelovala z režiserjem Amirjem Muratovićem pri oblikovanju koncepta dokumentarnega filma *Reka mnogoterih imen, Podobe iz Srednje Evrope, Alpe - Jadran*, RTV Slovenija, julij 1996.

Čeprav je Notranjski muzej brez razstavnih prostorov, je v letu 1996 pripravil razstavo *Ob 100-letnici rojstva (biologa) Egona Pretnerja* v Restavraciji Jama, pri kateri je kustodinja Magda Peršič pomagala pri oblikovanju koncepta. Etnoloških razstav ni bilo, prav tako je pro-

padlo sodelovanje s Turistično kmetijo Hudičevce pri postavitvi zasebne zbirke.

Magda Peršič je pripravila gradivo in napisala tekst za CD ROM o slovenskih muzejih, ki ga pripravlja Muzej novejših zgodovine.

V maju je muzej skupaj z Inštitutom za raziskovanje krasi in Jamarsko zvezo Slovenije pripravil *Mednarodni simpozij o zgodovini speleologije in krasoslovja Alp, Karpatov in Dinaridov - ALCADI*. Junija se je kustodinja udeležila 4. *Mednarodne krasoslovne šole*, ki je bila posvečena breznom. Prav tako se je od 9.-12. oktobra udeležila 3. *Mednarodne konference o poljih* v Moščenicki Dragi (*IIIrd International Conference on Dormice*), kjer je sodelovala s prispevkom *Identiteta slovenskega polharstva*. Novembra pa je odšla z muzealci in restavratordi na strokovno ekskurzijo v Sirijo.

Kot bibliotekarka skrbi za inventarizacijo tekočega knjižnega gradiva; knjižnica nima dostopa do Cobissa in tudi drugače je muzej pomanjkljivo tehnično opremljen.

V okviru pedagoške in propagandne dejavnosti je kustodinja sodelovala v *Zgodovinski komisiji za ocenjevanje raziskovalnih nalog mladih zgodovinarjev* pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Prav tako je sodelovala z Etnografskim krožkom na OŠ M. Vilhar iz Postojne, Gozdarsko in Glasbeno šolo iz Postojne, Aktivom kmečkih žena Postojna (*Furmanski praznik*), Kmetijsko svetovalno službo, Turističnim društvom Loška dolina, Inštitutom za raziskovanje krasi, z muzeji in etnologi v Sloveniji in tujini.

Tatjana Dolžan

POROČILO O DELU ETNOLOŠKEGA ODDELKA GORENJSKEGA MUZEJA V KRANJU V LETU 1996

Najobsežnejši projekt v letu 1996 je bilo sodelovanje z Merkurjem d. d. iz Kranja ob pripravi publikacije in razstave ob stoti obletnici tega podjetja. 24. septembra je bila na tiskovni konferenci predstavljena publikacija *Z zaupanjem v novo stoletje! Merkur (1896-1996)* in hkrati odprta razstava v izložbah Merkurjevih prodajal v Kranju. Življenje in

rast trgovine Merkur sva popisali kustosinja GM za novejšo zgodovino Nada Holynski in spodaj podpisana kustosinja etnologinja. Razstava v izložbah je bila v celoti izdelek kustodinje etnologinje, ki ji je pomagala pripravnica Marjana Žibert. Izbrala sem industrijske izdelke iz obdobja od konca prejšnjega stoletja do srede 20. stoletja, večinoma pa iz časa med svetovnima vojnoma. Razstava z več kot 800 predmeti je bila hud zalogaj predvsem za konservatorsko delavnico GM. Predmete smo v izložbe postavili Merkurjevi aranžerji in kustodinja etnologinja. Razstavo smo podrlji v februarju 1997.

Mnogo truda je bilo vloženega tudi v ureditev delovanja muzejev v Bohinju. V začetku leta je Gorenjski muzej z občino Bohinj podpisal pogodbo o upravljanju muzejev in muzejskih zbirk na območju Občine Bohinj. Za nas je to pomenilo ureditev statusa, financiranja in delovanja Planšarskega muzeja, obenem pa smo prevzeli v strokovno upravljanje tudi Oplenovo hišo pod Studorom, ki doslej ni imela strokovnega skrbnika. V prvi polovici leta so bila opravljena temeljitejša dela za ureditev obeh stalnih postavitev - beljenje, drobna popravila itd. Skupaj z Občino Bohinj smo organizirali prireditev ob petletnici obstoja Oplenove hiše kot muzeja bivalne kulture. Oplenova hiša je dobila svoj žig z znakom. Planšarski muzej pa na to še čaka, pač pa smo uspeli instalirati sodobno osvetlitev v polovico prostorov. Na našo ponudbo je Magda Zore pripravila diplomsko nalogo *Oplenova hiša - model oživetja muzeja bivalne kulture* (mentor naloge je bil izr. prof. dr. Janez Bogataj) in 5. 12. tudi opravila uspešen zagovor naloge na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Model želimo v naslednjih letih uresničiti.

V letu 1996 pa smo tudi nadaljevali delo v stalnih projektih, kot so priprava za tisk knjižice *Ježerska kronika v ustnem izročilu* avtorja Andreja Karničarja, vodenje študijskega krožka *Odkrijmo našo deželo* (priprava knjižice *Stražisce in Strašani*), dokumentirali pa smo tudi kovačijo Antona Bukovnika v Tupaličah 24 pri Predvoru (popis opreme in orodja, tonski zapis kovačeve pripovedi o njegovem življenju in delu, fotografije). 22. februarja sem pripravila muzejski večer, na katerem smo predstavili videozapise in videofilm, ki so nastali v lastni produkciji ali v sodelovanju z Avdiovizualnim laboratorijem ZRC SAZU. Dvakrat smo postavili svojo

delavnico *Stare otroške igre* na OŠ Stane Žagar. Sodelovala sem tudi na kulturnih dnevih dveh kranjskih osnovnih šol - na razstavi *Kulturna dediščina pri nas doma* in na okrogli mizi o šegah okrog božiča, tokrat skupaj z dr. Naškom Križnarjem.

Ob vsem rednem delu pa lahko omenim še delavnico *Prepričljivo posredovanje informacij z vizualizacijo mišljenja*, ki sem se je udeležila v februarju na Andragoškem centru v Ljubljani in pridobila nekaj "neresnosti" in veselja do risanja in miselnih vzorcev. Leto je bilo živahno tudi zaradi ekskurzij v tujino, na primer obiska *Tiroler Volkskunst* muzeja v Innsbrucku ter *Zgornjebavarskega muzeja na prostem* pri Grossweilu v Nemčiji blizu avstrijske meje in Innsbrucka, kjer so nam prijazni kolegi omogočili tudi pogled v depoje.

Tita Porenta

POROČILO O DELU KUSTODINJE ZA ETNOLOGIJO V TRŽIŠKEM MUZEJU V LETU 1996

Razstavna dejavnost

1. V letu 1996 sem imela v okviru prireditve za šušarsko nedeljo manjšo priložnostno razstavo z naslovom *Obutvena kultura 15. in 16. stoletja*. Na ogled je bila v razstavnici rotundi Abanke v Trzinu od 30. avgusta do 27. septembra. Tehnične in finančne možnosti za izvedbo sicer vsebinsko obsežne razstave so bile skromne, zato je bila postavitev mišljena bolj kot predstavitev gradiva za kasnejšo stalno zbirko v muzeju. Predstavila sem le fotokopije izbrane obutve in fresk ter drugih, predvsem arhivskih virov za preučevanje obutvene kulture v 15. in 16. stoletju ter jih opremila z zelo splošnimi in poljudnimi komentarji. Ob razstavi je bila tiskana tudi zloženka.

Razstava je bila vsebinsko razdeljena na tri sklope:

- pregled obutvene kulture v Evropi v omenjenem času;
- pregled virov za preučevanje obutve na Slovenskem v 15. in 16. stoletju;
- poskus opredelitve vrst obutve in stanja čevljarstva v Trzinu v času preraščanja prvotne naselbine v trg.

Pregledala sem že obstoječo izbrano tujo (muzejski katalogi tujih čevljarstev

muzejev in zbirk v Evropi) in domačo literaturo (predvsem izpod peresa Angelosa Baša, monografije srednjeveških fresk) in dosegljive arhivske vire v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani. Za poglobljeno študijo me čaka še delo v drugih arhivskih institucijah in katalogih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine ter muzejev.

2. V času gregorjevega (od 10. do 15. marca) so bile v spodnjih prostorih Kurnikove hiše na ogled *gregorjeve hišice*, izdelki učencev tržiških osnovnih šol.

Nove pridobitve

Predstavitve novih pridobitev v letu 1996 v Trziškem muzeju velja le za čevljarstvo zbirko, za katero sem zadolžena. Pridobila sem 12 muzealij, 8 knjižnih enot, 28 fotografij in 32 negativov.

Med pridobljenimi muzealijami so pomembnejši kosi obutve, ki nam jih je odstopil neki tržiški občan (gre za 2 para drsalk - šeksen, gojzarje, natikače in galoše), troje vrst mavčnih škornjev, ki so nam jih naredili v mavčarni Kranj, in ena pustna lutka iz Osnovne šole Bistrica.

Fotografije so posnetki s prireditve na gregorjevo v Železnikih v letu 1996, že omenjene razstave *Obutvena kultura 15. in 16. stoletja* v Abanki v Trzinu, strokovne ekskurzije v Offenbachu in modne revije izdelkov dijakov Srednje tehtilne, gumarske in obutvene šole v Kranju.

Pridobila sem tudi diapozitiv čevljarstev delavnice v našem muzeju s prigrizano lučjo na gauge avtorja Božidarja Sinkovca iz Trzinca, ki spada med redke tovrstne posnetke.

V zbirko knjig, katalogov, zloženek, člankov in drugega pisnega gradiva v zvezi s čevljarstvom sem uvrstila 8 muzejskih katalogov, ki sem jih dobila v *Deutsches Leder- und Schuhmuseum* v Offenbachu.

Z urejanjem in dokumentiranjem posameznih zbirk znotraj čevljarstva si sicer prizadevam vzpostaviti neko sprejemljivo zbirno politiko. Ta je usmerjena v prvi vrsti tematsko v zbiranje čevljarstev dediščine Trzinca in Slovenije, v drugi vrsti po ključu klasifikacije zbirkam "manjkajoče" eksponate, npr. vrste čevljarstva orodja, kopit, žebličkov, strojev itd., v naslednjih letih pa bom poskusila stalno zbirko popestriti še z raznimi prizori iz življenja in dela čevljarjev ter na čevljarstvo vezanih delavcev, npr. vrste delavnic, prizor iz cehovskega *herberga* itd. Posebna skrb velja zbiranju čevljarstev industrijske dediščine. V želji po "teritorialni" širitvi naše

zbiralne politike sem omejena zaradi statusa našega muzeja, čevljarstva industrija pa se na žalost v zadnjih letih ubada s številnimi eksistenčnimi problemi, ki prav gotovo niso naklonjeni našim prizadevanjem. Oba problema sta se v lanskem letu pokazala tudi v praksi, ko je šla v stečaj čevljarna Ratitovec v Železnikih. Za prevzem specialnih vrst obutve iz čevljarne Ratitovec se za zdaj še dogovarjamo z Loškim muzejem iz Škofje Loke.

V letu 1996 se je v našem muzeju nekoliko izboljšala tudi tehnična opremljenost z računalniki. Zdaj ima vsak kustos svoj računalnik (dva s črno-belimi in dva z barvnim monitorjem), eden je z modemom povezan na Cobiss in Internet, za pet računalnikov imamo na voljo dva laserska tiskalnika. Vsi imamo odprto uporabniško ime za dostop do omrežja ARNES/Internet. Moj naslov za elektronsko pošto je: tita.porenta@guest.arnes.si

2. Razno

1. Strokovna ekskurzija v *Deutsches Leder- und Schuhmuseum* v Offenbachu.

V dneh od 7. do 9. oktobra 1996 sem si ogledala *Nemški usnjarski in čevljarški muzej* v Offenbachu v Nemčiji. Namen mojega obiska je bil trojen: želela sem si ogledati muzejske zbirke in organiziranost enega večjih specializiranih muzejev v Evropi, v Slovenijo posredovati določeno strokovno literaturo in kataloge čevljarstev muzejskih eksponatov, dobiti informacije o načinih dokumentiranja in vrednotenju čevljarstev zbirke ter vzpostaviti stik z mrežo čevljarstev muzejev v svetu. Moja pričakovanja so se v poglavitnih potezah izpolnila, vendar mi je uspelo dobiti le površne predstave, saj za poglobljene študije nisem imela dovolj časa.

2. Priprava 7. številke *Tržiškega zbornika*.

Tema 7. številke Tržiškega zbornika bo gregorjevo. Kot glavna urednica sem k sodelovanju povabila nekatere priznane slovenske etnologe (dr. Zmaga Šmitka, dr. Naška Križnarja, mag. Heleno Ložar Podlogar in Ireno Keršič, od "netržiških" avtorjev pa bo sodeloval tudi Joža Eržen iz Kroke). Večji del zbornika bo posvečen gregorjevemu v Tržiču. Članke bodo prispevali vsi, ki tako ali drugače sodelujejo ali so sodelovali pri tej šegi (osnovne šole, vrtci, turistično društvo, muzej...).

3. Sodelovanje s Srednjo tekstilno, obutveno in gumarsko šolo v Kranju.

V letu 1996 sem pripravila predlog za

tesnejše sodelovanje med Tržiškim muzejem in Srednjo tekstilno, gumarsko in obutveno šolo v Kranju. Sodelovanje naj bi prineslo zlasti izmenjavo strokovne pomoči v obliki informacij in razstav, vendar do konkretnjših načrtov ni prišlo, ker sta obe instituciji v finančni stiski. Ogledala sem si šolo in modno revijo izdelkov dijakov. Prizadevala sem si pridobiti kakšen izdelek dijakov čevljarstva šole, vendar imajo vse primerke "prodane" že vnaprej.

4. Pomoč pri organiziranju gregorjevega v Železnikih.

Na pobudo Turističnega društva Železniki in Osnovne šole Železniki sem bila povabljen na kratko predstavitev gregorjevega v Tržiču. Posodili smo jim nekaj video in fotografskega materiala, 11. marca pa sem si njihov "prvi" poskus oživitve te šege v Železnikih tudi ogledala ter ga fotografirala.

5. Izobraževanje: ogledi razstav, udeležba na strokovnih srečanjih, predavanjih, delovnih skupinah.

Ogledala sem si 8 razstav po slovenskih muzejih, udeležila sem se ogleda muzejskega salona v Benetkah (SIME 1996), osemindvajsetega zborovanja slovenskih zgodovinarjev na Bledu in dveh sestankov delovne skupine za muzejstvo in dokumentacijo pri Slovenskem etnološkem društvu (ogled depojev Slovenskega etnografskega muzeja v Škofji Loki) in poslušala predavanje o izobraževanju za muzejsko stroko v okviru Muzeoforuma.

Zvezdana Delak Koželj

POROČILO O DELU ZA LETO 1996:

Že v poročilu za pretekli dve leti sem na kratko predstavila organiziranje *Informacijskega sistema kulturne dediščine* sistemom podatkovnih faz na več ravneh (centralni register dediščine, popisna podatkovna baza, upravna podatkovna baza in meta podatkovna baza - z raziskovalnimi, tekstnimi, foto-, plano- in kartografskimi podatki). Sistem organizira Uprava in bo v končni fazi povezan z regionalnimi zavodi.

Sodelovala sem pri popravkih, dopolnitvah in pri preverjanju podatkov o razglasitvah pri 340 že obdelanih enotah najpomembnejše etnološke dediščine v centralnem registru dediščine. Kot sestavni del centralnega registra je v pripravi tudi geselnik tipoloških izra-

zov. Prioritetna naloga obdelave vsebine gesel je šele na začetku.

Obsežno delovno področje dela na Upravi je spremljanje varstva dediščine na vseh vrednostnih ravneh. Tako sem se v preteklem letu intenzivneje ukvarjala s problematiko dosedanje in nastajajoče zakonodaje. Izdelala sem pripombe na Predlog zakona o varstvu kulture dediščine.

Prevzela sem tudi nalogo izdelave kriterijev za dodeljevanje proračunskih sredstev za obnovitvene posege na etnoloških spomenikih za ekspertno komisijo pri Ministrstvu za kulturo. Kriterije sva dodelala s kolegom Hazlerjem.

Pripravila sem številčni in finančni pregled "etnoloških akcij" za zadnjih osem let.

V preteklem letu sem se ukvarjala s problemi vrednotenja, neustreznih posegov, samih oblik in možnosti varstva ter ogledov ob koncu del šestih objektov oziroma območij najpomembnejše etnološke dediščine.

V to skupino nalog lahko vključim tudi svojo vlogo pri etnološki konservatorski komisiji, ki je bila sklicana v lanskem letu le enkrat.

Uprava vodi projekt *Mreža regionalnih muzejev na prostem*, ki se izvaja na petih lokacijah: Brdo pri Kranju, Rogatec, Račji dvor pri Mariboru, Pleterje in Sečoveljske soline. Moje delo je bilo usmerjeno predvsem v koordiniranje programov in financ, pripravo gradiv za Projektni svet, ki usklajuje ta projekt. Za objavo v Etnologu sem pripravila razpravo o problematiki izvajanja projekta z naslovom *Mreža regionalnih muzejev na prostem na Slovenskem*.

Ker sem posebej pripravila poročilo delovne skupine za etnološko konservatorstvo, bi le na kratko predstavila svoje delo pri vodenju te skupine. Predvsem organiziram delovna srečanja etnologov konservatorjev in muzealcev, ob tem uredim in pripravim potrebna gradiva, še posebej pa povzetke in redakcijo skupnih besedil.

Zadolžitve, prejete s strani Ministrstva za kulturo, so bile naslednje: priprava pripomb na gradivo *Načrt zaščite in reševanja ob potresu*, izdelava gradiva o razmejitvi obsega dela ob ločitvi naravne in kulturne dediščine na dva resorja in reševanje opredelitve možnih varstvenih posegov na objektu Črna 16 za potrebe Pošte Slovenije.

Naloge, vezane na Ministrstvo za okolje in prostor, so bile naslednje: izdelava gradiva *Splošna načela za urbanistično urejanje naselij, ki so ovrednotena kot kulturna dediščina - varstveni vidik*,

POROČILO DELOVNE SKUPINE ZA ETNOLOŠKO KONSERVATORSTVO PRI SLOVENSKEM ETNOLOŠKEM DRUŠTVU V LETU 1996:

Etnologi konservatorji smo se že četrto leto srečevali enkrat na mesec na delovnih srečanjih - vsakič na območju drugega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine - kamor smo povabili tudi tamkajšnje kustose etnologe. Na srečanjih smo se pogovorili o izvajanju skupnih nalog, ogledali pa smo si tudi objekte in območja etnološke dediščine.

Od začetka osemdesetih let, ko so se zavodi okrepili z etnologi konservatorji, je naše skupno delo usmerjeno predvsem v:

- izpopolnjevanje, nadgradnjo etnološke konservatorske metodologije;
- usklajevanje projektov in akcij;
- reševanje praktičnih vprašanj varstva in popularizacijo, zaokrožitev našega dela.

V preteklem letu smo dokončali tri obsežnejše projekte:

Nalogo priprave seznama objektov *ljudskega stavbarstva* na zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine, Upravi in v Gorenjskem muzeju, ki so arhitekturno izmerjeni, izrisani ali kakorkoli grafično obdelani, smo si zadali že leta 1993. Kot osnovno merilo smo izbrali le stanovanjske in gospodarske objekte *ljudskega stavbarstva* tako na podeželju kakor tudi v manjših mestih, ki so bila v preteklosti torišče našega dela. Cilj dela je bil predstaviti pregled stanja te vrste dokumentacije po zavodih, kar naj bi bila spodbuda, da bi jo nadaljevali kolegi v drugih institucijah in tudi sodelavci drugih strok po zavodih. Poleg priprave samega seznama objektov nas je zaposlila tudi priprava šifranta gesel in navodil za njegovo izpolnjevanje, katerega vsebino smo zaradi preglednosti in pomanjkanja prostora skrčili na najmanjši možni obseg. Seznam je v tisku v VS 37.

Etnologi konservatorji smo zasnovali referenčni seznam obrtnikov in pod-

prprava gradiv, pripomb in tekstualnih dopolnitev k *Odloku o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije*. Za posvet ob desetletnici vpisa Škocjanskih jam v seznam svetovne naravne in kulturne dediščine sem pripravila referat *Kulturna dediščina in varovana območja*. Na pobudo naravovarstvenega dela Regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto sem sodelovala pri pripravi varstvenih usmeritev za sanacijo jezov na Kolpi. Za pridobitev kreditov za obnovo naselja sem pripravila dodatno utemeljitev pomena vasi Žerovnica pri Cerknici.

Popularizacijskim nalogam Uprave sem prispevala svoj delež pri pripravi posebnega poglavja Atlasa Slovenije na CD ROM-u, kjer sodelujemo s predstavitvijo (še posebno za namene ogledov) izbranih objektov in območij kulturne dediščine. Z etnologi konservatorji smo pripravili izbor 165 enot s področja etnološke dediščine in jih vnesli na karte. Izvedla sem končno redakcijo in za tisk poenotila besedila piscev, pristojnih konservatorjev. Gradivo je oddano in konfigirano, izbor ustreznih diapozitivov je v končni fazi.

Za objavo v reviji Kras sem pripravila prispevek *Kulturna dediščina na Pivškem*.

Udeležila sem se dveh enodnevnih posvetov *Evropska vas in mesto v naravnem okolju* v Mariboru in *Slovenski kozolec - spoznavno znamenje Slovenije*, ki ga je organiziral Agens iz Žirovnice v Stari Fužini.

K nalogam s področja mednarodnega sodelovanja prištevam tudi sodelovanje na predstavitev varstvenih prizadevanj v Veliki Britaniji, ki jo je predstavila kolegica krajinarka Blanka Bartol. Delovanje *National Trusta* je podrobno opisal njihov član Robert Maxwell. Kolega Jovo Grobovšek je poročal s posveta o stavbnih raziskavah v Belgiji.

Kot predstavnik Slovenije v *Projektni skupini za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe-Jadran* sem se dvakrat udeležila sestankov skupine. Maja smo v Szantodpuszti na Madžarskem otvorili potujočo razstavo o problematiki vasi v deželah Alpe-Jadran, ki prihaja v letu 1997 v Slovenijo. Na mojo pobudo je v pripravi *Tretje skupno poročilo o problematiki stanja in varstva ljudskega stavbarstva*; besedilo zanj sem že pripravila. Za skupni uvod sem prispevala še dodatna tekstualna in slikovna gradiva.

Izvedla sem zadnje korekture besedila

za slovensko-nemški *Glosar ljudskega stavbarstva*, ki se tiska v Celovcu. V decembru sem se udeležila tudi slavnostne seje ob petnajstletnici projektne skupine v Miranu pri Benetkah.

Z referatom *Ljudsko stavbarstvo in načrtovanje novogradenj na podeželju v Sloveniji* sem se udeležila letne konference ECOVASTA (*Evropski svet za vasi in majhna mesta*) v Sta Maria di Leuca v Italiji. Organizirala sem srečanje generalnega sekretarja ECOVASTA na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano s predavanjem o tej nevladni organizaciji in o evropski podeželski strategiji.

Sodelovala sem na dveh sejah komisije za pripravo gradiva za kandidiranje Studorsko-fužinarskih planin za svetovno naravno in kulturno dediščino.

Pripravila sem tudi mnenje o ustreznosti dodelitve finančnih sredstev s strani PHARE za obnovo paše na Tolminskih planinah.

Udeležila sem se posveta o novih funkcijah starih stavb na podeželju v Piacenzi v Italiji, ki ga je organizirala *Mednarodna komisija kmetijskih inženirjev*.

V okviru raziskovalnega dela sem opravila načrtovano delo na nalogi in pripravila sklepno poročilo o svojem deležu pri triletnem konservatorskem raziskovalnem projektu *Prezentacija spomenika*.

Opravila sem dva izpita za podiplomski študij in se udeležila računalniškega tečaja Windows.

Udeleževala sem se sej *Izvršilnega odbora Slovenskega etnološkega društva*, predstavila delo etnologov konservatorjev na občnem zboru in sodelovala pri organizaciji tiskovne konference o etnološkem tisku za leto 1995 v KIC-u.

V okviru *Slovenskega konservatorskega društva* sem se udeleževala sej *Izvršilnega odbora*, kjer sem tudi predstavila pripombe na nastajajoči zakon o varstvu kulturne dediščine. Vodila sem komisijo za Steletove nagrade in sodelovala na podelitvi.

jetij, s katerimi uspešno sodelujemo pri praktičnih varstvenih posegih in ki so ključnega pomena za naše delo. Seznam, razdelan po dejavnostih z najosnovnejšimi podatki o izvajalcih, smo prvotno zasnovali le za interno rabo. V prihodnje bi ga (seveda s sponzoriranjem izvajalcev) pripravili za posebno objavo. Zavedamo se, da bi taka publikacija opravila dvojno delo: po eni strani bi popularizirala naše delo, po drugi pa nedvomno mnogo prispevala k ohranitvi in razvoju predstavljenih dejavnosti. Omenila bi še opozorilo, da predstavlja seznam stanje let 1995/6. Vsako leto homo ta seznam revidirali oziroma aktualizirali v smislu presoje vsakokratne ustreznosti izvedbe del.

Mladinska knjiga pripravlja izvedbo *Atlasa Slovenije* na CD ROM-u. V njem naj bi tudi izčrpno predstavili naravno in kulturno dediščino. V ta namen smo pripravili 165 enot objektov in območij nepremične etnološke dediščine, ki smo jih obdelali tekstualno, grafično z oznako na zemljevidu TTN 1 : 5000 in slikovno. Obdelano gradivo je v tisku. Uprava RS za kulturno dediščino načrtuje natis vseh obdelanih enot kulturne dediščine tudi v knjižni obliki.

Na delovnih srečanjih rešujemo sprotne probleme financiranja in usklajevanja programov in izvedbe projekta *Mreža regionalnih muzejev na prostem na Slovenskem*, ki poteka na lokacijah Brdo pri Kranju, Pleterje, Račji dvor pri Mariboru, Rogatec in Sečoveljske soline.

Projekti, ki so v pripravi:

Po nadvse ugodnem odzivu uredništva *Slovarja etnologije Slovencev* smo že v letu 1994 pripravili še dodatne izraze s področja ljudskega stavbarstva, podeželja in konservatorstva. Po večkratnih sestankih in usklajevanjih smo v preteklem letu izdelali dokončni seznam s približno 300 izrazi, ki jih sedaj obdelujemo.

Leta 1994 smo oblikovali etnološko konservatorsko komisijo v sestavi Vito Hazler, Vladimir Knific in Zvezdana Koželj za usklajevanje načrtovanja akcij, izdelavo kriterijev za pridobitev sredstev, nadzorovanje izvedbe posegov, ob koncu pa za preveritev končnega poročila. Za zdaj smo se ukvarjali predvsem s problemi načrtovanja in izvajanja posameznih akcij, v preteklem letu pa predvsem s problematiko domačije Žuniči 2, ki naj bi jo po izvedbi celovite obnove in prezentacije usposobili za informacijski center obkolpskega regijskega parka.

S pripravo gradiva *Standardi v var-*

stveni dejavnosti - Poudarek na delu etnologa konservatorja, ki sva ga s kolegom Hazlerjem izdelala leta 1995 ob podpori in sugestijah drugih etnologov konservatorjev, želimo natančneje opredeliti delo in vlogo etnologa v spomeniški službi. Gradivo, ki je zasnovano kot krovno, bomo še razdelali po posameznih sestavinah. Tako so v pripravi navodila za izdelavo konservatorskega programa in metodologije za izdelavo gradiv s področja varstvene dejavnosti za potrebe urbanističnih načrtov. Za slednje gradivo sem že pripravila uvodni del - *Splošna načela za urbanistično urejanje naselij, ki so ovrednotena kot kulturna dediščina - varstveni vidik*.

V letu 1995 smo prek OEiKA vložili zahtevek za odobritev dveh skupnih raziskovalnih nalog z naslovom *Evidenčni popis kozolcev v Sloveniji* in *Ljudska toponomastika v Sloveniji*, ki sta bili sprejeti. Zaradi pomanjkanja denarnih sredstev smo lahko lani izvajali ti dve nalogi le na nivoju obdelave obstoječe dokumentacije, medtem ko pričakujemo v letu 1997 z večjo finančno vsoto intenziviranje raziskovalnega dela.

Naša skupina aktivno sodeluje pri pripravi nove varstvene zakonodaje. Izhajajoč iz dela etnologa konservatorja, specifične varstva ljudskega stavbarstva kot nedeljive podobe načina življenja, skušamo ta profil vključiti v splošen in sodoben varstveni kontekst.

Tako sem v mesecu maju pripravila mnenje o *Predlogu zakona o varstvu kulturne dediščine - prva obravnava* (poskusna verzija z dne 14. 4. 96) - seveda tudi na podlagi naših predhodnih gradiv, ki ga v tem prispeku zaradi pomena za naše bodoče delo v celoti podajam.

Vseskozi poudarjam, da moramo pri pripravi nove, še posebno krovne varstvene zakonodaje izhajati iz vseh pozitivnih strokovnih in upravnih izhodišč "starega" zakona; novi zakon mora omogočiti le učinkovitejše izvajanje naše dejavnosti. Če povzamemo rdečo nit seminarja Sveta Evrope o *Integralnem varstvu kulturne dediščine* izpred treh let pri nas, je bistvo in temelj vsega povedanega - izhajati iz tradicije vsakokratnega okolja in varstva. Temelj vsega sistema varstvenih zakonov je tudi jasna, nedvoumna in z našo varstveno teorijo in prakso terminološko usklajena opredelitev pojma dediščine.

Ivana Leskovec

POROČILO O "ETNOLOGIJI" V MESTNEM MUZEJU IDRJA

Etnološko delovanje v Mestnem muzeju Idrija je bilo v preteklem letu omejeno na zbiranje, evidentiranje in inventariziranje predmetov (zlasti čipk) ter dokumentiranje na terenu.

1) Razstavna dejavnost je bila skoncentrirana okoli razstave čipk, s katero smo v letu 1996 uspešno gostovali po Evropi. Posebnost razstave z naslovom *Mojstrovine klekljanih čipk na Slovenskem* je v tem, da združuje tri slovenska klekljarska središča (Idrijo, Žiri in Železnike) ter v enotnem nastopu predstavlja nekatere mlade oblikovalce, ustvarjalce čipk.

S čipkami, ki nastajajo dandanes, je bil prikazan razvoj čipk v tehnološkem in oblikovnem pogledu.

Ob podpori Ministrstva za kulturo RS, Urada za informiranje Vlade RS, Slovenske izseljenske matice ter občin Idrija, Cerkno in Železniki je razstavo pripravil Mestni muzej Idrija. Postavljena je bila v Slovenskem salonu palače narodov pri OZN v Ženevi (marec 1996), v prostorih občinske hiše Aumetzu v Franciji med slovenskimi izseljenci (maj 1996) in v Palači človekovih pravic pri Svetu Evrope v Strashourgu (junij 1996).

2) Druga pomembna etnološka dejavnost našega muzeja so raziskave v zvezi s popularizacijo etnologije oz. s pedagoško dejavnostjo etnologov in etnologin. Tako že več let redno sodelujem kot mentorica pri delu mladih raziskovalcev na idrijski gimnaziji. Raziskovalna naloga z naslovom *Firma Franc Lapajne* (in s podnaslovom *Razvoj idrijske čipke*), ki je nastala v okviru gibanja Znanost mladini, je lansko leto prejela prvo nagrado.

Popularizacija etnologije: ob razstavni dejavnosti smo dvakrat pripravili *Etnološki večer*, in sicer: a) velikonočne jedi in b) sadjarstvo, sadjereja in hrana, pripravljena iz suhega in svežega sadja.

Zora Žagar

POMORSKI MUZEJ "SERGEJ MAŠERA" PIRAN

ETNOLOŠKI ODDELEK POROČILO O DELU V LETU 1996

ETNOLOŠKA DOKUMENTACIJA

Dokumentirali smo postopek pridobivanja soli v Muzeju solinarstva v Krajiškem parku Sečoveljske soline in arhaičen postopek pridobivanja olivnega olja v Hrvaški Istri. Fotografirali smo tudi posamezne segmente materialne kulture v Istri.

MUZEJSKI PREDMETI

Za etnološki oddelek Pomorskega muzeja smo odkupili 20 predmetov (morsko ribištvo, ladjedelstvo), tri kose pa so nam darovali posamezniki. Konserviranih je bilo 115 muzejskih predmetov.

DISLOCIRANA ZBIRKA TONINA HIŠA

Opravili smo vsakoletna vzdrževalna dela. Vsako leto dopolnjujemo zbirko z novimi muzealijami: v ta namen smo obiskali cerkveno oljarno v Brseču pri Opatiji, ki je prenehala delovati pred tridesetimi leti, ter oljarno, muzej *in situ*, v Moščenicah.

MUZEJ SOLINARSTVA

V pomladanskih mesecih smo opravili vzdrževalna dela na solnem polju, julija in avgusta pa smo na njem pridelovali sol. Pričeli smo opremljati bivalne prostore v solinski hiši, v kateri sta v pritličju skladišči za orodje in sol, bivalni prostori pa bodo na voljo posameznikom ali skupinam, ki bodo želele поблиže spoznati dogajanje v Muzeju solinarstva.

Stekle so priprave za obnovo tretje solinske hiše, v kateri bo opazovalnica za ptice ter muzejska zbirka naravne dediščine Krajiškega parka. V omenjeni akciji sodelujejo MZVNKD Piran, Prvodoslovni muzej iz Ljubljane ter Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran.

STIKI S TUJIMI USTANOVAMI IN ORGANIZACIJAMI

Junija meseca je kustodinja za etnologijo postala članica CIHSA - International Commission for the History of Salt; meseca maja se je udeležila petdnev-

nega mednarodnega srečanja *European Museum of the Year 1996* v Barceloni; v mesecu septembru pa je pričela strokovno sodelovati z gospo Theodoro Petanidu s *Katoliške Univerze v Leuvnu*, ki preučuje solinarstvo v sredozemskem prostoru. V letu 1996 je potekalo tudi sodelovanje z *Gradskim muzejem* iz Labina ter *Povijesnim arhivom* iz Pazina.

STROKOVNA SREČANJA

Z referatom *Vizualna dokumentacija o solinah kot vir etnološkega preučevanja* se je kustodinja udeležila znanstvenega posvetovanja *40 let slovenskega etnološkega filma (1956-1996)*, ki je bilo 5. in 6. junija v Ljubljani in ga je pripravil *Audiovizualni laboratorij ZRC SAZU*.

RAZISKOVALNO DELO

V obalnem raziskovalnem projektu z naslovom *Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre - varovanje naravne in kulturne dediščine* sodeluje kustodinja etnologinja z raziskovalno nalogo *Zasebno morsko ribištvo v Izoli in Piranu*. Pregledovala je gradivo v *Archivio di Stato di Trieste, Biblioteca Civica di Trieste*, bila pa je seznanjena tudi s fondom *Povijesnega arhiva* v Pazinu. Terensko raziskovalno delo je potekalo pri izbranih informatorjih v Izoli in Piranu.

Mojca Šifrer Bulovec

LOŠKI MUZEJ V ŠKOFJI LOKI

Poročilo o delu etnološkega oddelka za leto 1996

Leta 1996 sem v etnološkem oddelku Loškega muzeja pridobila 101 predmet. Med njimi je bilo 27 čebeljih panjev s poslikanimi končnicami iz Gorenje vasi pri Retečah, *pajkel* z letnico 1826, ki najverjetneje izvira iz Ajmanovega gradu pri Sv. Duhu, in star ženski kožuh iz ovčje kože. Čipkarica Marija Koblar iz Dašnice pa nam je po naročilu sklekjala čipko po zelo starem vzorcu.

Nadaljevala sem tudi z delom na drugi muzejski dokumentaciji: hemeroteke se je v preteklem letu povečala za 184 enot, negativoteke za 75, fototeke za 73, diateke pa za 176 enot. Odkupili smo tudi videofilm z naslovom *Uspela krstna uprizoritev Škofjeloškega pasijona*. To igro sta pripravila Slovensko kulturno društvo v Globasnici in Slovensko pros-

vetno društvo Edinost v Štebnu, posnel pa jo je Rado Šesek.

Leta 1996 sem začela s prenovo klobučarske in glavnikarske zbirke. Zanj sem napisala scenarija ter ju prilagodila zahtevam oblikovnega načrta nove postavitve, ki ga je izdelala dipl. ing. arh. Mojca Turk. Delo na prenovi zbirke se je žal zavleklo v leto 1997, predvsem zato, ker smo skoraj pet mesecev (od julija do novembra) čakali na podpis sponzorske pogodbe s Tovarno klobukov Šešir iz Škofje Loke, ki bo krila velik del stroškov pri prenovi klobučarske zbirke.

V Loškem muzeju si prizadevamo, da bi ponovno zaživela *Škoparjeva hiša* kot muzej na prostem. Na žalost je bila v hiši uničena stara lončena peč. Ker takšnih danes ne izdelujejo več, sem morala podobno poiskati na terenu. So pa takšne peči danes že silno redke, pa še te so povečini v zelo slabem stanju, tako da razdiranja in ponovne postavitve lončene pečnice ne bi več prenesle. Po dosedanjem pregledu hosta morda v poštevi prišli le dve, za kateri se z lastnikoma že dogovarjamo za odkup.

Za *Enciklopedijo Slovenije* sem napisala geslo *Slike na steklo*, za vseh 16 etnoloških zbirk v Loškem muzeju pa sem pripravila spremne tekste za CD ROM. Nadaljevala sem tudi z raziskavo o noši na Loškem.

Meseca septembra 1996 smo imeli v LM gostujočo razstavo z naslovom *Prenova starih mestnih jeder*. Ob tej priložnosti sem v okroglem stolpu predstavila tudi javnosti še neznane eksponate, ki jih hrani etnološki depo.

Sodelovala sem tudi na natečaju za kakovostne in izvirne turistične spominke, ki sta ga razpisali Turistična zveza Slovenije in Gospodarska zbornica Slovenije. Za pobarvane in potiskane rutke, kakršne so včasih izdelovali loški "firbarji", smo prejeli pisno priznanje.

Spomladi sem se udeležila zanimive in poučne ekskurzije na Koroško, kjer smo si v Globasnici ogledali krstno uprizoritev *Škofjeloškega pasijona*.

Ta kratek, zgoščen prikaz svojega dela končujem v upanju, da bo tekoče leto 1997, ki je pred menoj, še bolj plodno in ustvarjalno!

Sonja Kogej Rus

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ V LETU 1996

PROSTOR IN PRIPRAVE NA STALNO RAZSTAVO

Večina dosedanjih poročil o delu Slovenskega etnografskega muzeja se začne ali končuje s poročanjem o prostorski problematiki in njenem reševanju. Za leto 1996 pa lahko končno zapišemo, da je glede tega prineslo zelo stvarne spremembe. Spomladi sta bila za prvi, manjši objekt št. 28 v kompleksu na Metelkovi končana projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja in projekt za izvedbo. Na javnem razpisu za izvajalca gradbeno-obrtniških in inštalacijskih del je bilo izbrano Gradbeno podjetje Grosuplje, ki je 21. junija s predajo ključev objekta začelo z delom. V skladu s pogodbenimi roki bo objekt, ki je namenjen upravi, kustodiatom, restavratorsko-konservatorskim dejavnostim ter za javnost odprtim dokumentaciji, knjižnici in večnamenskim prostorom, dokončan marca 1997.

Spomladi 1996 se je končal tudi anonimni urbanistično-arhitekturni natečaj za urbanistično ureditev območja urejanja z oznako CO5/4 vojašnica 4. julij - "Metelkova" v Ljubljani in za arhitekturno rešitev prenove južnega dela tega območja. Za izvedbo je bila izbrana natečajna rešitev pod oznako Forum skupine avtorjev arhitektov Sama in Gorazda Grolegerja, Miroslava Kvasa in Maje Štefula. Avtorji so se jeseni lotili izdelave Prostorskoureditvenih pogojev (PUP). Slovenski etnografski muzej pa v sodelovanju z njimi v letu 1997 čaka priprava projektov za začetek del na večji, razstavnih hiši.

Zanjo so v letu 1996 že potekale priprave na stalno razstavo. Študijsko delo je teklo v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo. Spomladi 1996 je bila po več pogovorih in dogovorih kustosov Slovenskega etnografskega muzeja od treh predlogov (napisali so jih dr. Gorazd Makarovič, mag. Andrej Dular in mag. Janja Žagar) sprejeta vsebinska zasnova mag. Janje Žagar. Ta zamisel vsebuje delitev stalne razstave na dve temeljni obliki: na del razstave, namenjene najširši javnosti, z delovnim naslovom *Podobe neke kulture ali predmet o ljudeh* in na del študijske zbirke

ali predmet o sebi. Za dokončno izoblikovanje razstavne zgodbe so si delo organizacijsko razdelili. Dr. Gorazd Makarovič je prevzel snovanje uvodne razstavne pripovedi, mag. Janja Žagar izoblikovanje razstavne zgodbe, mag. Andrej Dular scenarija študijske razstave zbirke ter Sonja Kogej Rus študij pedagoško-andragoških vidikov razstave.

V letu 1996 so potekale priprave na razstavo *Slovenski etnografski muzej, prvo dejanje: Predstavitev*, ki bo svojska napoved stalne razstave. Odprta bo (oz. je bila) 5. junija 1997 ob evropskem mesecu kulture v prvi stavbi v kompleksu na Metelkovi, ki sicer ni namenjena razstavnim dejavnostim, a jo s širokimi hodniki in večnamensko dvorano vendarle omogoča. Na njej bo predstavljen muzejski *thesaurus*, predmetna osnova za stalno razstavo, in upodobitev dveh segmentov na osnovi dveh scenarijev za stalno razstavo. Mag. Janja Žagar pripravlja iz zgodbe predmetov o ljudeh oz. iz scenskih podob tradicijske kulture segment iz življenjskega ciklusa, zgodbo o rojstvu (simbolno tudi začetek, "rojstvo" muzeja). Mag. Andrej Dular, ki je avtor scenarija za galerijo zbirke, pa v sodelovanju z mag. Mojco Terčelj pripravlja postavitev najstarejše Baragove zbirke. Na podlagi obeh "testnih" segmentov stalne razstave bo organizirano več pogovorov ter t.i. panelna raziskava stalne razstave, ker želi Slovenski etnografski muzej k sodelovanju pritegniti čim več strokovnjakov in obiskovalcev.

V okviru sredstev, ki jih je za prvo fazo priprave stalne razstave namenilo Ministrstvo za kulturo, pa so bila izvedena naslednja dela oziroma dejavnosti:

- Mag. Inja Smerdel je bila od 17. aprila do 5. maja 1996 na študijskem potovanju v Franciji, Angliji in na Škotskem. Desetdnevno bivanje v Parizu (zanj je dobila štipendijo Francoskega veleposlaništva v Republiki Sloveniji) je potekalo po programu, ki ga je sestavila Marie-France Noel, raziskovalna sodelavka v *Musée national des arts et traditions populaires*. Vseboval je študijski ogled njihove stalne razstave, kulturne in študijske galerije; spoznavanje procesov dela v ikonoteki, oddelku za informatiko, fonoteki, restavratorski delavnici; ogled ureditve depojev, znanstvenega arhiva, knjižnice in video oddelka v tem muzeju; ogled nove stalne razstave v *Veliki galeriji Musée national d'histoire naturelle* z vodstvom muzeologa M. Van Praëta, obisk raznih oddelkov v *Musée de l'homme* ter ogled njihovih razstav. Drugi del potovanja pa

je vključeval študijske ogleds *Museum of London* in *Moving Image Museum* v Londonu, *Museum of English Rural Life* v Readingu, *European Ethnological Research Centre* ter *People's Story Museum* v Edinburgu in *Scottish Agricultural Museum* v Inglistonu.

- Delavci muzeja so bili 22. in 23. oktobra 1996 na strokovni ekskurziji na Dunaju in v Budimpešti. Spoznanja s študijskih ogledov nove stalne razstave v *Österreichisches Museum für Volkskunde* in evropskega muzeja leta 1996 MAK - *Österreichisches Museum für angewandte Kunst* na Dunaju, razstave *Huni in Avari* v Halbtumu na Gradiščanskem ter stalne postavitev v *Neprajzi muzeum* v Budimpešti bodo v pomoč pri pristopu k nastajanju stalne razstave.

- Tehnični oddelek je restavriral del muzealij za stalno razstavo.

- Izdelani sta bili maketi *Janeževe domačije* iz Strojne in hiše *Hosta 1* pri Škofji Loki, v delu pa je še maketa *Kavčnikove hiše* iz Zavodenj.

- V Restavratorskem centru Slovenije je v delu izdelava kopije freske Sv. Nedelje iz Cngroba.

- Za stalno razstavo je Slovenski etnografski muzej pridobil lesen strop in vogal hiše *Hosta 1* z letnico 1808, nekaj oblačil, pokrival in drugih tekstilnih izdelkov iz Ljubljane in zemljevid *Slovenski atlant* iz leta 1870.

- V tisku je zloženska o selitvi Slovenskega etnografskega muzeja.

RAZSTAVNA DEJAVNOST

Kljub nujnemu, vase zazrtemu delu je bil Slovenski etnografski muzej z vidika "ostajanja na sceni" prisoten v javnosti z dokaj pestro razstavno dejavnostjo.

LASTNE RAZSTAVE (in prireditve): Udomačena svetloba. Etnološki pogled na svetila in pripomočke zanje.

V sklopu večletnega programa muzeja, ki ob pomanjkanju stalne razstave občasno predstavlja posamezne zbirke, je bila dva dni po Gregorjevem 14. marca 1996 odprta razstava *Udomačena svetloba, Etnološki pogled na svetila in pripomočke zanje*. Razstava je nastajala že v letu 1995, vendar je bilo odprtje predstavljeno v leto 1996, saj je bilo potrebno zaradi nizke subvencije iskati dodatna sredstva pri pokroviteljih.

Razstavo je pripravila kustodinja za bivalno kulturo Irena Keršič. Na njej je prikazanih 184 svetlobnih teles (zbirka svetil šteje 511 predmetov), ki so razdeljena po funkciji in času. Obravnava pa še posebne oblike razsvetljevanja, ki so

se razvijale doma, v javnosti, v prometu, pri delu, pri čaščenju, šegah in praznovanjih ter prikazuje izdelavo goriv za tradicionalna svetila in njihovo uporabo oziroma preoblikovanje za današnji način življenja. Prikaz dopolnjujejo, razlagajo in dokazujejo številne fotografije, grafike, legende in scenske postavitev. Razstavo sta oblikovala arhitekta Mojca Turk in Peter Rau. Lado Jakša pa je uglasbil temo udomačene svetlobe, ki popelje obiskovalce po razstavi od netenja ognja do mitične svetlobe.

Razstavo *Udomačena svetloba* je že ob nastajanju pa tudi med razstavo spremljala vrsta sočasnih dejavnosti:

- Učenci OŠ Polje so pod mentorstvom Irene Keršič in učiteljice Milene Majzel zbirali svetila v svojem okolju ter jih primerjali z muzejskim gradivom. Povednost predmetov so predstavili na razstavi v avli šole in v šolskem epicentru na Mestnem trgu v Ljubljani.

- Učenci OŠ Kolesija so pod mentorstvom Irene Keršič in Marije Erman pri likovnem in tehničnem pouku oblikovali hišice iz lepenke - *gregorčke*, ki so jih osvetljene s svečami na predvečer gregorjevega spuščali po Ljubljani. Tudi njihovi izdelki so bili predstavljeni v šolskem epicentru.

- 9. aprila je Radio Slovenija z avtorico razstave in mladimi muzejskimi obiskovalci posnel mladinsko izobraževalno oddajo o svetlobi. Enournna oddaja je bila predvajana na prvem sporedu Radia Slovenija v maju in septembru.

- V novembrski številki revije *Gea* je bila v prilogi *Svetloba, ogenj, luč* predstavljena razstava *Udomačena svetloba*, ki je bralce in obiskovalce povabila k iskanju pozabljenih svetil.

- *Pripovedovalnica*. Ob sobotnih popoldnevih (7. novembra, 14. in 28. decembra 1996) so mladi obiskovalci Slovenskega etnografskega muzeja na pravilčen način z govorico svetlobe in teme spoznavali našo dediščino o razsvetljevanju. Pisateljica Bina Štampe Žnave je zanje napisala *Bajko o svetlobi*, ki sta jo predstavila avtorica in dramski igralec Jurij Souček.

- *Muzejska delavnica*. 11. in 12. decembra 1996 je bila v prostorih Slovenskega etnografskega muzeja delavnica okraševanja sveč z voskom in barvanje lesenih svečnikov. Vodila jo je Vida Lah.

Razstavo *Udomačena svetloba*, ki je bila oktobra in novembra zaradi obnove novitvenih del v Narodnem muzeju zaprta, si je do 30. decembra ogledalo 11.457 obiskovalcev.

Pasovi in sklepanci

Od 10. julija do 29. septembra 1996 je Slovenski etnografski muzej gostoval v Pokrajinskem muzeju v Celju z razstavo *Pasovi in sklepanci* avtorice kustodinje za oblačilno kulturo mag. Janje Žagar. Razstava je bila v Slovenskem etnografskem muzeju na ogled leta 1993/94 ob izidu kataloga iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja.

Božične jaslice

V prazničnih božično-novoletnih dneh je bila v atriju muzeja razstavljena nova pridobitev, rezljane jaslice mojstra Franca Kobala iz Cerknega.

GOSTUJOČE RAZSTAVE (in prireditve):

Paška čipka

V okviru mednarodnega sodelovanja sta bili v letu 1996 v Slovenskem etnografskem muzeju na ogled dve gostujoči razstavi. Prva, *Paška čipka*, pomeni nadaljevanje sodelovanja z Etnografskim muzejem Zagreb, kjer je leta 1991 Slovenski etnografski muzej gostoval z razstavo *Kam so vsi pastirji šli*. Pripravili sta jo kustodinji Nerina Eckhel in Vesna Zorić, za postavitev v Ljubljani pa je poskrbela mag. Janja Žagar. Na ogled je bila od 11. januarja do 31. marca 1996. V tem času si jo je ogledalo 2989 obiskovalcev. Prikaz paške šivane čipke je nudil možnost za primerjavo s slovenskimi klekljanimi čipkami. V ta namen je Tadeja Primožič 31. marca demonstrirala klekljanje čipke.

Kitajski papirnati zmaji

Druga gostujoča razstava *Kitajski papirnati zmaji* pa je bila na ogled od 25. julija do 8. avgusta 1996. Posredovala jo je Kitajska agencija za mednarodne odnose iz Pekinga. Slovenski etnografski muzej jo je pripravil v sodelovanju z Ministrstvom za zunanje zadeve RS in Ministrstvom za kulturo RS, ki jo je finančno omogočilo. V skladu s Sporazumom iz leta 1993 je bil v septembru 1994 sestavljen in podpisan "Program sodelovanja v kulturi, izobraževanju in znanosti ter izmenjava za obdobje od 1995 do 1997 med vlado Republike Slovenije in vlado Ljudske republike Kitajske" med te spada razstava Kitajski papirnati zmaji.

Na razstavi Kitajski papirnati zmaji je bilo predstavljenih 182 zmajev različnih velikosti, oblik in motivov, vzetih iz vsakdanjega življenja in kitajske mitologije, ter predmeti iz Azijske zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. V dveh tednih, kar je bila na ogled, si jo je

ogledalo 5066 obiskovalcev.

Ob razstavi je Slovenski etnografski muzej pripravil poleg ciklusa petih predavanj (Ralf Čeplak Mencin: *Kitajska mitologija*; dr. Mitja Saje: *Tradicionalne in ljudske umetnosti v luči razvoja kitajske civilizacije*; Aleksander Hadži: *Drugačna Kitajska*; dr. Jana Rošker: *Potovanje na zahod*; dr. Zmago Šmitek: *Naši stiki s Kitajsko v preteklih stoletjih*) vrsto spremljajočih prireditev pod vodstvom kitajskih strokovnjakov: delavnice in prikaze umetniških tehnik za otroke in odrasle (delavnice slikanja s tušem, slikanja na svilo, kitajske pisave - kaligrafije, ki jih je vodila Wang Huiqui, ter mojstrovine umetelnega tradicionalnega rezljanja zelenjave kuharjev iz restavracije Orient, izdelovanje zmajev). Ob tej priložnosti sta bila v Ljubljani od 21. julija do 10. avgusta 1996 Gu Wenhua in Li Changlian s Kitajske, ki sta sodelovala pri pripravi na razstavo in pri programu delavnic.

Za razstavo so bili natisnjeni katalog z barvnimi reprodukcijami zmajev, informativna zgibanka in plakat. Kustos razstave je bil Ralf Čeplak Mencin, pedagoški program je pripravila Sonja Kogej Rus, grafično oblikovanje in postavitev razstave je bilo delo Mojce Turk, k organizaciji pa je kot zunanja sodelavka pripomogla Nina Zdravič Polič.

SODELOVANJE PRI RAZSTAVAH

Slovenski etnografski muzej je s posredovanjem podatkov ter s posojanjem gradiva in predmetov sodeloval tudi pri razstavah drugih prirediteljev.

Mag. Marjeta Mikuž je v delovni skupini (Taja Čepič - Mestni muzej, Dragica Trobec Zadnik - Mestni muzej, arhitektka Mojca Turk) pripravila *Projekt priprave stalne muzejske razstave v Ribnici na Gradu, Marofu in v Miklovi hiši*, ki vsebuje vsebinska izhodišča stalne muzejske postavitev, prvo fazo realizacije postavitev na Gradu, prostorski oris stalne muzejske postavitev na Gradu in Marofu ter prostorski oris in načrt občasne razstave *Zgodovina ribniškega gradu v Miklovi hiši*.

Goriškemu muzeju in Turističnemu društvu Breginj je bilo za *razstavo o Breginju*, ki so jo odprli 6. maja 1996 v Breginju, posredovano fotografsko gradivo terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja.

Fotografsko gradivo Slovenskega etnografskega muzeja je bilo posredovano Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu za razstavo *Ko cvete lan*, ki jo je pripravila Irena Destovnik v K & K centru v Šentjanžu v Rožu.

Dr. Gorazd Makarovič je za katalog razstave *Peintures sous verre passeurs de lumière v Musée d'art naif Max Fourny* pripravil prispevek o slikah na steklo na Slovenskem.

Slovenski etnografski muzej je za likovno dokumentarno razstavo *Veno Pilon - 100 letnica rojstva*, ki je bila na ogled v Pilonovi galeriji v Ajdovščini od 27. septembra do 10. novembra 1996, posredoval Pilonovo fotografsko gradivo iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja.

Od 2. do 4. oktobra je bila ena izmed skrinj iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja postavljena na oder konferenčne dvorane hotela Toplice na Bledu. Organizatorji tretjega mednarodnega seminarja o statistični zaupnosti so si za simbol celostne podobe izbrali skrinjo ter tako udeležencem predstavili del slovenske kulturne dediščine.

V oktobru je Slovenski etnografski muzej sodeloval na razstavi turističnih spominkov v okviru sejma Gast-tur na Mariborskem sejmišču.

Kustodinja Irena Keršič je sodelovala pri pripravi novega muzeja Plinarne Ljubljana, ki je bil odprt novembra 1996, ter pri pripravi stalne razstave Elektra Ljubljana v Elektrarni na Kotnikovi ulici.

V dogovoru z Veleposlaništvom Republike Slovenije v Londonu je Slovenski etnografski muzej za razstavo igrač v nekem londonskem knjižnem centru nabavil lesene primerke, ki bodo po zaprtju razstave prenešeni v vitrine na veleposlaništvu.

Ralf Čeplak Mencin je sodeloval pri razstavi *p. Argüstin Hallerstein - Lieou Song Ling K'iao hien, 1703-1774. Mengšan, mandarin na kitajskem dvoru*, ki je bila na ogled v Galeriji Mežnarija v Mengšu od 16. novembra do 1. decembra 1996.

Slovenski etnografski muzej je ob mednarodnem simpoziju *Balkan Popular Music*, ki ga je pripravilo *International Association for the Study of Popular Music* (IASPM Slovenija) ter Institutum studiorum humanitatis, sodeloval in omogočil fotografsko razstavo *Romski glasbeniki na Balkanu: Utrinki s Kosova* avtorja dr. Svaniborja Pettana. Postavljena je bila v KUD-u France Prešeren od 30. novembra do 10. decembra 1996.

V božičnem času je Polona Sketelj sodelovala pri razstavah družinskih jasic v Bilčovsu na avstrijskem Koroškem (21. in 22. decembra 1996) in v Mestni hiši v Ljubljani (od 18. do 22. decembra 1996).

NOVE PRIDOBITVE SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Slovenski etnografski muzej je v letu 1996 pridobil 674 novih predmetov. Po podatkih iz akcesijske knjige jih je bilo 27 pridobljenih z darili, 647 pa z odkupi.

DELO PO KUSTODIATIH, V DOKUMENTACIJSKEM IN TEHNIČNEM ODDELKU TER KNJIŽNICI SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

V okviru redne dejavnosti so v letu 1996 po posameznih kustodiatih potekale naslednje aktivnosti:

V kustodiatu za ruralno gospodarstvo in promet je 1. aprila 1996 začela opravljati pripravništvo etnologinja Polona Sketelj. Njene prve aktivnosti so bile usmerjene k seznanjanju in pregledu obstoječih zbirk. Na terenih v Gornjem Gradu in Tišini v Prekmurju si je ogledala predmete za odkup. V občini Bilčovs in na južnem Koroškem je zbirala podatke za magistrsko nalogo in za raziskavo o ruralnem gospodarstvu, v Arhivu Slovenije pa podatke o cestnem prometu na Slovenskem med obema vojnama.

Kustodinja za stavbarstvo in notranjo opremo Irena Keršič je poleg dela z zbirko svetil in projekta *Udomačena svetloba*, ki obsega razstavo in spremljajoče dejavnosti, organizirala izdelavo kopij kresila, vaškega svetilnika - *farala* iz vasi Suhorje v Brkinih z letnico 1667, šušarske in sitarske svetilke. Za prodajni spominek je izbrala in organizirala izdelavo voščenih sveč z laneno prejo in poslikan svečnik. Plod njenega dela na terenu je videofilm *Dokumentarni zapis o izdelovanju svetil in njihovih pripomočkov* (posnela ga je Nadja Valentinčič) ter dokumentacija hiše Hosta 1 pri Škofji Loki.

Kustos za obrti mag. Andrej Dular je v letu 1996 pridobil predmete iz Podgorice, Lamorja, Zaloke, Gor. Prekope, Gruče, Vidmaš, Police ter predmete svečarsko-medičarske delavnice in trgovine Jakoba Krbavčiča iz Ljubljane, od katerih jih je 519 očistil, opravil meritve in opise in jim pritril akcesijske listke. Za potrebe učnih delavnic je pridobil statve za tkanje preprog. V depoju št. 10, kamor so bile nameščene nove police, je pregledal in uredil po tipologiji celoten fond obrtniškega orodja. Na terenu je posnel sedem ur avdiogradiva o obrtnih dejavnostih v Metliki.

Kustodinja za nošo in vezenine mag. Janja Žagar je pri delu s predmeti preverjala prisotnost in stanje predmetov v zbirkah. Ob študentski praksi se je urejala in se še ureja zbirka klekljanih in

kvačkanih čipk in priprav za izdelovanje čipk, prav tako pa tudi sezname in kartoteka te zbirke, ki šteje okrog 2.500 predmetov. Dokumentiranje predmetnih zbirk je bilo omejeno na sistematično fotografiranje zbirke pokrival, glavnikov, svitkov, papirnatih šopkov in venčkov ter fotokopiranje zbirke čipk v merilu 1:1. Tudi novo pridobljeni predmeti so bili sproti fotografirani.

Kustodinja za socialno kulturo Tanja Tomažič pripravlja izdajo kataloga zbirke igrač Slovenskega etnografskega muzeja, zato se je posvetila študiju tuje in iskanju domače literature, časopisnih člankov in arhivskih virov ter nakupu otroških igrač. Približno polovica predmetov iz zbirke igrač je bila fotografirana.

Terenska opazovanja socialne kulture je opravila ob različnih priložnostih: praznovanju Svetih Treh kraljev v Kosezah (7. januarja); ogledu razstave starih fotografij v Ricmanjih, ljubiteljske etnografske razstave v istrski vasi Lopar (28. marca), velikonočne razstave v Nabrežini (11. aprila); obisku samostana klaris in frančiškanskega samostana v Nazarju (22. maja); ter na poti po Prekmurju in Porabju, kjer se je seznanila z romsko skupnostjo, izdelovanjem predmetov iz slame v Lipovcih, buraškim muzejem v Ižakovcih, lončarstvom v Filovcih, protestansko skupnostjo v Gornjih Petrovcih in s turizmom v Hevizu in Keszthelyju. Nadja Valentinčič je 17. februarja za kustodiat posnela videofilm obhoda škornjatov v Hrušici.

Kustos za neevropsko etnologijo Ralf Čeplak Mencin v organizacijski enoti Slovenskega etnografskega muzeja v dvorcu Goričane, kjer že od leta 1989 potekajo gradbena dela in zaradi katerih je muzej že pet let in pol zaprt za javnost, je organiziral sestanke gradbenega odbora in na njih aktivno sodeloval. Gradbena dela so se nadaljevala predsem v pomladanskih in jesenskih mesecih. Sodeloval je tudi pri delu Nacionalnega komiteja ICOM in pri Skupnosti muzejev Slovenije.

V ODDELKU ZA DOKUMENTACIJO je bilo inventariziranih 1396 fotografij, 1290 negativov in 516 diapozitivov. V računalnik je bilo vnešenih 110 predmetov s področja obrti in 66 otroških igrač. Alenka Simikič, vodja Oddelka za dokumentacijo, sodeluje v predsedstvu CIDOC-a ter v delovni skupini za etnologijo, ki je letos končala triletni projekt *Etnološki podatkovni standardi*. Standardi so tiskani v angleškem in francoskem jeziku.

V KNJIŽNICI SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA je potekala izposoja gradiva, posredovanje raznih informacij, izmenjava publikacij, akcesija novih publikacij, oblikovanje hemeroteke in dopolnjevanje bibliografije sodelavcev muzeja. V letu 1996 je knjižnica pridobila 442 periodičnih publikacij in 321 monografij. Študent bibliotekarstva in honorarno zaposleni Marko Drpič Minatti se je udeležil dveh tečajev za pridobitev licence za vnos bibliografskih podatkov v vzajemno bazo. Narejenih je bilo 50 testnih opisov. S pridobitvijo licence je knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja dobila status aktivne udeleženke v sistemu COBISS, kar pomeni tudi lastne prispevke opisov publikacij. Prehod na uporabo sistema COBISS je knjižnica izkoristila tudi za določitev novih signatur, ki se sproti opremljajo z novimi nalepkami. Publikacije so razporejene po geografskem vidiku, znotraj tega pa po tematskem.

TEHNIČNI ODDELEK Slovenskega etnografskega muzeja je sodeloval pri postavitvah in podiranju razstav. Za razstavo *Udomačena svetloba* je izdelal razstavno tehniko. V delavnicah so restavrirali muzealije za stalno razstavo in tudi druge (svetila, igrače, vojaško uniformo, intarzirano skrinjo, železne modele za lect...). V centralnih depojskih prostorih v Škofji Loki so poleg prisotnosti pri pregledih, deponiranju novih muzealij in ureditvi dveh sob sodelovali še pri montaži protivlomnih senzorjev in sanaciji kamnite škarpe.

Vodja tehničnega oddelka dr. France Golob je v letu 1996 sodeloval v komisiji za izvoz etnografskih predmetov. Dokončal je obdelavo zbirke Baraga, ki bo izšla v začetku leta 1997 v katalogu zbirke Slovenskega etnografskega muzeja z naslovom *Misionarji, darovalci indijanskih predmetov*.

Tehnični oddelek je tudi v letu 1996 sodeloval in nudil strokovno pomoč zamejskemu škedenjskemu etnografskemu muzeju. Zanj sta dr. France Golob in restavrator Janez Črne v poletnih mesecih restavrirala predmete iz kovine.

STROKOVNA AKTIVNOST IN ŠTUDIJSKO IZOBRAŽEVANJE

Kustosi Slovenskega etnografskega muzeja mag. Janja Žagar (članica uredniškega odbora), dr. Gorazd Makarovič, Irena Keršič, mag. Andrej Dular in Polona Sketelj so sodelovali pri pisanju gesel za *Priručnik slovenske etnologije*, Irena Keršič in Polona Sketelj pa tudi pri geslih za *Enciklopedijo Slovenije*.

Mag. Marjeta Mikuž je v sodelovanju z

Borutom Rovšnikom iz Mestnega muzeja pripravila raziskavo (evalvacijo) potencialnih obiskovalcev Slovenskega etnografskega muzeja. Anketa, ki se bo začela izvajati v začetku leta 1997, vsebuje več sklopov vprašanj: muzeji v okviru preživljanja prostega časa, zanimanje za muzeje in obiskovanje muzejev; načini obiskovanja muzejev in ponudba v muzejih; poznavanje in pričakovanja glede novega Slovenskega etnografskega muzeja; demografski podatki o vprašanih.

Mag. Marjeta Mikuž je kot članica pripravljalnega odbora za pripravo kandidature za ICOM-ovo generalno konferenco leta 2001 v Ljubljani pripravila besedilo za propagandno zloženko, izbrala fotografije, usklajevala delo s prevajalci (angl., franc., španšč.) in Studiem Marketing. Zloženka je bila predstavljenca novembra 1996 v Parizu.

Dokumentalistka, knjižničarja in kustosi Slovenskega etnografskega muzeja so pri svojem delu sodelovali z različnimi sorodnimi institucijami in posamezniki, ki so v muzeju iskali najrazličnejše informacije. Ob tem so jim posredovali podatke iz literature, slikovne vire ali podatke o predmetih, ki jih hrani. Tako sta s slikovnim gradivom Slovenskega etnografskega muzeja nastala koledarja Merkurja Kranj in Hidrometrološkega zavoda Slovenije ter CD ROM *Dobrodošli v Sloveniji*, ki ga je izdelalo podjetje Creativ iz Murske Sobote. Ob sodelovanju z *Museum Development Unit/Charities Advisory Trust* iz Londona so bile v več tisoč izvodih natisnjene voščilnice z motivom Sv. Družine (slika na steklo iz 19. stoletja iz Selške doline, ki jo hrani muzej). Denar, ki so ga pridobili s prodajo, je namenjen dobrodelnim organizacijam. Slovenski etnografski muzej je sodeloval še z Enciklopedijo Slovenije, Goriškim muzejem, Muzejem novejšje zgodovine, Pilonovo galerijo Ajdovščina, TV 3, TV Koper...

Kustosi so ugotavljali krajevni in časovni izvor glede na tip predmetov, ki so jih prinašali posamezniki v ocenjevanje in jih usmerjali k prodajalcem ali izdelovalcem. Kustodinja mag. Janja Žagar je dajala informacije o nošah posameznih krajev ali širših geografskih območij in z njimi povezanih rekonstrukcijah, ki se jih lotevajo folklorne skupine, kustomografi, izdelovalci replik oz. izdelovalci spominkov.

V zvezi z diplomskimi in raziskovalnimi nalogami so imeli konzultacije o posameznih temah ter o metodskih in metodoloških pristopih. V letu 1996 je Slovenski etnografski muzej desetim štu-

dentom etnologije omogočil opravljanje obvezne prakse. Mentorice so jim bile Alenka Simikič, mag. Janja Žagar in Irena Keršič.

V letu 1996 so kustosi Slovenskega etnografskega muzeja poleg publicističnega in uredniškega dela pripravili nekatera predavanja, sodelovali so pri omizjih in predstavitev knjig.

Mag. Janja Žagar je za Društvo za narodno nošo 30. marca 1996 v kraju Jezero pri Podpeči pripravila predavanje o ljudski noši na Slovenskem. 26. oktobra 1996 pa za ZKOS predavanje o pokrivalih in pričeskah v slovenski ljudski noši z demonstracijo načinov zavežovanja, ki jo je vodila Ana Perko. V okviru ZKOS je 27. januarja 1996 vodila izpite za voditelje folklornih skupin.

Irena Keršič je udeležencem poletne šole slovenskega knjižnega jezika predavala o tradicionalnih lučeh in jih popeljala po razstavi *Udomačena svetloba*.

Ralf Čepak Mencin je ob ciklusu predavanj in razgovorov *Svet in mi* v Cankarjevem domu moderiral: *Tibetanski večer* (13. marca 1996) z udeleženci dr. Andrejem Uletom, Ivom Svetino, Aljošo Reboljem in Sandijem Pavlinom in predaval o *tibetanski kulturi*; *Večer o Almi Karlin* (16. oktobra 1996) z udeleženci Polono Vetrih, Uršulo Cetinski, dr. Nevo Šlibar, Sonjo Dular, Vladom Šlibarjem in dr. Zmagom Šmitkom. Predaval je o *popotnici Almi Karlin*; *Kitajski večer* (6. novembra 1996) z udeleženci dr. Jano Rošker, dr. Mitjem Sajetom in Wang Huiqui. Sodeloval je tudi pri projekciji diapozitivov na *Kitajskem večeru* (6. junija 1996) v Vodnikovih domačiji.

Polona Sketelj je v okviru Slovenskega etnološkega društva organizirala štiri *Etnovečere*, ki so potekali v Klubu Cankarjevega doma.

Polona Sketelj je aprila 1996 v Globasnici, 25. novembra v Celovcu in 28. novembra v Ljubljani predstavila svoji knjigi *Na stičišču dveh kultur - Med delovnim in prostim časom ter Knjige in Koroški Slovenci - Raziskava slovenskega knjižnega trga v Avstriji*. Knjigo, ki jo je izdala ob stoletnici Rožne doline, *Rožna dolina, 100 let*, pa je predstavila decembra 1996 v Ljubljani.

Sonja Kogej Rus je 19. aprila 1996 v Slovenskem etnografskem muzeju organizirala *Istrski večer* z Rožano Koštial in skupino *Šavriške pupe en ragaconi*, kjer je bilo predstavljeno bogato izročilo ljudskega pesništva v Slovenski Istri in knjiga Rožane Koštial *Ljudske iz Šavriške Istre*.

15. maja 1996 sta urednici mag. Inja

Smerdel in Bojana Rogelj Škafar na tiskovni konferenci spregovorili o vsebini pete številke *Etnologa* (LVI).

Večina uporabnikov računalnikov v Slovenskem etnografskem muzeju se je v aprilu udeležila enotedenskega računalniškega tečaja *Word for Windows*.

Dr. Ivan Sedej, Tanja Tomažič, Irena Keršič, Marjeta Mikuž, Bojana Rogelj Škafar, Polona Sketelj in Ralf Čeplak Mencin so v organizaciji Slovenskega muzejskega društva 23. aprila 1996 obiskali 3. mednarodni muzejski salon (SIME) v Benetkah.

Irena Keršič in Ralf Čeplak Mencin sta se od 17. do 19. maja 1996 udeležila 2. konference evropskih etnografskih muzejev v Bukarešti. Ralf Čeplak Mencin je sodeloval z referatom *Ethnographic Museums Entering the 3rd Millennium*.

Alenka Simikič se je kot članica predsedstva CIDOC ter do aprila predsednica njegove delovne skupine za etnologijo udeležila sestanka delovne skupine v Atenah od 5. do 9. junija, letne konference CIDOC v Nairobiu od 21. do 29. septembra in sestanka predsedstva CIDOC v Parizu od 15. do 17. novembra.

Tanja Tomažič, Polona Sketelj in mag. Nena Židov so se udeležile posvetovanja o potujočih trgovcih, trgovini in potujočih obrtnikih, ki je bilo v okviru fundacije *Museo Carnico delle arti popolari Michele Gortani* v Tolmezzu 8. novembra 1996.

Ralf Čeplak Mencin je z referatom *A Case Study of the Chinese Kites Exhibition* sodeloval od 24. do 29. novembra na simpoziju *The Museums as a Place of the Strange* srednjeevropskega ICOM-a v Berlinu.

KADROVSKE SPREMEMBE

Leto 1996 je v Slovenskem etnografskem muzeju zaznamovano s precejšnjimi kadrovskimi spremembami. Junija se je upokojila Erika Kolar, kurirka - snažilka od leta 1969, na njeno delovno mesto je prišla Ana Mesarič. Konec leta se je upokojil tudi dr. Ivan Sedej, dolgoletni direktor (1987 - 1995), ki je v zadnjem letu muzeju posredoval bogato znanje in izkušnje kot svetnik.

1. aprila 1996 je kustodiat za ruralno gospodarstvo in promet prevzela diplomantka etnologije in bibliotekarstva Polona Sketelj, 1. decembra pa je pričela z delom mag. Mojca Terčelj, kustodinja za neevropsko etnologijo. Bibliotekarko in glavno urednico *Etnologa* na porodniškem dopustu Bojano Rogelj Škafar od novembra za dobo enega leta in pol nadomešča mag. Nena Židov.

V delo Slovenskega etnografskega muzeja sta se vključila tudi štipendista Ana Motnikar, študentka podiplomske stopnje na FNT - tekstilna tehnologija, in Marko Drpič Minatti, študent bibliotekarstva.

PROGRAM MUZEJSKE DEJAVNOSTI NA GRADU GORIČANE

Spomladi leta 1995, ko je Ministrstvo za kulturo Slovenskemu etnografskemu muzeju dodelilo stavbi v južnem delu kompleksa na Metelkovi, je od muzeja želelo odločitev o bodočem statusu Goričane. Kustos za neevropske kulture Ralf Čeplak Mencin, vodja enote v Goričanih, je tedaj na osnovi svoje vizije samostojnega *Muzeja neevropskih kultur* predlagal osamosvojitve te enote, kar bi prineslo delitev zbirk Slovenskega etnografskega muzeja. Tako kolegij kot muzejski svet Slovenskega etnografskega muzeja sta se takrat soglasno izrekla zlasti proti delitvi zbirk in sta pri tej svoji odločitvi vztrajala, saj gre za nekatere temeljne zbirke muzeja, ki bodo umeščene v bodočo stalno postavitev maticinega muzeja na Metelkovi.

Da bi Goričane vendarle ohranili kot ločeno, dislocirano enoto Slovenskega etnografskega muzeja (kar je tudi interes občine Medvode), je bilo predlagano, da bi njihov program temeljil na reprezentančni kitajski *Skuškovski zbirki* (zaradi katere je bil grad Goričane leta 1964 prepuščen v rabo muzeju). Na Upravi RS za kulturno dediščino je bil ta predlog najprej zavrnjen (obstajale so namreč zamisli o drugačni vsebini baročne dvorca v Goričanih, npr. o stalni razstavi baročnega pohištva), avgusta 1996 pa je bil dogovorno sprejet. Poleg stalno razstavljene *Skuškovske zbirke* naj bi Muzej grad Goričane oblikoval lasten program občasnih razstav in vključil še občinski kulturni program (prireditve, razstave in reprezentativne prostore za potrebe občine Medvode). Tak program so potrdili sklep Muzejskega sveta z dne 25. 9. 1996, pisna potrditev direktorja Uprave RS za kulturno dediščino (22. 11. 1996) in soglasje ministra za kulturo (2. 12. 1996).

Stanka Drnovšek

INŠTITUT ZA SLOVENSKO NARODOPISJE: POROČILO O DELU V LETU 1996

Znanstveni svet: akademika dr. Milko Matičetov (predsednik) in dr. Emilijan Cevc, znanstveni svetnik dr. Tone Cevc, višja znanstvena sodelavka dr. Marija Stanonik in strokovni sodelavec s specializacijo mag. Jurij Fikfak.

Predstojnik: znanstveni svetnik dr. Tone Cevc.

Višja znanstvena sodelavka: dr. Marija Stanonik.

Znanstvena sodelavka: dr. Monika Kropelj.

Asistentka z doktoratom: dr. Maja Godina Golija (od 1. 3.).

Strokovni sodelavci s specializacijo: dr. Mojca Ravnik, mag. Helena Ložar Podlogar in mag. Jurij Fikfak.

Asistentka: Polona Šega (od 1. 11.).

Višja strokovna sodelavka: Sinja Zemljič Golob.

Strokovna sodelavka: Stanka Drnovšek.

Samostojna strokovna delavka: Božena Gabrijelčič.

Zunanja sodelavca: prof. dr. Angelos Baš in akademik dr. Milko Matičetov.

Nagrade, odlikovanja, priznanja, izvolitve, imenovanja

Dr. Monika Kropelj je prejela dne 17. 1. 1997 zlati znak ZRC SAZU za leto 1996.

TISKOVNA DEJAVNOST IN GLAVNE OBJAVE:

Etnologija:

Traditiones, zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, Letnik 25/1996.

Mojca Ravnik, *Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*, ZRC SAZU (Lipa), Koper 1996.

Znanstvena posvetovanja in seminarji

M. Kropelj se je udeležila 1. Mednarodnega dialektološkega simpozija v počastitev Tineta Logarja, Maribor, 9. 2. - 10. 2.

H. Ložar Podlogar se je 24. in 25. 5. udeležila posvetovanja (*Zablatnikov dnevi*) v Bilčovsu na Koroškem, 17. in 18. 10. pa simpozija ob 250-letnici novomeške gimnazije.

J. Fikfak se je s sodelavci (H. Ložar Podlogar, S. Drnovšek) udeležil znanstvenega posvetovanja ob 40-letnici slovenskega etnološkega filma, Ljubljana, 6. 6.; 3. Slovenskega znanstvenega festivala, Ljubljana, 2. 10.; in Infosa '96, Ljubljana, 26. 11.

M. Godina Golija se je udeležila posvetovanja *Food and Traveller*, 11th International Ethnological Food Research Conference of ICEFR and SIEF, Ciper 2.-8. 6.

Uredniki znanstvene periodike in zbirk

Dr. T. Cevc je član uredniškega odbora inštitutskega zbornika *Traditiones*.

Mag. J. Fikfak je član uredniškega odbora inštitutskega zbornika *Traditiones*.

Dr. M. Stanonik je glavna urednica inštitutskega zbornika *Traditiones* in urednica zbirke *Glasovi* (Kmečki glas).

Sodelovanje z visokimi in višjimi šolami

Dr. Marija Stanonik je bila mentorica na III. stopnji na Oddelku za slovanske jezike in književnost, Filozofska fakulteta. Predavala je slovstveno folkloro za predmet *Ustno slovstvo* za II. semester na Oddelku za slovanske jezike in književnost, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

POROČILA O RAZISKOVALNEM DELU PO SEKCIJAH:

Sekcija za ljudsko slovstvo

Zgodovina slovstvene folklorne (dr. Marija Stanonik):

Za temo o slovstveni folklori v obdobju ekspresionizma je bila ekscerpirana publicistika iz obdobja 1910-1930, med njimi Carniola, Čas, Časopis za zgodovino in narodopisje, Dom in svet, Mladika, Pod lipo, Slovan, Veda. Izpiskov je 224 strani. Enako je bila pregledana strokovna literatura in ovrednoteno okrog 20 zadevnih zbirk, ki so izšle v tem času. V delu je razprava na to temo, ki bi bila že dokončana, če bi je ne prekinila bolezen.

Kazalo slovenskih ljudskih pravljic (dr. Monika Kropelj):

M. Kropelj je nadaljevala z obdelavo *Kazala slovenskih ljudskih pravljic* (tipski indeks). Z dodatnim gradivom in preverjenimi bibliografskimi podatki je izpopolnjevala kazalo živalskih pravljic. Pregledala je dostopno arhivsko in objavljeno gradivo o raziskovanjih bajnih bitij na Slovenskem in ga obdelala za *Priručnik slovenske etnologije*.

Za arhiv ljudskega pripovedništva je zbirala gradivo na Igu pri Ljubljani in v Slovenjem Plajberku na avstrijskem Koroškem.

Revitalizacija in znanstvena raziskava tonskih posnetkov ljudskega pripovedništva iz Rezijske (dr. Milko Matičetov, dr. Monika Kropelj):

Na delovne kasete je bilo presneto gradivo s 65 trakov, kar znaša skupno 175 ur pripovedovanja. Doslej je bila transkribirana približno polovica posnetega gradiva. Mag. Roberto Dapit je del gradiva že vnesel v računalnik in ga pri tem ustrezno dokumentiral.

Sekcija za ljudske šege, igre in socialno kulturo

Tradicionalne šege in verovanja ob rojstvu in smrti (mag. Helena Ložar Podlogar):

H. Ložar Podlogar je dopolnjevala dolensko gradivo o *tradicionalnih šegah ob smrti* z gradivom iz Bele krajine, nadaljevala z dokumentiranjem pokopališč, zbiranjem in tematskim urejanjem epitafov z nagrobnikov dolenskih in belokranjskih pokopališč in fotografskim dokumentiranjem. Terensko gradivo o *tradicionalnih šegah ob rojstvu* je dopolnila z objavljenimi viri od Valvasorja, Linhart, Buchenhaina, Urbasa, Štreklja do Golobiča, Kosina itd.; pregledala je gradivo terenskih ekip SEM. Primerjava naših šeg ob rojstvu in smrti s tujo literaturo (Waizer 1886, Reichardt 1913, Mogh 1921, Geiger 1936, Berghöfer 1937, Menzel 1938, Binna 1947, Mitterauer 1983, Grober-Gluck 1985, Hartinger 1992) potrjuje misel, da so si tradicionalne šege ob rojstvu in tudi ob smrti v srednjeevropskem prostoru zelo podobne, celo enake.

H. Ložar Podlogar nadaljuje tudi delo pok. akademika dr. N. Kureta na področju šeg letnega kroga. Lotila se je povsem nove raziskave *mačkar v Ponikvah* v Dobrepolski dolini (118 diapozitivov) tradicionalnega *karnevala na Igu pri Ljubljani* (142 diapozitivov), nadalje sistematičnega raziskovanja edinih božično-novoletnih mask - *otepovcev*, ki so se pri nas ohranile v petih vaseh Bohinja in katerih bogato gradivo kliče po primerjalni monografski študiji (200 diapozitivov). Po desetih letih je ponovno dokumentirala *šehvanje in visoki rej pod lipo* v Zahomcu v Ziljski dolini (150 diapozitivov) in pripravila oddajo o slovenskih cvetnonedeljskih butarah.

Praznik in ritual v primorskih naseljih (mag. Jurij Fikfak):

J. Fikfak je preučeval nove tehnike intervjuja, terenskega dela in raziskav živ-

ljenjskih zgodb. Dokumentiral je pustošenje (Tržaško - Opčine, Boljunec; Brkini - Hrušica, Obrov), vaški praznik (Hrušica, Obrov), lučanje na štefanovo (Tržaško - Boljunec). Ob tem je posnel video gradivo (200 minut) in fotografije (360).

Multimedijske predstavitve in ohranitev kulturne dediščine (mag. Jurij Fikfak, dr. Tone Cevc, mag. Helena Ložar Podlogar, Stanka Drnovšek, zunanji sodelavci):

Zadnja faza projekta je bila namenjena vnosu besedil, obdelavi podatkov in rešitvam uporabniškega vmesnika za zgoščene (CD ROM-e) o treh področjih:

a) *Maske na Slovenskem*: besedilo dr. Nika Kureta *Maske slovenskih pokrajin* je bilo ustrezno redigirano in adaptirano za novi medij; opravljene so bile dodatne terenske raziskave, pri čemer so sodelovali raziskovalci iz inštituta, iz muzejev in študentje etnologije. Z novimi raziskavami smo dobili presek današnjega stanja v nekaterih naseljih in obogatili arhiv z video gradivom (400 minut), tonskimi posnetki (400 minut) in diapozitivi (500);

b) *Velenje v 19. stoletju*: Jožeta Hudalesa delo *Trška in vaška družina v 19. stoletju* je bilo prilagojeno mediju in predvidenemu uporabniku, to je populaciji srednjih šol in drugim; na voljo je slikovno gradivo Muzeja Velenje iz tistega časa; s preglednicami in grafi je ponazorjeno gibanje prebivalstva; podoba družine je ilustrirana s posameznimi slikami družinskih dreves in situacij;

c) *Velika Planina*: Toneta Cevca raziskava *Velika Planina* je bila predelana za novi medij; opravljene so bile nove raziskave; dodatno so bili posneti posamezni izseki iz življenja pastirjev na planini.

V sodelovanju s podjetjem Jabolko in Intertrade je bil izdelan uporabniški vmesnik, pri katerem je možna navigacija z različnimi kazali, povezavami znotraj besedila in slike in z iskanjem; posamezna informacija ima obsežno sobesedilo; na voljo so različne oblike pomoči; sestavna elementa vmesnika sta glasha in igre - sestavljanke.

Družinsko-sorodstveni odnosi na obrobju Slovenije (dr. Mojca Ravnik):

M. Ravnik je pripravila za tisk besedilo o *družini in sorodstvu v vaseh v Slovenski Istri*, opravljala korektore, izdelovala slikovne priloge in sodelovala pri računalniškem prelomu.

Na terenu je raziskovala družino in sorodstvo v Slovenski Istri (Ankaran, Brezovica, Hrastovlje) in v Benečiji v Italiji (Mašera, Matajur, Barca, Strmica, Duš).

Nadaljevala je delo, s katerim se vključuje v mednarodno raziskavo o evropskih vzorcih družine in gospodinjstev (*Mapping European Family and Household Patterns*), ki poteka pod okriljem Evropske komisije in katere usklajevalc je Skupina za zgodovino prebivalstva in družbene sestave v Cambridgeu. Po programu dr. Tomaža Pisanskega z Oddelka za teoretsko računalništvo Inštituta za matematiko, fiziko in mehaniko, je vnesla v računalnik del podatkov (1370 osebnih vpisov) iz družinske knjige Gradina v pregarski župniji v Istri.

Sekcija za materialno kulturo

Temeljne raziskave ljudske materialne kulture (dr. Tone Cevc):

T. Cevc je z raziskovalno skupino, v kateri sta bila France Stele in Miran Bremšak (zunanja sodelavca), v okviru temeljnega in ciljnega programa (CRP) opravil terenske raziskave (15 dni) v planinah v Kamniških Alpah. Nadrobneje so bile opredeljene mikrolokacije starejših naseljenih območij (prazgodovinskih, rimskih in srednjeveških) v planinah in kronološko osvetljena obdobja poseljevanja planinskega sveta. Glede na metodologijo raziskav so pri nalogi sodelovali kot konzultanti arheologi (dr. Jana Horvat, dr. Slavko Ciglenečki, dr. Dragan Božič, dr. Janez Dular, dr. Ivan Turk, dr. Andrej Pleterski, dr. Ljudmila Plesničar, dr. Irena Sivec, Anton Velušček, Matija Horvat in dr. Timotej Knific), z Biološkega inštituta ZRC SAZU pa dr. Metka Čuliberg in dr. Mitja Zupančič. Z enodnevnimi terenskimi raziskavami so bili opravljeni pregledi terenov v Veliki planini (1550 m), pod Kamniškim sedlom (1450 m), v Dolgi njivi (1688 m), v Kalcih v Ovčariji (1700 m), v Korenu (1675 m), v Ovčariji pod Mokrico (1550 m) v Čohavnici (1800 m), v Kriški planini (1450 m) in v planini Osredok (1180 m). Zbrano je bilo izjemno pričevalno gradivo, predvsem keramika iz prazgodovine (Velika planina, Koren) in iz časa Rima (Velika planina, Dolga njiva, Kalce, Mokrica, pod Kamniškim sedlom), naleteli pa so tudi na bronasto rimsko fibulo in prstan. Strokovna spoznanja in dokumentacija najdb bo objavljena v monografiji, ki jo avtor pripravlja, delno poročilo pa je izšlo v zborniku *Traditiones* (25, 1996). Z raziskavami se bo nadaljevalo prihodnje leto, s čimer bodo nadrobneje opredeljene tudi lokacije najstarejših stavb in ugotovljena kronologija izkoriščanja planinskega sveta v Kamniških Alpah v pašne in druge gospodarske namene.

Inovacije v prehrani na Slovenskem ob prehodu iz 19. v 20. stol. (dr. Maja Godina Golija):

Po zaposlitvi v Sekciji za materialno kulturo (marca 1996) se je M. Godina Golija ukvarjala predvsem s preučevanjem prehrane na slovenskem Štajerskem in z uvajanjem inovacij v prehrano na Slovenskem v 19. in 20. stoletju. O tej tematiki je zbrala novo slikovno gradivo in pisane vire (časopišne vire in rokopisne kuharske knjige), napisala pa je tudi več razprav (o vplivu priseljevanja na ozemlje slovenske Štajerske na prehrano tukajšnjega prebivalstva, o preskrbi z živili v mestu Maribor pred II. svetovno vojno, o značilnosti prehrane Mariborčanov pred II. svetovno vojno). Za zbornik *Traditiones* 1996 je pripravila razpravo o teoretičnih vprašanjih preučevanja prehrane, skupaj s Sinjo Zemljič Golob pa tudi bibliografijo prof. dr. Angelosa Baša.

Slovar etnologije Slovencev (dr. Angelos Baš s sodelavci):

Po sklepu uredniškega odbora na 17. seji 24. 10. 1996 se je projekt preimenoval iz *Slovarja etnologije Slovencev* v *Priručnik etnologije Slovencev*. Za navedeni projekt so v letu 1996 sodelavci ISN prispevali 162 gesel, od tega T. Cevc 46 (stavbarstvo), M. Kropčej 21 (bajna bitja), M. Ravnik 66 (družina in sorodstvo) in M. Godina Golija 29 (meščanska in delavska kultura).

Knjižnica (Sinja Zemljič Golob):

Knjižni fond se je v tem letu povečal za 153 knjig in 111 zvezkov periodike. Skupaj je bilo pridobljeno z nakupi, različnimi darili in z zamenjavo 264 knjižnih enot. Tako je zdaj v knjižnici 12.736 enot knjižnega fonda. V letu 1996 je bilo s pomočjo knjigovozov narejenih več novih vezav in restavracij starih knjig.

Bibliotekarka je sodelovala s strokovno usposobljenimi kolegicami Centralne biblioteke SAZU pri izdelavi Cobissa.

Obiski v inštitutu

Dr. Miroslav Valka z akademije v Brnu zaradi sodelovanja med obema akademijama (18. 3. in 22. 4.):

Prof. dr. Nikolaj Michailov z univerze v Pisi, s katerim je M. Kropčej zasnovala zbornik *Studia mythologica Slavica*, ki ga bosta izdajala Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Dipartimento di Linguistica, Università degli Studi di Pisa (23. - 24. 5.):

Matieu John iz Berna zaradi dogovorov o sodelovanju v švicarski reviji (10. 6.):

Prof. dr. Peter Scherber - pogovor o večpredstavnosti (6. 7.):

Prof. Bing Harrington, Philadelphia (ZDA) zaradi dogovorov o postavitvi razstave o slovenskem kozolcu v ZDA (9. 7.):

Mag. Duša Hibon Zgonec iz Clusesa v Franciji zaradi seznanjanja z raziskovanjem in arhivom slovenskih pregovorov (8. 7. in 9. - 14. 12.):

Gian Paolo Gri, profesor s katedre za kulturno antropologijo univerze v Vidmu zaradi dogovorov o skupnem raziskovanju ljudskega pripovedništva, bajeslovnega izročila in šeg v Beneški Sloveniji in o denarni pomoči pri presnemavanju M. Matičetovega tonskih posnetkov ljudskega pripovedništva iz Rezije (2. 12.).

Predavanja, referati, prispevki na RTV, predstavitev, vodstva, tiskovne konference, pedagoško delo

Tone Cevc

Tiskovna konferenca na Homcu dne 14. 2. Uvodni nagovor in predstavitev ponatisa knjige: Anton Mrkun, *Homec* (iz leta 1925).

Uvodni nagovor in predstavitev zbornika razprav *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah. Die Senhütten in den Ostalpen*, Ljubljana 1996, v prostorih ZRC SAZU dne 22. 2.

Razstava *Slovenski kozolec*. Uvodno predavanje ob odprtju razstave v dvorani hotela Korotan na Dunaju 19. 6.

Planšarske stavbe v slovenskih Alpah. Predavanje v okviru društva Ex libris na Filozofski fakulteti v Ljubljani 15. 9.

Kozolec - spoznavno znamenje Slovenije. Radijski intervju, Radio Slovenija, 1. program, 15. 9.

Jurij Fikfak

Škoromatija v Obrovu od leta 1983 do današnjih dni, Osnovna šola, Obrov, 20. 2.

Multimedija in etnologija - predavanje v okviru predstavitev računalništva na ZRC SAZU, Ljubljana, 1. 4.

Vizualna komponenta večpredstavnosti v etnologiji, predavanje v okviru znanstvenega srečanja 40 let slovenskega etnološkega filma, Ljubljana 6. 6.

Maske na Slovenskem na računalniku - Srečanje slovenskih pustnih skupin, Kostanjevica ob Krki, 20. 7.

Večpredstavnost in etnologija, 3. Slovenski znanstveni festival, Ljubljana, 2. 10. (predavanje, posterji in računalniška predstavitev).

Večpredstavnost - Maske na Slovenskem, Velika Planina, Velenje 1900 - predavanje v okviru Infosa 96, 26. 11. (predavanje, posterji in računalniška predstavitev).

Za sodelavce Inštituta za slovensko narodopisje je bil 15. - 19. 4. organiziran računalniški tečaj (Windows 95 in Word for Windows); s pomočjo S. Dmovšek je tečaj vodil J. Fikfak.

Monika Kropelj

Predavanje *"Karel Štrekelj in narodopisno delo učitelja Antona Pegana iz Vipave"*. Štrekljevi dnevi, Komen, 23. 3.

Helena Ložar Podlogar

Predstavitel knjige *V adventu snubiti - o pustu ženiti*. Svathene šege Ziljanov. - Bistrica na Zilji, 15. 2.

Šege ob poljskem delu - pomladne šege. Predavanje na Gimnaziji Novo mesto, 30. 3.

Kako se šege odražajo v slovenski identiteti. Pogovor z dijaki novomeške gimnazije, 30. 3.

Cvetnomedelske butare. - TV 3. Družinski studio, 31. 3. (ponovitev 2. 9.).

Slovenske šege in navade v cvetnem tednu. - Radio Ognjišče, 31. 3.

Ob izidu knjige Nika Kureta Das festliche Jahr der Slowenen. (Mohorjeva založba iz Celovca). - Radio Ognjišče. Kulturna panorama 23. 5.

Na povabilo organizatorja KKZ iz Celovca sodelovanje z diskusijskim prispevkom na Zablatnikovih dnevih v Bilčovsu, 25. - 26. 5.

Na predstavitvi vseh knjig, ki jih je Dolenjska založba izdala v letu 1996, je govorila o knjigi *700 let župnije Novo mesto* - Šmihel avtorjev M. Dražumerič, F. Barage in C. Plešca, 12. 12.

Mojca Ravnik

Tretja stopnica, predstavitev doktorske disertacije na 3. programu Radia Slovenija, 2. 5.

22. in 24. 5. je bila v Kopru, Hrastovljah in Zanimgradu, kjer je z ekipo TV Slovenija sodelovala pri snemanju dokumentarnega filma z naslovom *Zanimgrad*, režija Bogdan Mrovlje, ki je bil predvajan na TV Slovenija 19. 12.

Od 19. - 31. 9. je bila mentorica etnološke skupine na *Mladinskem raziskovalnem taboru Benečija '96* v vasi Mašera v sovođenjski občini, ki so ga priredili Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici, Društvo mladih raziskovalcev in Društvo slovenskih tehnikov in naravoslovcev Tone Penko, vsi iz Trsta in Gorice, in Gibanje znanost mladini iz Ljubljane.

23. 9. je predavala *o družini in sorodstvu v vaseh v Slovenski Istri* na mednarodni etnološki šoli v Piranu in skupaj z Martine Segalen iz Francije vodila delavnico.

Marija Stanonik

Slovenščina med domom in svetom. Perspektive slovenskega jezika. - Tinje (Tainach) 3. 1.

Slovenska narečna poezija. - Mednarodni dialektološki simpozij. - Maribor 9. 2.

Slovenščina med domom in svetom. Žirovski duhovni večeri. - Muzejsko društvo Žiri, 24. 2.

Traditiones 24. - Cerkno 5. 2., Pivka 7. 2., Beltinci 8. 2., Komen na Krasu 23. 3., SAZU Ljubljana 13. 5.

Slovensko folklorno izročilo danes. Muzejsko društvo Jesenice. - Jesenice 18. 4.

Pokrajinski vidik slovenske slovstvene folklorne. - 7. Slovenistični dnevi Nova Gorica, 11. 4.

Terminologija slovenske slovstvene folklorne. Ob 50-letnici Upravo administrativno - ekonomske srednje šole Kranj. - Kranj, 8. 5.

Ponovitev televizijske oddaje o Glasovih v *Slovenskem Magazinu*, Televizija Slovenija, 1. program, 24. 8.

Recenzentka naloge in članica komisije na državnem tekmovanju Znanost mladini. - Ljubljana 11. 10.

Slavnostna oddaja ob *30-letnici Slovenske zemlje v pesmi in besedi*. - Radio Slovenija, 1. program, 22. 10.

Interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v Slovenski slovstveni folklori. - Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma ob izidu novega slovenskega prevoda Svetega pisma v Ljubljani, 18. 9.; Sveta gora 12. 10.; Ljubljana, Narodna galerija 4. 12.

Sinja Zemljič Golob

Kot članica Slovenskega etnološkega društva je aktivno sodelovala v *Komisiji za etnološko bibliografijo*, bila je članica nadzornega odbora, skupaj z Dušo Krenel Umek pa je sestavila statut društva.

Karla Oder

KOROŠKI MUZEJ RAVNE NA KOROŠKEM V LETU 1996

Koroški muzej Ravne s stalnimi zbirkami (metalurška, železarska z Mute, rudarska, gozdarska, lesarska) predstavlja tehnično dediščino in gospodarski razvoj Mežiške, Dravske in Mislinske doline s poudarkom na Mežiški dolini. Lapidarij predstavlja arheološko zbirko; dimnico, kaščo in *finačo* uvrščamo med etnološko zbirko, ki

predstavlja stavbno dediščino, bivalno kulturo in kmečko gospodarstvo. Med etnološko stavbno dediščino uvrščamo tudi *Prežihovo bajto*, ki ji dodatno razsežnost daje Prežihov Voranc kot pisatelj, ki je s svojo literarno ustvarjalnostjo segel onkraj meja domovine. Tudi zbirke (rudarska in etnološka) v Črni predstavljata sobivanje različnih gospodarskih skupin. *Forma viva*, skulpture umetnikov iz petnajstih držav sveta so simbolna vez med tradicijo železarstva in sodobnostjo, vez med industrijo in umetnostjo.

V Koroškem muzeju Ravne sta bili v letu 1996 zaposleni dve etnologinji: kustodinja etnologinja (Karla Oder) in kustodinja pedagoginja (Liljana Suhodolčan). V času od 6. 5. do 17. 5. 1996 je opravljala študijsko prakso študentka etnologije Zala Fras, ki je inventarizirala 100 razglednic in podatke vnesla v računalnik. Sodelovala je tudi pri postavitvi razstave *Čipka kot okras* in si ogledala *muzejsko pot* v Rudniku Mežica.

Kustodinja etnologinja je v preteklem letu opravljala redne dejavnosti in sodelovala pri akcijah muzeja, predvsem pri postavitvi razstav v prostorih likovnega salona na gradu Ravne:

1. Do 15. januarja je bila na ogled razstava *Dr. Franc Kotnik (1882-1955)*, avtorice Karle Oder.

2. Od 22. marca do 12. aprila 1996 je gostovala razstava Muzeja novejšje zgodovine iz Celja z naslovom *Štore: od agrarnega zaselka do industrijskega kraja*. Avtorica razstave je bila Iris Heretiš. Istočasno smo v Koroškem muzeju postavili na ogled gradivo iz zgodovine Železarne Ravne z naslovom *Železarski utrinki z Raven na Koroškem*.

3. Od 16. do 30. maja 1996 je bila predstavljena razstava *Čipka kot okras*, ki so jo pripravile članice študijskega krožka pod mentorstvom sodelavke in etnologinje Karle Oder. Članice krožka, organiziranega v okviru dejavnosti Centra za socialno delo Ravne na Koroškem, so pripravile tudi manjši katalog.

4. Od 8. novembra do 12. decembra so bile predstavljene *Kašče v Mežiški dolini*. Avtorica razstave je bila etnologinja Liljana Suhodolčan, ki je izvedla tudi natečaj *Kašča v risbi*, na katerega so se odzvali učenci osnovnih šol.

Razstave so bile dobro obiskane. Otvoritve je redno spremljala televizijska ekipa lokalne televizije iz Velenja.

Ob občasnih razstavah so si obiskovalci lahko ogledali naslednje stalne razstave: metalurško, železarsko (Muta), rudarsko, gozdarsko, lesnopredelovalno, etnološko, muzej na prostem, lapi-

darij z rimskimi kamni in dislocirani enoti. Prežihovo bajto - spominski muzej Prežihovega Voranca na Preškem vrhu in etnološko ter rudarsko zbirko v Črni. Skupno si je v letu 1996 muzej in občasne razstave ogledalo 17.717 obiskovalcev.

V letu 1996 je muzej dobil v upravljanje skulpture *Forma vive*, pridobil in odkupil 81 predmetov, 35 fotografij in razglednic, 1200 diapozitivov, 52 enot arhivskega gradiva in 450 poštnih vrednotnic od Avstroogrske do samostojne Slovenije.

Delo etnologinje je bilo usmerjeno v pripravo tabel za računalniško urejanje dokumentacije predmetov in fotograf-skega gradiva. Sodelovala je pri pripravi različnega promocijskega gradiva. Med tem gradivom je zloženka *Forma viva Ravne na Koroškem*, ki daje informacijo o železnih in jeklenih skulpturah, vključenih v urbano okolje in nastalih med leti 1964 in 1989.

Na področju ohranjanja tehnične dediščine je s konceptom muzejske postavitve sodelovala pri projektu ohranitve kulturne dediščine rudnika Mežica. V Železarni Ravne se je udeležila razgovora o ohranitvi tehnične dediščine železarne.

Kot mentorica in ocenjevalka je etnologinja sodelovala v akciji Gimnazije Ravne na Koroškem *Mladi raziskovalci Koroške*. Sodelovala je v uredniškem odboru *Koroškega zbornika*, ki ga izdaja Zgodovinsko društvo za Koroško, in v izvršnem odboru Slovenskega etnološkega društva. V aprilu je obiskala mednarodni muzejski sejem v Benetkah.

Etnologinja Liljana Suhodolčan je junija sodelovala pri predstavitvi ravskega muzeja na Koroškem radiu Slovenj Gradec. V novembru pa je z ekipo RTV Slovenija in Jadranom Sterletom sodelovala pri snemanju razstave *Kašče v Mežiški dolini* za oddajo *Osmi dan*.

Mojca Ramšak

KRONIKA DOGODKOV OD JANUARJA 1996 DO MARCA 1997

SESTANKI, SIMPOZIJ, KONGRESI, TISKOVNE KONFERENCE, PRED-AVANJA, ZAGOVORI MAGISTRSKIH IN DOKTORSKIH NALOG, FILMI, RAZSTAVE, DRIŽABNA SREČANJA, ETNO VEČERI, DELAVNICE, TABORI, IZIDI MONOGRAFIJ, NAGRADE, GOSTOVANJA TUJIH PROFESORJEV, UDELEŽBE

SLOVENSKIH ETNOLOGOV NA TUJIH STROKOVNIH SREČANJIH IDR.

JANUAR 1996

- 9. 1. je bil v klubu Cankarjevega doma v Ljubljani **etno večer**, kjer so predstavili **dela in publikacije slovenskega narodopisnega društva Urban Jarnik iz Celovca**. Pogovor je vodila **Majda Fister**.

- 11. 1. so v Slovenskem etnografskem muzeju odprli razstavo **Paška čipka**. Razstavo sta pripravila Slovenski etnografski muzej in Etnografski muzej iz Zagreba.

- 12. 1. je v Dobrni, v okviru seminarja, **Marjetka Balkovec Debevec** predavala o etnološki dediščini v gasilstvu članom Gasilske zveze Slovenije.

- 31. 1. so v **Romanskem palaciju na ptujskem gradu** predstavili **poštne znamke z likom koranta**. Med drugim je v kulturnem programu predstavil **šege in navade regije ter lik koranta Aleš Gačnik**. Predstavitel sta omogočila Pošta Slovenije in Filatelistično društvo Ptuj.

- 31. 1. je **dr. Marija Makarovič** na seminarju za kmetijske svetovalce z naslovom **Razvoj podeželja v Rakitni** predavala o **Kulturi na podeželju**.

- V januarju je izšla knjiga **Rožane Koštial - Ljudske iz šavrinske Istre, Čiv, čiv, čiv, sem miken ma sen živ**.

FEBRUAR

- 2. 2. so v **muzejskem informacijskem centru Grad v Mariboru** odprli razstavo **Glejte ga, to je naš Prešeren!, 90 let Prešernovega spomenika v Ljubljani**. Razstavo sta pripravila **Pokrajinski muzej Maribor** in **Mestni muzej Ljubljana**, omogočila sta jo Zavod za urbanizem Maribor in Komuna projekt Maribor.

- 5. 2. je **Mojca Ramšak** na Glasbeni akademiji v Zagrebu predavala o metodah in tehnikah pri terenskem delu v etnologiji.

- 13. 2. je SED namesto sestanka IO pripravilo ogled novih prostorov Slovenskega etnografskega muzeja na Metelkovi.

- 13. 2. je bil v klubu Cankarjevega doma v Ljubljani **etno večer**, kjer so predstavili projekt **mariborskega pokrajinskega muzeja Equus - konj** in knjigo **Mire Omerzel Terlep Konji - naše pravljice**.

- 16. 2. so v galeriji na Loškem gradu v okviru **srečanja koroških Slovencev z občani Škofje Loke** odprli razstavo **dr. Marije Makarovič o Ziljski noši** ter razstavo publikacij **Krščanske**

kulturne zveze in Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik.

- 22. 2. je **etnološki oddelek Gorenjskega muzeja** pripravil **muzejski večer** v Modri dvorani gradu Kiehselstein. Predstavili so **videodokumentacijo** z naslovom **Razstava Spomeniki kmečkega stavbarstva na Gorenjskem** (snemanje in izdelava **Naško Križnar** beta, 1995, 26 minut), **videogradivo Tradicionalno stavbarstvo pod Studorom** (snemanje **Nadja Valentinčič**, izdelava videogradiva **Tatjana Dolžan** in **Nadja Valentinčič**, glasba **Lado Jakša**, 1994-1995, 14 minut), **videogradivo Dve stavbarski spretnosti - izdelovanje skodel in izdelovanje lesenega žleba**, snemanje **Nadja Valentinčič**, izdelava videogradiva **Tatjana Dolžan** in **Nadja Valentinčič**, 1994, 10 minut), **etnološki videofilm Podkovanje vola** (snemanje in izdelava **Naško Križnar**, beta 1995, 27 minut).

- Februarja je izšla knjiga mag. **Rajka Muršiča - Center za dehumanizacijo, etnološki oris rock skupine**.

MAREC

- 2. 3. je **Tanja Hohnec** v grajski viteški dvorani v **Slovenski Bistrici** predstavila svojo knjigo **Kam so vsi turisti šli?**

- 8. 3. je bilo brucovanje pri Hudičevcu na Razdrtem.

- 12. 3. je bil sestanek IO SED.

- 12. 3. je bil v klubu Cankarjevega doma v Ljubljani **etno večer**, na katerem je **Dorica Makuc** ob filmu **Žerjavi letijo na jug** predstavila problematiko **Aleksandrinsk**. Večer je vodila **Mojca Ramšak**.

- 14. 3. so v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani odprli razstavo avtorice **Irene Keršič** z naslovom **Udomačena svetloba**.

- 15. 3. je **Mojca Ramšak** na Glasbeni akademiji v Ljubljani predavala o metodah in tehnikah pri terenskem delu v etnologiji.

- 15. 3. je **Naško Križnar** zagovarjal **doktorsko disertacijo** z naslovom **Izhodišča vizualnih raziskav v etnologiji**.

- 16. 3. je umrl **dr. Sergij Vilfan**.

- V marcu je izšla knjiga **Mediterranean Ethnological Summer School** (uredila mag. **Borut Brumen** in dr. **Zmago Šmitek**).

- 20. 3. je mag. **Rajko Muršič** predstavil knjigo **CZD - Etnološki oris rock skupine** na OEIka v okviru Rokovanj med študenti etnologije in muzikologije.

APRIL

- 1. 4. so v **Muzeju Jesenice** odprli razstavo z naslovom **Kamnita dediščina v Dolini**. Gradivo za razstavo so pripravili učenci OŠ Koroška Bela pod vodstvom mentorice **Marije Rebec**.

- 5. 4. so v **Pomorskem muzeju "Sergej Mašera" Piran** odprli stalno razstavo **Slovenski pomorščaki 1918-1945**.

- 5. 4. je mag. **Rajko Muršič** predstavil knjigo **CZD - Etnološki oris rock skupine** v okviru predavanj, ki jih prireja klub kranjskih študentov v Kranju (grad Kieselstein).

- 9. 4. je bil sestanek IO SED.

- 9. 4. je bil v klubu Cankarjevega doma v Ljubljani **etno večer**, na katerem je dr. **Boris Kuhar** predstavil svojo raziskovalno temo **kulinariko**. Pogovor je vodil dr. **Marko Terseglav**.

- 13. 4. je mag. **Rajko Muršič** predstavil knjigo **CZD - Etnološki oris rock skupine** na Radiu Student. V oddaji so sodelovali še: mag. **Milko Postrak**, **Igor Bašin**, **Dušan Hedl** in **Marjan Ogrinc**.

- 15. 4. so v **Belokranjskem muzeju v Metliki** odprli razstavo dr. **Marije Makarovič o Ziljski noši**. Razstava je bila na ogled do 21. 4. in je bila pripravljena v okviru **tedna koroških Slovencev v Beli Krajini**, ki je potekal od 15. do 21. 4.

- 17. 4. je bila v **Jazz klubu Gajo v Ljubljani** tiskovna konferenca, na kateri so predstavili **24. knjigo iz zbirke Knjižnica Glasnika SED** z naslovom **Mediterranean Ethnological Summer School**, z objavljenimi prispevki z istoimenskih poletnih šol v Piranu leta 1994 in 1995. Hkrati so predstavili še **1. številko Glasnika SED** za leto 1996. Knjigo in revijo so predstavili mag. **Rajko Muršič**, mag. **Borut Brumen** in dr. **Dunja Rihtman Auguštin** iz Zagreba.

- 19. 4. je bil v **Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani Istrski večer** z zbirateljico, glasbenico in pevko **Rožano Koštial** in skupino **Šavrinške pupe en ragaconi**. Predstavljena je bila tudi knjiga **ljudskih pesmi Rožane Koštial** z naslovom **Ljudske iz Šavrinške Istre, čiv, čiv, čiv, sem miken ma sen živ**.

- 20. 4. so v **Galeriji Kos v Lipici** predstavili knjigo **Mire Omerzel Terlep** z naslovom **Konji - naše pravljice**. V glasbenem programu so nastopili trio **Trutamora Slovenica** s slovenskimi ljudskimi pesmimi o konjih.

- 23. 4. je mag. **Rajko Muršič** v prostorih Društva hrvaških skladateljev v Zagrebu (v organizaciji Instituta za etno-

logiju i folkloristiku) predstavil svojo knjigo **Center za dehumanizacijo, etnološki oris rock skupine**. Knjigo sta poleg avtorja predstavila še dr. **Dunja Rihtman Auguštin** in dr. **Svanibor Pettan**.

- 26. 4. je bila v **Mali dvorani ZRC SAZU v Ljubljani** tiskovna konferenca, kjer so predstavili 11. zvezek v Zbirki ZRC, knjigo dr. **Marka Terseglava** **Uskoška pesemska dediščina Bele krajine**.

- V aprilu so izšle naslednje knjige: **Marko Terseglav - Uskoška pesemska dediščina Bele krajine**, **Mira Omerzel Terlep - Konji - naše pravljice**, **Damjan Ovsec - Jožef**.

MAJ

- 4. 5. je **Goriški muzej** ob dvajsetletnici potresa v Posočju pripravil razstavo **prenovljene hiše v starem Breginju** in otvoritev razstave ob potresu v osnovni šoli Breginju.

- 5. 5. je potekala slovesnost ob dvajsetletnici potresa v Posočju v Bardu v Terski dolini v Benečiji.

- 6. 5. je **Goriški muzej** ob dvajsetletnici potresa v Posočju pripravil razstavo **kmečkih fresk iz Posočja v tolminskem muzeju**.

- 13. 5. je bila v **knjižarni Konzorcij v Ljubljani** predstavitev knjige **Tako smo živeli 3, Življenjepisi koroških Slovencev**, ki jo je uredila dr. **Marija Makarovič**.

- 13. 5. je bila v **dvorani SAZU** predstavljena **24. številka** revije **Traditiones** za leto 1995.

- 15. 5. so v **čitalnici Narodnega muzeja** predstavili revijo **Etnolog 5(LVI)**. O njegovi vsebini sta spregovorili urednici mag. **Inja Smerdel** in **Bojana Rogelj Škafar**.

- 16. 5. so v **Kulturno informacijskem centru Križanke** predstavili 18., zadnjo knjigo dolgoročnega raziskovalnega projekta **Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Občina Tolmin Inge Miklavčič Brezigar**. Ob tej priložnosti so spregovorili avtorica knjige **Inga Miklavčič Brezigar**, dr. **Slavko Kremenšek**, dr. **Janez Bogataj**, dr. **Dušan Natek** in **Jadranka Šumi**.

- 17. 5. je **študentska sekcija SED** v sodelovanju s Klubom študentov kranjske organizirala večer etno glasbe v atriju gradu **Kieselstein** v Kranju, na katerem sta nastopili skupini **Marko banda** iz Prekmurja in **Istrianske mušikante** iz Kopra.

- 22. 5. je bil sestanek IO SED.

- 24. 5. so v **Ganglovem razstavišču v Metliškem gradu** odprli razstavo

Idrijska čipka. Razstavo so pripravili **Mestni muzej Idrija**, **Čipkarska šola Idrija** in **Belokranjski muzej Metlika**, na ogled pa je bila do 16. 6. 1996. Isti dan so v **Belokranjskem muzeju** in na gradu odprli še dve razstavi: **trsničarsko** in **razstavo belokranjskih jedi**, vse otvoritve pa so bile v okviru **Vinske vigredi 1996**, ki je potekala od 23. 5. do 26. 5.

- 25. 5., ob tretji obletnici smrti Pavleta Zablatnika, je bil v **Bilčovsu v Rožu na avstrijskem Koroškem Zablatnikov dan**, kjer so predstavili njegovo življenje in delovanje ter njegov pomen in delež pri Slovenskem narodopisnem inštitutu Urban Jarnik, katerega pobudnik in soustanovitelj je bil. Hkrati je bilo predstavljeno tudi **raziskovalno delo in publikacije Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik in njegove prihodnje usmeritve**. Moderatorica predstavitve je bila **Majda Fister**.

JUNIJ

- 1. 6. je bil na **Tartinijevem trgu** v Piranu **koncert ljudske glasbe** ob ustanovitvi **Kulturnega društva Folk Slovenija** z naslovom **Violina, gigla, škant, vijulin, citira, pleče...**

- Od 5. do 6. 6. je **dvorani SAZU** potekalo znanstveno posvetovanje **40 let slovenskega etnološkega filma "Lavfarji v cerknem" (1956-1996)**. Na posvetovanju so referate predstavili: **Ivana Leskovec**, dr. **Naško Križnar**, **Tomislav Pletenac**, dr. **Herta Maurer Laussegger**, **Mirko Ramovš**, **Zvezdana Antošč**, dr. **Marija Makarovič**, **Nadja Valentinčič**, **Ivan Nemanič**, mag. **Meta Krese**, mag. **Tomo Vinšćak**, **Ivica Križ**, **Darja Skrt**, **Zora Žagar**, mag. **Jurij Fikfak**, **Peter Simončič**, **Živa Pahor** in **Andrej Župančič**. Ob tem si je bilo moč ogledati še video predstavitve različnih avtorjev in program **AVL ZRC SAZU**. Posvetovanje je vodil dr. **Naško Križnar**.

- 7. 6. so bile na **gradu Kromberk** predstavljene naslednje knjige: **Po sledovih reizma: od eksperimenta do znanosti v filmih Naška Križnarja**, avtorice **Darje Skrt**; **Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje: občina Tolmin**, avtorice **Inge Miklavčič Brezigar**; **Goriški letnik**, zbornik **Goriškega muzeja**. Knjige so predstavili: **Toni Gomišček**, **Silvester Gabršček** in **Marko Vuh**, po predstavitvi pa je bil kitarski koncert **Tanje Breclj**.

- 12. 6. so v **Kulturno informacijskem centru Križanke** predstavili knjižno

hero 27 knjig slovenskih etnologov za leto 1995. Po predstavitvi je bil še pogovor z avtorji in uredniki nekaterih knjig: **Mirkom Ramovšem**, avtorjem knjige **Polka je ukazana**, **dr. Marijo Makarovič**, avtorico zbirke **Slovenska ljudska noša v besedi in podobi**, **mag. Heleno Ložar Podlogar**, avtorico knjige **V adventu snubiti o pustu ženiti**, **dr. Marijo Stano**, urednico zbirke **Glasovi in knjige pravljice V deveti deželi**. Knjige je predstavila in pogovor vodila **Mojca Ramšak**.

- Od 13. do 16. 6. je **Mojca Ramšak** z referatom sodelovala na 9. mednarodni konferenci ustne zgodovine (Oral History Conference) v Göteborgu na Švedskem.

- 15. 6. so v OŠ Muta predstavili knjigo **Noše, plesi in šege od Mute do Kaple** avtorice **dr. Marije Makarovič**, **Teje Ropoša** in **Ludvika Morija**.

- Od 24. 6. do 2. 7. je v Svečini pri Mariboru potekala 3. enološko - etnološka poletna šola za dijakke Zoisove štipendiste. Etnološko skupino je vodila **Mojca Ramšak**.

- 23. 6. je **dr. Marija Makarovič** prejela občinsko priznanje občine Muta za svoje etnološko delo na tem območju. Čestitamo!

- 30. 6. so v OŠ Rečica ob Savinji odprli razstavi **Pozimi pa rožice ne cveto** in **Upodobitve ljudskih noš Zgornje Savinjske doline**. Razstavo so pripravili **dr. Marija Makarovič**, **Aleksander Videčnik** in slikarka **Terezija Bastelj**.

JULIJ

- Od 1. do 5. 7. je v organizaciji **Muzeja novejšje zgodovine Celje** potekala 2. muzejska poletna delavnica Celje. Etnološko skupino je vodila **Tanja Rožnberger**, ukvarjala pa se je z dokumentacijo obrtnih delavnic.

- 2. 7. je **Mirjam Mencej** na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo zagovarjala magistrsko nalogo z naslovom **Pomen vode v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah ob smrti**.

- 3. 7. je **mag. Mirjam Mencej** v klubu **Cankarjevega doma** predavala o vodi kot meji med svetovoma pri starih Slovanih.

- Od 12. do 14. 7. je v Monoštru na Madžarskem potekal **Festival dobrega sosedstva**, na katerem so med drugim predstavili **Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem**, ki ga je pripravila **Marija Kozar**.

- Od 12. do 15. 7. je v Barceloni potekal kongres **EASE** (Evropske zveze socialnih antropologov), ki so se ga udele-

žili **dr. Božidar Jezernik**, **dr. Zmago Šmitek**, **mag. Borut Brumen**, **Tina Orehovec**, **mag. Rajko Muršič** in **Andreja Bahar Muršič**.

- 13. 7. so v centru k & k v Šentjanžu v Rožu na avstrijskem Koroškem odprli razstavo avtorice **Irene Destovnik** z naslovom **Ko bo cvetel lan**.

- 20. 7. je **mag. Rajko Muršič** predaval o **Neubesedljivih zvočnih igrah** (Kako misliti glasbo?) v **Dolenjskih Toplicah** v okviru poletne šole za mlade instrumentaliste in skladatelje v organizaciji Glasbene mladine Slovenije.

- 25. 7. so v Slovenskem etnografskem muzeju odprli razstavo **Kitajski papirnati zmaji**. Ob tem je bil pripravljen ciklus predavanj, in sicer: 26. 7. je **Ralf Čeplak Mencin** predaval o kitajski mitologiji; 30. 7. **dr. Mitja Saje** o tradicionalni in ljudski umetnosti v luči razvoja kitajske civilizacije; 1. 8. **Aleksander Hadži** o drugačni Kitajski; 2. 8. **dr. Jana Rožker** o potovanju na Zahod in 6. 8. **dr. Zmago Šmitek** o naših stikih s Kitajsko v preteklih stoletjih. V času razstave so potekale tudi številne delavnice, npr. izdelava zmajev, spuščanje zmajev, slikanje s tušem, slikanje na svilo, kitajska pisava - kaligrafija in umetelno tradicionalno rezljanje zelenjave.

SEPTEMBER

- 16. 9. je **dr. Marija Makarovič** na slovenskem konzulatu v Celovcu pripravila razstavo o ljudskem kinčanju z naslovom **Pozimi pa rožice ne cveto**.

- Od 23. do 29. 9. je v Piranu potekala 3. mednarodna poletna etnološka šola v organizaciji Inštituta za multikulturene raziskave in Centra za mediteranske študije pri ISH.

- 24. 9. je **Gorenjski muzej Kranj** brez posebne otvoritve odprl razstavo - izložbo v trgovskem podjetju **Merkur**, z naslovom **Ob stoletnici Merkurja**. Razstavo so pripravili **Merkurjevi aranžerji** pod vodstvom **mag. Tatjane Dolžan** in **Marjane Žibert**.

OKTOBER

- 8. 10. je **dr. Marija Makarovič** v Zvezi Slovenske katoliške prosvete v Gorici predstavila publikacije **Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik iz Celovca**.

- 11. 10. je v Celovcu **dr. Nikolai Mikhailov** z Inštituta za ruski jezik in literaturo na Univerzi v Pisi predaval o slovenski mitologiji in slovenskem bajeslovju. Predavatelja je povabil **Slovenski narodopisni inštitut Urban**

Jarnik iz Celovca.

- 11. 10. je bil v Sori pri Medvodah 20. redni letni občni zbor Slovenskega etnološkega društva, na katerem so med drugim podelili **Murkova priznanja** in listine. **Murkovo priznanje** je prejel etnokoreolog **Mirko Ramovš**, listine pa so dobili **Franc Žerdoner**, **Meta Sterle** in **Turistično društvo Kolovrat** in **Branko Žnidarčič**. Čestitamo!

- 20. 10. je imel **mag. Rajko Muršič** pozdravni govor ob predstavitvi kasete **pevcev kantadorov v Brezovici pri Gradinu v Istri**.

- Od 22. 10. do 5. 11. je **mag. Mirjam Mencej** obiskala **Oddelek za etnolingvistiko in folkloro Inštituta za slavistiko in balkanistiko Ruske akademije znanosti v Moskvi**.

- 26. 10. sta **mag. Janja Žagar** in **Ana Perko** iz Slovenskega etnografskega muzeja v Dijaškem domu Tabor v Ljubljani vodili seminar z naslovom **pokrivala**.

NOVEMBER

- Od 7. do 8. 11. je v Gradcu potekal simpozij z naslovom **Regionale Volkskulturen im überregionalen Vergleich**. Na simpoziju so med drugimi predavali tudi **dr. Marko Terseglav**, **mag. Igor Cvetko**, **mag. Robert Vrčon**, **Maša Komavec**, **Julijan Strajnar** in **Drago Kunej**. Simpozij so pripravili Inštitut za glasbeno etnologijo v Gradcu, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU iz Ljubljane in ljubljanska izpostava Avstrijskega inštituta za Vzhodno in Jugovzhodno Evropo. Pobudnik in glavni organizator je bil **mag. Berti Logar**.

- Od 8. do 10. 11. je v mestecu **Canterbury v Veliki Britaniji** okviru 5. mednarodnega festivala etnografskega filma (**5th International Festival of Ethnographic Film**) potekala konferenca na temo **Fotografija, etnografija in vizualne predstavitve (Photography, Ethnography and Visual Representations)**. Udeležila sta se je **Mihaela Hudelja** in **Peter Simonič**.

- 9. 11. je imel **mag. Rajko Muršič** referat v okviru delovnih dni Nemške delovne skupine za raziskovanje popularne glasbe (**Arbeitstagung der ASPM - Arbeitskreis Studium populärer Musik**) na Inštitutu za glasbeno pedagogiko Univerze **Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg** v Halleju z naslovom **Transferred and Invented Lifestyle: Punk subculture in a Slovenian Village**.

- 12. 11. so študentje etnologije in kulturne antropologije na Zavetiški 5 pripravi-

vili martinovanje, ki ga je pripravila Študentska sekcija SED - Šegavci.

- 13. 11. so v Mohorjevi založbi v Ljubljani predstavili pesmarici **Slovenske narodne pesmi Franceta Cigana**, ki jo je uredil prof. Jožko Kovačič, in **Sen o vrnitvi, 2. del, posvetni ženski zbori, skladbe slovenskih skladateljev na tujem**, urednika dr. Eda Škulja.

- 14. 11. je bil v klubu Cankarjevega doma etnovečer z naslovom **Od zibeli do groba**, na katerem je mag. Jože Hudales predstavil rezultate raziskovanja matičnih knjig, zapisnikov duš in drugih podobnih virov iz 19. stoletja.

- 19. 11. je mag. Rajko Muršič predaval na **Institutu Studiorum Humanitatis** v okviru predmeta Moderna antropologija z naslovom **Kulturni materializem ali da ne bi zaradi dreves spregledali gozda, zaradi gozda pokrajine in zaradi pokrajine sveta**.

- 21. 11. so v KD Španski borci v Ljubljani predstavili monografijo **Bizoviške perice**, učencev zgodovinsko-etnološkega krožka **OŠ Božidarja Jakca** iz Ljubljane. Knjigo so ustvarili učenci Špela Isop, Rebeka Konda, Karmen Lukša, Andrej Lešnjak in Suzana Jakšič ter mentorji Marjan Klampfer, Jana Perme in Marjana Pušenjak.

- 22. 11. so v prostorih Društva slovenskih pisateljev predstavili **Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem**, avtorice Marije Kozar.

- 23. 11. so študentje etnologije in kulturne antropologije obiskali slovensko zaledje Trsta. Obiskali so kraško hišo Repentabor pod strokovnim vodstvom Andreja Furlana ter si ogledali sosednje vasi Repnič, Zgonik in Nabrežina. Izlet je pripravila Študentska sekcija SED - Šegavci.

- 24. 11. je imel mag. Rajko Muršič referat na ljubljanskem simpoziju **Balkanska popularna glasba** (v organizaciji Mednarodnega združenja za raziskave popularne glasbe - Slovenija in ISH Ljubljana) z naslovom **On Relationship of Global and Local Music**

Production: Mario Marzidovšek and His Independent Label Marzidovshekminimallaboratorium.

- 26. 11. je mag. Jurij Fikfak na sejmu **INFOS 96** v Cankarjevem domu predaval o **večpredstavnosti in etnologiji**.

- 28. 11. so v Mohorjevi založbi v Ljubljani predstavili knjigi **Polone Sketelj. Na stičišču dveh kultur - med delovnim in prostim časom v Globasnici in Knjige in Koroški Slovenci - raziskava slovenskega knjižnega trga v Avstriji**.

- 29. 11. so v prostorih gasilskega doma v Vuhredu predstavili knjigo **Trije rodovi o Vuhredu in okolici**, ki jo je souredila dr. Marija Makarovič.

DECEMBER

- 1. 12. so v Dobrli vasi na avstrijskem Koroškem predstavili zbornik **Dobrla vas in okolica - iz preteklosti v sedanjost**, ki jo je uredila dr. Marija Makarovič.

- 10. 12. je bil sestanek IO SED.

- 18. 12. so v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani odprli razstavo **Božične jaslice mojstra Kobala iz Cerknega**. Razstavo je pripravila Tanja Tomažič, na ogled pa je bila do 8. 1. 1997.

JANUAR 1997

- 14. 1. je bil sestanek IO SED.

- 24. 1. je dr. Mojca Ravnik v Mali dvorani SAZU v Ljubljani predstavila knjigo **Bratje - sestre - strniči - zermani**.

- 20. 1. je preminil umetnostni zgodovinar, kritik, etnolog, svetnik in dolgoletni direktor Slovenskega etnografskega muzeja Ljubljani v pokoju, dr. Ivan Sedej. Svojem in prijateljem izrekamo iskreno sožalje.

- 30. 1. je dr. Maja Godina Golija v Glazerjevi dvorani Univerzitetne knjižnice v Mariboru predstavila knjigo **Prehrana v Mariboru v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja**.

- 31. 1. je dr. Marija Makarovič na ZKOS-u v Mariboru predstavila knjigo

Vsi moji spomini, življenjske pripovedi s Štajerskega.

FEBRUAR

- 11. 2. je bil sestanek IO SED.

- 13. 2. je bil v klubu Cankarjevega doma etnovečer, na katerem je mag. Jurij Fikfak predstavil delo **Instituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU s področja uporabe večpredstavnosti**.

- 18. 2. je v Mali dvorani SAZU predaval dr. Nikolai Mikhailov z Univerze v Pisi o **baltoslovanski, slovanski in slovenski mitologiji**.

- 19. 2. je dr. Marija Makarovič v KIC-u v Ljubljani predstavila knjigo **Vsi moji spomini, življenjske pripovedi s Štajerskega**.

- 21. 2. so v Mali dvorani SAZU predstavili prvo zgoščenko iz serije zvočnih publikacij z naslovom **Slovenske ljudske pesmi 1 - junaške, zgodovinske, bajeslovne in pravljicne pripovedne pesmi**. Uredniki zgoščenke so dr. Marko Terseglav, mag. Robert Vrčon in dipl. ing. Drago Kunej.

MAREC

- 14. 3. so v Belokranjskem muzeju Metlika odprli razstavo **Veseli vuzem** z grafičnimi upodobitvami Arpada Šalamona in Jožeta Žlausa ter z velikonočnimi voščilnicami iz zbirke Hede Vidmar Šalamon. Razstava je bila na ogled do 6. 4. 1997.

- 18. 3. je Notranjski muzej v galeriji Pivka v Postojni pripravil razstavo **Velika noč na Pivškem**. Razstavo je pripravila Magda Peršič, odprta pa je bila do 22. 3. 1997.

- 19. 3. je bil sestanek IO SED.

- 20. 3. je Študentsko etnološko gibanje Šeg pripravilo razstavo **fotografij s Kitajske** študentke etnologije in kulturne antropologije Simone Grmek. Razstava je bila postavljena v avli Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.

- 20. 3. je mag. Roberto Dapit v Mali dvorani SAZU predaval o **rezijanskih narečjih in toponomastiki**.

ZLATI ZNAK ZRC SAZU ZA MONIKO KROPEJ

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti je 17. januarja 1997 že tretje leto zapored na prireditvi *Generacije znanosti* podelil Zlati znak in častno članstvo ZRC SAZU. Britanski zgodovinar speleološke in krasoslovne preteklosti dr. Trevor R. Shaw je postal častni član ZRC SAZU, dr. Narcis Mršič je prejel Zlati znak ZRC SAZU za monografijo o deževnikih Balkana in sosednjih območij, dr. Monika Kropelj pa je dobila Zlati znak ZRC SAZU za monografijo *Pravljica in stvarnost*.

Zlati znak ZRC SAZU podeljujejo za pomembne znanstvene dosežke v zadnjih treh letih na področju raziskav, ki jih opravljajo v ZRC SAZU, in za najodmevnejše doktorate na področju humanističnih ved. V obrazložitvi priznanja dr. Moniki Kropelj so zapisali:

"V monografiji *Pravljica in stvarnost* je dr. Monika Kropelj predstavila rezultate raziskovanja pravljič pri nas in s tem vzpostavila novo znanstveno paradigmo. Tako širi spoznavno polje vsem sorodnim vedam, ki se ukvarjajo z vprašanji

človeškega bivanja v preteklosti in sedanjosti.

Pravljice so v dobršni meri najbolj neposredno izročilo duhovne kulture minulih rodov človeštva. V njih sta zapisano nekdanje razumevanje sveta in zaukazana odgovornost ljudi za varovanje narave. Po stoletjih in tisočletjih ideologije, ki je človeka razlagala kot krono stvarstva, planet pa pripeljala na rob ekološke katastrofe, nam pravljice nudijo možnost učiti se iz starih modrosti. Preučevanje pravljič je bilo še v prvi četrtini tega stoletja razvito kot resna znanstvena disciplina s svojimi viri, njihovo kritiko in delovnimi metodami, pa vendar je vse doslej za utemeljitev te vede pri nas manjkala ustrezna znanstvena monografija. Kropeljeva je raziskala, kako je pripovedovalčeva realnost vplivala na vsebino pripovedi, na odsev gospodarskih razmer in odsev družbenih razmer. S tem je opravila temeljno delo kritike vira, kjer je potrebno ločiti subjektivno od objektivnega. Kar je ostalo, je objektivno in prikazano v tretjem sklopu - odsev verovanj."

Čestitamo!

Dr. Trevor R. Shaw, dr. Monika Kropelj in dr. Narcis Mršič po prejemu priznanj 17. januarja 1997 v Cankarjevem domu.

Foto: Arhiv ZRC SAZU.

OB SMRTI IVANA SEDEJA (Ljubljana, 13. 2. 1934 - Ljubljana, 20. 1. 1997)

Zvezdana Delak Koželj

DR. IVAN SEDEJ - KONSERVATOR

Ob listanju obsežne bere objavljenih člankov in razprav, ob pregledu publikacij in ob pogovoru z nekdanji dolgoletnimi sodelavci dr. Ivana Sedeja, se nam kažejo tri poglobitvene ravni njegovega dela, ki so se izoblikovale že kar kmalu po nastopu dolgoletne službe v takratem Republiškem zavodu za spomeniško varstvo: priprava temeljnih evidenc ljudskega stavbarstva, metodologije varstva in popularizacija ljudskega stavbarstva.

Po enoletnem službovanju v Loškem muzeju, kjer je še posebno pritegnil strokovno pozornost s postavitvijo muzeja na prostem ob gradu, je ob poznavanju ljudskega stavbarstva na Loškem ozemlju prostorsko kmalu razširil svoj obseg dela z disertacijo *Kmečko stavbarstvo na slovenskem alpskem ozemlju od začetka 16. stol. do konca 18. stol.*

Izdelal je vrsto topografij za posamezna naselja, občine in regije, tako za Republiški zavod kakor za regionalne zavode. Pripravil je temeljne evidence objektov in območij ljudskega stavbarstva ali gradivo za potrebe prostorskega načrtovanja. Topografiji za občini Šmarje pri Jelšah in Tolmin sta natisnjeni, veliko neobjavljenih pa žal leži v dokumentacijah regionalnih zavodov, iz katerih črpa prve terenske podatke druga generacija etnologov konservatorjev in na njih gradi svoje nadaljnje delo.

Spoznanja iz topografskega dela je nadgradil v številnih teoretičnih člankih in razpravah. Naj omenim le poglobitvene teme: vprašanja vrednotenja ljudskega stavbarstva, predmeta in vloge etnologije v varstveni dejavnosti ter še zlasti v takrat

*Ivan Sedej na terenu na Krasu.
Foto: iz dokumentacije SEM.*

je takorekoč kot edini etnolog predstavljal svojo stroko v varstveni dejavnosti.

S pripravo seznama najpomembnejših objektov in območij ljudskega stavbarstva je v *Beli knjigi* iz l. 1974, s *Prispevkom h konservatorski metodologiji in teoriji* v Vestniku št. 4 iz l. 1977 in z razpravo *Etnološki spomeniki in etnologija* v metodološkem zborniku Knjižnice Glasnika SED št. 4 iz l. 1980, dvignil etnološko konservatorstvo na raven drugih strok z daljšim časovnim stažem v varstveni dejavnosti. Še posebno pomembna je njegova odločujoča težnja po enakopravni in nedeljivi obravnavi objektov ljudskega stavbarstva od drugih varstvenih zvrsti. Kot primer naj navedem njegovo uspešno prizadevanje po rešitvi anonimnega stavbnega tkiva v Kopru pred že skoraj tremi desetletji, ko so hoteli tamkajšnji urbanisti porušiti vso stavbno dediščino razen vrhunskih umetnostnih spomenikov, cerkva in palač.

Teoretično delo je nadgradil z vrsto pobud za obnovo etnoloških spomenikov, s številnimi poljudnimi članki, televizijskimi oddajami in udeležbami na okroglih mizah.

Iz njegovih prispevkov vejejo nadpovprečna razgledanost, humanizem, pronicljivost in kar zdravilni cinični realizem, ki ga premnogokrat niso razumeli. Tudi sodelavci drugih strok so se zgledovali pri njegovi strokovni brezkompromisnosti in sposobnosti improvizacije - še posebno pri reševanju ljudskega stavbarstva ob obeh velikih potresih v sedemdesetih letih. Nenazadnje pa je dr. Ivan Sedej zastavil tudi varstvene usmeritve *Republiškega prostorskega plana*.

Morda nam je manj znano, da je bil pri mnogih strokovnih nalogah, ki so danes že utečene, takrat med prvimi. Tvorno je sodeloval pri mnogih strokovnih odločitvah, tudi pri vsebinskih vprašanjih nastajajočega zakona in organizacije vrstvene službe ob koncu sedemdesetih let. Vedno bolj spoznavamo, da sta njegovo občutljivo umetniško naturo -

*Ivan Sedej pred Mladiko l. 1994.
Foto: iz dokumentacije SEM.*

Prebujajoči se prenovi vaških in mestnih jeder. Pri raziskovanju in vrednotenju objektov ljudskega stavbarstva je dr. Ivan Sedej vpletal vse novosti etnologije in tudi sosednjih družboslovnih ved. S pronicljivimi referati in debatnimi prispevki je sodeloval na vseh pomembnejših posvetovanjih, ko

zlasti zadnji dve strokovni nalogi, ko je varstvena služba začela drseti v vedno bolj birokratske vode preusmerili v mirnejše in zanj konstruktivnejše okolje Moderne galerije in

nato Slovenskega etnografskega muzeja.

Ljubljana, 29. 1. 1997

Inja Smerdel

DR. IVAN SEDEJ

Še nekaj dni bi moralo preteči, pa bi minila natanko tri leta od takrat, ko je dr. Ivan Sedej, etnolog, umetnostni zgodovinar, kritik in esejist, praznoval svoj šestdeseti rojstni dan. Njegov stanovski kolega in prijatelj Horac - dr. Gorazd Makarovič, mu je tedaj v besedilu, objavljenem v reviji Etnolog, vzkliknil še: "Ad multos annos" in imel v mislih leta ustvarjalnega dela, "dolgotrajnega sedenja za pisalnim strojem in v zadnjem času za računalnikom", kar je označil kot eno izmed temeljnih prvin Sedejevega načina življenja. Sadovi takega njegovega življenja so nam povečini dobro znani. Sedejeve številne knjige in preminoga druga besedila pomenijo pomembno berilo, ki ostaja večno vedno novim generacijam etnologov, kulturnih antropologov in umetnostnih zgodovinarjev.

Manj znana, a morda vendarle vredna besede, tistega toplega, človeškega spomina, pa so naša osebna srečanja s preminulim kolegom. Sama sicer ne sodim v generacijo, ki bi jo z Džonom - kot so mu pravili - vezala mikavna študijska in kasnejša resnejša leta njegovih prvih zaposlitev; poznala sem ga zlasti kot svojega dolgoletnega direktorja.

A tudi moj spomin nanj seže v leta študija. V neko dolgo, vroče istrsko poletje, ko se je skupinica študentk in študentov etnologije podala na terensko prakso v Šavrinijo raziskovat stavbno dediščino kamnite Koštabone. V rokah smo nosili tehtne vprašalnice in v vasi naj bi se srečali z njihovim avtorjem, ki je vzpostavil znanstvene in teoretične temelje varstva ljudske arhitekture na Slovenskem. Dr. Sedeja smo pričakovali skoraj s strahospoštovanjem, ob snidenju pa nas je s svojo neposrednostjo, z igrivo vpeljavo v delo in z erosom, ki je žarčil iz njegovega odnosa do kamnitih koštabonskih lepotic, popolnoma razorožil in očaral.

V drugo sva se srečala, ko sem bila že diplomirana in v muzeju zaposlena etnologinja. Služila sem svoj obolus Slovenskemu etnološkemu društvu in ga odslužila kot tajnica njegovemu tedanjemu predsedniku Sedeju. Prav rada se spominjam sej, ki jih je vodil. Iskrivo in duhovito je znal z besedami reševati navidez nerešljive probleme. Še posebej pa imam pred očmi njegove beležke, gradivo za moje zapisnike; vedno so bile vse žive. Na njih so bile z jasnimi potezami narisane vinjete, polne nemih, neizgovorjenih misli. Jabolka pač ne padejo daleč od dreves.

Potem je prišlo leto 1986, ko je dr. Sedej postal direktor Slovenskega etnografskega muzeja. Do zadnjega leta in pol sem ga tako spoznavala še kot svojega nadrejenega. Bil je plemenit, razumevajoč človek, ki je znal prislusniti, včasih prav po očetovsko potolažiti in s katerim se je bilo veselje pogovarjati. Bil je naš donjon. Takega smo imeli radi in tak nam bo ostal v spominu. Slovenska javnost pa ga bo iz tega časa pomnila verjetno zlasti kot osebnost, ki je vidno stala na čelu prizadevanj za lastno stavbo Slovenskega etnografskega muzeja, za Mladiko.

Sama se še zadnjič vračam k osebnemu spominu. Nagnjena sem pač k temu, da veličino iščem v človekovih dejanjih, v njegovem duhu. In tako bom dr. Sedeja ohranila pred očmi z nekega igrivega televizijskega posnetka pred Mladiko, ko so nam sneli napisno tablo in ko je resnost trenutka suvereno premagal z obešenjaško držo; s tablo pod pazduho se je skoraj deško nagajiv sprehajal zdaj naprej zdaj spet nazaj.

In v ušesih mi bo valovalo morje, o katerem sva se tako rada pogovarjala.

Ivan Sedej pred Mladiko 1986.
Foto iz dokumentacije ZEM.

Irena Kolenc

IDRIJA PO ŠEGAVSKO

V "šegavi organizaciji" se je "zgodila" tudi že dolgo pričakovana Idrija.

Vse se je porodilo v glavi Mirjam Gnezda, slavne etnološko osveščene domorodke, ki se je izkazala z izvrstno organizacijo. Tako nas je kljub neusmiljenemu sneženju ob točni uri pred dvorcem na Zavetiški že čakal šarmantno zapeljiv idrijski šofer, ki nas je z malce nenavadnim čutom za zaviranje popeljal po ovinkasti cesti proti cilju. Morda celo na stroške ŠOU-a.

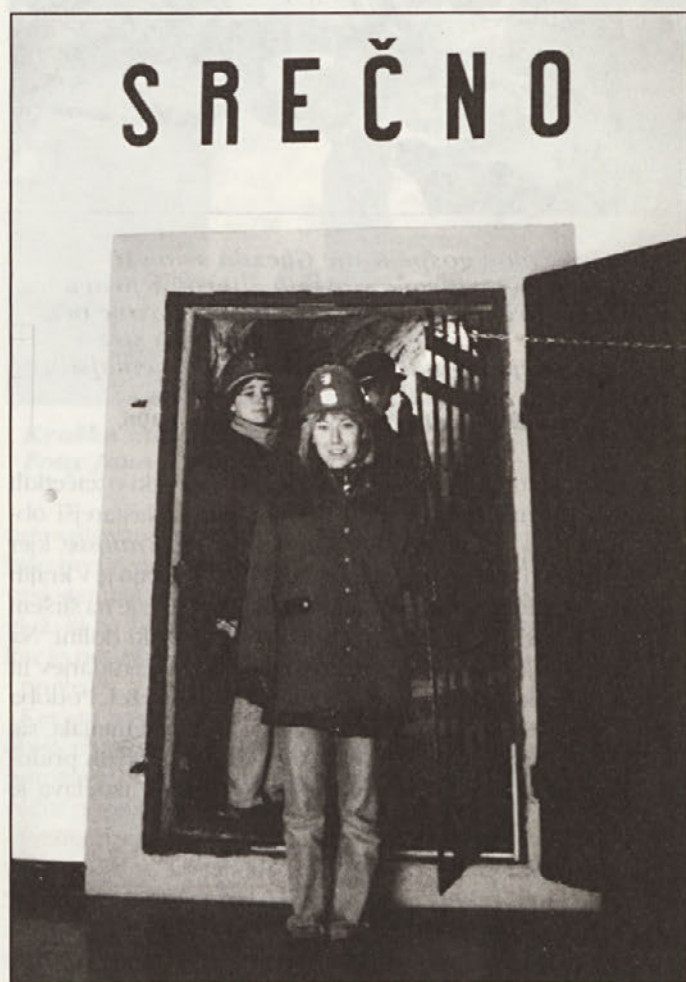
Najprej nas je vse oborožene s čeladami pot vodila v Antonijev rov, drugi najstarejši ohranjeni rudniški vhod v Evropi, ki je namenjen radovednim turistom in nam podobnim pustolovcem. Še prej smo si skozi etnološkokritične oči ogledali filmsko projekcijo o rudarjih, ki je bila za uvod primerno kratka. Rovi (*štulji*) so zelo dobro opremljeni s človeškimi lutkami, ki nas s svojim orodjem in obleko popeljejo skozi zgodovino rudarstva in so tudi primerno zvočno opremljeni. Tako se najprej srečaš s človekom, ki se je rude lotil pred 500 leti le s *šlengerjem* (težko kladivo na zakrivljenem ročaju) in *špico* (drog z dletasto konico), nato pa razvoj orodja pelje mimo pojava vozičkov (*trugce*), železnice in vse do najnovejših vrtljivih pošasti. Obisk je bil strokovno podkrepljen s simpatičnim poznavalcem življenja knapov, zato bi rada izrekla pristržno zahvalo gospodu Jožetu Pavšiču. Seveda pa je treba dodati, da se je Antonijev rov lani potegoval za naziv Evropskega muzeja leta kot eden izmed dvajsetih, ki so bili deležni pohvale.

Rudarji so živeli v zelo težkih razmerah. Delali so po cele dneve, pri delu so se zastrupljali s hlapi živega srebra, ki je povzročal ne le bolezni, pač pa tudi slabo razpoloženje, tople hrane v rudniku niso poznali vse do nedavnega, ko so prvi čaji pomenili revolucionaren prelom... Pri tem jih je zvesto spremljal rudniški škrat *Berkmandelc*, ki je bil kriv za vse nevarnosti pri delu. Puščali so mu tudi hrano in nekateri nejeverni rudarji so se na ta račun lepo poredili. Rudarje je med seboj povezovalo posebno tovarištvo, kar pa ne pomeni, da si niso katere tudi ušpičili. Tako je bil znan iniciacijski obred, pri katerem so novincu v vino na skrivaj prilili živo srebro, ki je diskretno potonilo na dno kozarca. Le-to pa je imelo znaten in predvsem takojšen vpliv na peristaltiko novince. Tako so vsi napeto čakali reakcijo presenečenega iniciiranca, ki sta ga izdala predvsem izraz na obrazu in izbuljene oči...

Naslednji postanek je bila hiša Gnezdovih, kjer nam naše vodnice mama ni le demonstrirala priprave slovitih žlikrofov, pač pa nam je dovolila, da se tudi sami preizkusimo v kulinarčni umetnosti. Naše vrste je pohvalno zastopala študentka Natalija Marovič, ki je svojo nadarjenost v tej smeri opazila šele tisti dan. Po okusni fižolovki smo bili deležni žlikrofov z govejim golažem, saj ovčatina že dolgo ni več v modi. Ponujen nam je bil tudi drug meni - politični žlikrofi. Sledila je slastna *želšerka*, mnogim bolj domača pod imenom pehtranova potica. Mnjam! Zato bi se gospe Katji Gnezda še enkrat v

imenu vseh udeležencev pristržno zahvalila za vso gostoljubnost. Pojedino nam je popestrilo poslušanje kasete z narečnimi vici, še posebno rudarskimi, čeprav nevajeni idrijskega narečja vseh nismo razumeli.

Obilna pojedina je imela na nas zelo uspavalni učinek in Mirjam je morala biti zelo vztrajna, da nas je odpeljala proti čipkarski šoli. Če smo bili v rudniku deležni vpogleda v življenje moške polovice, pa smo se pri čipkarstvu seznanili z žensko dejavnostjo. Moške kleklarje najdemo le med otroki, vendar pa je tovrstna dejavnost še vedno dobro zastopana med žensko populacijo. Čipkarska šola ima danes že 120

Primerno opremljeni smo se spustili v kraljestvo Berkmandelca.

Foto: Simona Grmek, Idrija, november 1996.

letno tradicijo. Mnogi začnejo že v mali šoli in lahko nadaljujejo z obiskovanjem tečaja vse do konca srednje šole, torej 13 let, od leta 1993 pa obstaja še triletni poklicni program. Organizirani so tudi tečaji klekljanja in delavnice, demonstriranje klekljanja na raznih prireditvah, zelo odmevno pa je tekmovanje klekljaric v času čipkarskega festivala. Če si ga še niste ogledali, nikar ne obupajte - odvija se vsako leto zadnjo nedeljo v avgustu.

Čipkarsko šolo nam je prijazno razkazala ravnateljica, gospa

Dragica Boškin, ki si zelo prizadeva za razširitev dejavnosti po vsej Sloveniji, saj mnogi še vedno poznajo čipke le kot prestižni okras z ovratnikov ljubljanskih dam. Najdlje smo se zadržali pri najmlajših klekljaricah, ki so nas zelo presenetile s svojo spretnostjo. Naše vrste je spet dokaj solidno zastopala Natalija, vendar bi za kakšen bolj zahteven vzorec potrebovala še kar nekaj vaje. Razstava ob 120-letnici čipkarske šole je bila delo tamkajšnjih učiteljic in je dobro prikazala razvoj čipk v Idriji od starejših ohranjenih katalogov pomembnejših rodbin, ki so se ukvarjale s to obrtjo, pa vse do danes,

Ob opazovanju gospe Katje Gnezda smo vsi mnenili, da je priprava slastnih žlikrofov prava umetnost, prepričali pa smo se tudi na lastne oči - hmmm, roke... Rezultati večurnega dela pa so z našo pomočjo izginili v desetih, morda petnajstih minutah.

Foto: Simona Grmek, Idrija, november 1996.

ko je čipkarstvo še vedno zelo razširjeno. Podatki o začetkih klekljanja pri nas so še vedno bolj ugibanja. Nastarejši objavljeni zapis o tem najdemo v *Slavi vojvodine Kranjske*, kjer Valvasor piše o čipkarstvu v Ljubljani. Po 19. stoletju je v krajih osrednje Slovenije ta obrt izumrla, uveljavila pa se je na širšem območju Idrije, Cerknega ter v Selški in Poljanski dolini. Na Slovensko so jo po vsej verjetnosti prinesle žene rudarjev in rudniških strokovnjakov iz nemških in čeških dežel. Podoba idrijske čipke se je pod različnimi vplivi zelo spreminjala, saj so se oblike prilagajale potrebam trga. V zadnjih letih pridobivajo na veljavi predvsem stare čipke, katerih izdelava je

Zamislite si, da gledanje fotografije spremljajo prijetni ponavljajoči se zvoki, ki nastajajo ob zadevanju klekljev. Nam še zdaleč ni šlo tako dobro od rok.

Foto: Simona Grmek, Idrija, november 1996.

danes v programu čipkarske šole. Poleg najzahtevnejših klekljarskih tehnik se tu učijo čipke tudi vstavljati, krojiti in šivati. Tako čipke spet pridobivajo na uporabi v praksi.

Zadnja postaja (če ne štejemo kasnejšega postanka v gostilni) je bil seveda Mestni muzej z razstavo o petih stoletjih rudnika živega srebra in mesta Idrije, ki se letos poleg muzeja na prostem v Rogatcu poteguje za naziv Evropskega muzeja leta. Razstava je pregledna in zajema mnogo eksponatov in fotografij iz življenja idrijskih družin, ki so bolj ali manj v povezavi z rudarstvom in čipkarstvom, omeniti pa je potrebno vsaj še obširno zbirko mineralov in fosilov, fascinanten živosrebrni stolp in posebno razstavo čipk, ki pa si je v stiski s časom žal nismo uspeli ogledati. Da je etnološka osveščenost prisotna tudi med mlajšimi, nas je prepričal razgledani gimnazijec, ki nas je skrbno vodil po razstavi. Zaradi prevelike zamude nas direktorica muzeja, etnologinja gospa Ivana Leskovec, žal ni dočakala, zato pa smo imeli Mirjam, ki je s svojim znanjem velikokrat priskočila na pomoč.

Po metodi opazovanja z udeležbo smo se odločili raziskati še način življenja v gostilni - *klavže*, *kamšt* in še mnogo drugega pa nam je ostalo za drug izlet v lepšem vremenu. Tako se je posrečilo še eno izmed načrtovanih potepanj po Sloveniji v okviru nadebudnih šegavcev.

Jana Radovič

KRATKO POROČILO Z IZLETA NA TRŽAŠKEM KRASU

V okviru ŠEG-a (*Študentska sekcija Slovenskega etnološkega društva*) je bil 21. novembra 1996 organiziran izlet na tržaški Kras. Predviden program - ogled vasi Repentabor in Nabrežina, *Kraške hiše* in osmic - je bil izpeljan brez težav.

Kraško hišo smo si ogledali pod strokovnim vodstvom etnologa Andreja Furlana. Žal muzej obstaja le zaradi dejavnosti ljubiteljev, ki posvečajo prosti čas skrbi za našo dediščino. Tem gre seveda vsa čast, toda muzeju se pozna, da ga vodijo ljubitelji. Od tod nepravilna postavitve predmetov, pomanjkanje potrebnih pojasnil glede funkcije prostorov in razstavljenih predmetov itd. Ta ocena pa ni namenjena skrbnikom *Kraške hiše*, temveč "višjim silam", ki se, kot vse kaže, ne zavedajo pomena dediščine in s tem povezane identitete (še posebno manjšinske!). O tem bi lahko razpravljali v nedogled, saj gre za velike probleme, a se raje vrnimo na naš izlet.

Andrej Furlan nas je pospremil tudi po vasi Repentabor in nam razložil značilnosti kraške arhitekture. Med drugim smo si ogledali kamnito *korito* za zbiranje vode in vaško *štirno*. *Štirna* je "srce" kraške arhitekture - o tem nam je vodič povedal še marsikaj: na primer zgodbe o samomorih, saj je v *štirni* "značilna kraška smrt" (zadnja se je pripetila prav pred nekaj leti). Preden smo si ogledali še znamenito repentaborško cerkvico, smo se pogreli ob kavici, saj nas je kljub sončnemu vremenu preganjal mraz.

Nato so bile na programu osmice. Tega smo se, priznam, vsi še najbolj veselili. Po tradiciji smo pridno sledili *fraskam*, ki so nas najprej privedle v Samatorco. Ker nas je medtem že zgrabila lakota, smo se okrepčali z narezkom in kozarčkom dobrega vina. Čeprav je bilo vino res dobro, pa mu seveda ni bilo namenjeno vse naše zanimanje! Opazovali smo tudi kdo, kdaj in kako obiskuje osmice. Sosednje mize so zasedali najrazličnejši obliskovalci: družine z otroki, skupine prijateljev, mladi in stari, Slovenci in Italijani... Sicer pa nam je gospodinja povedala, da osmica zaživi predvsem zvečer in ob nedeljah.

Čas nas je preganjal in nadaljevali smo pot proti Nabrežini. Najprej smo si ogledali znane kamnolome (ki so pred leti

praznovali 2000-letnico!) in nato smo si ogledali *staro vas* (tako pravijo vaščani staremu delu). Morali smo pohiteti, ker se je že mračilo, bilo pa je še dovolj svetlo, da nam je bilo jasno, koliko je dediščina zaščitená. Na glavnem trgu pri vaški *štirni* stoji novo obnovljena hiša - seveda v "modernem slogu". Pravi udarec po očeh! Kdo sploh lahko dopusti kaj takšnega? To je znak globokega neznanja in tudi

Kraška hiša v Repnu.

Foto: Jana Radovič, 21. 11. 1996.

nespoštovanja do lastne kulture! Kasneje sem izvedela, da so hišo preuredili vaščani. Ko bi vsaj bili tujci! Pravzaprav v stari vasi stanujeta le dva tujca: mož in žena, ona Nemka, on Anglež, ki pa že vrsto let obnavljata staro hišo, upoštevajoč vse, kar je potrebno. Žal je teh modernizacij v stari vasi še veliko - preveč!

Ker sta nas preganjala tema in mraz, smo se odločili še za obisk osmice, ki je bila v stari vasi. Ponovno se nismo mogli pritoževati nad vinom in prijaznostjo, poleg tega pa so nam večer popestrili še "vaške starešine" z glasnim petjem.

Priznam, da smo se na izletu kar pošteno zabavali, poleg tega pa smo spoznali tudi delček resničnega življenja Slovencev v Italiji. Ali res ni nobene volje, da bi bolj skrbeli za svojo dediščino? Se "višjim silam" zdi ta res tako nepomembna?

IZ DOMAČIJSTVA

Najstarejši zvočni posnetki slovenskega ljudskega izročila do danes

Glasbenonarodpisni inštitut ZRC SAZU je februarja 1996 na podlagi sodelovanja z Muzikološkim inštitutom pri Madžarski akademiji znanosti (*Institute for Musicology of the Hungarian Academy of Sciences*) dobil presneto gradivo z doslej najstarejšimi posnetki slovenske ljudske glasbe. To zvočno gradivo je bilo posneto na voščene valje že leta 1898. Gre za trinajst posnetkov slovenskih ljudskih pesmi iz zbirke *Vikar Bela*, ki so bili narejeni v Tišini (madžarsko *Csendlak*) v Prekmurju. Pesmi so že muzikološko in tekstovno transkribirane.

Muzikološki inštitut na Madžarskem hrani še nekaj valjev s slovenskim ljudskim izročilom, zato na Glasbenonarodopisnem inštitutu pričakujejo, da jih bodo v kratkem dobili. Takrat bo možna natančnejša analiza ljudske glasbe izpred skoraj sto let.

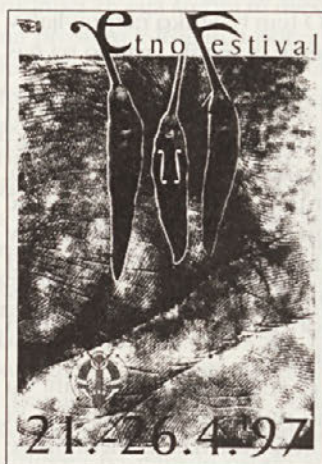
Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU je pripravil 27. mednarodno posvetovanje raziskovalcev balad, ki je potekalo med 13. in 19. julijem v Gozdu Martuljku. Glavne teme: *Poustvarjalne ljudskih balad danes; Baladni motivi v otroški ljudski tradiciji; Odsev emičnega v baladi; Etično v baladi; Razno*.

Aleš Gačnik, vodja Oddelka za etnologijo v Pokrajinskem muzeju Ptuj, je bil v mesecu novembru in decembru 1996 na pettedenskem študijsko-raziskovalnem in muzejsko-muzeološkem delu v Belgiji. V *Mednarodnem muzeju mask in karnevalov* v mestu Binche, največji tovrstni instituciji na svetu, je na novo identificiral slovensko gradivo in ga ločil od gradiva nekdanje Jugoslavije (muzealije, AV dokumentacija, literatura). Pripravil je nekaj kratkoročnih izhodišč za spremembo prezentacije slovenskih mask v tem muzeju ter izoblikoval smernice za nadaljnjo prezentacijo slovenske dediščine maskiranja v tej pomembni mednarodni instituciji. Ob tem se je ukvarjal še s primerjalnim študijem mask v evropski kulturi ter z muzeološkimi analizami različnih muzejev v Belgiji.

*Trenutna podoba slovenskih tradicionalnih mask
v Mednarodnem muzeju mask in karnevalov v
Binchu - Belgija.
Foto: Aleš Gačnik.*

V Mariboru so med 21. in 26. aprilom 1997 pripravili *Festival družboslovja in humanistike*, ki je bil izdatno etnološko in antropološko obarvan, saj ga je vodil absolvent etnologije in

[illegible]

kulturne antropologije Peter Simonič. Na prireditvi, ki so jo organizirali Pokrajinski muzej Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, Multimedijški center Kibla - Narodni dom Maribor, Pekarna - Zavod v ustanavljanju Maribor in Kinematografi Maribor, je bilo marsikaj, le poslušalstva bolj malo...

V Pokrajinskem muzeju Ptuj so pripravili nekaj predstavitev svojega dela in načrtov za prihodnost. Med 27. in 13. aprilom so predstavili *Podoba vašega muzeja* (predstavitev natečaja za celostno podobo Pokrajinskega muzeja Ptuj), od 19. junija do 17. avgusta si na Ptujskem gradu lahko ogledate razstavo *Na poti k stalni postavitvi zbirke mask v Ptujskem muzeju*, čez poletje pa so lahko v Miheličevi galeriji ogledate tudi razstavo *Riba Faronika*, ki so jo pripravili ob devetdesetem letu Franceta Miheliča.

IZ PTUJSTVA

Od 3. do 11. februarja 1997 je potekal v Mednarodnem muzeju mask in karnevalov v Binchu ter v edukacijskem centru St. Vaast v Belgiji mednarodni simpozij z naslovom *Maske v tradicionalni kulturi Evrope*. Simpozij je bil razdeljen na dva dela: znanstveni del in terensko raziskovalno delo, povezano s karnevalom v Binchu. Simpozija so se udeležili raziskovalci iz 22 držav, med njimi tudi pet slovenskih etnologov, ki so v štirih sekcijah predstavili naslednje referate oz. projekte:

- Ivana Leskovec: *The carnival in Cerkno*;
 - Tanja Tomažič: *The role of the individual in the renewal of old Shrove Tuesday customs*;
 - Jurij Fikfak in Helena Ložar Podlogar: *The traditional masks of Slovenia: Presentation of a CD-ROM*;
 - Aleš Gačnik: *Modifications of the traditional carnival culture in Slovenia: Kurentomania as a syndrome*;
 - Aleš Gačnik: *The mask as a museological phenomenon: Museum exhibitions of masks between fiction and reality*.
- Obsežna publikacija simpozija bo izšla v letu 1998.

Jutranji pohod ene od skupin razkošno oblečenih gillov po ulicah Bincha. Na pustni torek so v zgodnjih jutranjih urah (ob 4^h) "zaplesali" okoli bronastega spomenika gilla, ki stoji pred vhodom v Mednarodni muzej mask in karnevalov.
Foto: Aleš Gačnik.

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik je pripravil mednarodni simpozij z naslovom *Vrednotenje življenjskih pričevanj*, ki je potekal 25. maja v Bilčovsu.

Dr. Dunja Rihtman Auguštin je prejela Herderjevo nagrado.

Čestitamo!

SIEF (Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore - International Society for Ethnology and Folklore) pripravlja 6. kongres, ki bo med 20. in 26. aprilom 1998 v Amsterdamu. Naslov kongresa je *Roots and Rituals: Managing Ethnicity* (Korenine in rituali: upravljanje etničnosti), s katerim organizatorji napovedujejo razpravo o aktualnih temah v zvezi s predstavno in ritualno konstrukcijo fenomena etničnosti kot enega od temeljev izgradnje sodobnih kolektivnih identitet. Če zelo pohitite s svojo prijavo, se lahko prijavite na kongres z enostranskim povzetkom vašega referata (v angleškem, nemškem ali francoskem jeziku) na naslov: SIEF Committee Amsterdam, c/o Ton Dekker, P.J. Meertens-Institut, Royal Netherlands Academy of Arts and Science, P.O. Box 19888, NL-GW Amsterdam, The Netherlands (fax: +31 20 6240639).

Easina Delovna skupina za poučevanje antropologije (EASA Network in Teaching Anthropology) se bo predvidoma sestala pred letošnjo Poletno etnološko šolo v Piranu med 19. in 21. septembrom.

Raziskovalna skupina za teorijo kulture (Culture Theory Unit) organizira simpozij na temo Strukturiranje identitet v Evropi 20. stoletja (*Structuring of Identities in 20th Century Europe*), ki bo v Luznici na Poljskem med 20. in 23. novembrom 1997. Organizatorji želijo primerjati zahodne in vzhodne izkušnje pri raziskovanju tem, kot so *Identiteta in kategorija razlike, Identiteta in multikulturalizem, Pokomunistične identitete, Tradicija, narod, etničnost in kolektivne identitete* ter *Umetnost kot sredstvo oblikovanja identitete*. Kratke povzetke svojega prispevka (v angleščini) pošljite Aldoni Jawlowski ali Marianu Kempnyju na naslov: Culture Theory Unit, IFIS PAN, Palac Staszica, Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, Poljska (fax: +48 22 8267181).

Zveza za balkansko antropologijo pri Easi (Association of Anthropology of the Balkans) pripravlja prvo konferenco, ki bo v Bukarešti med 4. in 7. septembrom 1997. Glavna tema konference bo *Identiteta, migracije in ločnice na Balkanu* (*Identity, Migration and Boundaries in the Balkans*). Poleg plenarne sekcije s povabljenimi gosti bodo organizirali delavnice po izboru sodelujočih, pripravili neformalne sestanke in srečanja, predstavili bodo poročila s terenskega dela, v video sekciji pa bodo predstavili filmsko in video gradivo.

Prijave z naslovom in kratko vsebino vašega prispevka sprejema Vintila Mihailescu na naslov Str. Sf. Elefterie 22, 76211 Bucharest, Romunija (fax: +40 1 6423678).

Ameriško Društvo za etnomuzikologijo (SEM) pripravlja 42. letno konferenco skupaj z mednarodno zvezo za raziskovanje popularne glasbe (IASPM) v Pittsburgu med 22. in 26. oktobrom 1997. Glavne teme konference bodo *Glasba in industrializacija, Vprašanja identitete in popularne glasbe, Glasba v gibanju: sistemi cirkulacije, Sumljiva teorija, Etnomuzikologija imigracije ter Glasba in kiber-prostor*.

Med 26. julijem in 1. avgustom 1998 bo v Williamsburgu, Virginia (ZDA), 14. mednarodni kongres antropoloških in etnoloških znanosti, ki ga prireja Mednarodna zveza antropoloških in etnoloških znanosti (IUAES) z naslovom 21. stoletje: *Stoletje antropologije*. Podrobnejše informacije o napovedanih 19 zasedanjih (simpozijih) komisij, 14 posamičnih simpozijih ter 68 sekcijah in 19 diskusijskih omizjih ter različnih delavnicah lahko dobite na uredništvu Glasnika SED. Rok za pripravo povzetkov je 15. september.

Novice so pripravili Maša Komavec, Aleš Gačnik, Marko Terseglav, Mojca Ramšak in Rajko Muršič.

Izjava Izvršnega odbora Slovenskega etnološkega društva ob izidu knjige Tiborja Zsige *Muravidektol Trianonig*. Lendava 1997:

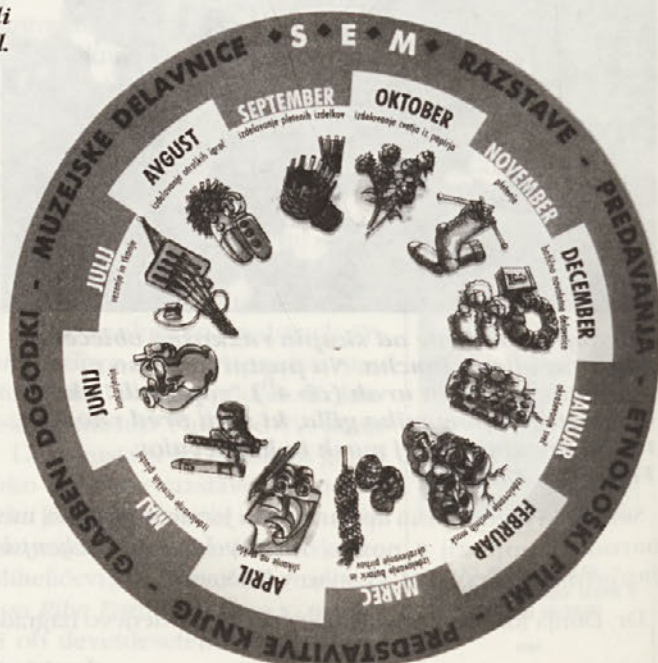
Člani Slovenskega etnološkega društva se pridružujemo strokovnim in narodnostnim stališčem, ki jih v sestavku *Napad na slovenstvo Prekmurja*, objavljenem v Delu, 29. maja 1997 (priloga Književni listi, stran 16), poudarjata avtor sestavka, slovenski etnolog in univerziteni profesor v pokoju, dr. Vilko Novak in v sestavku navedena porabska Slovenka, kustodinja Marija Kozar.

Brátek Mrv
V. Kníže
B. Buce ~~1840~~
hojbr ulvini
Polone sletel
Svoj. Polone
ineu Keeně
Jozelane hři
Pec

*Nova zloženska SEM: koledar razstav,
predavanj, etnoloških filmov, predstavitev knjig,
glasbenih dogodkov, muzejskih delavnic, idr. za leto 1997.*

O novem muzeju se bomo v naslednjem Glasniku pogovorili z direktorico SEM mag. Injo Smerdel.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE GLASNIKA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

Branka BERCE BRATKO, dr. etnologije

Državni zbor Republike Slovenije, p. p. 636, 1001 Ljubljana

Andrej BRENCÉ, dipl. etnolog

kustos, Pokrajinski muzej Ptuj, Muzejski trg 1, 2250 Ptuj

Zvezdana DELAK KOŽELJ, dipl. etnologinja

višja strok. sodelavka, Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Plečnikov trg 2, 1000 Ljubljana

Tatjana DOLŽAN, mag. etnologije

kustodinja, Gorenjski muzej, Tomšičeva 44, 4000 Kranj

Stanka DRNOVŠEK, dipl. etnologinja

strokovna sodelavka, ISN, SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Andrej FURLAN, dipl. etnolog

mladi raziskovalec, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Aleš GAČNIK, dipl. etnolog

kustos, Pokrajinski muzej Ptuj, Muzejski trg 1, 2250 Ptuj

Mirjam GNEZDA, študentka 3. letnika

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Nikolaja Pirnata 10, 5280 Idrija

Teja HLAČER, študentka 3. letnika

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Kidričeva 103, 1234 Trzin

Jože HUDALES, mag. etnologije

kustos, Kulturni center Milana Napotnika, Muzej Velenje, Ljubljanska 54, 3320 Velenje

Marian KEMPNY, dr.

Institute of Philosophy and Sociology, Polish Academy of Sciences, Palace Staszica, Nowy Swiat 72, PL-00-330 Warszawa, Poljska

Irena KERŠIČ, dipl. etnologinja

kustodinja, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, 1000 Ljubljana

Sonja KOGEJ RUS, dipl. etnologinja

kustodinja-pedagoginja, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, 1000 Ljubljana

Irena KOLENC, študentka 3. letnika

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Maša KOMAVEC, dipl. muzikologinja

Glasbenonarodopisni inštitut pri ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Nataša KONESTABO, dipl. etnologinja

kustodinja, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Trubarjev drevored 4, 9000 Murska Sobota

Marija KOZAR MUKIČ, dipl. etnologinja

kustodinja, Savaria muzeum, Kisfaludy S. u. 9, 9701 Szombathely, Madžarska

Duša KRNEL UMEK, dr. etnologije

doc., Pokrajinski arhiv Koper, Goriška 6, 6000 Koper

Monika KROPEJ, dr. etnologije

znanstvena sodelavka, ISN ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Veronika KROPEJ, gimnazijka

Langusova 17, 1000 Ljubljana

Ivana LESKOVEC, dipl. etnologinja

direktorica Mestnega muzeja Idrija, Mestni muzej, Prelovčeva 9, 5280 Idrija

Mirjam MENCEJ, mag. etnologije

mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Rajko MURŠIČ, mag. kulturne antropologije

asistent - stažist, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Karla ODER, dipl. etnologinja

kustodinja, Koroški muzej Ravne na Koroškem, Na gradu 5, 2390 Ravne na Koroškem

Magda PERŠIČ, dipl. etnologinja

kustodinja, Notranjski muzej Postojna, Ljubljanska 10, 6230 Postojna

Jana RADOVIČ, študentka 3. letnika

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Nabrežina 180/a, 34011 Trst, Italija

Tita PORENTA, dipl. etnologinja

kustodinja, Tržiški muzej, Muzejska 11, 4290 Tržič

Mojca RAČIČ SIMONČIČ, dipl. etnologinja

bibliotekarka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Mojca RAMŠAK, mag. etnologije

asistentka, mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Irena ROŽMAN, dipl. etnologinja

mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Inja SMERDEL, mag. etnologije

direktorica Slovenskega etnografskega muzeja, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, 1000 Ljubljana

Ferhat ŠETA, dipl. umetnostni zgodovinar in orientalist

minister-svetovalec, Veleposlaništvo Republike Bosne in Hercegovine, Likozarjeva 6, 1000 Ljubljana

Mojca ŠIFRER BULOVEC, dipl. etnologinja

kustodinja, Loški muzej, Grajska pot 13, 4220 Škofja Loka

Barbara ŠTERBENC, študentka 4. letnika

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Martinčeva 28, 1000 Ljubljana

Marko TERSEGLAV, dr. etnologije

znanstveni sodelavec, Glasbenonarodopisni inštitut pri ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Natalija VREČER, mag. kulturne antropologije

mlada raziskovalka, Trubarjeva 76, 1000 Ljubljana

Zora ŽAGAR, dipl. etnologinja

višja kustodinja za etnologijo, Pomorski muzej "Sergej Mašera", Piran

Marjana ŽIBERT, dipl. zgodovinarica

pripravnica, Gorenjski muzej Kranj, Tomšičeva 44, 4000 Kranj

Glasnik Slovenskega etnološkega društva 37/1997, št. 1-2
Bulletin of the Slovene Ethnological Society 37/1997, No. 1-2

UDK 39/497.12(05)

ISSN 0351-2908

Izdajatelj/Publisher

Slovensko etnološko društvo/Slovene Ethnological Society, zanj Duša Krnel Umek

Urednika/Editors

Rajko Muršič (glavni urednik/managing editor),
 Mojca Ramšak (odgovorna urednica/editor-in-chief),

Uredniški odbor/Editorial board

Duša Krnel Umek, Branka Berce Bratko, Vladimir Knific

Lektorja/Language editors

Mirjam Mencej, Marko Terseglav

Korektorja/Proof readers

Mojca Ramšak, Rajko Muršič

Prevodi /Translations

Darja Hoenigman, Božidar Jezernik, Rajko Muršič

Oblikovanje in računalniški stavek/Cover design and Layout

Sončni studio - PG GROUP d.o.o., tel.: 061/ 15 122 36

Tisk/Printed by

Tiskarna Profima

Naklada/Number printed

700 izvodov

Naslov uredništva/Adress

Zavetiška 5, 1000 Ljubljana,
 telefon: (+386) 61 1233-082
 telefax: (+386) 61 1231-220

Redakcija je bila zaključena 30. 6. 1997.

Prispevke, namenjene objavi, pošljite v dveh izvodih tipkopisa z dvojnimi razmikom med vrsticami.

Zaželeno je besedilo na računalniški disketi, skupaj z izpisom.

Dodan naj bo kratek povzetek v slovenščini in angleščini ter podatki o avtorju.

Revijo subvencionirata Ministrstvo za kulturo in
 Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Po mnenju Ministrstva za Kulturo št. 415-591/92
 sodi publikacija med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

1986 - 1990

slovenska etnološka bibliografija

PRED KRATKIM IZŠLO!

OBZORJA STROKE - ETNO IZLOŽBA

Mojca Ramšak

Knjižna bera slovenskih etnologov:**Pravljica ali resničnost?,** str. 53-57

The book collection of Slovene ethnologists: A fairy tale or reality?, (Summary), p. 58

Andrej Furlan

**Giovanni Maria Del Basso, Triste caso
accudato a Topolò: O žalostnem
dogodku v Topolovem,** str. 58-59

Barbara Šterbenc

Alma Karlin, Urok Južnega morja, str. 60Alma Karlin: The spell of the Southern Sea,
(a book review)

Natalija Vrečer

**Tone Bringa, Being Muslim the Bosnian
Way,** str. 61-62

(A book review)

OBZORJA STROKE - POROČILA

Magda Peršič

Mednarodna konferenca o polhih, str. 63Rapport on the 3rd International Conference
on Dormice

Teja Hlačer

Museo Nacional de Antropología:**Nacionalni antropološki muzej v
glavnem mestu Mehike,** str. 63-65National Anthropological Museum in the capital
of Mexico**OBZORJA STROKE - GRADIVO****Zgodbe vsakdana****O duhu** (zapisala Veronika Kropelj);**Še ena o duhu** (zapisala Mojca Račič

Simončič), str. 66

Everyday stories: About the Ghost (recorded
by Veronika Kropelj); Another about the ghost
(recorded by Mojca Račič Simončič)**POSTRŽEK****Poročila/Reports**

Aleš Gačnik in Andrej Brence

**Poročilo o delu na Oddelku za etnologijo
v Pokrajinskem muzeju Ptuj v letu 1996,**
str. 67-68

Nataša Konestabo

Poročilo etnološkega oddelka**Pokrajinskega muzeja Murska Sobota za
leti 1995 in 1996,** str. 68-70

Magda Peršič

**Poročilo o delu Notranjskega muzeja v
Postojni,** str. 70

Tatjana Dolžan

Poročilo o delu etnološkega oddelka**Gorenjskega muzeja v Kranju v letu 1996,**
str. 70-71

Tita Porenta

**Poročilo o delu kustodinje za etnologijo v
Tržiškem muzeju v letu 1996,** str. 71-72

Zvezdana Delak Koželj

Poročilo o delu za leto 1996, str. 72-73**Poročilo delovne skupine za etnološko
konservatorstvo pri Slovenskem
etnološkem društvu v letu 1996,** str. 73-74

Ivana Leskovec

**Poročilo o "etnologiji" v Mestnem muzeju
Idrija,** str. 74

Zora Žagar

**Pomorski Muzej "Sergej Mašera" Piran,
Etnološki oddelek: Poročilo o delu v letu
1996,** str. 75

Mojca Šifrer Bulovec

**Loški muzej v Škofji Loki, Poročilo o delu
etnološkega oddelka za leto 1996,** str. 75

Sonja Kogej Rus

Slovenski etnografski muzej v letu 1996,
str. 76-80

Stanka Drnovšek

**Inštitut za slovensko narodopisje,
Poročilo o delu v letu 1996,** str. 80-83

Karla Oder

**Koroški muzej Ravne na Koroškem v letu
1996,** str. 83-84

Mojca Ramšak

**Kronika dogodkov od januarja 1996 do
marca 1997,** str. 84-87**NAGRADE IN PRIZNANJA****Zlati znak ZRC SAZU za Moniko Kropelj,** str.
88**IN MEMORIAM**

Zvezdana Delak Koželj

Dr. Ivan Sedej - konservator, str. 89-90

Inja Smerdel

Dr. Ivan Sedej, str. 90**ŠTUDENTSKI BUNKER**

Irena Kolenc

Idrija po šegavsko, str. 91-92

Jana Radovič

**Kratko poročilo z izleta na Tržaškem
Krasu,** str. 93**NOVICE****Iz domačijstva,** str. 94**Iz ptujstva,** str. 95

Tiskovina

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJARNICA

č 121

II 131 829₁₉₉₇

999805279,1/2

COBISS ©

GLASNIK SED LETO 37/1997 ŠTEVILKA 1-2 LJUBLJANA JULIJ 1997